

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Факультет біології, географія і екології
Кафедра соціально-економічної географії**

ЗБІРНИК НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

**ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
106 ГЕОГРАФІЯ
СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «БАКАЛАВР»**

ХЕРСОН – 2019

УДК 91(073)

3-41

*Обговорено на засіданні кафедри соціально-економічної географії
(протокол № 10 від 07 травня 2018 року.)*

*Розглянуто на засіданні науково-методичної ради факультету біології, географії і
екології (протокол № 4а від 21 травня 2018 року)*

*Схвалено науково-методичною радою Херсонського державного університету
(протокол № 5 від 20 червня 2018 року)*

*Рекомендовано до друку Вченою радою Херсонського державного університету
(протокол № 13 від 27 червня 2018 року)*

Колектив укладачів:

доктор географічних наук, доцент І.О. Пилипенко
доктор географічних наук, доцент Д.С. Мальчикова
доктор географічних наук, професор кафедри соціально-економічної географії І.В. Гукалова
кандидат географічних наук, доцент Л.М. Богасьорова
кандидат географічних наук, доцент О.В. Давидов
кандидат географічних наук, доцент І.М. Котовський
кандидат географічних наук, доцент О.В. Машкова
кандидат географічних наук, доцент І.В. Охременко
кандидат соціологічних наук, доцент М.А. Гоманюк
кандидат соціологічних наук, доцент В.К. Коробов
кандидат педагогічних наук, доцент К.І. Ковальова
кандидат біологічних наук, доцент І.І. Сараненко
кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії А.Ю. Саркісов
кандидат географічних наук, старший викладач Р.С. Молікевич
кандидат географічних наук, асистент кафедри соціально-економічної географії Н.В. Омельченко
асистент кафедри соціально-економічної географії Г.Ю.Нападовська
асистент кафедри екології та географії М.О. Зінченко
асистент кафедри екології та географії С.В. Сімченко
асистент кафедри екології та географії І.В. Луцкіна

Рецензенти:

Гасюк О.М. кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри біології людини та імунології Херсонського державного університету

Кіріяк Ю.П. начальник Херсонського обласного центру з гідрометорології

3-41 **Збірник навчальних програм** для спеціальності 106 Географія ступеня вищої освіти «Бакалавр». – Херсон: ФОП Вишемирський В. С., 2019. – 308 с.

ISBN 978-617-7573-73-8

Збірник навчальних програм для студентів, що навчаються за спеціальністю 106 Географія, включає програми, призначені для підготовки фахівців – географів. У збірнику представлені програми дисциплін, що викладаються на відповідних кафедрах факультету біології, географії і екології Херсонського державного університету: соціально-економічної географії, екології і географії.

ISBN 978-617-7573-73-8

УДК 91(073)

© Херсонський державний університет, 2019

© ФОП Вишемирський В. С., 2019

Зміст

Геологія	5
Загальне землезнавство.....	13
Метеорологія і кліматологія.....	18
Гідрологія	23
Геоморфологія	27
Ландшафтознавство	32
Картографія з основами топографії.....	36
Основи технологій виробництва.....	40
Географія населення.....	46
Основи теорії суспільної географії.....	51
Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства.....	59
Екологія	63
Геоінформаційні технології в географії.....	68
Основи наукових досліджень.....	74
Вступ до фаху	80
Фізична географія материків і океанів.....	87
Географія світового господарства	92
Регіональна економічна і соціальна географія світу	97
Історична географія.....	104
Фізична географія України.....	108
Економічна та соціальна географія України	113
Геостатистика	121
Методи і методики суспільно-географічних досліджень.....	126
Географічна районологія	133
Соціальна географія	140
Географія транспорту.....	145
Соціологія.....	152
Історія географії.....	157
Методика навчання географії.....	168
Дидактика географії	172
Основи геофізики та геохімії ландшафтів	177

Палеоекологія	182
Раціональне використання природних ресурсів	191
Концепції сучасного природокористування.....	197
Дистанційне зондування Землі	200
Аерокосмічні методи досліджень	208
Палеогеографія четвертинного періоду	211
Гляціологія	216
Методи польових географічних досліджень	219
Методи природничо-географічних досліджень	223
Географія агропромислового комплексу	227
Географія промисловості.....	236
Туристсько-рекреаційний комплекс України.....	239
Основи менеджменту та маркетингу.....	246
Рекреаційна географія.....	251
Фінанси та основи бухгалтерського обліку	260
Медична географія з основами курортології.....	264
Основи регіональної політики	268
Географія міжнародного туризму.....	275
Суспільно-просторові комплекси і системи	283
Туристичне країнознавство	287
Теоретичні основи управління розвитком регіону	294
Географічне краєзнавство.....	297
Інформаційно-комунікативні системи в регіональному управлінні.....	303

Навчальна програма дисципліни «Геологія»

Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов**,
викладач кафедри екології та географії **М.О. Зінченко**

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Геологія» є складовою циклу природничо-наукової підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальностей 106 Географія рівня вищої освіти «бакалавр».

Дисципліна «Геологія» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про особливості генезису, еволюції та сучасного стану геологічного середовища в межах якого існують окремі організми та популяції.

Мета курсу – сформуванати уявлення про особливості геологічного середовища Землі, закономірності його розвитку, динамічність та стійкість по відношенню до антропогенного впливу.

Завдання курсу:

Теоретичні: оволодіти знаннями про внутрішню будову Землі та геологічні процеси. Вивчити різноманіття та значення екзогенних процесів в розвитку земної кори. Вивчити сучасні погляди на напрямки розвитку Землі як планети.

Практичні: застосування знань з мінералогії та петрографії для оцінки якості корисних копалин. Створення теоретичної бази завдяки якій можливе попередження негативних наслідків небезпечних геологічних процесів. Встановлення закономірностей геологічних процесів у часі та просторі.

Фахові предметні компетентності:

- Застосовувати сучасні методи дослідження геологічного середовища та рельєфу.
- Володіти методами обробки геологічної інформації та здатність провести оцінку стану природних об'єктів за результатами моніторингу.
- Володіти методами визначення джерел і шляхів надходження у навколишнє природне середовище шкідливих компонентів та здатність оцінити їх вплив на стан здоров'я людини та якість довкілля.
- Розуміти принципи екзогенних і ендегенних процесів Землі, які впливають на геологічне середовище.
- Розуміти основні закономірності формування геологічної небезпеки й управління безпекою, вміння визначити рівень геологічної небезпеки регіону.
- Знати методику та проводити оцінку впливу на навколишнє середовище господарської діяльності.
- Знати основи геоморфології та вміти оцінювати сучасний стан рельєфу.
- Мати практичні навички одержання та візуалізації інформації щодо поточного стану різних компонентів довкілля.

Очікувані результати навчання:

- Знання особливостей генезису та закономірностей розвитку планети Земля.
- Знання внутрішньої будови Землі та ендегенних процесів розвитку.
- Знання екзогенних процесів розвитку земної кори.
- Знання основних форм рельєфу земної кори та їх різноманіття.

- Вміння характеризувати внутрішню будову Землі та процеси ендегенного та екзогенного розвитку.

- Вміння аналізувати залежність поширення форм рельєфу від ендегенних та екзогенних факторів розвитку.

- Вміння визначати фізичні властивості мінералів.

- Вміння визначати структурні та текстурні особливості гірських порід.

Міждисциплінарні зв'язки. Геологія з основами геоморфології представляє собою комплексну дисципліну, в межах якої виділяється велика кількість різноманітних наукових напрямків, серед яких геотектоніка, вулканологія, сейсмологія, геофізика, мінералогія та петрографія, а також ін. Дана дисципліна має істотний зв'язок з гідрологією, ландшафтною екологією, раціональним використанням природних ресурсів, екологічним аудитом та ін.

Зміст дисципліни

ЗАГАЛЬНА ГЕОЛОГІЯ ТА МІНЕРАЛОГІЯ

Методологія та історія геологічної науки. Поняття про геологію, предмет та задачі її дослідження. Структура геологічної науки, характеристика розділів та методів геології. Практичне значення геології.

Основи періодизації історії геології. Донауковий етап розвитку геологічних знань. Античний етап розвитку геологічних знань. Середньовічний етап розвитку геологічних знань. Розвиток геології в епоху відродження. Становлення наукової геології. Перші космогенетичні гіпотези та початок наукової геології. Космогенетичні гіпотези Ж. Буфона, І. Канта, П.Лапласа, О.Шмідта та ін. Геотектонічні гіпотези розвитку та еволюції земної кори. Виникнення палеонтології та біостратиграфії. Становлення льодовикової теорії, роботи Ж.Л. Агассиса. Вивчення мінералів.

Класичний етап розвитку геології. Роботи Ч.Дарвіна. Геотектонічна гіпотеза «Контракції» Е. Де Бомона. Роботи Е. Зюсса. Гіпотеза перманентності. Гіпотеза континентальних мостів. Геотектонічна гіпотеза «Геосинклиналей» Д.Холла та «Платформ» О. Карпинського. Виникнення палеогеографії, геоморфології та гідрогеології. Розвиток петрографії, мінералогії, кристалографії, становлення вчення про корисні копалини. Роботи В. Гольдшмідта. Виникнення геофізики. Геотектонічна гіпотеза «Ізостазії», Дж. Ері, Дж. Пратта, К. Дантона. Кризовий етап розвитку геотектоніки. Роботи Р. Ван Беммелена, В. Білоусова. Гіпотеза «Дрейфу континентів» А. Вегенера. Космогенетична гіпотеза Д. Джефріса. Роботи В.А. Обручева, В.І. Вернадського.

Новітній етап розвитку геології. Гіпотеза про поширення Землі Б. Хейзена та У. Кері. Становлення концепції «Тектоніки літосферних плит». Дослідження на судні «Гломар Челенджер». Виникнення вчення про конвекцію. Становлення геодинаміки. Виникнення вчення про субдукцію та колізію. Гіпотеза «Слебів». Виникнення гіпотези «Океанізації Землі». Сучасні напрямки розвитку геології.

Земля в космічному просторі. Будова Сонячної системи. Класифікація планет Сонячної системи та їх загальна характеристика. Походження Сонячної системи та формування планети Земля.

Будова та склад Землі. Форма та розміри Землі. Внутрішня будова Землі. Земні геосфери та ядро Землі. Щільність та тиск в межах Землі.

Магнетизм. Тепло Землі. Зміни температури з глибиною. Агрегатний стан речовини Землі. Середній хімічний склад Землі. Речовинний склад земної кори. Хімічний склад та поняття про кларки. Поняття про мінерали, їх генезис та класифікацію. Поняття про парагенезис. Магматичні гірські породи, їх структурні та текстурні особливості, класифікація. Осадкові породи та їх класифікація.

Будова земної кори. Континентальний тип земної кори. Субконтинентальний тип земної кори. Океанічний тип земної кори. Субокеанічний тип земної кори. Рифтогенна земна кора. Будова та склад мантії та ядра.

Загальні відомості про рельєф. Деякі загальні питання геоморфології. Поняття «елемент рельєфу», «форма рельєфу», «тип рельєфу» їх зміст. Морфографічна характеристика рельєфу. Зовнішні риси рельєфу. Зовнішні риси рельєфу рівнинних і гірських областей. Морфометрична характеристика рельєфу. Наукове і прикладне значення морфографічних і морфометричних показників. Морфометричне картографування і його практичне значення.

Генезис рельєфу. Основні поняття. Денудаційний і акумулятивний рельєф. Рельєф і корелятні відклади. Вік рельєфу. Основні методи його визначення.

Фактори, що формують рельєф. Ендогенні і екзогенні агенти як провідні фактори рельєфоутворення. Властивості гірських порід і їх роль у формуванні рельєфу. Зв'язок рельєфу з геологічною структурою платформених і орогенічних областей.

Рельєф і клімат. Класифікація кліматів в залежності від їх ролі у формуванні рельєфу.

Рельєф як результат взаємодії ендегенних і екзогенних сил. Висхідний і низхідний розвиток рельєфу. Вирівнювання рельєфу і етапність його розвитку. Поняття про пенеплен.

Процеси внутрішньої динаміки (ендогенні процеси). Тектонічні рухи. Причини та наслідки тектонічних рухів. Сучасні та давні тектонічні рухи. Значення тектонічних рухів в формуванні рельєфу земної поверхні. Тектонічні дислокації. Складчасті та розривні дислокації. Класифікація складок. Класифікація розривних дислокацій. Горсти, грабени та рифти.

Основні структурні елементи земної кори та літосфери. Геофізична структура літосфери. Поняття про літосферні плити та їх різноманіття. Кордони літосферних плит. Класифікація кордонів. Поняття про континентальні та океанічні платформи, їх різноманіття. Структура давніх платформ та їх географічне поширення. Поняття про плити та щити. Масиви, синеклізи, антеклізи та авлакогени. Форми рельєфу платформ. Океанічні платформи їх структура, та переважаючі форми рельєфу.

Орогенні пояси та орогенезис на Землі. Поняття про орогенні пояси. Їх структуру та домінуючі форми рельєфу. Класифікація орогенних поясів за географічних положенням. Причини різноманіття орогенних поясів. Класифікація гірських систем за висотою. Найвищі гори Землі. Передгірні та міжгірні прогини. Геосинклінали.

Рифтогенез, його причини, стадії, наслідки та значення. Поняття про спредінг, його причини, стадії та наслідки. Палеомагнітні докази спредінгу. Рух

літосферних плит, його причини та наслідки. Поняття про субдукцію та колізію. Геодинаміка Землі. Поняття про сліди їх значення. Циклічність конвекційної циркуляції.

Перехідні зони та їх різноманіття. Поняття про перехідні зони та їх різноманіття. Причини виникнення перехідних зон. Активні перехідні зони, їх генезис, тектонічна та морфологічна будова. Класифікація активних перехідних зон. Пасивні перехідні зони, їх генезис, тектонічна та морфологічна будова. Мікроконтиненти, їх генезис та поширення по Землі.

Магматичні процеси. Поняття про магматичні процеси, їх причини, наслідки та різноманіття. Поняття про вулканізм. Визначення вулканів та їх класифікація. Характеристика продуктів вулканічної діяльності. Категорії вулканів, їх характеристика та різноманіття. Географічне поширення вулканів. Вулканічні пояси, центрально-платформений вулканізм. Планетарна система серединно-океанічних хребтів.

Сейсмічні процеси. Поняття про землетрус, його генезис та наслідки. Класифікація землетрусів. Поняття про гіпоцентр, епіцентр, сейсмічні хвилі, оцінювання землетрусів. Наслідки землетрусів. Поняття про цунамі, їх генезис, класифікацію, географічне поширення. Поняття про щілини та їх різноманіття. Системи щілин.

ЕКЗОГЕННА ДИНАМІКА ЛІТОСФЕРИ ТА МІНЕРАЛОГІЯ

Процеси зовнішньої динаміки (екзогенні процеси). Поняття про вивітрювання. Фізичне вивітрювання: температурне та механічне вивітрювання. Хімічне вивітрювання: окислення, гідратація, розчинення, гідроліз. Місце органічного світу в процесах вивітрювання. Кора вивітрювання. Сучасні та давні кори вивітрювання. Площинні та лінійні кори вивітрювання. Наукове та практичне значення дослідження кори вивітрювання. Корисні копалини в корі вивітрювання. Ґрунти та ґрунтоутворюючий процес.

Еолові процеси. Поняття про еолові процеси, їх генезис та наслідки. Руйнівна діяльність вітру: дефляція та корразія, денудаційні форми еолового рельєфу. Транспортна діяльність вітру та її види. Еолова акумуляція. Акумулятивні форми еолового рельєфу. Поняття про пустелі та їх різноманіття. Дефляційні пустелі. Акумулятивні пустелі.

Геологічна діяльність поверхневих текучих вод. Делювіальні процеси. Геологічна діяльність тимчасових руслових потоків. Поняття про яри та яроутворення. Діяльність тимчасових гірських потоків. Геологічна діяльність річок. Поняття про ерозійні процеси та їх види. Донна та бокова ерозія. Транспортна діяльність річок. Поняття про алювій. Акумулятивна діяльність річок. Особливості поширення геологічних процесів в різних частинах річкової долини. Морфологія річкової долини. Спрямованість та циклічність розвитку річкових долин. Поняття про гирла річок. Морфологічне різноманіття річкових гирл та їх генезис. Розвиток річкових систем та рух вододілів. Корисні копалини пов'язані з діяльністю річок.

Геологічна діяльність підземних вод. Походження підземних вод. Типи підземних вод. Рух та режим підземних вод. Хімічний склад підземних вод. Карстові процеси. Поняття про карстові процеси та карстові форми рельєфу. Поверхневі карстові форми рельєфу. Підземні карстові форми рельєфу. Поняття про карстові печери, стадії розвитку карстових печер та її будову. Поняття про

карстові утворення та їх різноманіття. Карстові печери України. Класифікація карсту. Найбільші карстові печери світу. Поняття про суфозійні процеси. Значення підземних вод.

Гляціальні та флювіо-гляціальні процеси. Причини утворення льодовиків. Типи льодовиків: гірські, материкові, проміжні. Режим та рух льодовиків. Коливання положення краю льодовиків. Геологічна та рельєфоутворююча діяльність льодовиків. Руйнівна діяльність льодовиків. Денудаційні форми льодовикового рельєфу. Поняття про морену. Класифікація морен. Транспортна діяльність льодовиків. Льодовикова акумуляція. Акумулятивні форми льодовикового рельєфу. Водно-льодовикові відкладення.

Геологічні процеси в мерзлій зоні літосфери. Загальні данні про мерзлотні гірські породи. Географічне поширення та потужність багатолітньомерзлотних гірських порід. Підземна крига. Підземні води зони мерзлоти. Кріогенні процеси. Термокарст. Процеси пучення. Полігональні утворення. Наледі. Кріогенні схилі процеси. Господарське значення областей поширення багатолітньомерзлотних гірських порід.

Геологічна діяльність озер та боліт. Походження озерних котловин. Лімноабразія. Седиментація в озерах. Походження та типи боліт. Відкладення боліт. Практичне використання озерних та болотних відкладень.

Гравітаційні процеси та їх типи. Водно-гравітаційні процеси. Гравітаційно-водні процеси. Підводно-гравітаційні процеси. Практичне значення дослідження гравітаційних явищ та заходи боротьби з ними.

Геологічна діяльність морів та океанів. Загальні риси рельєфу та фізико-хімічні особливості Світового океану. Рельєф дна Світового океану. Підводні континентальні окрайки. Класифікація континентальних окрайок. Ложе Світового океану. Серединно-океанічні хребти. Поняття про епіконтинентальні та котловинні моря.

Берегові процеси. Поняття про берегову зону та домінуючі процеси розвитку. Визначення понять берег, пляж, зріз, підводний схил, узбережжя. Поняття про абразію, її причини, види та наслідки. Абразійні форми рельєфу. Поняття про прибережно-морські наноси. Поперечний та вздовж береговий перенос наносів. Потоки наносів. Поняття про акумуляцію в береговій зоні. Визначення понять пляж, коса, пересип, перейма, стрілка, бар.

Накопичення осадів у різних зонах Світового океану. Поняття про седиментацію. Осади прибережні або літоральні. Осади області шельфу або субліторальні (неритові). Теригенні осади, біогенні осади. Коралові рифи. Хемогенні та вулканічні осади. Осади материкового схилу та підніжжя (батальні). Підводні зсуви. Мулові потоки. Осади ложа Світового океану (абісальні). Накопичення осадів в лагунах та соленосних басейнах. Поняття про діагенез та катагенез. Поняття про фації.

ВІК ЗЕМЛІ ТА ГЕОХРОНОЛОГІЯ. ПЕТРОГРАФІЯ

Історична геологія. Вік Землі та геохронологія. Відносна геохронологія та її методи. Палеомагнітна шкала часу. Абсолютна геохронологія та її методи. Геохронологічна та стратиграфічна шкали. Хронологія головних геохронологічних підрозділів. Архейський еон. Протерозойський еон. Фанерозойський еон. Відносна та абсолютна геохронологія. Поняття про вік Землі. Відносна геохронологія. Основи стратиграфії. Методи визначення

відносного віку Землі. Абсолютна геохронологія. Методи визначення абсолютного віку Землі.

Геохронологічна шкала. Поняття про геохронологічну шкалу. Принципи виділення підрозділів шкали, визначення еонів, ер, періодів, епох. Історія створення шкали, походження назв та притичини виділення структурних підрозділів шкали.

Історія орогенезу Землі. Хронологія Байкальського та Фанерозойського мегациклу. Загальна характеристика та значення Байкальського мегациклу. Загальна характеристика Каледонського циклу, його причини та наслідки. Загальна характеристика Герцинського циклу, його причини та наслідки. Загальна характеристика Мезозойського циклу, його причини та наслідки. Загальна характеристика Альпійського циклу, його причини та наслідки.

Зледеніння в історії Землі. Причини зледеніння. Четвертинні зледеніння. Палеозойські та докембрійські зледеніння. Кам'яновугільно-пермське зледеніння. Пізньоордовіцьке-сілурійське зледеніння.

Фація та фаціальний аналіз. Поняття про фації, різноманіття фацій та їх класифікація. Поняття про фаціальний аналіз та методику його проведення.

Формація та формаційний аналіз. Поняття про формацію, різноманіття формацій та їх класифікація. Поняття про формаційний аналіз та методику його проведення.

Основи петрографії. Поняття про гірські породи, структурні та текстурні особливості гірських порід. Класифікація гірських порід. Магматичні гірські породи їх структурні та текстурні особливості. Класифікація магматичних порід.

Основи літології. Поняття про осадові гірські породи. Особливості залягання осадових порід. Структурні та текстурні особливості осадових порід. Класифікація осадових порід.

Метаморфізація та метаморфічні породи. Поняття про метаморфізацію та її види. Особливості залягання метаморфічних порід. Структурні та текстурні особливості метаморфічних порід.

ЗАГАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ЗЕМЛІ

Загальні уявлення про еволюцію планет. Земля и космологія. Закон Хаббла и «Великий Вибух». Парадокс Ольберса. Ньютонівське притяжіння та Хаббловське відталкування. Нульовий Всесвіт. Процес еволюції планет.

Закономірності розвитку літосфери. Цикли тектогенезу. Поняття про первинну літосферу. Збільшення потужності літосфери та формування граніто-гнейсового шару. Цикли тектогенезу. Байкальський мегацикл. Причини та наслідки. Фанерозойський мегацикл. Каледонський цикл, причини та наслідки. Герцинський цикл, причини та наслідки. Кіммерійський цикл, причини та наслідки. Альпійський цикл, причини та наслідки. Новітній етап гороутворення.

Закономірності розвитку атмосфери. Тенденції кліматичних змін. Конденсаційна гіпотеза утворення атмосфери. Первинний склад атмосфери, причини та наслідки змін складу атмосфери протягом геологічної історії Землі. Формування озонового шару. Парниковий ефект його причини та наслідки. Цикли коливання клімату. Малий льодовиковий період. Зв'язок між кількістю вуглекислого газу та температурним режимом на Землі.

Закономірності розвитку гідросфери. Еволюція Світового океану. Гіпотези утворення гідросфери. Космічне погодження гідросфери. Земне походження гідросфери. Первинний хімічний склад гідросфери та можливі схеми його еволюції. Поняття про трансгресії та регресії Світового океану. Ендогенні та екзогенні причини коливання рівня Світового океану.

Льодовикові епохи: хронологія, генезис, наслідки. Поняття про льодовикові епохи. Розподіл льодовикових епох в геологічній історії Землі. Вплив льодовикових періодів на розвиток життя на Землі. Причини льодовикових епох: зовнішні та внутрішні. Докембрійські льодовикові епохи. Льодовиковий період в ордовіці. Кам'яновугільно-пермський льодовиковий період. Льодовикові епохи Кайнозою.

Закономірності розвитку біосфери. Гіпотези виникнення життя на Землі. Загальний напрямок еволюції органічної матерії. Ранньопротерозойська екологічна криза. Докембрійський вибух життя. Причини та наслідки виходу органічної матерії на суходіл. Пермська екологічна криза. Крейдова екологічна криза. Антропогенез.

Основи палеонтології. Палеонтологія як наука. Поняття про викопні рештки та їх різноманіття. Визначення поняття провідні викопні організми. Провідні викопні організми палеозою. Провідні викопні організми мезозою. Провідні викопні організми кайнозою.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Войлошников В.Д. Геология. Методы реконструкции прошлого Земли, геологическая история Земли / В.Д. Войлошников. – М.: Просвещение, 1979. – 272 с.
2. Иванова М.Ф. Общая геология с основами исторической геологии: учебник / М.Ф. Иванова. – М.: Высшая школа, 1980. – 440 с.
3. Леонтьев О.К. Общая геоморфология / О.К. Леонтьев, Г.И. Рычагов. – М.: «Высшая школа». – 1979. – 287с.
4. Леонтьев О.К. Морская геология / О.К. Леонтьев. – Москва: Высшая школа, 1982. – 344 с.
5. Рычагов Г.И. Общая геоморфология / Г.И. Рычагов. – М.: МГУ. – 2006. – 416 с.
6. Свинко Й.М. Геологія: підручник / Й.М. Свинко, М.Я. Сивий. – К.: Либідь, 2003. – 480 с.
7. Стецюк В.В. Основи геоморфології: Навч.посібник / В.В. Стецюк, І.П. Ковальчук; [за ред. О.М. Маринича]. – К.:Вища школа, 2005. – 495 с.
8. Хаин В.Е. История и методология геологических наук: учебник / В.Е. Хаин, А.Г. Рябухин. – М.: МГУ, 1997. – 224 с.
9. Чарыгин М.М. Общая и историческая геология / М.М. Чарыгин, Ю.М. Васильев. – М.: Высшая школа, 1968. – 448с.
10. Якушова А.Ф. Общая геология / А.Ф. Якушова, В.Е. Хаин, З.И.Славин; [Под ред. В.Е. Хаина]. – М.: МГУ. – 1988. – 448 с.

Основна література для виконання лабораторних робіт

1. Каденская М.И. Руководство к практическим занятиям по минералогии и петрографии / М.И. Каденская. – М.: Просвещение, 1976. – 240с.

2. Миловский А.В. Минералогия и петрография / А.В. Миловский. – М.: Недра, 1985. – 432 с.
3. Музафаров В.Г. Определитель минералов, горных пород и окаменелостей / В.Г. Музафаров. – М.: Недра, 1979. – 328 с.
4. Пособие к лабораторным занятиям по курсу общей геологии / [под ред. Павлинова В.Н. и др.]. – М.: Недра, 1970. – 192 с.
5. Белоусова О.Н. Общий курс петрографии / О.Н. Белоусова, В.В. Михина. – М.: Недра. – 1972. – 344 с.

Додаткова література

1. Апродов В.А. Вулканы / В.А. Апродов. – Москва: Мысль, 1982. – 367 с.
2. Раст Хорст Вулканы и вулканизм / Хорст Раст. – М.: Мир, 1982. – 344 с.
3. Бабаев А.Г. Пустыни / А.Г. Бабаев и др. – М.: Мысль, 1986. – 320 с.
4. Гвоздецкий Н.А. Карст / Н.А. Гвоздецкий. – М.: Мысль, 1981. – 216 с.
5. Зенкович В.П. Основы учения о развитии морских берегов / В.П. Зенкович. – М.: АН СССР, 1962. – 542 с.
6. Ог Э. Геология: геологические явления / Э. Ог; [под ред. проф. Милановского Е.В.]. – М.: ГОНТИ НКТП, 1938. – 560 с.
7. Шуйський Ю.Д. Походження та історія розвитку світового океану / Ю.Д. Шуйський. – Одеса: Астропрінт, 1999. – 200 с.
8. Проблемы теоретической геоморфологии / Под ред. Л.Г. Никифорова, Ю.Г. Симонова. – М.: МГУ, 1999. – 512 с.
9. Менард Г.У. Геология дна Тихого океана / Г.У. Менард. – М.: Мир, 1966. – 273 с.
10. Логвиненко Н.В. Морская геология / Н.В. Логвиненко. – Л.: Недра, 1980. – 343 с.
11. Хаин В.Е. Региональная геотектоника. Океаны. Синтез / В.Е. Хаин. – М.: Недра, 1985. – 292 с.

Навчальна програма дисципліни «Загальне землезнавство»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **І.М. Котовський,**
доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Загальне землезнавство» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальності 106 Географія, рівня вищої освіти «бакалавр».

Дисципліна «Загальне землезнавство» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про генезис Всесвіту та його загальну характеристику, форму і розміри Землі будову планети, рівні організації природи Землі, а також організацію географічної оболонки, її динаміку та закони. Оволодіння знаннями про антропосферу, сучасний етап розвитку географічної оболонки, в майбутньому допоможе студентам стати висококваліфікованими спеціалістами в області географії. Саме тому вивчення загального землезнавства є дуже необхідною ступеню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета курсу: сформувати цілісне уявлення про середовище існування людства у різних масштабах – від географічної оболонки до Всесвіту, та методологічні засади географічного пізнання.

Завдання курсу:

Теоретичні: Сформувати логічне та глибоке уявлення про основні географічні процеси в межах Землі як частини Всесвіту та Сонячної системи зокрема, вивчення зв'язків між окремими географічними процесами, та їх наслідків.

Практичні: Набути вмінь аналізувати основні географічні процеси їх взаємозв'язок. Оволодіння методикою роботи із статистичним та картографічним матеріалом.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність усвідомлювати сутність взаємозв'язків між природним середовищем і людиною, розуміти та пояснювати стратегію сталого розвитку людства.

- Здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі (світу), материків і океанів, України

- Здатність розуміти та пояснювати особливості природних компонентів і об'єктів у сферах географічної оболонки, взаємозв'язки в ландшафтах.

Очікувані результати навчання:

- Знання про особливості Землі як планети.
- Знання про орбітальні рухи Землі.
- Знання про географічну оболонку та її загальні закономірності.
- Вміти визначати географічні координати.
- Вміти будувати відповідні профілі, гіпсографічні криві.
- Вміти описувати різноманітні профілі, діаграми та ін.

- Вміти аналізувати діаграми та картосхеми знаходити відображення в картографічному матеріалі.

- Вміти проводити польові дослідження

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Загальне землезнавство» має міжпредметні зв'язки з наступними предметами, які викладаються студентам географам на 1 курсі: «Геологія загальна та історична», «Гідрологія з основами океанології», «Метеорологія та кліматологія». Надалі, отримані знання студенти будуть використовувати під час вивчення таких дисциплін, як: «Фізична географія материків та океанів», «Фізична географія України», «Основи природокористування» тощо.

Зміст навчальної дисципліни

Вступ. Історія розвитку землезнавства. Об'єкти і предмет вивчення землезнавства, його місце в системі географічних наук. Географічні ідеї давнього часу. Географія середньовіччя. Великі географічні відкриття. Розквіт географічної науки. Географія новітнього часу.

Методологія сучасного землезнавства. Джерела інформації в землезнавстві. Парадигми землезнавства: хорологічна, систематична, модельна, системна, екологічна. Методологічні засади землезнавства: історизм, уніформізм, емерджентність. Методи землезнавства: емпіричні підходи, теоретичні підходи.

Всесвіт. Сонячна система. Форми існування матерії у Всесвіті. Загальна характеристика Всесвіту. Еволюція Всесвіту. Небесні тіла: зірки, планети, комети, астероїди, метеорити. Структура Всесвіту: галактики, наша Галактика. Сонячна система. Характеристики Сонця. Планети Сонячної системи. Основні ознаки таких видів небесних тіл: комети, астероїди, метеорити.

Особливості Землі як планети. Форма і розміри Землі. Внутрішня будова Землі. Гравітаційне поле Землі. Магнітосфера Землі. Магнітне поле Землі. Географічні наслідки параметрів Землі як планети. Космічний вплив на Землю. Сонячно-земні зв'язки. Фігура Землі.

Орбітальний рух Землі. Параметри орбітального руху Землі. Екліптика, дні рівнодення і сонцестояння. Географічні наслідки обертання Землі навколо Сонця: зміна пір року, пояси освітленості, рік природна одиниця часу. Прецесії тривалістю 26 000 і 40 000 років. Рух Землі і календар.

Географічна оболонка та її загальні закономірності. Співвідношення основних понять, що відображають глобальний рівень організації природи Землі. Географічний простір, географічна оболонка, біосфера, ландшафтна сфера. Склад, межі та будова географічної оболонки. Закономірності географічної оболонки: цілісності, кругообігів речовин та енергії, ритмічності, зональності, азональності, полярної асиметрії, дискретності, неперервності та нерівномірності розвитку.

Загальні природничі й організаційні закони в географічній оболонці. Механічна взаємодія в планетарних фізико-географічних процесах. Ізостазія в геосферах. Гравітаційна взаємодія Землі з Місяцем і Сонцем. Гравітаційна диференціація речовини в Землі. Термодинамічні явища в географічній оболонці. Система горизонтального переносу тепла – географічні теплові машини. Явища електромагнетизму. Геохімічні явища. Закони біологічних систем. Соціальні системи. Геосистеми.

Динаміка географічної оболонки. Основні типи руху геосистем. Джерела енергії географічної оболонки. Радіаційний баланс. Тепловий баланс. Динаміка атмосфери. Океанська циркуляція. Кругообіг води. Біологічні й біогеохімічні процеси. Перенесення мінеральної речовини.

Організація географічної оболонки. Вертикальна ярусність географічної оболонки. Зональні ознаки структури земної кори. Поясно-зональні структури. Природна зональність. Історія дослідження природної зональності. Компонентна зональність. Ландшафтна зональність. Зональні-азональні ознаки Світового океану. Структури розподілу суходолу й океану. Контактні зони. Бар'єри. Географічні пояса та періодична система географічних зон.

Сучасний етап розвитку географічної оболонки. Людство як компонент географічної оболонки. Природне середовище існування людини. Поняття про природні умови та ресурси. Вплив природного середовища на здоров'я людини. Вплив діяльності людини на довкілля: його позитивні та негативні наслідки. Фактори кліматичних змін. Парниковий ефект. Баланс CO₂ в географічній оболонці. Радіаційна рівновага. Глобальне похолодання клімату. Геоекологічна роль Світового океану.

Антропосфера: сучасний етап розвитку географічної оболонки. Поняття про антропосферу та ноосферу. Людство як компонент географічної оболонки. Історія природокористування. Екологічні кризи минулого: біфуркації історії людства. Сучасна екологічна криза та її прояви. Екологічні стратегії людства. Ознаки глобальної екологічної кризи. Концептуальні принципи сталого розвитку і глобального природокористування. Основні шляхи екологізації природокористування. Принципи екологічного гуманізму. Теорія екологічної етики. Методологія вирішення глобальних проблем людства. Оптимізація природокористування.

Теоретичні і методологічні основи проведення природно-географічних та геоморфологічних досліджень. Мета, значення і завдання проведення природно-географічних та геоморфологічних досліджень. Місце природно-географічних та геоморфологічних досліджень в географічних, геологічних, екологічних, інших роботах. Важливість географічних і геоморфологічних знань в нинішніх умовах взаємодії природи та суспільства. Огляд розвитку різних систем природокористування. Зростання значення географічних та геоморфологічних досліджень в сучасних раціональних і біосферній системі природокористування. Головні напрямки використання природно-географічних та геоморфологічних знань. Для цілей раціонального природокористування. Розробка мінеральних, енергетичних, водних, земельних, біосферних ресурсів. Будівництво. Екологія.

Організація і проведення природно-географічних та геоморфологічних досліджень. Підготовка і проведення польових природно-географічних та геоморфологічних робіт. Етапи проектування робіт: підготовчий польовий, польові роботи, післяпольовий камеральний. Основні засади організації природно-географічних і геоморфологічних робіт. Комплексний характер робіт. Зміни в організації за сучасних умов. Послідовність і співвідношення етапів робіт. Основні завдання для кожного з етапів.

Методи польових досліджень. Комплекс методів польових геоморфологічних досліджень. Геоморфологічні методи. Геологічні методи. Геофізичні методи. Географічні методи. Дистанційні методи. Геологічні, геофізичні, географічні і дистанційні методи є додаткові або допоміжні у вивченні рельєфу. Існують певні обмеження їх використання.

Ведення польової документації. Фіксування даних польових геоморфологічних досліджень. Ведення щоденника. Вибір і методика польових маршрутів. Фіксація результатів польових досліджень визначає загальну їх якість. Основною формою їх є щоденник спостережень. Якість польових досліджень також визначається правильністю вибору і ведення польових маршрутів. Документація відслонень, відслонень гірських виробіток. Польові зарисовки. Схеми. Складання профілів і розрізів. Польова документація об'єктів дослідження здійснюється різними способами. Останні залежать від конкретних умов. Важливим є поєднання різних способів. Особлива увага повинна приділятися профілям і розрізам – вертикальним моделям об'єктів дослідження.

Геоморфологічна карта зйомочних масштабів. Класифікація і типи геоморфологічних карт. Картографічні способи зображення геоморфологічних об'єктів. Основні напрямки в геоморфологічному картографуванні. Загальні і часткові геоморфологічні карти. Способи польової геоморфологічної зйомки.

Геоморфологічний аналіз рельєфу. Вивчення морфології рельєфу. Морфографічні і морфометричні методи. Методи вивчення генезису рельєфу. Методи вивчення віку рельєфу. Проявлення тектонічних рухів в рельєфі. Методи вивчення новітніх тектонічних рухів.

Морфолітогенетичний аналіз. Вивчення речовинного (гранулометричного, мінерального, геохімічного) складу пухких відкладів. Вивчення структури і текстури пухких відкладів. Вивчення форми осадочних тіл та їх відображення у рельєфі.

Палеогеоморфологічний аналіз. Основні відомості про палеогеоморфологію. Палеогеоморфологія, вивчаючи склад, будову, структур геоморфолітосфери, здійснює динамічні інтерпретації історичного, еволюційного, функціонального характеру «рельєфу Землі». Методи вивчення древнього похованого рельєфу. Палеогеоморфологічні реконструкції. Палеогеоморфологічні карти.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Багров М. В., Боков В. О., Черваньов І. Г. Землезнавство. – К.: Либідь, 2000. – 464 с.
2. Волошин І. І. Загальне землезнавство: навчальний посібник. – Ніжин: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя. – 2002. – 294 с.
3. Волошин І. І., Уварова А. Є. Загальне землезнавство: практикум. – К.: Видавництво КДПУ, 2000. – 268 с.
4. Географический атлас (для учителей средней школы). – М.: Картография, 1982. – 238 с.
5. Географический энциклопедический словарь: термины и определения. – М.: Наука, 1989. – 602 с.

6. Геренчук К. И., Боков В. А., Черванев И. Г. Общее землеведение. – М.: Высшая школа, 1984. – 255 с.
7. Калесник С. В. Общие географические закономерности Земли. – М.: Мысль, 1970. – 283 с.
8. Короткий тлумачний словник з географії. – К.: Либідь, 2001. – 135 с.
9. Медина В. С. Загальна фізична географія. – К.: Рад. школа, 1974. – 212 с.
10. Мельчаков Л. Ф. Общее землеведение с основами краеведения. – М.: Просвещение, 1990. – 314 с.
11. Методическое руководство по геоморфологическим исследованиям. – Л.: Недра, 1972. – 384 с.
12. Мильков Ф. Н. Общее землеведение. – М.: Высшая школа, 1990. – 335 с.
13. Мольчак Я. О., Ільїн Л. В. Загальне землезнавство. – Луцьк, 1997. – 386 с.
14. Неклюкова Н. П. Общее землеведение. Ч. I. – М.: Просвещение, 1976. – 336 с.
15. Неклюкова Н. П. Общее землеведение. Ч. II. – М.: Просвещение, 1975. – 224 с.
16. Олійник Я. Б., Федорищак Р. П., Шищенко П. Г. Загальне землезнавство. – К.: Знання, 1987. – 215 с.
17. Судакова С.С. Общее землеведение. – М.: Недра, 1987. – 325 с.
18. Фоменко А.Н., Хихлуха В.И. Общая физическая география и геоморфология. – М.: Недра, 1987. – 373с.
19. Шубаев Л.П. Общее землеведение. – М.: Высшая школа, 1977. – 455 с.

Додаткова література

1. Веклич М.Ф. Комплексный палеогеографический метод и рекомендации по составлению литолого-фациальных карт и палеогеографических карт. – К.: Наукова думка, 1989. – 80 с.
2. Галицкий В.И. Основы палеогеоморфологии. – К.: Наукова думка, 1980. – 224 с.
3. Геоморфологическое картирование. – М.: Высшая школа, 1977. – 375 с.
4. Жекулин В.С. Введение в географию. – Л.: Гидрометеиздат, 1989.
5. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. – М.: Просвещение, 1999. – 366 с.
6. Кравчук Я.С. Геоморфологічне картографування в науково-дослідній роботі. – Львів: ЛДУ, 1981. – 63 с.
7. Куликов К. А. Планета Земля. – М.: Просвещение, 1985. – 122 с.
8. Мизун Ю. Г. Полярные сияние. – М.: Наука, 1983. – 144 с.
9. Новиков И.Д. Эволюция Вселенной. – М.: Просвещение, 1989. – 66 с.
10. Сафронов В.С. Происхождение Земли. – М.: Знание, 1987. – 48 с.
11. Спиридонов А.И. Геоморфологическое картографирование. – М.: Недра, 1975. – 184с.
12. Спиридонов А.И. Основы общей методики полевых геоморфологических исследований и геоморфологического картографирования. – М.: Высшая школа, 1970. – 456 с.
13. Сухарев С.М., Чундаков С.Ю., Сухарева О.Ю. Основи екології та охорони довкілля. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 394 с.
14. Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та ландшафтознавства: Зб. наук. праць. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2005. – 214 с.
15. Филиппов Е.М. Земля в развитии. – К.: Наука, 1989. – 211 с.

Навчальна програма дисципліни «Метеорологія і кліматологія»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов**,
викладач кафедри екології та географії **І.В. Луцкіна***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Метеорологія і кліматологія» є складовою циклу природничо-наукової підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальності 106 Географія, за рівнем вищої освіти «бакалавр». Дисципліна являє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про особливості генезису, еволюції та сучасного стану атмосфери Землі.

Мета курсу: одержання знань про фізичні процеси та явища в атмосфері Землі в їх взаємодії із землею поверхнею та Космосом упродовж характерних проміжків часу.

Завдання курсу:

Теоретичні: створити уявлення про фізичні явища та процеси, що відбуваються в атмосфері, становлення їх причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей розвитку.

Практичні: сформувати навички обробки метеорологічної інформації, навчитися користуватися метеорологічними приладами, розшифровувати синоптичні карти, прогнозувати стан і зміни погоди.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність розуміти фізичні процеси, які відбуваються в атмосфері та їх вплив на інші оболонки Землі та біосферу в цілому.

- Сформованість практичних навичок одержання, візуалізації та графічної інтерпретації даних щодо поточного та прогнозованого стану кліматичних показників.

- Здатність використовувати математичні знання для статистичної обробки даних спостережень за станом атмосфери.

- Здатність застосовувати знання з географії, фізики, хімії та екології при проведенні досліджень за атмосферними процесами.

- Здатність використовувати сучасне метеорологічне обладнання для спостереження за атмосферними процесами у польових умовах під час проходження загальних фізико-географічних та екологічних практик.

- Сформованість базових знань в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій, умінь створювати бази даних при обробці статистичних даних для моделювання та прогнозування стану атмосфери.

Очікувані результати навчання:

- Знання особливостей генезису та еволюції атмосфери планети Земля;

- Знання структури атмосфери, її хімічного складу та особливостей проявлення фізичних процесів;

- Знання характеристик та різноманіття метеорологічних процесів та явищ;

- Знання загальної характеристики кліматичних поясів та областей Землі;

- Вміння обробляти метеорологічну інформацію;

- Вміння користуватися метеорологічними приладами;

- Вміння розшифровувати синоптичні карти;

- Вміння прогнозувати стан і зміни погоди.

Міждисциплінарні зв'язки. Атмосфера постійно взаємодіє з поверхнею Землі, а на фізичні та хімічні процеси, які в ній протікають, можуть впливати різноманітні антропогенні фактори. Тож «Метеорологія і кліматологія» тісно пов'язана з такими дисциплінами як: «Вступ до фаху», «Гідрологія», «Геологія з основами геоморфології», «Фізика», «Хімія».

Зміст навчальної дисципліни

ЗАГАЛЬНА МЕТЕОРОЛОГІЯ.

Вступ до метеорології. Предмет і методи метеорології. Поділ метеорології на наукові дисципліни. Зв'язок метеорології з іншими науками. Значення метеорології. Історичний нарис метеорології в Україні.

Загальна характеристика атмосфери. Загальні відомості про атмосферу. Поділ атмосфери на шари. Горизонтальна неоднорідність атмосферного повітря. Походження та еволюція атмосфери. Склад та будова атмосфери. Значення атмосфери для географічної оболонки. Взаємодія атмосфери з іншими геосферами.

Метеорологічні величини й атмосферні явища. Рівняння стану газу. Атмосферний тиск. Основне рівняння статички атмосфери. Температура повітря. Вологість повітря. Вітер і турбулентність. Атмосферні явища.

Основи термодинаміки. Перший принцип термодинаміки. Сухо адіабатичний градієнт. Волого адіабатичний градієнт. Термічна стратифікація атмосфери. Потенціальна температура. Енергія нестійкості, конвекція та прискорення конвекції.

Промениста енергія в атмосфері. Загальні відомості про Сонце. Поняття про сонячну радіацію. Склад сонячної радіації. Надходження сонячного випромінювання на верхню межу атмосфери. Сонячна стала. Розподіл сонячної радіації по земній кулі при відсутності атмосфери.

Перетворення сонячної радіації в атмосфері. Закон Буге. Пряма, розсіяна і сумарна сонячна радіація. Закономірності географічного розподілу сумарної радіації. Поглинання сонячної радіації в атмосфері Землі. Розсіювання сонячної радіації в атмосфері. Закони послаблення сонячної радіації в земній атмосфері. Сонячна радіація в атмосфері та її термічний режим.

Радіаційний баланс земної поверхні. Сумарна радіація. Альbedo Землі. Випромінювання Землі та атмосфери. Відбита сонячна радіація. Ефективне випромінювання, географічні закономірності його розподілу, тепличний (оранжерейний) ефект атмосфери. Радіаційний баланс підстилаючої поверхні.

Тепловий режим ґрунту та водойм. Рівняння теплового балансу земної поверхні. Нагрівання та охолодження ґрунту. Нагрівання та охолодження водойм. Добовий та річний хід температури поверхні ґрунту та водойм. Поширення коливань температури в глибину ґрунту та водойм.

Тепловий режим атмосфери. Поняття приземного підшару. Процеси нагрівання та охолодження повітря. Добовий та річний хід температури повітря. Приморозки. Географічний розподіл температури приземного підшару атмосфери. Зміна температури повітря з висотою в граничному шарі атмосфери. Зміна температури повітря з висотою у вільній атмосфері. Температура повітря в гірських країнах. Типи термічної стратифікації в

тропосфері. Типи термічної інверсії атмосфери. Карти ізотерм січня та липня. Відмінності термічного режиму північної та південної півкуль.

ГЛОБАЛЬНА МЕТЕОРОЛОГІЯ ТА ОСНОВИ КЛІМАТОЛОГІЇ.

Природа туманів, хмар та опадів. Загальні уявлення про воду та її фізичні властивості в різних фазових станах. Кругообіг води на Землі. Основні поняття кінетики фазових перетворень. Конденсація і сублімація на земній поверхні та в атмосфері. Тиск насичення та рівняння Клаузіуса-Клапейрона. Тиск насичення водяної пари над водою та льодом.

Основи теорії утворення крапель та кристалів льоду у атмосфері. Атмосферні ядра конденсації. Природа кристалізації хмар і туманів.

Хмари й тумани. Загальні аспекти утворення хмар і туманів. Мікрофізичні характеристики хмар і туманів. Поняття про конденсацію та сублімацію. Продукти сублімації та конденсації.

Випаровування та випаровуваність, їх географічний розподіл. Закон Дальтона. Вологість повітря. Основні характеристики вологості повітря. Залежність характеристик вологості від температури повітря. Добовий хід вологості повітря на різних широтах.

Наземні гідрометеори: роса, іній, паморозь ожеледь, ожеледиця, рідкий та твердий наліт. Тумани, їх типи. Смог.

Адіабатичний процес в тропосфері. Хмари, умови їх утворення. Міжнародна класифікація хмар. Генетичні типи хмар. Хмарність. Макро- і мікрофізичні процеси, які призводять до утворення різних форм хмар. Мікроструктура різних форм хмар.

Загальні уявлення про фізичні процеси в середині хмар, які призводять до опадоутворення. Параметричні моделі атмосфери, з якої випадають опади. Морфологічні види опадів. Зонально-регіональні закономірності розподілу опадів.

Атмосферне зволоження, його показники. Планетарні закономірності зволоження, його зв'язок з природною зональністю.

Глобальні атмосферні процеси. Глобальні атмосферні процеси та методи їх вивчення. Метеорологічна інформація при аналізі глобальних атмосферних процесів. Складання приземних синоптичних карт. Система отримання метеорологічної інформації.

Поле атмосферного тиску. Поле фізичної величини та його характеристика. Поле атмосферного тиску та його аналіз. Причини зміни тиску. Зміна атмосферного тиску з висотою. Барична ступінь. Планетарні закономірності розподілу атмосферного тиску. Карти ізобар січня і липня. Баричний градієнт. Географічні та сезонні особливості поля тиску.

Вітер та його поле. Сили, що діють на часинки повітря земної атмосфери. Рівняння руху мас повітря у векторній та координатній формах. Моделі зв'язків полів тиску і вітру. Особливості руху повітря в граничному шарі атмосфери. Вертикальні рухи повітря. Місцеві вітри.

Повітряні маси й атмосферні вихори. Поняття про повітряну масу. Умови формування і трансформації повітряних мас. Ознаки теплих та холодних повітряних мас. Погодні явища при надходженні теплих та холодних мас. Географічні типи та підтипи повітряних мас. Вплив орографії на характеристики повітряних мас.

Поняття про атмосферний фронт. Теплий фронт, холодні фронти 1-го та 2-го роду, зміна погоди при їх проходженні. Фронти оклюзії. Ізобаричне поле фронту. Утворення та розмивання фронтів. Головні кліматичні фронти. Вплив орографії на фронти.

Поняття про циклон і антициклон та їх характеристика. Фронтальні циклони позатропічних широт. Тропічні циклони. Малі атмосферні вихори (смерчі, тромби, торнадо). Поняття про антициклон. Антициклоніальна термічна інверсія. Генетичні типи циклонів. Планетарна система розподілу тиску і переважаючі вітри. Основні ланки атмосферної циркуляції. Схеми циркуляції атмосфери на основі циклонів та антициклонів.

Азональна ланка атмосферної циркуляції. Мусони позатропічних широт. Тропічні мусони. Місцева циркуляція: бризи, фени, бора, стокові та гірсько-долині вітри. Циркуляція у вільній атмосфері. Струмінні течії.

Погода й клімат. Поняття погода, її показники. Елементи погоди. Погодні явища. Класифікація погод. Служба погоди. Прогноз погоди. Місцеві ознаки передбачення погоди. Значення прогнозів погоди для життя і діяльності людей.

Поняття клімат, його показники. Кліматоутворюючі чинники: широтний розподіл сонячної радіації, характер підстильної поверхні, циркуляція атмосфери. Генетична класифікація кліматів Землі. Характеристика кліматичних поясів та областей. Арктичний пояс. Субарктичний пояс. Помірний пояс. Субтропічний пояс. Тропічний пояс. Субекваторіальний пояс. Екваторіальний пояс. Субантарктичний пояс. Антарктичний пояс. Кліматодіаграми. Поняття мікроклімат.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Алисов Б.П., Полтораус М.И. Климатология / Б.П. Алисов, М.И. Полтораус. – М.: Наука, 1985. – 264с.
2. Багров М.В., Боков В.О., Череваньов І.Г. Землезнаство / М.В. Багров, В.О. Боков. – К.: Либідь, 2002. – 464с.
3. Баландин Р.К. Цивилизация против природы: что происходит с погодой и климатом. / Р.К. Баландин. – М.: Вече, 2004. – 378 с.
4. Волошина А.П., Евневич Т.В., Земцова А.И. Руководство к лабораторным занятиям по метеорологии и климатологии / А.П. Волошина, Т.В. Евневич. – М.: изд-во МГУ, 1975. – 144 с.
5. Геренчук К.И., Боков В.А., Череваньов И.Г. Общее землеведение / К.И. Геренчук, В.А. Боков – М.: Высшая школа, 1984. – 255с.
6. Гончарова Л.Д., Серга Є.М., Школьний Є.П. Клімат і загальна циркуляція атмосфери: [Навч. посібник] / Л.Д. Гончарова, Є.М. Серга. – К.: КНТ, 2005. – 251 с.
7. Гуральник И.И. Метеорология / И.И. Гуральник. – Л.: Гидрометеиздат, 1982. – 334с.
8. Ефимова В.М. Основы антропоклиматологии / В.М. Ефимова. – Сімферополь: Таврия-Плюс, 2003. – 202 с.
9. Захаревская Н.Н. Метеорология и климатология / Н.Н. Захаревская. – М.: Колос, 2005. – 128 с.

10. Матвеев Л.Т. Курс общей метеорологии. Физика атмосферы / Л.Т. Матвеев. – Л.: Гидрометеиздат, 1984. – 751 с.
11. Неклюкова Н.П. Общее землеведение. Земля как планета. Атмосфера. Гидросфера / Н.П. Неклюкова. – М.: Просвещение, 1977. – 336с.
12. Ратобильский Н.С., Лярский П.А. Землеведение и краеведение / Н.С. Ратобильский, П.А. Лярский. – М.: Изд-во «Университетское», 1987. – 414с.
13. Судакова С.С. Общее землеведение/ С.С. Судакова. – М.: Недра, 1987. – 325с.
14. Федорищак Р.П. Загальне землезнавство / Р.П. Федорищак. – К.: Вища школа, 1995. – 223с.
15. Хромов С.П. Метеорология и климатология / С.П. Хромов. – Л.: Гидрометеиздат, 1983. – 404с.
16. Чернюк Г.В. Метеорологія і кліматологія / Г. Чернюк. – Тернопіль: «Підручники і посібники», 2005. – 112 с.
17. Ясаманов Н.А. Занимательная климатология / Н.А. Ясаманов. – М.: Знание, 1989. – 192 с.

Навчальна програма дисципліни «Гідрологія»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов**,
асистент кафедри екології та географії **С.В. Сімченко***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Гідрологія» є складовою циклу природничо-наукової підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальності 106 Географія, за рівнем вищої освіти «Бакалавр».

Дисципліна «Гідрологія» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про генезис, еволюцію та сучасний стан гідрологічного середовища Землі, в межах якого існують певні окремі організми та популяції.

Мета навчальної дисципліни: ознайомити студентів з системою основних наукових знань і методів дослідження в області гідрології.

Завдання курсу:

Теоретичні: сформувані у студентів уявлення про загальні закономірності будови, функціонування, динаміки та еволюції водних об'єктів Землі, а також про наслідки впливу техногенної діяльності людини на гідрологічні об'єкти; сформувані у студентів синергетичний підхід до вивчення процесів і явищ в природних і антропогенних водних екосистемах з урахуванням географічного напрямку підготовки фахівців.

Практичні: сформувані практичні навички дослідження гідрологічних об'єктів природного і штучного походження з урахуванням географічного напрямку підготовки фахівців.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність показувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, теоретичні основи гідрології як науки.

- Здатність показувати базові читати, аналізувати, досліджувати та оцінювати географічні та тематичні карти для отримання інформації про гідрологічні об'єкти на місцевості;

- Збір, реєстрація і аналіз даних за допомогою відповідних методів і технологічних засобів у польових і лабораторних умовах.

- Здатність застосовувати кількісні методи при дослідженні геосфер.

- Здатність аналізувати карту чи план на місцевості з метою визначення гідрологічних об'єктів.

- Здатність інтегрувати польові та лабораторні спостереження з теорією у послідовності: від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання.

- Здатність ідентифікувати та класифікувати типи гідрологічних об'єктів.

Очікувані результати навчання:

- Усвідомлення загальних закономірностей будови, функціонування, динаміки та еволюції льодовиків, ґрунтових вод, річок, озер, боліт, Світового океану;

- Визначення параметрів оцінки наслідків впливу техногенної діяльності людини на гідрологічні об'єкти;

- Знання шляхів попередження негативного антропогенного впливу на водні екосистеми;

- Усвідомлення основних гідроекологічних проблеми України та світу.
- Уміння досліджувати гідрологічні об'єкти природного і штучного походження з урахуванням екологічного напрямку підготовки фахівців.

Міжпредметні зв'язки: дисципліна «Гідрологія» має міжпредметні зв'язки з наступними курсами, які викладаються студентам-географам на 2 курсі: «Геоморфологія», «Географія материків і океанів». Надалі, отримані знання студенти будуть використовувати під час вивчення «Фізичної географії України», «Рекреаційної географії», «Соціально-економічної географії України», «Країнознавства», тощо.

Зміст дисципліни

Фізичні і хімічні властивості води. Будова молекули води. Ізотопний склад природної води. Механізм утворення міжмолекулярних водневих зв'язків. Будова дигідроля. Будова тригідроля. Зміни співвідношення молекул гідроля, дигідроля і тригідроля в твердій, рідкій і пароподібній воді. Причини появи аномальних фізичних властивостей води і їх значення для збереження життя на Землі: аномально низька щільність льоду порівняно зі щільністю води; аномально висока теплоємність води; аномально низька теплопровідність води. Вода як розчинник. Солоність води. Розділення природних вод на групи і класи в залежності від концентрації солей і типів іонів, які домінують. Фізичні властивості солоної води: температура замерзання, щільність льоду, який утворюється. Екологічне значення знання фізичних властивостей водних розчинів порівняно з властивостями чистої води. Участь молекул води в створенні парникового ефекту на Землі. Радіаційний баланс Землі. Роль води в підтриманні сучасного радіаційного балансу на Землі.

Кругообіг води в природі. Водний баланс. Малий океанічний кругообіг води. Великий континентальний кругообіг води. Шляхи переносу води між великим і малим кругообігами води. Природні сили, які забезпечують кругообіг води. Водний баланс: глобальний водний баланс, локальний водний баланс. Функції кругообігу води. Екологічна роль кругообігу води. Поняття геоекологічної трансмісії.

Світовий Океан. Структурні елементи Світового Океану. Геологічна будова кори Землі під материками і океанами. Рельєф дна Світового Океану. Методи дослідження рельєфу дна Світового Океану. Залежність швидкості розповсюдження звукової хвилі від температури, солоності і глибини вод території, яка досліджується. Побудова батиметричної карти. Ізобати. Щільність океанічної води. Тиск води в глибинах Океану. Фізичні властивості води в умовах високого тиску. Хімічний склад вод Світового Океану. Методи визначення солоності води. Хемоклін в Світловому Океані. Термічний режим Світового Океану. Термоклін в Світловому Океані. Причини двошаровості Світового Океану. Конвекція і адвекція в Світловому Океані. Хвилі і течії Світового Океану. Відмінності хвилі від течії. Причини появи океанічних хвиль. Структурні елементи хвилі. Оцінка ступеню хвилювання океану. Енергія хвилі. Цунамі. Припливні хвилі. Внутрішні хвилі. Постійні дрейфові течії. Тимчасові вітрові течії. Тимчасові припливні течії. Загальна класифікація течій.

Гідрологія льодовиків. Снігова лінія. Льодовик. Механізм утворення льодовика. Фірн. Процес режеляції. Механізм руху льодовика. Фактори, які впливають на швидкість руху льодовика. Робота льодовика. Екзорація. Морена.

Джерела живлення льодовика. Танення льодовика. Типи абляції. Режим танення льодовиків. Екологічні проблеми льодовиків.

Підземні води. Гравітаційні підземні води: верховодка, ґрунтові води, міжпластові води (напорні і ненапорні води). Негравітаційні підземні води: адсорбційна, плівкова, капілярна вода. Особливі фізичні властивості негравітаційної води. Джерела живлення підземних вод. Походження підземних вод. Рух гравітаційної води. Водопроникність гірської породи. Гідравлічний градієнт. Формула А. Дарсі. Побудова гідрогеологічних карт. Ізогіпси. Гідроізогіпси. Рух негравітаційної води. Рівень капілярного підйому води. Фактори, які впливають на рівень підземних вод. Типи водного режиму територій за Г.М. Висоцьким – А.А. Роде. Хімічний склад підземних вод. Вертикальна і горизонтальна зональність хімічного складу підземних вод. Оцінка агресивності підземних вод. Робота підземних вод: суфозія, карст, зсуви, пливуні (справжні і псевдопливуні).

Річки. Джерела живлення річок. Басейн річки. Вододіл: поверхневий і підземний. Методи виміру швидкості течі ріки. Побудова карти швидкостей течі ріки. Ізотахи.

Визначення падіння ріки і уклону ріки. Кронштадський футшток як нуль висот і глибин. Реперні точки. Визначення середньої швидкості течії ріки за формулою Шезі. Визначення витрат води рікою і об'єму стоку ріки. Побудова гідрографу. Фактори, які впливають на об'єм стоку ріки. Гідрологічний рік. Закономірні зміни рівня води в річці. Повінь. Межень. Випадкові зміни рівня води в річці. Паводок. Прогноз повені і паводку. Визначення рівня води в річці. Штучне регулювання рівня води в річці і річного стоку: «за» і «проти». Джерела річкових наносів. Типи річкових наносів. Сальтація. Причини сальтації. Врахування явища сальтації в екологічних дослідженнях. Закон Ері. Сель. Причини виникнення. Пояснення руйнівної сили селевого потоку з точки зору закону Ері. Хімічний склад річкової води і його можливі зміни протягом року. Річний стік розчинених в річковій воді речовин (природного і антропогенного походження).

Озера. Типи озер за походженням озерної котловини. Джерела живлення озер і шляхи витрат води озером. Типи озер за наявністю поверхневого притоку і відтоку води. Внутрішньорічні і зверх річні зміни водного живлення озер. Хімічний склад озерних вод. Відмінності хімічного складу річкових і озерних вод. Двошарові озера. Типи озер за умовами живлення озерних рослин: оліготрофні, евтрофні, дистрофні. Еволюція озер і водосховищ.

Болота. Поняття «болото». Відмінності між болотами і заболоченими землями. Походження боліт. Причини заболочення територій. Слоїста будова болота. Еволюція боліт. Типи води, яка міститься в болотних масивах. Вологоємність торфу. Водний баланс болота. Осушення боліт.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Левківський С.С., Хільчевський В.К., Ободовський О.Г., Будкіна Л.Г., Гребінь В.В., Закревський Д.В., Лисого С.М., Падун М.М., Пелешенко В.І. Загальна гідрологія. Підручник. – К.: Фітоцентр, 2000. – 264 с.
2. Михайлов В.П., Добровольський А.Д. Общая гидрология. – М.: Высшая школа, 1991.

3. Неклюкова Н.П. Общее землеведение. – М.: Просвещение. – 1976. – 335 с.
4. Чеботарёв А.И. Общая гидрология (Воды суши). – Л.: Гидрометеоздат. – 1975. – 541 с.

Додаткова література

1. Азовское море. Учебное пособие. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, 2000. – 42 с.
2. Мировой океан и его части. Учебное пособие. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, 2000. – 78 с.
3. Колебания уровня и волны в Мировом океане. Учебное пособие. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, 2001. – 50 с.
4. Приливы в Мировом океане. Учебное пособие. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, 2001. – 50 с.
5. Течения в Мировом океане. Учебное пособие. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, 2001. – 54 с.
6. Чалов Р.С., Румянцев И.С. и др. Природоприближенное восстановление и эксплуатация водных объектов. М., 2001
7. Чалов Р.С., Беркович К.М., Чернов А.В. "Экологическое русловедение". – М., 2000.
8. Пуклаков В.В. Гидрологическая модель водохранилища: руководство для пользователя. – М., 1999
9. Проблемы гидрологии и гидроэкологии. Под редакцией Н.И. Алексеевского. М., 1999 (выпуск I).
10. Михайлов В.Н., Повалишников Е.С. Гидрология морей. М., 1999

INTERNET-ресурси

1. <http://awrri.auburn.edu/index.php>
2. <http://www.meteo.ru/catalogue/hydro-int.php>
3. <http://sites.google.com/site/rockglacier/osobennosti-gidrologii>
4. <http://www.mavicanet.ru/weblink?MGWLPN=CATA&MGWAPP=g&id=861704>
5. NASA. Мультимапс [Електронний ресурс] / NASA – Режим доступу до ресурсу: <https://multimaps.ru/#x=46.618870&y=31.241364&z=9&t=nasa>.
6. Сайты центров ЕСИМО: ВНИИГМИ-МЦД, ГОИН, ААНИИ, Гидрометцентр РФ, ДВНИГМИ, ИГКЭ, НИЦ "Планета"; сайты морских УГМС; Портал ЕСИМО http://data.oceaninfo.ru/index_new.jsp
7. Об обстановке в Мировом океане (наблюдения, диагноз, прогноз, климат), представленная в виде интерактивной карты на портале Единой государственной системы информации об обстановке в Мировом океане (ЕСИМО) <http://data.oceaninfo.ru>
8. Текущая обстановка в океанах и морях (обзор) <http://hmc.hydromet.ru/sea/obzor/obzor.php>
9. Обзорные карты состояния ледяного покрова Северного Ледовитого Океана
10. <http://www.aari.nw.ru/projects/ЕСИМО/index.php?im=100>

Навчальна програма з курсу «Геоморфологія»

Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов**,
викладач кафедри екології та географії **М.О. Зінченко**

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Геоморфологія» є складовою циклу природничо-наукової підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальностей 106 Географія рівня вищої освіти «бакалавр».

Дисципліна «Геоморфологія» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про процеси утворення рельєфу, що дозволить студентам створити уявлення про закономірності розвитку Землі як планети та сформуванню основу географічного кругозору, що в майбутньому допоможе студентам стати висококваліфікованими спеціалістами в області географії.

Мета курсу – сформуванню уявлення про особливості рельєфу земної поверхні, його генезис, еволюцію та сучасний стан, закономірності його розвитку та динамічність.

Завдання курсу:

Теоретичні: викласти теоретичні основи знань про рельєф Землі та процеси що його формують, сформуванню базу для раціонального використання природних ресурсів. Дослідити геоморфологічні закономірності розвитку географічної оболонки, що дозволить суспільству перейти на рівень ноосферного раціонального природокористування. Оволодіти знаннями про геоморфологічні процеси, які формують сучасний вигляд Землі. Оволодіти вмінням визначати та досліджувати відповідні форми рельєфу їх динаміку та морфологію. Вивчити сучасні погляди на напрямки розвитку Землі як планети.

Практичні: навчити застосовувати знання з геоморфології для оцінки поширення корисних копалин по Землі. Ознайомити студентів із сучасними методами створення теоретичної бази завдяки, якій можливе попередження негативних наслідків небезпечних геологічних процесів. Навчити встановлювати закономірності геоморфологічних процесів у часі та просторі.

Фахові предметні компетентності:

- Знати базові уявлення про геоморфологію як міждисциплінарну комплексну науку, що визначає рельєф Землі.
- Знати базові уявлення про моніторинг поверхні Землі.
- Вміти застосовувати сучасні методи дослідження геологічного середовища та рельєфу.
- Використовувати знання з геоморфології для дослідження явищ та процесів, що відбуваються в природному середовищі.
- Володіти сучасними методами математичного моделювання та прогнозування стану довкілля.
- Розуміти принципи екзогенних і ендегенних процесів Землі, які впливають на рельєф Землі.
- Знати методику та проводити оцінку впливу на навколишнє середовище господарської діяльності.
- Знати основи геоморфології та вміти оцінювати сучасний стан рельєфу.

- Володіти методами обробки геологічної інформації та здатність провести оцінку стану природних об'єктів за результатами моніторингу.

Очікувані результати навчання:

- Знання особливостей будови земної кори.
- Знання різноманіття ендегенних та екзогенних процесів рельєфоутворення на Землі.

- Знання класифікації форм рельєфу, їх різноманіття та закономірностей поширення.

- Вміння визначати розташування основних морфоструктур в межах материків та океанів.

- Вміння визначити генезис провідних морфоструктур та морфоскульптур Землі.

- Вміння визначати морфометричні особливості форм рельєфу та відстежувати їх динамічні характеристики

Міждисциплінарні зв'язки. Геоморфологія має тісний зв'язок із геологією та палеогеографією, фізичною географією материків та океанів, фізичною географією України, основами природокористування, ландшафтознавством та ін.

Зміст дисципліни

ОСНОВИ ГЕОТЕКТОНІКИ ТА ГЕОМОРФОЛОГІЇ

Основні методологічні положення геоморфології та етапи її становлення. Визначення геоморфології як науки, об'єкт, предмет, завдання і методи геоморфології. Зв'язки геоморфології з іншими природничими науками, її місце в системі геолого-географічних наук. Морфологічний, морфометричний, генетичний, палеогеоморфологічний, морфоструктурний, морфодинамічний методи. Історія виникнення та розвитку геоморфології. Роль вітчизняних і зарубіжних дослідників у становленні та розвитку геоморфології. Сучасна українська геоморфологічна школа

Загальні закономірності будови рельєфу Землі. Визначення поняття рельєф. Генезис рельєфу. Вік рельєфу. Динаміка рельєфу. Методи дослідження властивостей рельєфу. Чинники і процеси рельєфоутворення. Джерела енергії енде- та екзогенних процесів формування рельєфу. Класифікація геоморфологічних процесів. Класифікація рельєфу. Морфологічна класифікація. Морфометрична класифікація. Генетична класифікація. Класифікація за віком. Динамічна класифікація.

Ендегенні чинники формування рельєфу. Будова земної кори та її вплив на формування планетарних форм рельєфу. Поняття про морфоструктуру. Закономірності формування планетарних форм рельєфу. Геосинклінальний процес і його рельєфоутворювальне значення. Рельєфоутворювальне значення рифтогенного процесу. Основні ознаки рельєфу материкових виступів.

ПЛАНЕТАРНА ГЕОМОРФОЛОГІЯ

Рельєф материкових платформ. Давні платформи. Молоді платформи. Рельєф районів поширення давніх платформ. Акумулятивні рівнини. Денудаційні рівнини. Рельєф районів поширення молодих платформ. Рельєф ерогенних поясів материкових виступів. Основні ознаки рельєфу геосинклінальних областей. Основні ознаки рельєфу відроджених гірських поясів. Східноафриканський пояс відроджених гір. Центральноазійський відроджений гірський пояс. Відроджений гірський пояс Північноамериканських Кордильєр.

Мегарельєф підводних материкових окрайок. Географічне поширення пасивних материкових окрайок. Морфоструктури пасивних материкових окрайок. Шельф. Материковий схил. Материкове підніжжя. Морфоскульптури підводних материкових окрайок. Бордерленди та мікро-континенти.

Мегарельєф активних перехідних зон. Географічне поширення активних материкових окрайок. Морфоструктури та морфоскульптури активних перехідних зон. Морфологія глибоководних жолобів. Морфологія острівних дуг. Генетичні типи активних перехідних зон.

Мегарельєф ложа океану та серединно-океанічних хребтів. Поняття про океанічні котловини. Морфоструктури океанічних котловин. Абісальні рівнини та абісальні пагорби. Морфоскульптури поверхні океанічних котловин. Морфоструктурні особливості підводних гірських систем. Генезис підводних гірських систем. Поняття про серединно-океанічні хребти, їх морфоструктурні та морфоскульптурні особливості. Рельєф ложа Північного Льодовитого океану. Арктичні серединні хребти. Рельєф ложа Атлантичного океану. Серединно-Атлантичний хребет. Рельєф ложа та серединні хребти Індійського океану. Рельєф ложа та серединні хребти Тихого океану.

Тектонічні рухи та їх значення у рельєфоутворенні. Класифікація тектонічних рухів. Рельєфоутворювальна роль давніх коливальних диференційованих локальних, неотектонічних і сучасних рухів земної кори. Складчасті порушення та їх проява у рельєфі. Розривні порушення та їх проява у рельєфі. Неотектонічні рухи та рельєф.

Магматизм, його різновиди та вплив на генезис і зміни нерівностей земної поверхні. Географічне поширення магматичних процесів. Морфологічні відмінності вулканів. Мікро- та мезорельєф вулканічних структур. Особливості денудації вулканічних споруд. Роль вулканічних процесів у формуванні рельєфу. Грязьовий вулканізм. Землетруси як фактор ендегенного рельєфоутворення. Палеосейсмодислокації.

Геологічна будова та вплив її на перебіг рельєфоутворювальних процесів і формування рельєфу. Властивості гірських порід і їх вплив на формування рельєфу.

ЗАГАЛЬНА ГЕОМОРФОЛОГІЯ

Екзогенні процеси та рельєф. Поняття про морфоскульптуру. Вплив клімату на генетичні типи екзогенних процесів та інтенсивність їх дії на земну поверхню. Зміна клімату в часі й просторі та її геоморфологічні наслідки. Закономірності розвитку екзогенних рельєфоутворювальних процесів.

Вивітрювання та рельєфоутворювання. Фізичне та хімічне вивітрювання. Кора вивітрювання. Морфоскульптура створена процесами вивітрювання. Поняття про пенеплени, педіменти, педіплени та поверхні вирівнювання.

Флювіальні процеси. Загальні закономірності діяльності водотоків. Флювіальні морфоскульптури. Тимчасові водотоки та їх форми рельєфу. Морфоскульптури тимчасових водотоків. Діяльність річок. Морфоскульптури постійних водотоків. Річкові долини та їх будова. Русло його динаміка й морфологічні властивості. Меандри, класифікація меандр. Заплави, їх формування, будова та класифікація. Річкові тераси, їх морфологічні та генетичні типи. Морфологічні та генетичні типи річкових долин. Асиметрія річкових долин. Закономірності розміщення флювіальних форм рельєфу. Гирла річок та їх генетичні типи.

Гляціальні процеси і відповідні форми рельєфу земної поверхні. Умови утворення та живлення льодовиків. Типи льодовиків. Робота льодовика, форми горно-льодовикового рельєфу. Діяльність гляціальних процесів давніх материкових зледенінь. Гляціальні морфоскульптури. Рельєф областей плейстоценового материкового зледеніння. Зони льодовикової денудації. Зони льодовикової акумуляції.

Кріогенні процеси і зумовлені ними форми рельєфу. Рельєфоутворення в областях поширення багатолітньої мерзлоти. Поширення та будова багатолітньомерзлотних ґрунтів. Типи мерзлотних деформацій і прояв їх у будові земної поверхні. Кріогенні морфоскульптури.

Аридні процеси й еолова морфоскульптура. Природні умови розвитку еолових процесів на Землі. Механізм вивітрювання та основних еолових процесів в аридних областях. Географічне поширення еолових процесів. Еолові морфоскульптури. Форми рельєфу аридних країн. Форми дефляційного та корразійного рельєфу. Еолові акумулятивні форми. Аридно-денудаційні форми рельєфу в пустелях. Острівні гори і педименти.

Карст і карстова морфоскульптура. Поняття карст, умови карстоутворення, гідрологічний режим карстових областей. Механізм і морфоскульптура карстового процесу. Поверхневі форми карстового рельєфу. Річки та долини карстових областей. Печери карстових областей. Класифікація карсту. Закономірності перебігу карстових процесів. Псевдо карстові процеси і форми рельєфу.

Схилі і процеси і рельєф схилів. Поняття про схили. Класифікація схилів і силових процесів. Механізм схилових процесів і морфоскульптура схилів. Гравітаційні схили. Схили обвалення. Схили осипу. Лавинні схили. Зсувні схили. Схили відсідання. Дефлюкційні схили. Делювіальні схили. Вік схилів. Розвиток схилів.

Берегові морські процеси та їх форми. Поняття про берег, хвилі та хвильові течії. Поперечний рух наносів. Поняття про пляж та сортування наносів. Підводні вали та берегові бари. Вздовж береговий рух наносів. Утворення акумулятивних форм при вздовж береговому русі наносів. Абразія та її види. Вирівнювання берегової смуги. Берега припливних морів. Коралові берега та острови. Денудаційні берега. Морські тераси.

Екзогенні процеси на дні Світового океану і утворюванні ними морфоскульптури. Гравітаційні підводні процеси. Рельєф утворююча діяльність донних та постійних поверхневих течій. Біогенні фактори рельєфоутворення. Акумуляція осадового матеріалу на дні Світового океану.

ОСНОВИ ДИНАМІЧНОЇ ГЕОМОРФОЛОГІЇ

Роль широтної зональності у функціонуванні рельєфоутворювальних процесів. Зональність морфоскульптури Землі. Концепція морфо кліматичної зональності. Зона нивальної морфоскульптури. Геокріолітозона – зона кріогенної морфоскульптури. Зона флювіальної морфоскульптури. Ерозійна морфо кліматична зона. Аридна морфо кліматична зона.

Взаємодія морфоструктури і морфоскульптури Землі та її геоморфологічні наслідки. Денудація й акумуляція, їх суть і значення у розвитку рельєфу. Взаємозв'язки морфоструктур і морфоскульптур у часі і просторі. Висхідний и низхідний розвиток рельєфу, його ритмічність. Ярусність

рельєфу, поняття про глобальні геоморфологічні рівні. Характеристика геоморфологічних рівнів. Геоморфологічний етап розвитку Землі.

Методи геоморфологічних досліджень. Структура геоморфологічних досліджень. Методи польових геоморфологічних спостережень. Геоморфологічні карти.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Гришанков Г.Е. Литосфера: структура, функционирование, эволюция / Г.Е. Гришанков. – Симферополь: Оригинал-М, 2008. – 448 с.: ил.
2. Леонтьев О.К. Общая геоморфология: учебное пособие для географ. специальностей вузов / О.К. Леонтьев, Г.И. Рычагов. – М.: Высшая школа, 1979. – 287 с.
3. Стецюк В.В. Основи геоморфології: Навчальний посібник / В.В. Стецюк, І.П. Ковальчук; [за ред.О.М.Маринича]. – К.: Вища школа, 2005. – 495 с.
4. Щукин И.С. Общая морфология суши / И.С.Щукин. – М.Л.: ОНТИ НКТП СССР, 1938. – 476 с.
5. Эдельштейн Я.С. Основы геоморфологии: краткий курс / Я.С. Едельштейн. – М.: Издательство геологической литературы, 1947. – 400 с.

Додаткова література

1. Апродов В.А. Вулканы / В.А. Апродов. – М.: Мысль, 1982. – 367 с.
2. Бабаев А.Г. Пустыни / А.Г. Бабаев, Н.Н. Дроздов, И.С. Зонн, З.Г. Фрейкин; [отв.ред. Э.М. Мурзаев]. – М.: Мысль, 1986. – 318 с.
3. Выхованец Г.В. Эоловый процесс на морском берегу: Монография / Г.В. Выхованец. – Одесса: Астропринт, 2003. – 368 с.
4. Гвоздецкий Н.А. Горы / Н.А. Гвоздецкий, Ю.Н. Голубчиков. – М.: Мысль. 1987. – 399 с.
5. Гвоздецкий Н.А. Карст / Н.А. Гвоздецкий. – М.: Мысль, 1981. – 214 с.
6. Джон Б. Зимы нашей планеты / Б. Джон, Э. Дербишер, Г. Янг, Р. Фейербридж, Дж. Эндрюс; [пер. с англ., под ред. Б.Джона]. – М.: Мир, 1982. – 336 с.
7. Каплин П.А. Берега / П.А. Каплин, О. К. Леонтьев, С.А. Лукьянова, Л. Г. Никифоров. – М.: Мысль, 1991.
8. Леонтьев О.К. Геоморфология морских берегов / О.К. Леонтьев, Л.Г. Никифоров, Г.А. Сафьянов. – М.: МГУ, 1975. – 336 с.
9. Менард Г.У. Геология дна Тихого океана / Г.У. Менард; [в переводе А.В. Живаго]. – М.: Мир, 1966. – 276 с.
10. Оллиер Клифф. Тектоника и рельеф / К.Оллиер; [пер.с англ. В.В. Середина]. – М.: Недра, 1984. – 460 с.
11. Проблемы теоретической геоморфологии / [под ред. Л.Г. Никифорова, Ю.Г. Симонова]. – М.: МГУ, 1999. – 512 с.: ил.68
12. Рельєф України. Навчальний посібник / Б.О. Вахрушев, І.П. Ковальчук, О.О. Комлев, Я.С. Кравчук, Е.Т. Палієнко, Г.І. Рудько, В.В. Стецюк; [За загальною редакцією В.В.Стецюка]. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 688 с.
13. Светлічний О.О. Основи ерозієзнавства: Підручник / О.О. Светлічний, С.Г. Чорний. – Суми: ВТД Університетська книга, 2007. – 206 с.
14. Стецюк В.В. Екологічна геоморфологія України. Навчальний посібник / В.В. Стецюк, Г.І. Рудько, Т.І. Ткаченко. – К.: Слово, 2010. – 368 с.
15. Эйби Джон А. Землетрясения / Д.А. Эйби. – М.: Недра, 1982. – 264 с.; ил.

Навчальна програма дисципліни «Ландшафтознавство»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **І.В. Охременко***

Пояснювальна записка

Курс «Ландшафтознавство» є фундаментальним для фахівця-географа. Знання про ландшафтну сферу та її структурні частини є основою для формування наукового світогляду майбутнього вчителя/викладача або науковця.

Ландшафтознавство вивчає ландшафтну сферу та її структурні частини. При викладанні курсу особливу увагу приділено результатам найновіших наукових досліджень у галузі ландшафтознавства.

Мета курсу – пізнання методологічних основ ландшафтознавства, формування уявлення про ландшафтну сферу та її структурні елементи як нелінійні системи, у яких антропогенні геосистеми є, поряд з іншими, одними із компонентів цілого.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчення системно-синергетичних основ організації ландшафтної сфери; природних та природно-антропогенних компонентів як складових ієрархічних цілісних геосистем; закономірностей просторово-часової диференціації (інтеграції) геосистем різного рівня організації; природно-господарських систем як структурних одиниць сучасної ландшафтної сфери; різних типів ландшафтних моделей.

Практичні: оволодіння методичними прийомами ландшафтних досліджень; набуття умінь та навичок добору та практичної реалізації ландшафтних досліджень (ландшафтне профілювання, ландшафтне картографування тощо).

Фахові предметні компетентності:

- Усвідомлення значущості знань з ландшафтознавства як обов'язкової складової теоретичної підготовки за фахом;
- Здатність до формування когнітивного і практичного компонентів ПК з ландшафтознавства;
- Усвідомлення необхідності знань з ландшафтознавства для формування власного здорового способу життя.
- Знання системно-синергетичних основ організації ландшафтної сфери;
- Знання про природні та природно-антропогенні компоненти як складові ієрархічних цілісних геосистем;
- Знання закономірностей просторово-часової диференціації (інтеграції) геосистем різного рівня організації;
- Знання про природно-господарські системи (ПГС) як об'єкти сучасної ландшафтної сфери;
- Знання наукових основ коадаптивного сумісництва господарських підсистем з природними;
- Знання різних типів ландшафтних моделей.
- Уміння читати та аналізувати ландшафтні карти;
- Навички ландшафтного профілювання;
- Уміння складати ландшафтні карти;

- Уміння визначати та аналізувати закономірності диференціації ландшафтної сфери;
- Уміння визначати стійкість геосистем;
- Уміння визначати потенціал ландшафту;
- Уміння оцінювати сучасний стан ландшафтної сфери та її структурних складових;
- Уміння проектувати оптимальні природно-господарські системи.

Очікувані результати навчання:

- Знання системно-синергетичних основ організації ландшафтної сфери.
- Знання природних і природно-антропогенних компонентів як складових ієрархічних цілісних геосистем.
- Знання закономірностей просторово-часової диференціації (інтеграції) геосистем різного рівня організації.
- Знання природно-господарських систем як структурних одиниць сучасної ландшафтної сфери.
- Знання різних типів ландшафтних моделей.
- Вміння читати та аналізувати ландшафтні карти.
- Вміння будувати ландшафтні профілі.
- Вміння складати ландшафтні карти.
- Вміння визначати генезис геосистем.
- Вміння визначати фактори еволюційного розвитку.
- Вміння оцінювати сучасний стан ландшафтної сфери та її структурних складових.

Міжпредметні зв'язки. Вивчення даної дисципліни базується на знаннях, набутих у результаті засвоєння курсів галузевих (компонентних) *фізико-географічних наук*: геоморфології, гідрології, метеорології, кліматології, ґрунтознавства тощо, комплексних: загального землезнавства тощо, *економічної географії* (зокрема регіональної); *основ хімії та біології*.

Зміст дисципліни

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА

Вступ. Філософський базис, теоретичні положення, об'єкт та предмет ландшафтознавства. Поняття „ландшафтна сфера”. Методи ландшафтних досліджень. Місце ландшафтознавства в системі географічних наук. Значення сучасної ландшафтної науки.

Етапи розвитку ландшафтної географії.

Системно-синергетична парадигма як основа сучасної ландшафтної науки. Загальнонаукове уявлення про системи. Поняття „система”, «геосистема». Властивості цілісності: відокремленість, стійкість, структурність, організація, ієрархічність, взаємозв'язок з навколишнім середовищем. Синергетичні властивості систем: самоорганізація, нелінійність, дисипативність.

Становлення синергетичної концепції.

Системний підхід. Системний аналіз.

Природна геосистема як сукупність природних компонентів. Поняття „компонент”. Властивості компонентів. Компонентна структура ландшафту.

Системотворюючі зв'язки: речовинні, енергетичні, інформаційні; прямі та зворотні; негативні та позитивні; безпосередні та опосередковані.

Ієрархія геосистем та морфологічна структура ландшафту. Основні організаційні рівні геосистем: планетарний, регіональний, топологічний. Морфологічні одиниці ландшафту: фація, (під)урочище, місцевість. Існуючі класифікації морфологічних одиниць. Співвідношення понять „фація” та „геохімічні ячейка”.

Загальне та регіональне розуміння терміну „ландшафт”. Співвідношення індивідуальних та типологічних ландшафтних одиниць. Вертикальні та горизонтальні межі ландшафтних систем.

Ландшафтне картографування та профілювання.

ХОРОЛОГІЧНІ ТА ХРОНОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЛАНДШАФТНОЇ СФЕРИ. ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ ЗЕМЛІ

Закономірності диференціації ландшафтної сфери. Систематика природних ландшафтів Землі. Просторова диференціація геосистем. Зональність, азональність, інтразональність. Ландшафтні рівні, пояси, яруси, зони.

Фізико-географічне районування та ландшафтна структура регіонів. Принципи районування: територіальної єдності, генетичний, комплексності, відносної однорідності.

Функціонування та динаміка геосистем. Енергетичні фактори функціонування. Процеси функціонування: фізико-механічні, хімічні, біогеохімічні, біологічні. Біогеохімічний колооберт. Біопродуктивність ландшафтів. Геофізичні та геохімічні особливості ландшафту. Поняття „динаміка геосистем”. Стани, їх класифікації.

Генезис та еволюція геосистем. Поняття „генезис”. Генетичні ряди ландшафтів. Поняття „еволюція”. Фактори еволюційного розвитку. Проблема саморегуляції та стійкості геосистем. Саморозвиток. Метахронність. Вік ландшафтних систем.

Вчення про антропогенні ландшафти. Класифікація антропогенних ландшафтів, їх характеристика. Концепція «культурного ландшафту» (за А.Г. Ісаченком). Концепція геотехсистем.

Концепція природно-господарських систем (ПГТС) (за Г.І. Швєбсом). Зародження вчення про ПГТС. Інформаційні можливості та геоактивні властивості ландшафтів. Класифікація сучасних природно-господарських систем (територіальні: слабо змінені, конструктивні, похідні; аквальні). Антропогенна регуляція ПГТС. Функції ПГТС.

Список рекомендованої літератури **Основна література**

1. Арманд Д.Л. Наука о ландшафте / Д.Л. Арманд. – М.: Мысль, 1975. – 367 с.
2. Беручашвили Н.Л. Геофизика ландшафта / Н.Л. Беручашвили. – М.: Прогресс, 1990. – 285с.
3. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование / А.Г. Исаченко. – М.: Высшая школа, 1991. – 295 с.
4. Исаченко А.Г. Методы прикладных ландшафтных исследований / А.Г. Исаченко. – Л.: Наука, 1980. – 185 с.
5. Маркинцевич Г.И. Основы ландшафтоведения / Г.И. Маркинцевич, Н.К. Клицунова, А.И. Мотузко. – Минск, 1986. – 367 с.

6. Міллер Г.П. Ландшафтознавство: теорія і практика / Г.П. Міллер, В.М. Петлін, А.В. Мельник. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002 – 172 с.
7. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география / П.Г. Шищенко. – К.: Вища школа, 1988. – 357 с.

Додаткова література

1. Гродзинский М.Д. Ландшафтно-экологический анализ в мелиоративном природопользовании / М.Д. Гродзинский, П.Г. Шищенко. – К.: Либідь, 1993. – 187 с.
2. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології / М.Д. Гродзинський. – К.: Либідь, 1993. – 224 с.
3. Куракова Л.И. Современные ландшафты и хозяйственная деятельность / Л.И. Куракова. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1983. – 257 с.
4. Макунина А.А. Функционирование и оптимизация ландшафтов / А.А. Макунина, П.Н. Рязанов. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1988. – 135 с.
5. Николаев В.А. Проблемы регионального ландшафтоведения / В.А. Николаев. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1979. – 235 с.
6. Преображенский В.С. Основы ландшафтного анализа / В.С. Преображенский, Т.Д. Александрова, Т.В. Куприянова. – М.: Наука, 1988. – 191с.
7. Преображенский В.С. Ландшафты в науке и практике / В.С. Преображенский. – М.: Мысль, 1981. – 157 с.

INTERNET-ресурси

1. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології [Електронний ресурс] – Режим доступу: eso.com.ua/.../grodzinskiy-md-osnovi-landshaftnoyi-ekolog
2. Гуцуляк В.М. Ландшафтознавство: Теорія і практика [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.twirpx.com/file/1313177/
3. Міллер Г.П. Ландшафтознавство: теорія і практика / Г.П. Міллер, В.М. Петлін, А.В. Мельник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/334054/>
4. Міхелі С.В. Основи ландшафтознавства [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/334792/>
5. Ландшафтознавство – Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] – Режим доступу: esu.com.ua/search_articles.php?id=53166
6. Ландшафтознавство – Географічний факультет [Електронний ресурс] – Режим доступу: geography.lnu.edu.ua/course/landshaftoznavstvo
7. Ландшафтна екологія – Конспект лекцій [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bookwu.net/book_landshaftna-ekologiya_1075/
8. Ландшафтна екологія: Курс лекцій [Електронний ресурс] – Режим доступу: books.nuczu.edu.ua/download.php?rec=5566&mode=1

Навчальна програма дисципліни «Картографія з основами топографії»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов**,
асистент кафедри екології та географії **С.В. Сімченко***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Картографія з основами топографії» є складовою циклу природничо-наукової підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальності 106 Географія рівня вищої освіти «Бакалавр».

Дисципліна «Картографія з основами топографії» представляє собою базову дисципліну, яка формує у студентів-географів картографічні знання та вміння працювати з екологічними картами та іншими картографічними творами. Зміст курсу ознайомлює студентів з сучасним станом та перспективними напрямками картографічної науки. Тому в програму включені розділи про космічну зйомку, про автоматизацію створення карт, про можливості картографічного метода досліджень.

Мета курсу – теоретико-методологічні підходи щодо застосування картографічних методів в екології, зокрема розкриття сутності географічного підходу екологічного картографування. Дисципліна «Картографія з основами топографії» поєднує знання принципів екології та природокористування, закономірності функціонування природних та соціальних систем на основі знань вертикальної (покомпонентної) та горизонтальної (геосистемної або ландшафтної) структури біосфери.

Завдання курсу:

Теоретичні: ознайомлення з теоретичними основами екологічного картографування, зокрема, місцем та роллю картографування охорони навколишнього середовища, значенням для картографування екологічних законів та принципів інших наук;

Практичні: вивчення методології картографування: дослідження змістовного навантаження та способів картографічного відображення показників екологічної ситуації, їх теоретичної інтерпретації, просторової та часової інтеграції; вивчення змісту та методів складання екологічних карт: врахування та картографічне уявлення довгострокового та короткострокового забруднення повітря, хімічних та біологічних параметрів поверхневих та підземних вод, фізичних чинників середовища, біологічних та геолого-геоморфологічних аспектів екологічних проблем, комплексного екологічного картографування; ознайомлення з прикладним екологічним картографуванням та використанням карт; ознайомлення з картографічним забезпеченням інженерно-екологічних вишукувань, екологічними аспектами кадастрового картографування, географічним аналізом екологічних проблем.

Фахові предметні компетентності:

- Усвідомлення картографії як важливої галузі науки, техніки й виробництва, що формувалася протягом усієї історії суспільства;
- Здатність ідентифікувати карту як просторову образно-знакову модель дійсності і джерело інформації;
- Здатність розрізнити та визначити картографічні моделі;

- Визначення математичного обґрунтування побудови карти, формування картографічного зображення;
- Усвідомлення поняття про етапи і методи створення середньо- та дрібномасштабних карт, їх поліграфічне розмноження; створення рукописних карт;
- Здатність застосування для вирішення наукових і практичних завдань картографічного метода дослідження

Очікувані результати навчання:

- Знання теоретичних основ картометрії;
- Знання методів роботи з картографічним матеріалом;
- Знання основи сучасних методів зондування поверхні Землі;
- Знання методів вимірювання земної поверхні.
- Уміння використовувати картографічні знання в практичних дослідженнях геосистем різного рівня складності;
- Уміння аналізувати географічні карти;
- Уміння складати географічні карти та інші картографічні твори географічного змісту.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Картографія з основами топографії» має міжпредметні зв'язки з наступними предметами, які викладаються студентам екологам на 1 курсі: «Вступ до фаху», «Землезнавство», «Геоінформаційні системи», «Геологія». В подальшому, отримані знання студенти будуть використовувати під час вивчення таких дисциплін, як: «Гідрологія», «Дистанційне зондування Землі», «Геоморфологія» тощо.

Зміст дисципліни

Загальні відомості. Предмет картографії та топографії, їх зв'язок з іншими науками. Історія виникнення і розвитку топографії і картографії. Роль і місце топографії і картографії в сучасній екології.

Форма і розміри Землі. Зображення земної поверхні. Форма і розміри Землі. Кривизна рівневої поверхні. Нормальна сила тяжіння та поняття геоїда і еліпсоїда Красовського. Зображення земної поверхні на планах і картах. Перехід від фізичної поверхні Землі до її зображення на площині. Географічний глобус.

Поняття місцевість та способи її вивчення. Місцевість та її елементи. Основні види місцевості. Основні способи вивчення місцевості. Сутність та способи орієнтування на місцевості. Способи визначення напрямів за сторонами горизонту. Орієнтування за зірками. Способи визначення відстаней на місцевості.

Знімання місцевості. Види робіт зі створення топографічних карт. Класифікація зйомок. Поняття про відновлення карт. Методи і види знімання місцевості. Створення робочої основи знімання. Основні способи знімання ситуації. Тахеометрична зйомка. Еколого-географічний опис місцевості.

Топографічні карти і плани. Основні властивості картографічного зображення земної поверхні. Математична основа карт. Розграфка і номенклатура топографічних карт. Картографічні умовні знаки. Поняття про картографічну генералізацію екологічних процесів. Зміст топографічної карти. Повнота, вірогідність і точність топографічних карт. Спеціальні екологічні

карти та плани міст. Топографічні карти шельфу. Особливості використання топографічних карт в екології.

Аналіз топографічних карт. Визначення географічних та прямокутних координат. Вимір відстаней по карті. Визначення площ по карті. Визначення азимутів та дирекцій них кутів. Визначення кількісних характеристик рельєфу. Рух на місцевості за топографічною картою.

Державна геодезична і нівелірна мережа. Поняття про геодезичну мережу. Державна геодезична мережа України. Державна нівелірна мережа України.

Основи картографування. Географічні карти, їх класифікація і зміст. Способи зображення географічних процесів та об'єктів. Технологія створення географічних карт. Особливості використання географічних карт. Типологія географічних карт.

Дистанційні засоби зондування Землі. Історія виникнення та розвитку дистанційного зондування. Аерофотознімки і прийоми роботи з ними. Роль дистанційного зондування Землі в географічних дослідженнях. Системи супутникової навігації. ГІС технології в картографії. Електронні карти.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Земледух Р. М. Картографія з основами топографії. – К.: Вища школа, 1993. – 456 с.
2. Картография с основами топографии: Учебное пособие. / Под ред. Г. Ю. Грюнберга. – М.: Просвещение, 1991. – 368 с.
3. Андреев Н. В. Методическое пособие по факультативному курсу «Топография и картография». – М.: Просвещение, 1985. – 112 с.
4. Берлянт А. М. Образ пространства: карта и информация. – М.: Просвещение, 1986. – 240 с.
5. Грюнберг Г. Ю. Учись сам делать географические карты. – М.: Просвещение, 1965. – 127 с.
6. Куприн А. М. Топография для всех. – М.: Недра, 1987. – 167 с.
7. Куприн А. М. Умей ориентироваться на местности. – М.: Издательство ДОСААФ, 1969. – 75 с.
8. Кусов В. С. Картографическое искусство Русского государства. – М.: Недра, 1989. – 96 с.
9. Пересадько В. А. Борисенко Л. Я. Шкільний словник-довідник з картографії й топографії. – Харків: Основа, 2004. – 80 с.
10. Ратушняк Г. С. Топографія з основами картографії. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 208 с.

Додаткова література

1. Билич Ю.С., Васмут А.С. Проектирование и составление карт. – М.: Недра, 1984. – 364 с.
2. Божок А.П., Осауленко Л.Е., Пастух В.В. Картографія. – К.: Фітосоціоцентр 1999. – 252 с.; К.: Вид-кол. центр "Київ. – ун-т", 2000. – 251 с.
3. Востокова А.В., Сваткова Т.Г. Практикум по картографии и картографическому черчению. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 133 с.

4. Дудун Т.В., Курач Т.М., Тітова С.В. Картографічне креслення та комп'ютерний дизайн.-Київ: ВГЛ «Обрії», 2012. – 253 с.
5. Левицкий И.Ю. Евглевская Я.В. Решение задач по географическим картам. – М. Просвещение, 1996. – 160 с.
6. Методичні вказівки до виконання практичних робіт з курсу “Картографічне креслення і комп'ютерна графіка” / Тітова С.В., Боднар С.П., Динька С.Ф. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004.
7. Сосса Р.І. Історія картографування території України. Підручник. – К.: Либідь, 2007. –336 с.
8. Справочник по картографии. / Под ред. Берлянта А.М. и др. – М.: Недра, 1988. – 428 с.
9. Тітова С.В. Картографічне забезпечення радіоекологічного моніторингу. Картографія та вища школа: Зб. наук. Праць. – К., 2003. – С. 191-195
10. Это место. Старые карты электронный вариант [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.etomesto.ru/>

Навчальна програма дисципліни «Основи технологій виробництва»

Укладач: доцент, кандидат соціологічних наук М.А. Гоманюк

Пояснювальна записка

Курс «Основи технологій виробництва» вивчається студентами спеціальності 106 Географія. Він відіграє важливу роль у загальноосвітній і спеціальній підготовці студентів. Знання основ виробництва вкрай необхідні як для майбутніх вчителів географії, так і спеціалістів, які займаються вивченням проблем регіонального розвитку. Курс дає можливість познайомитись із формами організації та факторами розміщення виробництва, знаряддями праці, сировиною, її витратами, технологією і технічним рівнем різних галузей промислового і сільськогосподарського виробництва. і згодом на практиці застосовувати одержані знання. Таким чином, курс має як загальноосвітнє, так і практичне значення.

Курс має тісний зв'язок із спеціальними геологічними та географічними дисциплінами, побудований на основі використання знань з хімії, фізики, а також пов'язаний з дисциплінами суспільно-географічного напрямку «Розміщення продуктивних сил», «Економічна та соціальна географія України», рядом екологічних дисциплін тощо.

Метою курсу – ознайомлення студентів з такими поняттями як знаряддя праці, сировина, її витрати, технологія і технічний рівень різних галузей промислового і сільськогосподарського виробництва. і згодом на практиці застосовувати одержані знання. Таким чином, курс має як загальноосвітнє, так і практичне значення.

Завдання курсу:

Теоретичні: ознайомлення з основами сучасної техніки та організацією промислового виробництва; вивчення техніко-економічних особливостей основних галузей промисловості; ознайомлення з основними технологічними схемами виробничих процесів головних галузей і виробництв у зв'язку з розміщенням їх підприємств і впливом на навколишнє природне середовище;

Практичні: визначення видів сировини, основних і допоміжних матеріалів, що використовуються у виробництві, основної та побічної продукції та її використання; виявлення різноманітних внутрігалузевих і міжгалузевих виробничих зв'язків, особливостей структури галузей та внутрігалузевих і міжгалузевих пропорцій; виявлення впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище в різних галузях матеріального виробництва і на окремих його стадіях;

Фахові предметні компетентності:

- Здатність характеризувати особливості розміщення підприємств основних галузей народного господарства України;
- Здатність характеризувати технологічні цикли і розміщення галузей обробної промисловості і металургійного комплексу, машинобудування, лісохімічної, легкої, харчової промисловості.

Очікувані результати навчання:

- Знання понять про головні технологічні процеси;

- Знання сутності науково-технічного прогресу (НТП) і науково-технічної революції (НТР) та основні напрямки їх розвитку;
- Знання форм організації виробництва;
- Знання видів сировини, що використовуються в галузях промисловості;
- Знання техніко-економічних особливостей галузей промисловості;
- Знання технологічних схем виробництва з виявленням їх впливу на розміщення підприємств окремих галузей і виробництв;
- Розуміння впливу окремих виробництв на певних стадіях технологічних процесів на довкілля;
- Знання значення використання новітніх технологій для підвищення ефективності виробництва і зменшення шкідливих викидів у навколишнє середовище.
- Вміння складати технологічні схеми основних виробничих процесів у промисловості;
- Вміння виявляти внутрішньогалузеві та міжгалузеві виробничі зв'язки;
- Вміння виявляти рівень матеріало-, енерго- та трудомісткості виробництва;
- Вміння показувати економічну ефективність впровадження новітніх технологій в окремі галузі і підгалузі;
- Вміння виявляти стадії технологічних процесів, де здійснюється найбільш негативний вплив на довкілля;

Міждисциплінарні зв'язки. Для засвоєння курсу «Основи технологій виробництва» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін: «Географія населення», «Регіональна економічна та соціальна географія», «Картографія з основами топографія», «Хімія», «Економіка», «Економічна та соціальна географія України», «Географія світового господарства».

Зміст дисципліни

ОСНОВИ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.

Промисловість в системі народного господарства. Місце промисловості в структурі господарства. Суспільний поділ і інтеграція праці та розвиток промисловості. Класифікація промислових виробництв. Поділ промисловості на добувну і обробну; виробництво засобів виробництва і предметів споживання. Поняття "галузь промисловості". Групи галузей промисловості щодо техніко-економічних особливостей виробництва (енерго-, матеріале-, паливо-, водо-, трудомісткі тощо). Основні напрями науково-технічного прогресу в промисловості. Інтенсифікація промислового виробництва.

Форми суспільної організації виробництва. Раціоналізація розміщення промислового виробництва на основі вдосконалення форм суспільної організації.

Концентрація виробництва в промисловості. Рівень концентрації в галузях важкої, легкої і харчової промисловості. Техніко-економічні переваги великих підприємств, вплив концентрації на собівартість продукції. Оптимальні розміри підприємств в різних галузях. Недоліки виробничої концентрації виробництва. Територіальне зосередження виробництва та його форми.

Спеціалізація виробництва як одна з форм суспільного поділу праці. Форми спеціалізації (предметна, подетальна, стадійна або технологічна). Рівень

спеціалізації та його визначення. Економічні переваги спеціалізації. Проблеми стандартизації, типізації і уніфікації промислових виробів.

Кооперування виробництва, промисловості та його зв'язок із спеціалізацією виробництва. Форми кооперування – предметне (агрегатне), подетальне, технологічне. Класифікація коопераційних зв'язків за масштабами (міжгалузеве, внутрігалузеве, міжрайонне, внутрірайонне, міжнародне тощо). Рівень кооперування в різних галузях промисловості.

Комбінування виробництва, його зміст та переваги. Форми комбінування. Комбінати з послідовною і комплексною переробкою сировини. Прогресивне значення комбінування у комплексному розвитку виробництва і раціоналізації розміщення продуктивних сил.

Вплив природних і економічних умов на розвиток промисловості. Роль природних умов і ресурсів у промисловому виробництві. Природні ресурси і добувна промисловість. Територія як ресурс і фактор розміщення промислових виробництв. Сировина у промисловості та її класифікація (первинна, вторинна, основна, допоміжна тощо). Вплив кліматичних, гідролого-кліматичних, геолого-геоморфологічних факторів. Промислове виробництво і охорона навколишнього природного середовища.

Вплив економічних умов та промислове виробництво. Населення і характер розселення. Транспорт і виробництво. Сезонність в роботі промисловості. Ринкові чинники функціонування і розміщення промислового виробництва.

Основи промислового виробництва в енергетиці. Значення енергетики в господарстві. Паливно-енергетичний комплекс та його галузева структура. Види палива, їх калорійність. Умовне паливо. Паливний баланс та його зміни в умовах НТП.

Основні способи видобутку і переробки нафти. Фізична перегонка нафти, основні нафтові фракції. Способи хімічної переробки нафти. Крекінг, піроліз, риформінг нафти. Зберігання і транспортування нафтопродуктів.

Видобуток, переробка і транспортування природного газу, його економічні і екологічні переваги. застосування газу в господарстві.

Вугільна промисловість. Класифікація вугілля. Застосування бурого, кам'яного, коксівного вугілля. Способи видобутку вугілля: відкритий (кар'єри і розрізи) та підземний (шахтний). Схема шахтного поля.

Видобуток чорних сланців і торфу.

Склад, значення електроенергетики. Енергоресурси та їх еквіваленти.

Нетрадиційні види енергії. Основи виробничих процесів у теплоенергетиці. ТЕС, ДРЕС, ТЕЦ, принципи їх розміщення і роботи.

Гідравлічні електростанції, їх переваги і недоліки. Види ГЕС – греблеві і дериваційні. Гідроакумулятивні станції.

Атомні електростанції. Типи атомних реакторів. АЕС і охорона. докільця, ядерна безпека.

Використання інших видів енергії (припливів, відпливів, вітру, сонячної енергії, геотермальної енергії).

Передача електричної і теплової енергії. Енергосистеми.

Основи промислового виробництва в металургії. Структура металургійного комплексу. Чорна і кольорова металургія. Склад виробництв

чорної металургії, основні властивості чорних металів, їх застосування в господарстві. Сировинна база чорної металургії. Підготовка руди до плавки. Вогнетривкі матеріали. Флюси. Кокс. Доменне виробництво. Властивості чавуну. Виробництво сталі в мартенах, конверторах, електропечах. Прокатне виробництво. Феросплави та їх застосування.

Властивості, класифікація і застосування кольорових металів. Особливості сировинної бази кольорової металургії, збагачення руд кольорових металів. Комплексний характер використання руд. Типи комбінатів кольорової металургії. Особливості технологічних процесів і розміщення комбінатів з виплавки легких і важких кольорових металів.

Порошкова металургія. Сутність і значення порошкової металургії. Способи отримання металевих порошків та отримання з них виробів.

Металургійне виробництво і навколишнє середовище.

Основи промислового виробництва в машинобудуванні. Значення машинобудування в господарстві і розвитку інших галузей. Машинобудування і НТП. Сучасні напрямки інтенсифікації виробництва – автоматизація, роботизація, електронізація, комп'ютеризація. Структура машинобудівного комплексу. Загальні поняття про машини і механізми. Види машинобудівних виробництв. Ливарне виробництво Ковальського – штампувальне і зварювальне виробництво. Складальні виробництва. Структура сучасного машинобудівного заводу. Роль спеціалізації і кооперування виробництва в машинобудуванні. Міжгалузеві зв'язки.

Основи промислового виробництва в хімічній промисловості. Структурні особливості хімічної промисловості. Хімізація народного господарства. Сировинна база. Використання відходів інших виробництв. Комплексоутворююча роль хімічної промисловості. Новітні галузі.

Техніко-економічні особливості гірничохімічної промисловості.

Технологічні процеси виробництва кислот, соди, мінеральних добрив та ін. галузей основної хімії.

Нафтоперероблення та коксохімічна промисловість. Склад і класифікація нафти. Видобуток і підготовка нафти до переробки. Класифікація і властивості нафтопродуктів.

Технологічні процеси перероблення нафти. Пряма або фракційна перегонка нафти. Крекінг нафтопродуктів, термічний і каталітичний. Способи очищення нафтопродуктів.

Технологія коксохімічного виробництва. Склад і класифікація вугілля. Технологічні процеси одержання коксу. Уловлювання побічних продуктів коксування.

Виробництво синтетичного каучуку, гумових виробів, хімічних волокон, пластичних мас. Хімія оргсинтезу. Екологічні проблеми галузі.

Основи промислового виробництва в лісовій і деревообробній промисловості. Значення і склад галузі. Сировинна база, класифікація деревини. Заготівля і вивезення деревини. Сплавляння лісу. Технологічні процеси у лісопильному виробництві. Склад деревообробної промисловості. Виробництво фанери, сірників. Техніко-економічні особливості целюлозно-паперової промисловості. Гідролізне виробництво і лісохімічна промисловість.

Комбінування лісової промисловості з іншими галузями. Екологічні аспекти функціонування лісопромислового комплексу.

Основи промислового виробництва в промисловості будівельних матеріалів. Будівельна індустрія як самостійна галузь матеріального виробництва. Масштаби будівництва. Капітальне і житлове будівництво. Склад галузей будівельного комплексу. Природні і керамічні будівельні матеріали. Виробництво в'язучих будівельних матеріалів (гіпсу, вапна, бітуму, дьогтю). Цементна промисловість. Виробництво бетону і залізобетону. Будівельна індустрія і екологія.

Основи промислового виробництва в легкій і харчовій промисловості. Склад комплексу з виробництва товарів народного споживання (ТНС). Роль легкої і харчової промисловості у виробництві ТНС. Технологічні і економічні зв'язки з галузями важкої промисловості, сільським господарством тощо.

Текстильна промисловість, її галузева структура. Сировинна база. Співвідношення натуральних і хімічних волокон у різних галузях. Структура, виробництва текстильного комбінату. Техніко-економічні особливості швейної, трикотажної, взуттєвої, хутрової промисловості.

Галузева структура і значення харчової промисловості. Сировинна база і її класифікація. Техніко-економічні особливості борошномельно-круп'яної, хлібопекарської, цукрової, олійної, м'ясної, молочної, рибної, плодоовочеконсервної, спиртової промисловості.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Желібо Є.П., Анапко Д.В., Буслик В.М., Овраменко М.А., Петрик Л.С., Пирч В.П. Основи технологій виробництва в галузях народного господарства: Навч. Посібник. – К.: Кондор, 2005. – 716 с.
2. Колотило Д.М. Системи технологій та екологія промисловості: Навч. посіб. – К.: НМКВО, 1992. – 220 с.
3. Плоткин М.Р. Основы промышленного производства. – М.: Высш. шк., 1987.
4. Програма курсу «Вступ до фаху» КНУ імені Тараса Шевченка Упорядник – Дорошенко В.

Додаткова література

1. Войтюк В.В. Чорна металургія України. – К.: Техніка, 1986. – 120 с.
2. Деречин В.В. Системи технологій. – Одеса: Латстар, 2002. – 300 с.
3. Дичковська О.В. Системи технологій галузей народного господарства: Навч. посіб. – К.: ІСДО, 1995. – 312 с.
4. Долгоруков Ю., Гончаров Ю. Стан і основні напрями структурної перебудови металургійного комплексу України //Економіка України. – 1994. – №9. – С. 28 – 35.
5. Збожна О.М. Основи технології: Навч. посіб. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 364 с.
6. Колотило Д.М. Екологія і економіка: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.

7. Розміщення продуктивних сил України: Навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц. /С.І. Дорогунцов, Ю.І. Пітюренко, Я.Б. Олійник та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 364 с.
8. Стасовський Ю. Економічні основи організації та функціонування мінізаводів у металургії //Економіка України. – 2001. – №9. – С. 34 – 41.

INTERNET-ресурси

1. Способы производства стали: Режим доступа <http://gptstal.ru/stati/sposoby-proizvodstva-stal/>
2. Хімічний комплекс України: Режим доступу <http://www.vuzlib.net/rps/27.htm>
3. технологічні основи виробництва азотної кислоти: Режим доступу <http://eco.com.ua/content/%C2%ABtekhnologichni-osnovi-virobnitstva-azotnoi-kisloti%C2%BB>
4. Інформаційний портал деревообробної галузі: режим доступу <http://eco.com.ua/content/%C2%ABtekhnologichni-osnovi-virobnitstva-azotnoi-kisloti%C2%BB>

Навчальна програма дисципліни «Географія населення»

Укладач: доцент, кандидат соціологічних наук М.А. Гоманюк

Пояснювальна записка

Мета курсу – отримати системне уявлення про населення як про один із складових елементів географічної оболонки.

Завдання курсу:

Теоретичні: отримати загальне уявлення про географію населення як науку, що вивчає населення – одну із складових ландшафтної оболонки; вивчити основи теорії географії населення, закони і закономірності народонаселення, основні тенденції демогеографічних процесів; отримати знання щодо народонаселення України: історію заселення території, динаміку чисельності її населення, формування основних типів населених пунктів, рух населення, рівень урбанізації, етнічний, мовний та конфесійний склад населення тощо.

Практичні: оволодіти методами дослідження розселення населення та навчитись їх практичному застосуванню; отримати уявлення про географічні особливості розселення населення світу в цілому та окремих його регіонів; про географічні особливості природного і механічного руху населення Землі та окремих її регіонів; про розвиток основних типів поселень, процеси урбанізації, особливості їх поширення по земній кулі; про географічні особливості расового, етнічного мовного, релігійного складу населення Землі;

Фахові предметні компетентності:

- Здатність виявляти закономірності розвитку досліджень демографії та географії населення;
- Здатність визначати роль природно-географічних факторів у розвитку демографічних процесів;
- Здатність виявляти вплив природних умов на особливості розселення людей;
- Здатність аналізувати характер впливу технологічних укладів та способів ведення господарства на розвиток населення на етапах розвитку суспільства;
- Здатність аналізувати демографічні процеси у світі та в окремих регіонах і країнах.

Очікувані результати навчання:

- Знання основ теорії географії населення;
- Знання методів дослідження географії населення;
- Знання загальних особливостей географічного розміщення населення у світі та в окремих його регіонах;
- Знання сучасних демогеографічних тенденцій у світі;
- Знання історії і сучасного стану демогеографічної ситуації в Україні;
- Знання складу населення України (статеві-віковий, етнічний, релігійно-конфесійний, професійно-кваліфікаційний);
- Знання регіональних особливостей розселення населення в Україні.
- Вміння показати на карті світу та України основні номенклатурні об'єкти;

- Вміння характеризувати демогеографічну ситуацію будь-якої території за її основними цифровими характеристиками;
- вміння застосовувати на практиці методи дослідження географії населення.

Міждисциплінарні зв'язки. Для засвоєння курсу «Географія населення» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін: «Соціальна географія», «Регіональна економічна та соціальна географія», «Картографія з основами топографія», «Демографія», «Економіка», «Економічна та соціальна географія України», «Географія світового господарства».

Зміст дисципліни

Історія формування дисципліни «Географія населення» в Україні і світі. Період первинного нагромадження географічних знань. Античний період. Середньовіччя. Початок системних досліджень населення у XVIII-XIX століттях. Внесок географів у розвиток знань про населення. Провідна роль географів у зборі, обробці і систематизації інформації про народонаселення. Провідні вчені античності, середньовіччя та нового часу.

Період виникнення географічних шкіл у II-й пол. XIX – поч. XX ст. Основні наукові напрямки і течії.

Формування української школи. Д.Журавський і П.Чубинський – дослідники українського народонаселення у XIX ст. К.Г.Воблий і С.Л.Рудницький – засновники сучасної української школи географії населення. Провідні вчені географи періоду 1960-2000-х рр.

Розвиток західноєвропейської та північноамериканської школи географії населення після II-ї Світової війни. Основні напрямки і течії.

Населення як об'єкт дослідження. Поняття про демогеографію. Демографічні процеси. Форми прояву демографічних процесів. Народонаселення як основний компонент демографічного утворення.

Демогеографічні аспекти дослідження населення. Методологія та методика демогеографічного аналізу. Методи обрахунку населення. Чисельність населення і його динаміка. Природний і механічний рух населення. Джерела вивчення відтворення населення. Вікова і статевая структура населення, шлюбність. Освітній і соціальний склад населення. Демографічна ємність території.

Демографічна політика. Демографічна ситуація. Демографічна поведінка. Демографічний оптимум. Методи державного управління демографічними процесами.

Прогнозування населення. Мета і завдання демографічних прогнозів. Методи прогнозування населення. Пошукове і нормативне прогнозування. Програмно-цільове прогнозування.

Трудові ресурси. Поняття про трудові ресурси. Чисельність і динаміка трудових ресурсів. Ефективність використання трудових ресурсів. Джерела вивчення трудових ресурсів. Методи дослідження трудових ресурсів.

Міграція населення. Міграція як соціально-географічне явище. Причини міграцій. Види міграцій. Міграційна поведінка, міграційна установка, міграційна мотивація. Міграція як просторова самоорганізація населення. Вплив міграцій на баланс трудових ресурсів. Методи дослідження міграцій.

Населені пункти і системи розселення. Населений пункт як первинний об'єкт спостереження в географії населення. Поняття про населений пункт. Види і типи населених пунктів. Класифікація населених пунктів.

Міста. Поняття про місто. Критерії віднесення населених пунктів до міст. Функціональна структура міста.

Поняття про систему розселення. Розселення як форма просторового буття населення. Види і форми розселення. Територіальна організація населення. Поняття опорного каркасу. Загальні закономірності розселення.

Людність систем розселення. Поняття про людність території і територіальну локалізацію населення. Підходи до вивчення територіальних сукупностей населення різних рівнів і їх людності. Фактори, що визначають людність поселень. Групування поселень за їх людністю.

Фактори формування систем розселення. Види факторів, їх відмінність за часом і силою впливу на розвиток системи розселення. Взаємовплив і взаємодоповнення різних факторів на формування системи розселення.

Природні умови як фактор розселення населення. Роль літогенної основи, поверхні, погоди, клімату, гідрографічної мережі, ґрунтового покриву, рослинного та тваринного світу у формуванні систем розселення. Взаємозалежність між компонентами природної підсистеми, їх сукупна дія на систему розселення.

Історичні передумови та історичні події як фактор формування системи розселення. Роль давньої системи розселення на формування сучасної. Переселення населення, їх причини та роль у формуванні сучасної системи розселення.

Системи розселення і територіальна організація матеріального виробництва. Розміщення виробництва як фактор формування регіональних систем розселення. Вплив фактору трудових ресурсів на розміщення виробництва. Роль концентрації населення та його урбанізації у формуванні регіональних особливостей розселення населення.

Транспорт і системи розселення. Роль транспорту у формуванні систем розселення. Етапи формування транспортної мережі і її вплив на систему розселення. Взаємозв'язаний розвиток транспорту і розселення населення. Населені пункти і транспортна мережа – основа опорного каркасу території.

Екологічний фактор у формуванні системи розселення. Погіршення стану навколишнього середовища і його вплив на розселення населення. Техногенні аварії і катастрофи. Сучасні тенденції у розв'язанні екологічної проблеми і поширення приміського способу життя.

Інші фактори. Сфера обслуговування і розселення населення. Вплив ринкових умов на систему розселення. Стратегічні інтереси держави і система розселення.

Системи міського розселення. Генеза міських поселень. Містоутворюючі функції міст. Містообслуговуючі функції міст. Функціональні типи міст. Поняття про процес урбанізації. Форми урбанізації. Агломерації, конурбації, мегалополиси. Регіональні типи урбанізації. Соціально-географічні проблеми урбанізації. Сучасні тенденції урбанізації.

Системи сільського розселення. Сільські поселення як форма просторового зосередження місць проживання і прикладання праці. Функції

сіл. Особливості формування і розвитку сільського розселення. Генетичні типи сільських поселень. Регіональні відмінності у сільському розселенні.

Інтегральні системи розселення. Функції інтегральних систем розселення. Особливості їх будови, способи агрегування. Системоформуюча роль виробничих, технологічних, трудових, культурно-побутових, рекреаційних та ін. зв'язків. Локальні та регіональні системи розселення. Формування єдиної системи розселення держави.

Розселення населення світу. Розселення населення світу в історичній ретроспективі. Осередки формування людства. Хід заселення людством земної поверхні. Історична динаміка чисельності населення. Сучасний стан розселення населення по суходолу. Регіональні особливості розселення населення.

Розселення населення і етнічні процеси. Поняття про етнос. Стадії і ступені розвитку етносів. Ознаки етносу, фактори формування етносів. Типи етнічних процесів. Класифікація етносів, підходи до класифікації. Етнічні території. Географічні аспекти етнічних процесів. Етнічні процеси і урбанізація. Сучасний стан етногеографічних процесів у світі. Основні напрямки та тенденції розвитку етногеографічних процесів.

Розселення населення і міграційні процеси. Типізація міграцій. Роль міграцій у формуванні населення земної кулі. Сучасні особливості міграційних процесів у світі. Основні напрямки та масштаби міграцій у світі. Проблеми, пов'язані з міграціями населення.

Розселення населення і урбанізаційні процеси. Особливості сучасних процесів урбанізації у світі, їх регіональні відмінності. Формування високо урбанізованих ареалів. Поняття про конурбації та мегалополіси. Найбільші мегалополіси світу, їх географічні особливості.

Розселення населення в Україні. Формування системи розселення в Україні. Особливості заселення території України. Формування мережі населених пунктів. Динаміка чисельності населення. Вплив історичних подій на процеси розселення і склад населення України.

Етнічні процеси в Україні. Національний склад населення України. Регіональні відмінності у національному складі. Сучасні етнічні процеси в державі. Національна політика. Етнічна територія українців.

Міграційні процеси в Україні. Роль міграцій у формуванні сучасного розселення населення України. Сучасний стан міграційних процесів в Україні. Проблеми і перспективи, пов'язані з міграціями населення.

Розселення населення і урбанізація в Україні. Історія виникнення і розвитку міст України. Особливості протікання процесів урбанізації в XIX-XX ст. Наслідки урбанізації. Регіональні відмінності в урбанізованості. Формування агломерацій в Україні.

Сучасний стан розселення населення в Україні. Чисельність і склад населення України у розрізі адміністративних одиниць. Найбільші населені пункти. Регіональні відмінності. Природний рух населення в Україні. Формування регіональних і загальнодержавної (єдиної) систем розселення. Роль держави в управлінні процесами розселення, відтворення населення та трудових ресурсів.

Список рекомендованої літератури

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983.
2. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти. – Чернівці: “Рута”, 2003.
3. Доценко А.І. Регіональне розселення: проблеми і перспективи. – К.: “Наукова Думка”, 1994.
4. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія населення України. Навчальний посібник. – Тернопіль, 2003.
5. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994.
6. Ковалёв С.А., Ковальская Н.Я. География населения СССР. – М.: “МГУ”, 1980.
7. Крачило М.П. Географія населення. – К.: НМК ВО, 1992.
8. Лаппо Г.М. География городов. – М.: ВЛАДОС, 1997.
9. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К.: Знання, 1998.
10. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика). – М.: Высшая Школа, 1991.
11. Питюренко Е.И. Системы расселения и территориальная организация народного хозяйства. – К.: Наукова Думка, 1983.
12. Питюренко Е.И. Территориальные ситемы городских поселений Украинской ССР. – К.: Наукова Думка, 1977.
13. Покшишевский В.В. Население и география. – М.: “Мысль”, 1978.
14. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К.: “АртЕк”, 1995.
15. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – Одеса: «Астропринт», 2001.
16. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005.
17. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України. – Львів: Світ, 1998.

Навчальна програма дисципліни «Основи теорії суспільної географії»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **А.Ю. Саркісов.***

Пояснювальна записка

Програма вивчення нормативної дисципліни " Основи теорії суспільної географії " складена у відповідності до місця та значення дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою освітньо-професійною програмою бакалавра зі спеціальності 106 Географія, і охоплює всі змістовні модулі, визначені анотацією для мінімальної кількості годин, передбачених стандартом.

Мета курсу – формування у студентів нового типу соціально-географічних знань, які відповідають рівню світової географії. При цьому, звичайно, нема потреби відмовлятися від власних наукових досягнень. У програмі ставиться завдання адаптувати досягнення західної соціальної географії до дослідницьких проблем вітчизняної соціальної географії з тим, щоб нове покоління студентів відповідало потребам світової практики.

Завдання курсу:

Теоретичні: надання студентам основоположних знань про структуру суспільної географії, її місце в системі наук, практичну й теоретичну значущість науки; освоєння студентами основних теоретичних зведень в області сучасних суспільно-географічних знань;

Практичні: навчання методам суспільно-географічного аналізу та практичного застосування положень суспільної географії; опанування студентами методами суспільно-географічного аналізу розвитку антропосфери.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність давати оцінку особливості географічного положення та його вплив на розвиток населення і господарства, а також їх взаємодію із собою та природою
- Здатність виділяти головні етапи розвитку та парадигми суспільної географії;
- Здатність застосовувати головні методологічні принципи та підходи суспільної географії.
- Здатність виявляти головні географічні аспекти народонаселення;
- Здатність надавати характеристику та просторово диференціювати основи географії господарства;
- Здатність застосовувати сучасні методи обробки географічної інформації.

Очікувані результати навчання:

- Знання онтологічного статусу суспільної географії, її місця в системі наук.
- Знання головних принципів та особливостей взаємодії природи та суспільства;
- Знання основ політичної географії;
- Знання про еволюцію просторових процесів і форм організації суспільства та їх регіональні відмінності.

Міждисциплінарні зв'язки. Для засвоєння курсу «Основи теорії суспільної географії» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін: «Фізична географія материків і океанів», «Географія населення», «Регіональна економічна та соціальна географія», «Картографія з основами топографія»,

«Математика», «Загальне землезнавство», «Дистанційне зондування Землі», «Соціальна географія», «Економіка», «Демографія», Економічна та соціальна географія України», «Географія світового господарства».

Зміст дисципліни

Науковий статус суспільної географії. Суспільна географія як наука про територіальну організацію суспільства та її форми. Об'єкт і предмет пізнання. Визначення науки. Структура і рівні соціо-економіко-географічних знань. Поняття "географічного" в структурі наукових знань. Функції економічної і соціальної географії в суспільстві: теоретико-пізнавальні, управлінсько-перетворювальні і прогностичні. Роль суспільної географії у вирішенні теоретичних і прикладних проблем суспільства. Місце суспільної географії в оточуючому світі. Макро- і мікросоціекономігеографія. Суспільна географія в системі наук: географічних, економічних, соціологічних.

Інтеграційний потенціал суспільної географії. Внутрішня єдність суспільної географії. Структура суспільної географії. Диференціація суспільної географії: теоретична, галузева і регіональна. Завдання суспільної географії. Проблеми і перспективи розвитку.

Етапи розвитку світової суспільної географії. Становлення економічної географії як науки. Зародження економіко-географічних ідей в працях античних і середньовічних географів. Фактори розвитку економічної географії: потреби торгівлі, економіки, управління, військової справи. Економічні, соціально-політичні, теоретичні, культурні і наукові передумови виникнення географії. Основні віхи розвитку науки.

Перші економіко-географічні праці Страбона, Б.Вареніуса.

Антропогеографія. Хорологічні концепції німецького філософа і географа І.Канта, німецьких географів А.Гетнера, К.Ріттера, Ф.Ріхтгофена, американського географа Р.Харшторна. Французька школа – "географія людини", школа "культурного ландшафту" О.Шлютер. "Штандортні" теорії Т.Тюнена і А.Вебера.

Теорія центральних місць і просторової економіки В.Кристаллера, А.Льоша і В.Бунге.

Основні етапи розвитку науки в період середньовіччя і великих географічних відкриттів. Прогрес економічної і соціальної географії у XVIII–XX століттях. Особливості становлення і розвитку європейської і американської школи економічної і соціальної географії. Взаємозв'язок і взаємодія американської і європейської шкіл. Розвиток науки в Китаї, Індії, Японії, арабських країнах.

Особливості становлення російської економічної географії, зокрема в XIX і XX століттях. Економгеографічні дослідження радянського суспільства в 20–30-і роки. Розвиток економічної і соціальної географії в Росії в умовах сталінізму, "застою", "перебудови" і становлення ринкових відносин.

Головні теоретико-методологічні та інституційні особливості суспільної географії XX століття.

Розвиток суспільної географії в Україні і напрямки її наукового пошуку. Історія суспільної географії як наукова проблема. Стан питання в сучасній літературі. Особливості економгеографічного знання. Соціально-економічні передумови і теоретичні витоки виникнення географічної думки в Україні, її характерні риси.

Економіко-географічні описи України в працях античних, арабських і європейських вчених. Перші економіко-географічні дослідження в працях літописців Київської Русі. Економіко-географічні роботи Козацької християнської республіки. Основні етапи розвитку економічної і соціальної географії в Україні в ХУП-ХІХ століттях. Основні напрямки економіко-географічних досліджень на рубежі ХІХ-ХХ ст. Загальна характеристика різних шкіл і напрямків. Особливості становлення і розвитку економічної і соціальної географії в Україні у складі російських, польських і австро-угорських досліджень. Економіко-географічні дослідження радянського суспільства в Україні у 20-30 роки, в умовах сталінізму, "застою" і "перебудови". Розвиток економічної географії України в роботах вчених української діаспори.

Економіко-географічні основи дослідження господарства України в працях Д.П.Журавського, О.О.Русова, А.О.Скальковського. Роботи В.Григоровича-Барського, П.Чубинського, С.Рудницького, В.Кубійовича, К.Воблого, О.Діброви.

Наукові напрямки і найважливіші проблеми економічної і соціальної географії. Наукові центри, організації, труднощі, досягнення, проблематика досліджень.

Географічні основи взаємодії суспільства і природи. Визначення природи у суспільстві. Географічне середовище як сфера взаємодії суспільства і природи. Природні і антропогенні фактори. Закони природи і суспільства. Етапи взаємодії суспільства і природи. Сучасні напрямки взаємодії і закони системної єдності суспільства і природи. Потреби людства і природи.

Відтворення життя і виробництво.

Різноманітність взаємозв'язків і відносин суспільства і природи. Характерні риси взаємодії суспільства і природи. Географічний фаталізм. Інвайроментальна соціологія. Планетарна рівновага. Екосфера.

Вплив людства на природу і його наслідки. Фактори і форми впливу людства на природу: науково-технічний прогрес, урбанізація, розвиток продуктивних сил тощо. Види і наслідки забруднення навколишнього середовища. Вплив забруднення навколишнього середовища на національне і світове господарство країни. Питання регулювання якості природного середовища.

Соціальна теорія оточуючого середовища. Навколишнє середовище людини, населення і здоров'я людини. Зв'язки між компонентами природного середовища і людиною. Соціосфера, антропосфера, техносфера.

Формування виробничої діяльності і розвиток природно-антропогенних ландшафтів. Оптимізація середовища в природно-техногенних системах. Проблема геотехнології. Методи оцінки цінності природи.

Наукові географічні прогнози наслідків впливу господарської діяльності на навколишнє середовище. Екологічний моніторинг.

Протиріччя взаємодії суспільства з навколишнім середовищем і шляхи їх вирішення.

Географічні аспекти народонаселення і демографії. Походження людини і населення Землі. Поліцентрична і моноцентрична теорії походження сучасної людини. Космічна та інші теорії появи людини на планеті. Суть народонаселення. Загальна характеристика народонаселення світу. Історія формування, динаміка чисельності і розміщення населення. Расова структура.

Етнічна структура. Мови. Релігійна структура. Статеві-вікова структура. Соціально-економічна структура. Демографічна політика. Теорії і концепції народонаселення. Теорія Мальтуса та її значення в управлінні народонаселення. Демографічний простір. Територіальна організація населення. Територіальна спільність людей. Оцінка демографічного потенціалу. Демографічна ситуація і її оцінка. Демовідтворювальний територіальний комплекс, його функції і територіальна структура. Закономірності демографічних процесів. Єдність і протиріччя демографічного процесу. Демографічна структура: динаміка чисельності, народжуваність, смертність, тривалість життя, природний приріст тощо. Глобальні проблеми народонаселення і соціально-економічний розвиток сучасного світу. Демографічна криза і демографічний вибух. Демографічні аспекти міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва. Міжнародна діяльність в області народонаселення. Якість населення: суть, зміст, критерії. Проблеми економічної оцінки життєдіяльності одної людини в різних країнах. Народонаселення і навколишнє середовище.

Розміщення і густота населення. Розміщення населення у відповідності з демографічними, соціально-професійними, біологічними ознаками.

Міграції населення, їх суть і види. Ріст міграційної рухомості населення і її вплив на склад міського і сільського населення. Територіальні відмінності в інтенсивності міграцій. Міграційна політика. Механізм управління міграціями.

Українська діаспора і діаспора інших народів.

Нації, націоналізм і національний фактор. Типологія націоналізму. Теорія нації та етнонаціональні відносини. Проблеми етнонаціональної політики.

Географія трудових ресурсів і ринку праці. Визначення трудових ресурсів. Суть і структура трудоресурсного потенціалу. Види трудових ресурсів. Демографічні аспекти формування трудоресурсного потенціалу. Населення виробник і споживач матеріальних благ. Відтворення робочої сили і його фази: виробництва, розподілу, споживання і обміну. Ресурси праці і джерела їх формування. Економіко-географічні аспекти формування робочої сили в світі і його регіонах. Формування структури зайнятості. Територіальні особливості структури зайнятості. Показники оцінки ефективного використання трудових ресурсів в галузях світового господарства. Соціальні аспекти ефективного використання трудових ресурсів. Освітньо-кваліфікаційний потенціал і його використання. Економічно активне населення. Основні напрямки вдосконалення структури зайнятості населення і формування ринку праці.

Ринок робочої сили: сутність функціонування і перспективи. Формування робочої сили в ринкових умовах. Зовнішній або професіональний ринок праці і внутрішній ринок праці. Моделі ринку праці: японська, модель США, шведська модель і командно-адміністративна модель. Моніторинг зайнятості населення і формування ринку праці, в тому числі регіонального. Проблеми зайнятості і безробіття. Соціальний захист в умовах ринку.

Розселення населення і його територіальна організація. Суть системи розселення. Основні поняття розселення. Історичні типи розселення населення. Основні протиріччя розселення. Новий етап в розвитку розселення. Фактори і закономірності формування розселення населення. Зональні особливості розселення населення. Система розселення і науково-технічний прогрес. Вплив систем розселення на розміщення виробництва. Регіональні системи розселення

і оцінка їх ефективності. Система індикаторів розвитку поселень. Типологія соціальних і демографічних статусів поселень. Типи поселень. Міста, їх суть, особливості. Класифікація міст за чисельністю. Функціональна структура міст. Розвиток опорного каркасу розселення. Урбанізація населення світу, урбанізованість території. Регіональні типи урбанізації. Соціально-географічні і просторові аспекти урбанізації. Урбанізація і екологія. Міські агломерації: суть, властивості. Еволюція міських агломерацій. Типи міських агломерацій і регулювання їх розвитку. Формування конурбацій і мегалополісів. Субурбанізація і рурбанізація. Форми сільського розселення: компактна і дисперсна. Проблеми розселення населення світу.

Структура господарства та методи їх аналізу. Просторовий аспект суспільного відтворення. Закономірності розвитку всіх елементів продуктивних сил і соціальної інфраструктури в територіальному розрізі. Галузева і територіальна структура господарства та їх вплив на розміщення виробництва. Міжгалузеві комплекси. Аналіз структури господарства. Аналіз спеціалізації господарства. Соціальна орієнтованість економіки. Типи економічного розвитку: доіндустріальний, індустріальний і постіндустріальний. Тенденції розвитку територіально-виробничої структури світового господарства. Процеси світового і регіонального розвитку. Тенденції розміщення виробництва. Вплив НТП на територіальну структуру господарства. Географічні зрушення в територіальній структурі господарства. Диверсифікація виробництва. Еволюція старопромислових регіонів. Критерії ефективності регіонального розвитку. Формування нових територіальних пропорцій виробництва і обміну. Економічні системи. Основні показники національної економіки та рівнів економічного розвитку країн.

Місце і роль сільського господарства в економіці. Еволюція сільськогосподарського виробництва. Фактори розміщення сільського господарства – економічні, соціальні, природні, технічні, історичні, екологічні.

Галузева структура сільськогосподарського виробництва.

Географічні типи сільського господарства країн світу і сільськогосподарське районування. Зональна спеціалізація сільського господарства.

Розміщення галузей переробки сільськогосподарської сировини. Формування АПК, АТК і продовольчих комплексів.

Географія транспорту. Транспорт в системі народного господарства. Структура і закономірності формування транспортної системи. Економічні і природні фактори розвитку транспорту. Класифікація видів транспорту за характером виконуваної роботи, розвитком та розміщенням. Транспортні вузли, пункти і центри, їх типи.

Основні показники рівня розвитку транспорту. Шляхи сполучення рухомий склад, число зайнятих, пасажиро- і вантажооборот.

Регіональні транспортні системи світу. Порти і транспортні центри світу.

Географія залізничного, автомобільного, трубопроводного транспорту світу. Система нафто-, газо- і продуктопроводів. Географія повітряного транспорту. Географія морського і річкового транспорту світу.

Проблеми розвитку транспорту світу. Розвиток транспорту світу і навколишнє середовище.

Проблеми формування єдиної транспортної системи ЄТС країни. Теоретична концепція ЄТС. Оцінка ефективності нового будівництва і реконструкції транспорту. Ключові проблеми і основні напрями транспортної системи.

Географія інфраструктури. Поняття і зміст інфраструктури. Роль інфраструктури в світовому господарстві. Склад її галузей і класифікація. Виробнича і соціально-культурна інфраструктура. Інфраструктурно-територіальні комплекси. Географія сфери обслуговування. Територіальна організація торгівлі і масового харчування. Інфраструктура підприємництва і міжнародного бізнесу. Система науково-технічної інформації. Регіональні аспекти розвитку соціальної інфраструктури. Екологічна інфраструктура. Інституціональна інфраструктура. Розвиток ринкової інфраструктури. Основні елементи інфраструктури. Основні елементи інфраструктури ринку та їх функції.

Основи політичної географії. Політико-географічні фактори в розвитку і розміщенні виробництва і формуванні територіальної структури і організації господарства. Територіальна розстановка політичних сил в країнах. Політична географія на макрорівні і рівні крупних регіонів. Територіально-політична організація і орієнтація суспільства, розстановка політичних сил.

Географія впливу політичних партій, загострення міжнародних відносин у зв'язку з територіальними претензіями і т.д. Коріння і характеристика наявних міждержавних спорів і претензій. Політико-географічні типології. Залежності впливу партій від різних соціально-економічних факторів. Регіоналізм як один із проявів територіальних відмінностей у політичній культурі, зафіксованих в законах, звичаях, масовій свідомості, історичному досвіді. Географічні відмінності в політичній культурі. Порівняльний аналіз особливостей формування і морфологій державних територій країн різних регіонів.

Класифікація міжнародних кордонів, вплив кордонів на господарський і політичний розвиток прикордонних районів.

Динаміка і політична роль політико-адміністративних систем, тобто ієрархічно-територіальних одиниць, які мають складні взаємозв'язки з розміщенням продуктивних сил та іншими суспільними явищами. Оцінка діяння різних просторово виражених явищ і процесів на розстановку політичних сил життя суспільства. Закріплення політичної єдності і територіальної цілісності.

Наукові засади територіального поділу праці. Суть територіального поділу праці ТПП. Значення ТПП в розвитку і розміщенні світового господарства, раціональному використанні природних, матеріальних, трудових та інших ресурсів. Фактори і умови ТПП. Система ТПП. Транспорт і ТПП. ТПП і навколишнє середовище. Принципи ТПП. Теорії ТПП: теорія абсолютних переваг, теорія відносних переваг. Форми ТПП – міжрайонний поділ праці і міжнародний поділ праці. ТПП і економіко-географічні райони.

Основи територіальної організації суспільства. Сутність територіальної організації суспільства і регіональної системи господарювання. Територіальна структура народного господарства. Види і форми територіальної організації суспільства. Територіальні системи, комплекси і спільності. Інтегральні територіальні комплекси. Адміністративно-територіальний устрій. Міста, селища і сільські поселення. Регіональні ринкові структури вільні економічні зони, єврорегіони, технополіси, технопарки, світові міста тощо. Старопромислові, депресивні та стагнаційні райони. Потенційно небезпечні райони і райони екологічного лиха. Управління територіальною організацією суспільства.

Основні глобальні проблеми людства. Глобальні проблеми і загальнолюдські цінності. Кількісна і якісна оцінка глобальних проблем

людства. Людський фактор у глобальній кризі. Суть глобальної демографічної проблеми. "Демографічний вибух" і його економіко- і соціально-демографічні наслідки. Зв'язок демографічних проблем з іншими глобальними проблемами людства. Урбанізація: вузол проблем регіонального розвитку.

Суть глобальних соціальних проблем. Пріоритети в їх дослідженні і розв'язанні. Види соціальних проблем, їх органічний зв'язок з економічними проблемами. Виникнення і структура економічних проблем, їх зв'язок з іншими глобальними проблемами.

Суть продовольчої проблеми. Глобальний і регіональний потенціал і прогноз виробництва продовольства. Особливості розв'язання продовольчої проблеми в окремих групах країн. Міжнародне співробітництво у виробництві та розподілі продуктів харчування.

Проблеми сировини і енергії. Альтернативні джерела енергії. Створення міжнародної енергетичної інфраструктури. Міжнародне співробітництво у розв'язанні проблем сировини і матеріалів. Контури енергогосподарства майбутнього. Економічні аспекти енергетики майбутнього. Перебудова світової енергетики.

Глобалізація процесів взаємодії людського суспільства і природного середовища. Стан навколишнього середовища та його криза. Поняття екологічної катастрофи і екологічної небезпеки. Проблеми глобального моніторингу навколишнього середовища.

Використання ресурсів Світового океану. Ресурсний потенціал Світового океану, ріст його значення і ефективне використання в Інтересах всього людства.

Список рекомендованої літератури **Основна література**

1. Алисов, Н.В. Экономическая и социальная география мира (общий обзор) / Н.В. Алисов, Б.С. Хорев. – М.: Гардарики, 2000. – 704 с.
2. Гладкевич, Г.И. Введение в экономическую и социальную географию / Г.И. Гладкевич. – М.–Смоленск: СГУ, 1997. – 112 с.
3. Голиков, А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – 320 с. Економічна і соціальна географія світу: підручник / За ред. Б. Яценка. – К.: АртЕк, 1997. – 246 с.
4. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навчальний посібник. – К.: Вид. Паливода А.В., 2006. – 284 с.
5. Максаковский, В.П. Географическая картина мира: в 2 кн. Кн. 1: Общая характеристика мира / В.П. Максаковский. – М.: Дрофа, 2004. – 496 с.
6. Навчальна програма дисципліни «Основи суспільної географії». Київський національний університет імені Тараса Шевченка, упорядник – проф. Олійник Я.Б.
7. Олійник, Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. посіб. / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: «Знання», КОО, 2000. – 204 с.
8. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика). – М.: Высшая школа, 1991. – 319 с.
9. Пістун М.Д. Основи суспільної географії. – К.: Вища школа, 1994. – 156 с.
10. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища школа, 1996. – 232 с.

11. Рибачок, І.М. Вступ до економічної географії / І.М. Рибачок. – К.: Вища шк., 1973. – 142 с.
12. Робоча програма дисципліни «Основи суспільної географії». ДНУ імені Олеся Гончара упорядник – доцент, к.геогр.н. Афанасьєв О.Є.
13. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Київ – Чернівці: К. – М. Академія Зелена Буковина, 1999. – 568 с.
14. Соціально-економічна географія світу. Загальна частина / За ред. С.П. Кузика. – Тернопіль: Підручники & посібники, 1998. – 256 с.
15. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544с.
16. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560с.
17. Шаблій О. Суспільна географія. – Львів: Львівський національний університет, 2001. – 744 с.
18. Шаблій, О.І. Основи загальної суспільної географії / О.І. Шаблій. – Л.: Вид.центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 444 с.

Додаткова література

1. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: ВПЦ "Київ, ун-т", 2005. – 253 с.
2. Степило М.Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько – методологічний аналіз). – К.: Товариство «Знання» КОО, 1998.
3. Майклл Бурда, Чарльз Виппош. Макроекономіка. Європейський контекст. – К.: Основи, 1998.
4. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
5. Топчієв О.Г., Безверхнюк Т.М., Тітенко З.В. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики: Навч.-метод, посібник. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – 224 с.
6. Шевчук Л.Т. Сакральна географія. – Львів: Світ, 1999. – 160 с.
7. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.
8. Юрковский В.М. География сферы обслуживания. – К.: УМК ВО, 1989. – 82 с.
9. Масляк П.О., Олійник Я.Б., Степаненко А.В., Шищенко П.Г. Географія. Навчальний посібник для старшокласників і абітурієнтів. – К.: Товариство «Знання», КОО, 1998.

INTERNET-ресурси

1. <http://www.geo-tour.net>.
2. <http://www.articles.excelion.ru/science/geografy>.
3. <http://www.krugosvet.ru>.
4. <http://www.myplanet-earth.com>.
5. <http://www.worldgeo.ru>.
6. <http://www.vlant-consult.ru>.
7. <http://www.sci.aha.ru>.
8. <http://www.revolution.allbest.ru/geografy>.
9. <http://www.ru.wikipedia.org>.

Навчальна програма дисципліни «Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства»

*Укладач: доцент, кандидат біологічних наук **І.І. Сараненко***

Пояснювальна записка

Навчальний курс «Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства» є варіативним і входить до циклу фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін, що забезпечує базову підготовку бакалаврів спеціальності 106 Географія.

Ґрунт – це серцевина ландшафту, важлива ознака цілісності природної системи, що регулює та відновлює після руйнування стихією або людиною, запобігає його зникненню, визначає тип рослинності і одночасно залежить від неї. Ґрунт є наслідком розвитку материнської породи під впливом певної сукупності факторів ґрунтоутворення, що фіксуються у його будові, складі і властивостях. На цій відповідності базується картографування ґрунтів. Окрім того, характеристика країн, регіонів, історичних районів, пояснення процесів міграції населення по території материків неможлива без знання ґрунтового покриву і рівня його родючості.

Мета курсу – формування знань про утворення, склад, властивості, класифікацію ґрунтів, ґрунтово-географічне районування найпоширеніших типів зональних ґрунтів світу і України, їх раціональне використання, охорону і значення у природі та житті людини. Дисципліна передбачає вивчення ґрунту як компонента ландшафту.

Завдання курсу:

Теоретичні: набуття знань щодо мінералогічного складу ґрунту і процесу ґрунтоутворення; вивчення ґрунтоутворюючих порід та закономірностей формування ґрунтового профілю.

Практичні: вивчення морфологічних ознак та механічних і фізико-хімічних властивостей ґрунтів у польових умовах з подальшим застосуванням у виявленні закономірностей розповсюдження ґрунтового покриву.

Фахові предметні компетентності:

- Розуміти основні поняття і закономірності географії ґрунтів;
- Читати ґрунтові карти, знати принципи їх складання і способи зображення;
- Скласти комплексний ґрунтовий профіль з показом інших компонентів ландшафту;
- Діагностувати ґрунт за ознаками і параметрами відповідно до європейської і міжнародної класифікації.

Очікувані результати навчання:

- Виявляти чинники ґрунтоутворення, розуміти генезу ґрунтів, причини багаточисленності ґрунтів у природі;
- Розрізняти основні типи материнських порід;
- Описувати ґрунтовий профіль ґрунтів різного генетичного типу;
- Проводити морфологічний опис розсипного зразка ґрунту та ґрунтового моноліту і давати назву.

Міжпредметні зв'язки: навчальна дисципліна «Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства» має міжпредметні зв'язки з наступними курсами:

«Фізична географія України», «Фізика», «Хімія з основами геохімії», «Загальне землезнавство», «Вступ до фаху», «Картографія з основами топографії», «Екологія», «Геологія», «Біогеографія», «Ландшафтознавство», «Регіональна економічна і соціальна географія», «Рекреаційна географія», «Основи географічного моделювання».

Зміст дисципліни

ГРУНТ ЯК КОМПОНЕНТ ЛАНДШАФТУ. ФАКТОРИ ПРОЦЕСУ ГРУНТОУТВОРЕННЯ.

Процес ґрунтоутворення та формування ґрунтового профілю. Загальні визначення. Предмет і зміст ґрунтознавства. Зв'язок ґрунтознавства з іншими науками. Значення ґрунтознавства. Історія розвитку ґрунтознавства. Етапи розвитку ґрунтознавства. Вчені, які зіграли важливу роль у розвитку ґрунтознавства як науки. Загальна схема ґрунтоутворення. Чинники та умови ґрунтоутворення. Роль ґрунтоутворюючих порід. Процеси вивітрювання. Кора вивітрювання. Формування ґрунтового профілю. Генетико-морфологічна будова ґрунту.

Мінералогічний склад ґрунту і ґрунтоутворюючих порід. Поняття про гранулометричний склад ґрунту. Класифікація механічних елементів ґрунту. Особливості хімічного складу ґрунту. Вміст поживних елементів в ґрунті і доступність їх рослинам. Органічна частина ґрунту. Джерела органічної речовини у ґрунті. Процеси перетворення органічної речовини. Процеси гумусоутворення. Склад і властивості гумусу. Колоїди ґрунту. Поняття про ґрунтові колоїди. Класифікація ґрунтових колоїдів.

ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ГРУНТІВ

Морфологічні ознаки ґрунтів. Фазовий склад та морфологічна будова. Ґрунтовий профіль, ґрунтові горизонти та їх індексація. Переходи між горизонтами у ґрунтовому профілі. Класифікація структурних агрегатів. Новоутворення та включення. Вивітрювання, ґрунтоутворюючі породи і мінеральна частина ґрунту. Первинні та вторинні мінерали.

Фізико-хімічні властивості ґрунтів. Поглинальна здатність ґрунту. Природа та види поглинальної здатності. Ґрунтовий поглинальний комплекс. Реакція ґрунту. Кислотність та лужність ґрунту. Буферність. Фізичні властивості ґрунту. Фізико-механічні властивості. Ґрунтова структура та її значення. Поняття про структурність ґрунту та її значення. Умови утворення, втрати і відновлення структури ґрунту. Водні властивості та водний режим. Ґрунтова вода та її значення. Форми і стан води, водні властивості. Водний баланс та водний режим. Регулювання водного режиму. Ґрунтовий розчин. Окисно-відновний режим ґрунтів. Повітряні властивості та повітряний режим. Значення і склад ґрунтового повітря. Повітряні властивості ґрунту. Повітряний режим ґрунту і його регулювання. Теплові властивості та тепловий режим. Значення і джерела тепла. Теплові властивості, тепловий режим. Регулювання теплового режиму.

Родючість ґрунтів. Поняття про родючість ґрунту та її категорії. Показники родючості. Прийоми відтворення і підвищення родючості ґрунту. Фактори ґрунтоутворення. Роль живих організмів у ґрунтоутворенні. Клімат та рельєф як фактори ґрунтоутворення. Значення віку і господарської діяльності людини у ґрунтоутворенні.

Класифікація ґрунтів. Поняття про класифікацію ґрунтів Типи ґрунтових класифікацій. Принципи побудови сучасної класифікації ґрунтів.

Номенклатура і діагностика ґрунтів. Номенклатура ґрунтів. Діагностика ґрунтів та її принципи. Агровиробниче групування ґрунтів. Бонітет ґрунту.

ГРУНТОВО-ГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ НАЙПОШИРЕНІШИХ ТИПІВ ЗОНАЛЬНИХ ГРУНТІВ СВІТУ

Ґрунтово-географічне районування ґрунтів. Зональність, вертикальна поясність, азональність, інтразональність ґрунтів. Ґрунти арктичної і тундрової зон. Генеза, властивості, використання та охорона. Ґрунти тайгово-лісової зони. Підзолистий процес ґрунтоутворення. Ґрунти і ґрунтовий покрив лісостепової зони. Особливості поширення, генеза, властивості, класифікація, охорона. Ґрунти степової зони. Чорноземи і каштанові ґрунти. Ґрунти напівпустель і пустель Ґрунти гірських країн і ґрунти вологих субтропіків. Заплавні ґрунти. Генеза, склад, властивості, і шляхи підвищення родючості. Засолені ґрунти. Техногенні ґрунти.

Ґрунти арктичних і тундрових областей. Арктичні ґрунти. Тундрові глейові ґрунти.

Ґрунти бореальних і суббореальних областей. Підзолисті ґрунти тайгово-лісової зони. Дерново-підзолисті ґрунти. Мерзлотно-тайгові ґрунти. Болотні ґрунти. Дернові ґрунти. Болотно-підзолисті ґрунти. Ґрунтовий покрив суббореальних лісових областей. Бурі лісові ґрунтів. Ґрунти суббореальних степових областей. Ґрунти зони Лісостепу. Сірі лісові ґрунти. Чорноземи Лісостепу. Чорноземи степу. Ґрунти сухого степу. Засолені ґрунти. Засолені ґрунти, солончаки. Солонці. Солоді. Ґрунти суббореальних напівпустель. Бурі напівпустельні ґрунти. Ґрунти суббореальних пустель. Сіро-бурі пустельні ґрунти. Пустельні примітивні ґрунти. Такири.

Ґрунтовий покрив тропічних і субтропічних областей. Ґрунти вологих субтропічних лісів. Ґрунти сухих (ксерофітних) субтропічних лісів і чагарникових степів. Коричневі ґрунти. Сіро-коричневі ґрунти. Ґрунти субтропічних напівпустель і пустель. Ґрунти постійно вологих тропічних лісів. Ґрунти сезонно-вологих лісів і високотравних саван. Ґрунти тропічних ксерофітних лісів. Ґрунти тропічних сухих саван. Ґрунти тропічних напівпустель і пустель.

Ґрунти континентів світу. Типологія, умови ґрунтоутворення, морфологія, фізико-хімічні властивості, особливості рослинного покриву, використання у сільському господарстві.

Техногенні порушення територій та охорона ґрунтів. Забруднення ґрунтів. Джерела забруднення ґрунтів. Наслідки забруднення. Принципи нормування шкідливих речовин у ґрунті. Санітарний контроль забруднення ґрунту. Охорона ґрунтів від забруднення. Охорона ґрунтів від ерозії та дефляції. Охорона ґрунтів від засолення і забруднення відходами, важкими металами, радіоактивними речовинами, пестицидами та мінеральними добривами. Основні положення рекультивациі земель Об'єкти рекультивациі. Напрямки рекультивациі. Вибір раціонального напрямку. Етапи рекультивациі земель. Класифікація техногенних порушень. Нанесення родючого шару ґрунту. Протиерозійні та меліоративні заходи. Оцінка ефективності рекультивациі земель.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Назаренко І.І. Ґрунтознавство: підручник. / Назаренко І.І., Польчина С.М., Нікорич В.А. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 400 с.
2. Позняк С.П. Ґрунтознавство і географія ґрунтів: підручник / С.П. Позняк. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка. Частина 2., 2010. – 284 с.
3. Тихоненко Д.Г. Картографія ґрунтів / Д.Г. Тихоненко та ін. – Х.: Майдан, 2014. – 393 с.
4. Трускавецький С.Р. Напрями удосконалення дистанційних методів картографування та моніторингу ґрунтів / С.Р. Трускавецький, М.М. Гічка, Т.Ю. Биндич. – Науковий вісник НАУ. – 2005. – Вип. 81. – С. 176-180.
5. Чорний, І. Б. Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства: навч. посіб. / І.Б.Чорний. – К.: Вища школа, 1995. – 240 с.

Додаткова література

1. Польовий А.М. Ґрунтознавство: підручник /А.М. Польовий, А.І. Гуцал, О.О. Дронова. – Одеса: Екологія, 2013. – 668с.
2. Сараненко І.І. Екологічні дослідження лісових культур біогеоценозів м. Кременчука: монографія / І. І. Сараненко. – К.: Вид-во ПП Щербатих О.В., 2011. – 154 с.

Навчальна програма дисципліни «Екологія»

*Укладач: доцент, кандидат біологічних наук **О.П.Кундельчук***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Екологія» є складовою циклу природничо-наукової підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальності 106 Географія за ступенем вищої освіти «бакалавр».

Дисципліна «Екологія» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про вплив факторів навколишнього середовища на окремі організми та популяції, а також на систему взаємовідносин між організмами в межах популяції та між популяціями різних видів.

Мета курсу: ознайомить студентів з системою основних наукових знань і методів дослідження в області екології.

Завдання курсу:

Теоретичні: сформувати у студентів уявлення про екологічні фактори, необхідні для функціонування організмів, про механізми самозахисту організмів від нестачі або надлишкового надходження мінеральних та органічних поживних речовин, води, кисню, неоптимального впливу електромагнітних хвиль радіочастотного та ультракороткого діапазонів, іонізуючого випромінювання магнітного та гравітаційних полів, тощо; дати уявлення про складну структуру, динаміку та еволюцію природних популяцій, про характер взаємовідносин організмів в популяції та за її межами; сформувати уявлення про загальні екологічні закономірності функціонування і розвитку природних та антропогенних екосистем різного рівня складності.

Практичні: сформувати навички використання екологічних знань в практичних дослідженнях екосистем різного рівня складності.

Фахові предметні компетентності:

- Критично аналізувати теорії, закони та закономірності сучасної екологічної науки, систематизувати концепції різних наукових шкіл щодо закономірностей динамічних та еволюційних змін в екосистемах Землі, узагальнювати погляди вчених на рушійні сили змін в екосистемах; застосовувати отриману інформацію для формування екологічного підходу до процесів, які відбуваються в сучасних екосистемах Землі;

- Використовувати вітчизняні та іноземні друковані, електронні джерела для отримання інформації про вплив екологічних факторів (природних та техногенних) на живі організми, про розвиток екосистем в антропогенно-зміненому середовищі;

- Володіти вмінням використовувати знання, отримані під час спілкування з фахівцями інших професійних груп (з біологами, геологами, кліматологами, океанографами, палеонтологами, і т.н.) для створення об'єктивної картини екосистемних змін в сучасних умовах;

- Знати основні методичні та методологічні підходи для визначення впливу кожного з екологічних факторів на функціонування живих організмів і на динамічні та еволюційні зміни в екосистемах в цілому;

- Екстраполувати знання про закономірності екосистемних змін в сучасних екосистемах для прогнозування напрямків розвитку екосистем Землі в майбутньому, за умов техногенного впливу на навколишнє середовище;
- Використовувати отримані знання механізмів, що забезпечують стійкість та мінливість геосистем, для пояснення динамічних і еволюційних процесів в сучасних геосистемах;
- Характеризувати основні етапи розвитку екосистем і пояснювати зв'язок між особливостями умов навколишнього середовища і характером зміни окремих груп організмів і екосистем в цілому;
- Застосовувати набуті знання з причин сучасних екологічних криз і катастроф для запобігання розвитку негативних тенденцій в сучасних природних екосистемах.

Очікувані результати навчання.

- знання основних класичних і сучасних екологічних законів, правил, теорій, концепцій;
- знання механізмів впливу абіотичних і біотичних факторів на живі організми і на екосистеми в цілому;
- знання екологічних механізмів функціонування, динаміки та розвитку екосистем Землі;
- знання правил та механізмів сукцесійних змін в природних екосистемах;
- знання причин сучасних екосистемних криз;
- вміння визначати провідні фактори розвитку окремих груп організмів і екосистем в цілому;
- вміння пояснювати з наукових позицій зміни, які відбуваються з окремими групами організмів і з сучасними екосистемами Землі в цілому;
- вміння використовувати знання основних законів функціонування та розвитку окремих організмів і екосистем для прогнозування можливих напрямків екосистемних змін в майбутньому, за умов посилення антропогенного навантаження на навколишнє середовище;
- вміння аргументовано відстоювати діалектико-матеріалістичні позиції в підходах до пояснення екологічних проблем в сучасних екосистемах;
- вміння користуватися учбовою, науковою та довідковою літературою для вирішення спірних питань екологічного характеру.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Загальна екологія (та неоекологія)» має між предметні зв'язки з наступними предметами, які викладаються студентам екологам на 1 курсі: «Вступ до фаху», «Гідрологія», «Метеорологія», «Геологія з основами геоморфології». Надалі, отримані знання студенти будуть використовувати під час вивчення таких дисциплін, як: «Ландшафтна екологія», «Екологічна безпека», «Екологічне інспектування», тощо.

Зміст дисципліни

АУТЕКОЛОГІЯ

Екологія в системі природничих наук. Визначення, предмет і завдання екології. Галузі і підрозділи екології. Екологічні явища, стани та процеси. Екологічні зв'язки. Екологічні системи. Поняття про екосистему. Моноцен. Демоцен. Плеоцен. Екологічні закони. Основа екологічних законів. Зміст

екологічних законів. Методи дослідження в екології. Методи дослідження систем. Техніка збору інформації. Техніка обробки інформації. Загальна схема вивчення екосистем. Проблематика екологічних досліджень. Історія екології.

Аутекологія. Екологічні фактори та їх класифікація. Поняття про екологічний фактор. Спрямованість екологічних факторів. Вплив лімітуючих факторів на організм. Закон мінімуму. Принцип екологічної толерантності. Ступені толерантності. Екологічна валентність виду та біоіндикація. Поняття про біоморфи. Земля як середовище життя. Класифікація екологічних факторів. Антропогенні фактори. Кліматичні фактори. Головні фактори клімату. Промениста енергія. Температура. Освітлюваність. Відносна вологість і опади. Екологічна класифікація кліматів. Поняття про мега-, мезо- і мікроклімат. Мезоклімат гірських ландшафтів. Поняття про мікроклімат лісу. Мікроклімат ґрунту. Горизонтальні та вертикальні градієнти Радченка. Взаємодія клімату і рослинності. Світло як екологічний фактор. Температура як екологічний фактор. Повітря як екологічний фактор. Фактори водного середовища. Фізичні властивості води. Хімічні властивості води. Вода як екологічний фактор. Едафічні фактори. Особливість едафічного фактора. Структура і текстура ґрунту. Гуміфікація ґрунту. Ґрунтова вода і водний режим рослин. Ґрунтове повітря і повітряний режим ґрунтів. Тепловий режим ґрунту. Екологічні особливості хімізму ґрунтів. Роль рослинного покриву у ґрунтоутворювальному процесі. Біотичні фактори. Біотичні фактори й явище коакцій. Гомотипові реакції. Гетеротипові реакції. Типи гетеротипових реакцій. Принцип конкурентного витіснення Гаузе. Екологічна ніша. Конкуренція і розвиток. Взаємовплив рослин. Вплив тварин на рослини. Фактори живлення. Корм і шляхи формування ланцюгів живлення. Якість корму. Кількість корму. Гомеостатичні реакції організмів. Поняття про гомеостатичні реакції. Реакція організму і негативний зворотній зв'язок. Швидкість реакції. Регулятори і конформісти. Аклімація, акліматизація і інтродукція. Зміна середовища і запасання їжі. Міграції та періоди спокою.

ДЕМЕКОЛОГІЯ ТА СИНЕКОЛОГІЯ

Демекологія – екологія популяцій. Концепція екології популяцій. Популяція як загально біологічна одиниця. Нерівноцінність популяцій. Ієрархія популяцій. Структура популяцій. Поняття екологічної структури популяцій. Чисельність і щільність популяцій. Статеві і вікові структури популяцій. Просторова структура популяцій. Характер і розміщення організмів у популяції. Ізоляція і територіальність. Методи вивчення розміщення особин. Динаміка популяцій. Динаміка чисельності. Популяційні фази. Народжуваність і смертність. Тривалість життя. Поліморфізм. Розселення. Взаємодія організмів всередині популяції і за її межами. Взаємодія як двигун динаміки популяцій. Конкуренція. Внутривидова конкуренція. Міжвидова конкуренція. Хижацтво. Вплив хижаків на популяцію жертви. Модель Лотки-Вольтера. Цикл хижак-жертва. Стабільність системи хижак–жертва. Функціональна і чисельна реакції. Модель рівноваги системи хижак-жертва. Рослиноїдні тварини і популяції рослин. Таксономічна і функціональна класифікації хижаків. Паразитизм. Алелопатія або антибіоз. Позитивна взаємодія: коменсалізм, протокооперація, мутуалізм. Редуценти і детритофаги. Коеволюція. Продуктивність і енергетика

популяції. Потік енергії через популяцію. Продуктивність популяції. Експлуатація популяції. Концепція демоцену і поняття виду.

Біоценологія (синекологія). Біоценоз як природна система. Визначення біоценозу. Класифікація біоценозів. Властивості біоценозів. Структура біоценозу. Просторова неоднорідність біоценозів. Вертикальна структура біоценозу. Горизонтальна структура біоценозу. Видове різноманіття. Розподіл видів за градієнтами середовища. Закономірності просторового розміщення угруповань. Екотон і континуум. Фітоценологія – вчення про фітоценози. Морфологія фітоценозу. Екологія фітоценозу. Динаміка фітоценозу. Систематика та класифікація фітоценозів. Типи асоціацій. Біоценотична структура угруповань. Принципи функціонування біоценозу. Трофічна структура біоценозів. Конкурентна структура біоценозів. Паратрофічна структура біоценозів. Динаміка біоценозів. Типи сукцесій. Сингенетичні й ендеокогенетичні сукцесії. Екзогенетичні та гологенетичні сукцесії. Деградаційні сукцесії. Сукцесії. Сукцесії в лісових біоценозах. Концепція клімаксу.

БІОГЕОЦЕНОЛОГІЯ

Біогеоценологія (екосистемологія). Поняття і визначення біогеоценозу. Структура біогеоценозу. Динаміка біогеоценозу. Енергетика біогеоценозу. Рух потоку енергії. Екологічне значення першого і другого законів термодинаміки. Потік енергії та продуктивність екосистеми. Потік енергії і продуктивність у кормових мережах. Потік енергії в популяції. Енергетична ефективність рослин і тварин. Визначення екологічної ефективності. Біохімічні кругообіги в біогеоценозі. Поняття про біохімічні цикли. Кругообіг вуглецю. Кругообіг кисню. Кругообіг води. Кругообіг азоту. Кругообіг фосфору. Кругообіг сірки. Кругообіг кальцію, калію, натрію і магнію. Кругообіг алюмінію. Кругообіг мікроелементів. Особливості кругообігу важких металів у лісових біогеоценозах. Кислі опади в біохімічному кругообізі лісових біогеоценозів. Галогенні (екзогенні) сукцесії в зоні атмосферних забруднень.

Біосферологія (глобальна екологія). Еволюція біосфери. Сучасне уявлення про біосферу. Структура біосфери. Ієрархія біосфери. Вертикальна структура біосфери. Горизонтальна структура біосфери. Основні екосистеми біосфери. Лісові екосистеми. Прісноводні екосистеми. Екосистеми Світового океану. Динаміка біосфери. Енергетика біосфери. Жива речовина і її енергія. Потоки енергії й енергетична класифікація екосистем. Геохімічні кругообіги в біосфері. Геохімічне середовище і геохімія живих організмів. Кругообіг речовин і хімічних елементів. Кругообіг води. Кругообіг вуглецю. Кругообіг азоту. Кругообіг сірки. Кругообіг фосфору. Ноосфера й управління біосферою.

Прикладна екологія. Екологія і прикладні галузі. Природничі аспекти. Екологічні основи охорони природи. Охорона і раціональне використання природних ресурсів. Екологічні основи інтродукції. Біологічні методи боротьби зі шкідниками. Фітомеліорація. Екологічна діагностика. Соціальні аспекти. Технологічні аспекти.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Білявський Г.О., Бутенко Л.І., Навроцький В.М. Основи екології: теорія та практикум. Навч. посібник. – К.: Лібра, 2002. – 352 с.

2. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: Навч. Посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: КОО, 2002. – 203 с.
3. Злобін Ю.А., Кочубей Н.В. Загальна екологія: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 416 с.
4. Корсак К.В., Плахотнік О.В. Основи екології. Навч.посібник. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2000. – 168 с.
5. Кучерявий В.П. Екологія, – Львів: Світ, 2000. – 500 с.
6. Новиков Ю.В. Экология, окружающая среда и человек: учеб. пособ. для вузов. – М.: Высш. шк., 2002. – 560 с.
7. Розанов С.И. Общая экология. – СПб.: Лань, 2001. – 288 с.
8. Степановских А.С. Экология. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 703 с.

Додаткова література

1. Гайнріх Д., Гергт М. Екологія: dtv-Atlas. Пер. з 4-го нім. вид. Наук. ред. В.В. Серебряков. – К.: Знання. – Прес, 2001. – 287 с.
2. Диксон Д., Скура Л., Карпентер Р., Шерман П. Экономический анализ воздействий на окружающую среду. – М.: ВИТА, 2000. – 272 с.
3. Степановских А.С. Прикладная экология: охрана окружающей среды. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 751с.
4. Федорова А.И., Никольская А.Н. Практикум по экологии и охране окружающей среды. – М.: Гуманит. Узд. Центр. ВЛАДЖОС, 2001. – 2001. – 288 с.
5. Чайка В.Э., Чайка В.В. Екологія. – В.: «Книга-Вега», 2002. – 408 с.

INTERNET-ресурси:

1. <http://www.dissercat.com/>
2. <http://www.djerelo.com>
3. <http://www.gaudeamus.omskcity.com/>
4. <http://chitalka.info/>
5. <http://readbookz.com/>
6. <http://orel.rsl.ru>
7. <http://www.ukrntec.com>
8. <http://www.ecoline.ru>
9. <http://www.ecolife.org.ua>

Навчальна програма дисципліни «Геоінформаційні технології в географії»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Сучасна підготовка висококваліфікованих фахівців неможлива без знання інформаційних технологій. Дисципліна є базовою для підготовки фахівців зі спеціальності 106 Географія. Вона спрямована на опанування знань та вмінь роботи із сучасними інформаційними технологіями, основ геоінформаційного аналізу, створення та обробки картографічних зображень. Навчальна дисципліна «Геоінформаційні технології в географії» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр».

Мета курсу – знайомство з теоретичними, методичними та технологічними основами геоінформаційних систем, засвоєння загальних принципів роботи та оволодіння студентами практичних навичок використання геоінформаційних технологій для вирішення прикладних завдань.

Завдання курсу:

Теоретичні: надання студентам основоположних знань про структуру сучасної геоінформатики, її місце в системі наук, практичну й теоретичну цінність; сформулювати уявлення про особливості застосування ГІС-технологій для потреб науки та практики;

Практичні: навчання методам геоінформаційного аналізу та практичного застосування положень геоінформатики.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність вільно працювати в операційній системі Windows;
- Здатність працювати у спеціалізованих ГІС-пакетах;
- Здатність здійснювати збір, введення та обробку просторової і атрибутивної суспільно-географічної інформації в ГІС;
- Здатність вільно застосовувати знання для проведення просторового аналізу методами ГІС-технологій.
- Здатність здійснювати картометричний, геостатистичний, оверлейний, мережевий аналіз та ГІС-моделювання;
- Здатність оперувати просторово-зорієнтованою інформацією у геоінформаційних системах настільного картографування;
- Здатність візуалізувати результати досліджень на базі ГІС;
- Здатність вирішувати практичні завдання з використанням ГІС-технологій;

Очікувані результати навчання:

- Знання про загальну будову комп'ютера, функціональне призначення його основних складових, структуру роботи операційної системи Windows;
- Знання основних принципів та методів геоінформатики;
- Знання основних положень про методи та технології створення, обробки та інтегрованого аналізу геоінформаційних систем;
- Знання структури типових геоінформаційних пакетів, стандарти та категорії інформаційного забезпечення прикладних завдань

Міждисциплінарні зв'язки. Для засвоєння курсу «Геоінформаційні технології в географії» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін: «Картографія з основами топографія», «Математика», «Загальне землезнавство», «Дистанційне зондування Землі» та ін.

Зміст дисципліни

Вступ. Мета, завдання та структура курсу «Геоінформаційні технології в географії». Зв'язок з іншими спецкурсами. Значення оволодіння ЕОМ при підготовці фахівців зі спеціальності «Географія».

Науковий експеримент у курсовій роботі. Можливості застосування ЕОМ в науковій і прикладній діяльності суспільних географів. Комп'ютерне моделювання як важливий сучасний метод наукових досліджень.

Програмне забезпечення ЕОМ. Огляд стандартних пакетів програм користувача–географа.

Операційна система Windows. Поняття про операційні системи. Робота з вікнами. Головне меню. Програми. Запуск програм. Робота в фоновому режимі. Функціональні клавіші. Вихід з оболонки Windows. Робота з файлами. Види файлів. Створення, копіювання, перейменування, знищення файлів. Робота в Paint. Робота з калькулятором.

Microsoft Word. Загальний вигляд на екрані. Меню користувача. Панелі інструментів. Робоче поле. Поняття про документи. Документи Word, їх типи. Папки документів. Папка “Мої документи”. Створення, редагування, збереження документів. Вибір параметрів сторінки. Розміри тексту на сторінці.

Робота з текстом. Вибір робочої мови. Введення тексту з клавіатури. Редагування тексту. Робота з виділеними ділянками тексту. Вибір шрифту, величини літер, міжрядкового інтервалу, орієнтації тексту. Поділ тексту на сторінки. Нумерація сторінок. Перевірка граматики. Переноси слів. Можливості заміни.

Робота з таблицями. Вставка таблиці, вибір її параметрів. Редагування ячеек, стовпчиків та рядків.

Вставка спеціальних символів. Написання формул.

Побудова графіків, діаграм, схем в режимі Word. Вставка “готових” об'єктів (малюнків, таблиць, графіків тощо) з інших програм.

Передрук документів.

Microsoft Excel. Загальний вигляд на екрані. Меню користувача. Панелі інструментів. Робоче поле. Аркуші. Закладки.

Документи Excel, їх типи. Експорт-імпорт документів.

Вибір параметрів ячеек. Введення цифрової інформації. Вибір стилю цифр. Введення текстової інформації.

Математичні операції з рядками чисел. Розрахунок за формулами.

Блок статистичної обробки інформації. Стандартні функції. Математичні та статистичні функції.

Графічний блок Excel. Майстер діаграм. Побудова графіків, гістограм, діаграм. Стандартні і нестандартні діаграми.

Блок аналізу даних. Розробка сценаріїв. Розв'язок оптимізаційних задач. Кореляційно-регресивний аналіз.

Statistica for Windows. Загальний вигляд на екрані. Меню користувача. Панелі інструментів.

Документи Statistica, їх типи. Експорт-імпорт документів. Робота з файлами. Введення нових даних.

Модуль “Basic Statistics”. Розрахунок описової статистики. Побудова кореляційної матриці. Тести на відповідність нормальному розподілу.

Модуль “Multiple Regression”. Кореляційно-регресивний аналіз. Розрахунок рівняння регресії. Оціночні параметри.

Модуль “Cluster Analysis”. Кластерний аналіз. Об’єднавчі методи. Метод к-середніх. Побудова дендрограми. Модуль “Discriminant Analysis”. Дискримінантний аналіз. Розрахунок дискримінуючих та класифікаційних функцій.

Модуль “Factor Analysis”. Факторний аналіз. Вибір кількості факторів. Аналіз факторних навантажень. Оцінка факторних ваг.

Модуль “Time Series Forecasting”. Аналіз динамічних рядів. Перевірка динамічних рядів на стаціонарність. Виявлення тренду. Усунення автокореляції. Згладжування динамічних рядів. Експоненційне згладжування. Сезонне згладжування.

Геоінформаційні системи. Цілі, завдання та призначення геоінформаційних систем (ГІС). Основні функціональні можливості. Підсистеми ГІС. Апаратне забезпечення. Периферійні засоби вводу та виводу інформації. Інформаційне забезпечення. Види інформації. Якість інформації. Об’єктивність інформації

Цифрова карта, загальна структура та призначення. Особливості організації даних у ГІС. Просторово-орієнтовані дані, типи та структури. Атрибутивний опис. Шкали представлення атрибутивних даних. Растрові та векторні моделі представлення даних. Типологія ГІС.

Системи координат. Топографічна прив’язка даних. Картографічні проекції. Проекція Гауса-Крюгера.

Цифрові моделі карт. Топологічна та об’єктна моделі. Геореляційна модель. Інтегрована модель. Об’єктно-орієнтована модель. Характеристики цифрових моделей.

Принцип пошарової організації даних в ГІС. Тематичний шар. Покриття. Об’єктно-орієнтований принцип організації даних.

Способи інтеграції даних в БД ГІС. Етапи створення ЦМ карти. Джерела інформації в ГІС. Методи вводу, формати та організація даних. Представлення та перетворення форматів. Ідентифікація та топологія просторових даних. Структура цифрових топографічних, параметричних та тематичних карт. Методи розробки карт.

Програмне забезпечення ГІС. Підсистеми вводу. Векторний редактор. Вектори затор системи компонування та виводу даних. Повнофункціональні ГІС. Архітектурні принципи побудови систем.

Завдання, що вирішуються ГІС. Інтегрування даних, систематизація. Маніпулювання, управління, запит, візуалізація. Аналіз просторових даних. Моделювання. Інформаційне забезпечення, розробка та підтримка прийняття рішень. Створення високоякісної картографічної продукції.

Методологія та технологія створення геоінформаційної системи. Етап початкового представлення (аналізу та планування вимог). Етап концептуального проектування. Етап детального представлення системи. Етап реалізації.

Вирішення аналітичних завдань у ГІС. Моделі даних у ГІС. Організація та обробка інформація у ГІС. Моделі представлення просторових даних. Принципи організації інформації у ГІС. Введення інформації у ГІС. Введення даних у ГІС з растровою моделлю даних. Помилки оцифрування мап. Аналіз інформації у ГІС. Буферизація. Оверлейні операції. Перекласифікація. Картометричні функції. Районування. Мережевий аналіз. Інші аналітичні операції. Підготовка звітів, мап, схем. Моделювання просторових задач.

Вступ до ГІС-аналізу. Сутність ГІС-аналізу. Просторові (географічні) об'єкти. Типізація просторових об'єктів. Дискретні об'єкти (точкові, лінійні, площинні). Неперервні явища. Узагальнені за площею явища. Позиційні та атрибутивні дані (категорії, ранги, кількість, величина, відношення). Способи представлення просторових даних. Робота з таблицями даних. Вибірка. Обчислення. Статистичний аналіз.

Аналіз місцезрештування об'єктів. Що дає аналіз місце розташування об'єктів? Способи відображення об'єктів на мапі. Підготовка даних. Присвоєння географічних координат. Присвоєння категорії. Нанесення на мапу однотипних даних. Групування об'єктів. Відображення об'єктів за категоріями. Групування категорій. Вибір умовних позначень. Складення легенди мапи. Аналіз розподілу об'єктів.

Аналіз розподілу числових показників. Мапи розподілу числових показників. Вибір об'єктів для нанесення їх на мапу. Відображення кількості. Кількість та величина як узагальнені характеристики географічних об'єктів. Відношення. Класифікація. Використання класів. Створення класів вручну. Використання традиційних схем класифікації. Природня розбивка. Квантиль. Різні інтервали. Середньоквадратичне відхилення. Аномальні значення.

Створення мапи. Вибір типу мапи. Використання шкали символів. Використання шкали кольорів. Використання діаграм. Використання ізоліній. Створення тривимірних перспективних відображень. Точка спостереження. Z-фактор. Джерело світла. Відображення перспективи. Пошук закономірностей.

Мапи щільності. Навіщо потрібні мапи щільності? Відображення щільності на мапі. Оцінка вихідних даних. Два способи відображення щільності. Відображення щільності розподілу об'єктів. Створення поверхні щільності. Вибір методу. Визначення величини щільності для дискретних областей. Створення мапи щільності точок. Створення поверхні щільності. Розрахунок величини щільності. Використання шкали кольорів. Використання ізоліній.

Пошук об'єктів всередині області. Значення пошуку об'єктів всередині області. Постановка аналізу. Кількість досліджуваних областей. Аналіз дискретних та неперервних об'єктів. Шляхи визначення об'єктів всередині області. Побудова просторового запиту. Аналіз шляхом накладання шарів. Вибір методу. Візуальне співставлення. Створення мапи. Точки та лінії. Дискретні області. Неперервні об'єкти. Використання результатів. Загальне число. Частота Узагальнення числових атрибутів. Накладання областей на дискретні об'єкти. Накладання області на неперервні категорії та класи даних. Векторний метод. Растровий метод. Що доцільніше використовувати – вектор чи растр? Використання результатів. Одна область та множинність категорій. Багато областей з одним класом об'єктів. Декілька областей та множинність категорій. Співставлення дискретних областей з неперервними величинами.

Аналіз оточення. Необхідність аналізу оточення. Пошук та оцінка оточення. Оцінка віддаленості за відстанню до об'єкта або часом його досягнення. Оцінка оточення за відстанню до об'єкта або витратами на його досягнення. Концентричні зони. Окремі області. Три способи оцінки оточення. Найкоротша відстань. Відстань чи витрати за мережею. Витрати по поверхні. Створення буферної зони. Аналіз оточення декількох джерел. Вибір об'єктів в межах заданої відстані. Оцінка віддаленості об'єкту. Створення променевих діаграм. Створення дистанційної поверхні. Визначення максимальної відстані. Вимірювання відстаней чи витрат за мережею. Елементи мережевого шару. Оцінка параметрів вуличної мережі. Оцінка витрат на переміщення. Встановлення параметрів руху. Визначення зупинок та поворотів. Обчислення витрат по поверхні. Модифікація поверхні витрат. Використання бар'єрів.

Аналіз просторових змін. Значення аналізу просторових змін. Типи змін. Зміни місцезположення. Зміна розмірів або властивостей об'єкту. Типи об'єктів. Рухомі об'єкти. Об'єкти, що змінюють властивості або розміри. Час спостереження. Моделі часового ряду. Розподіл часу спостереження. Вибір часової шкали. Оцінка масштабу зміни. Оцінка швидкості зміни. Три способи нанесення на мапу змін. Створення часових рядів. Створення мап спостереження. Кількісна оцінка змін.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Берлянт А.М. Геоинформационное картографирование. – М.: 1997. – 64 с.
2. Бусыгин Б.С., Гаркуша И.Н., Серединин Е.С., Гаевенко А.Ю. Инструментарий геоинформационных систем (справочное пособие). – К.: ИРГ «ВБ», 2000. – 172 с.
3. Геоинформатика. Толковый словарь основных терминов / Под ред. А.М. Берлянта и А.В. Кошкарева. – М.: ГИС-Ассоциация, 1999. – 204 с.
4. Геоинформатика. Толковый словарь основных терминов / Ю.Б. Баранов, А.М. Берлянт, Е.Г. Капралов, А.В. Кошкарев и др. – М.: ГИС Ассоциация, 1999. – 204 с.
5. Гитис В.Г., Ермаков Б.В. Основы пространственно-временного прогнозирования в геоинформатике. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2004. – 256 с.
6. ДеМерс М.Н. Географические информационные системы. – М.: Изд-во СП Дата+, 1999. – 491 с.
7. Зейлер М. Моделирование нашего мира (руководство ESRI по проектированию базы геоданных). – М.: МГУ, 2001. – 255 с.
8. Картография с основами топографии: Учеб. пособие для студентов педагогических институтов по специальности «География». Под ред. Г.Ю. Грюнберга. – М.: Просвещение, 1991. – 368 с.
9. Митчелл Э. Руководство по ГИС-анализу. Ч.1: Пространственные модели и взаимосвязи: Пер. с англ. – К.: ЗАО ЕСОММ Со; Стилос, 2000. – 198 с.
10. Самардак А.С. Геоинформационные системы. – Владивосток, 2005. – 124 с.
11. Светличный А.А., Андерсон В.Н., Плотницкий С.В. Географические информационные системы: технология и приложения. – Одесса: Астропринт, 1997. – 196 с.

12. Світличний О.О., Плотницький С.В. Основи геоінформатики. Навчальний посібник / Загальна ред. О.О. Світличного. – Суми: Університетська книга, 2005. – 320 с.

Додаткова література

1. Серапинас Б.Б. Математическая картография: Учебник для вузов / Балис Балио Серапинас. – М.: Издательский центр «Академи», 2005. – 336 с.
2. Peterson Gretchen N. GIS Cartography: A Guide to Effective Map Design / Gretchen N. Peterson. – Boca Raton – London – New-York: CRC Press, 2009. – 227 p.

INTERNET-ресурси

1. <http://gisa.ru>
2. <http://gis-lab.info> – Сайт про ГІС і ДЗЗ
3. <http://www.dataplus.ru> – Усе про ГІС. Дослідження у галузі ДЗЗ
4. <http://www.gisok.spb.ru/>

Навчальна програма дисципліни «Основи наукових досліджень»

Укладач: доцент, доктор географічних наук Д.С. Мальчикова

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Основи наукових досліджень» є складовою варіативної частини циклу природничо-наукової підготовки фахівців рівня вищої освіти "бакалавр". Вивчення дисципліни передбачає передачу студентам знань, необхідних для формування культури наукових досліджень, і формування на цій основі дослідницьких вмінь і навичок та їх оформлення у відповідні форми наукових праць.

Мета курсу – дати майбутнім фахівцям систематизоване уявлення про теоретичне і практичне підґрунтя для ефективного проведення наукових досліджень, ознайомити студентів із методологією і методами дослідження, інформаційним забезпеченням науково-дослідної роботи, основними вимогами щодо оформлення наукових результатів, ввести елементи наукової творчості у професійно орієнтовані дисципліни, сформувати наукову культуру студентів.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчення методології науки, класифікації та організації наукових досліджень; вивчення напрямків наукових досліджень з проблем регіонального розвитку господарства;

Практичні: оволодіння студентами методами планування і організації наукових досліджень; ознайомлення студентів з підходами до нагромадження інформації та її географічного аналізу; набуття студентами навичок узагальнення та використання наукових досліджень у процесі підготовки курсових і випускних робіт.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність володіти методами і технологіями організації науково-дослідницької діяльності;
- Здатність проводити теоретичні і експериментальні дослідження;
- Здатність сформулювати наукові результати згідно вимог Міністерства освіти і науки України та Вищої атестаційної комісії України.
- Здатність переводити наукові знання у площину практичного використання;
- Здатність у виробничих умовах, використовуючи ключові слова у певній галузі на базі професійно-орієнтованих (друкованих та електронних) джерел, за допомогою відповідних методів проводити пошук нової текстової інформації (робота з джерелами навчальної, наукової та довідкової інформації).

Очікувані результати навчання:

- Уміння володіти методами і технологіями організації науково-дослідницької діяльності;
- Уміння проводити теоретичні і експериментальні дослідження у сфері реклами і зв'язків з громадськістю;
- Уміння оформлювати наукові результати згідно вимог Міністерства освіти і науки України та Вищої атестаційної комісії України;
- Вміння переводити наукові знання у площину практичного використання.

Міждисциплінарні зв'язки. Для засвоєння курсу «Основи наукових досліджень» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін: «Вступ до фаху», «Математика», «Загальне землезнавство», «Основи теорії суспільної географії» та ін.

Зміст дисципліни

Специфіка науково-дослідницької діяльності. Організація науково-дослідної роботи студентів у вищій школі. Предмет і завдання курсу. Наукові дослідження як вид творчої діяльності. Фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Основи наукознавства. Предмет, завдання і структура наукознавства. Критерії науковості знань. Основні поняття науки: наукова ідея, гіпотеза, наукова теорія, поняття, термін. Класифікація наук. Результати наукових досліджень.

Науково-дослідна робота студентів як складова частина навчального процесу. Науково-дослідна робота у позанавчальний час. Творчість як форма мислення. Природа здібностей як психологічна проблема розвитку творчості.

Наукове дослідження творчих здібностей. Виховання творчих здібностей у студентів: його послідовність і умови.

Організація науково-дослідної діяльності в Україні. Система науково-дослідницьких закладів України. Академічна, галузева наука та наука вищих навчальних закладів. Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів. Нормативно-правова база. Вища атестаційна комісія України як провідна державна структура, що здійснює атестацію наукових кадрів. Аспірантура. Докторантура. Здобувачі наукового ступеня. Наукова школа як головна неформальна структура науки. Її ідентифікація.

Організація і форми науково-дослідної роботи студентів; навчально-наукові семінари, НДР під час проходження виробничої практики, участь у наукових гуртках, конференціях студентського наукового товариства, конкурсах на кращу студентську роботу.

Поняття, зміст і функції науки. Науковий потенціал, кадри і управління наукою в Україні. Навчальні заклади та науково-дослідні установи, що безпосередньо діють в галузі територіальної організації суспільства. Тематична спрямованість науково-дослідної роботи студентів кафедри соціально-економічної географії.

Основні етапи проведення наукових досліджень. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Пошук, накопичення і обробка наукової інформації. Загальна схема наукового дослідження. Вибір теми наукової роботи. Актуальність. Формулювання мети і завдання. Визначення об'єкта і предмета дослідження. Методи дослідження. Галузі застосування результатів. Вивчення науково-теоретичної літератури. Хронологічне і проблемно-тематичне обмеження рамок дослідження. Визначення кола проблем, що підлягають розв'язанню, їх систематизація. Завершення наукових студій, формулювання висновків, вибір жанрової форми та складання плану-перспективу наукової праці.

Класифікація інформаційних наукових досліджень. Бібліографічні джерела і інформації. Інформаційно-пошукові мови бібліотечних фондів. Складання бібліографії з проблеми та напрямку наукового дослідження.

Первинна і вторинна інформація. Методи доказу достовірності: аналітичні, експериментальні, підтвердження практикою. Типологія письмових, образотворчих, архівних та інших джерел, методика їх пошуку та опрацювання. Інтернет-ресурси, специфіка їх використання. Наукові бібліотеки, їх організація і документальні ресурси. Бібліографічні видання. Архівні джерела дослідження. Бази даних сучасних інформаційних мереж.

Проблематика досліджень соціальних комунікацій. Принципи роботи з науковою літературою. Форми запису опрацьованого матеріалу (анотація, план, тези, конспект, цитування). Записи в зошитах, на окремих аркушах і на картках: особливості й переваги. Систематизація наукової літератури. Ведення досьє, організація картотек. Вирізки з періодики та ксерокопії, техніка їх зберігання і використання. Ведення робочого щоденника наукового дослідження. Фіксування робочих гіпотез, уточнення предмету дослідження, напрямків збирання матеріалів із урахуванням наявної інформації. Деталізація попереднього плану дослідження.

Планування і організація проведення наукових географічних досліджень. Вибір пріоритетного напрямку наукових досліджень. Критерії актуальності наукової проблеми. Формування теми дослідження. Вивчення ступеню дослідженості обраної проблеми: визначення кола питань, що потребують розробки. Техніко-економічне обґрунтування теми пошукового дослідження. Розробка програми науково-дослідної роботи. Основні розділи програми: визначення об'єкту, предмету, мети та завдань дослідження; стан проблеми, що досліджується; зміст дослідження; методи дослідження; результати дослідження, що очікується та порядок їх використання; очікувана ефективність використання результатів дослідження; календарний план виконання робіт; кошторис витрат на виконання науково-дослідної роботи.

Формування групи виконавців науково-дослідної роботи. Розробка індивідуальних планів-завдань учасникам досліджень та організація контролю за їх виконанням.

Особливості планування і організації науково-дослідної роботи студентів, порядок його розробки та організації контролю за виконанням.

Методологія та методи наукового дослідження. Рівні наукового дослідження. Загальні проблеми методології наукового дослідження. Розмежування методології та методів дослідження. *Фундаментальні* (філософські), *загальнонаукові*, *конкретнонаукові* методологічні принципи. Історичний підхід (історико-генетичний, порівняльно-історичний, історико-типологічний методи). Термінологічний підхід (методи термінологічного аналізу і операціоналізації понять). Системний підхід (структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний аналізи). Системний підхід у ПР. Принцип теорії систем. Підсистеми та зверхсистеми. Організації як системи. Модель відкритих систем для ПР. Інформаційний підхід (метод соціальної інформаціології). Культурологічний, соціокультурний, аксіологічний підходи.

Два рівні наукового дослідження: емпіричний і теоретичний, їх основні методи. Аналіз документальної інформації (аналіз рекламних і ПР-текстів). Спостереження. Опитування (анкетування, тестування, інтерв'ю). Метод експертних оцінок. Експеримент. Метод імплікаційних шкал. Формування

вибіркової сукупності у соціологічних дослідженнях. Вибірковий метод. Стихійна, квотна, проста, механічна, гніздова вибірки. Методика обробки одержаної інформації.

Розробка вихідної теоретичної концепції дослідження та його побічних гіпотез. Визначення об'єктів та предмету дослідження. Методи роботи з літературними джерелами. Формування інформаційної бази по темі дослідження. Забезпечення її повноти, надійності та достовірності. Методи визначення репрезентативності інформації. Методичні принципи, прийоми та технічні можливості обробки інформації. Використання ЕОМ для обробки економіко-статистичної інформації. Визначення вимог до результатів дослідження, що очікується отримати.

Методи обчислення очікуваного економічного ефекту від використання результатів наукового дослідження. Методичні прийоми апробації отриманих результатів.

Узагальнення результатів наукового дослідження. Систематизація результатів наукових досліджень. Форми подання результатів науково-дослідної роботи. Загальні вимоги щодо оформлення результатів наукових досліджень. Структура наукового документу, основні елементи, композиція. Рубрикація. Таблиці, графічні та картографічні матеріали. Лексика наукового документу.

Оформлення результатів наукових досліджень у вигляді звіту, наукової доповіді, статті, курсової або дипломної роботи тощо. Звіт про наукову роботу. Вимоги щодо його структури, змісту та оформлення. Анотація наукового документу. Рецензія наукового документу і вимоги щодо її змісту та оформлення.

Студентські наукові роботи. Основні вимоги щодо їх структури, змісту та оформлення.

Курсові, дипломні, магістерські роботи. Підготовка наукових публікацій, рефератів і доповідей. Специфіка курсової (дипломної) роботи. Методичні прийоми викладу наукових матеріалів: послідовний, цілісний, вибірковий. Визначення загального обсягу роботи. Логічна послідовність викладу матеріалу. Літературне й технічне оформлення результатів дослідження. Мова і стиль наукової праці. Загальні вимоги до технічного оформлення. Бібліографічний опис: загальні вимоги та правила складання. Посилання. Додатки. Підготовка до захисту та захист курсової (дипломної) роботи. Керівництво курсовою (дипломною) роботою, її рецензування. Особливості магістерського кваліфікаційного дослідження.

Наукова комунікація. Робота над публікаціями, рефератами і доповідями. Реалізація результатів досліджень студентів у практичній діяльності. Місце наукових комунікацій у сучасних масово-інформаційних процесах. Популяризація результатів наукових досліджень. Система фахової періодики для публікації результатів дослідження. Спеціалізована комунікація через Інтернет. Наукові семінари, конференції, конгреси: форми участі й обміну результатами наукових досліджень. Зв'язки науковців із громадськістю.

Функції та різновиди наукових публікацій. Підготовка тез доповіді: рекомендований обсяг, структура. Форми усного оприлюднення наукових результатів: доповідь і повідомлення. Структура тексту доповіді. Методика

написання доповіді. Повідомлення. Вимоги до усного виступу. Реферат як наукова робота. Різновиди рефератів.

Основні вимоги щодо завершеної науково-дослідної роботи. Планування та організація використання результатів завершеної науково-дослідної роботи. Розробка плану впровадження результатів науково-дослідних робіт та організація контролю за його виконанням. Методика і форми впровадження результатів науково-дослідних робіт у практику.

Класифікація результатів науково-дослідних робіт за основними ознаками, що характеризують ефективність її використання. Літературне оформлення наукового твору.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Білуха М.Г. Основи наукових досліджень: Підручник. – К.: Вища школа, 1997. – 271 с.
2. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003. – 192 с.
3. Кушнарченко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2004. – 331 с.
4. Основы научных исследований. География / Под ред. проф. Н.Д.Пистуна и проф. Г.И.Швебса. – К.: Выща шк. Головное изд-во. 1988. – 192 с.
5. П'ятницька-Познякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навчальний посібник / І.С. П'ятницька-Позднякова. – К., 2003. – 116 с.
6. Файбусович И.Я. Первые шаги в научных исследованиях по экономической географии. – Саратов: Изд-во Саратов ун-та, 1974. – 31 с.
7. Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 4-те вид, випр. і доп. – К.: Знання, 2004. – 307 с.

Додаткова література:

1. Асонов Г.Ф. Желток Т.А. Информация в современном мире. – К.: УКРНИИТИ, 1991. – 40с.
2. Добров Г.М. Наука о науке. – 3-е изд., доп. и перераб. – К.: Наукова думка, 1998. – 304 с.
3. Довідник здобувача наукового ступеню: Зб. нормат. док. та ін форм. матеріалів з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / Упоряд. Ю.І. Цехов; Попереднє слово Р.В. Бойка. – К.: Ред. "Бюл. ВАК України", 1999. – 64 с.
4. Иванов М.М. и др. США: управление наукой и нововведениями. – М.: Наука, 1990. – 191 с.
5. Лихачев М.Т. Организация делопроизводства в научных учреждениях. – М.; Экономика. 1986. – 64 с.
6. Методологические вопросы науковедения / Под ред. В.И. Оноприенко. – К.: Укр ИНТЭИ, 2001. – 323 с.
7. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 13 грудня 1991 р.// Відомості Верховної Ради України.-1992. № 12.

8. Пузыня К.Ф. и др. Организация и планирование научных исследований и опытно-конструкторских разработок. /Учебн. пособие для студентов. – М.: Высш.шк. 1989. – 223 с.
9. Справочник научного работника./ А.Р.Мацюк, Э.К.Симорот, Я.Н.Шевченко и др. – К.: Наук. думка, 1989. – 328 с.
10. Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания. – М.: Высш. шк., 1978. – 271 с.

INTERNET-ресурси

1. http://abc.vvsu.ru/Books/osnovy_nauchn_issled
2. http://tourlib.net/books_others/marcyn.htm
3. http://www.ksau.kherson.ua/lib-ksau/osnovy_nauk_dosl.pdf

Навчальна програма дисципліни «Вступ до фаху»

*Укладачі: доктор географічних наук, професор **І.В.Гукалова**,
кандидат географічних наук **Н.В.Омельченко**.*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Вступ до фаху» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр». Ця дисципліна за змістом є пропедевтичною. Важливого значення при цьому набуває засвоєння студентами теоретичного базису сучасної географічної науки, ознайомлення з методологією досліджень в географічній науці.

Мета курсу – полягає у формуванні і закріпленні сучасних уявлень про найважливіші теоретичні і методичні засади сучасної географії, історію становлення і розвитку науки, її структуру і конструктивний потенціал, засвоєнні алгоритмів виконання типових завдань, отриманні навичок роботи з різними джерелами інформації, масивами даних, програмними продуктами.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити базові поняття курсу вступ до фаху; сформувати знання про підходи структуризації суспільної географії; навчити давати суспільно-географічну оцінку території; розкрити основні аспекти взаємодії людини та природи; ознайомити студентів із специфікою та структурою географії населення; навчити давати економіко-географічну характеристику регіонів світу та окремих країн; сформувати знання сучасні зміни на політичній карті світу.

Практичні: навчити студентів складати опис економіко-географічної характеристики регіонів світу та окремих країн; проводити розрахунки з теми, застосовуючи коефіцієнт кореляції та теорію графів; давати суспільно-географічну оцінку заданої території.

Фахові предметні компетентності:

- Оволодіння методами географічних досліджень, вміння наводити приклади застосування окремих методів дослідження;
- Здатність давати суспільно-географічну оцінку території;
- Вміння аналізувати сучасні процеси розвитку територіальної організації суспільства;
- Вміння аналізувати роль і місце країн світу у світовому господарстві.

Очікувані результати навчання:

- Знання об'єкту і предмету сучасної географічної науки, окремих її галузевих напрямків;
- Вільне володіння базовою термінологією, виділеною у курсі «Вступ до фаху»;
- Знання основ методології та методів географічних досліджень;
- Знання основних етапів розвитку географічної науки та зокрема суспільної географії;
- Володіння загальними відомостями про територіальну організацію суспільства;
- Засвоєні основні підходи до структуризації суспільної географії;

- Знання основних демографічних процесів та їх просторові особливості;
- Оволодіння загальними відомостями про географію господарства;
- Знання основних рис політичної карти світу.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів, здобутих під час навчання у загальноосвітніх закладах та деяких теоретичних основах таких дисциплін вищої школи як загальне землезнавство, екологія, картографія з основами топографії, історія України та ін.

Зміст дисципліни

Географія як наука. Система наукового пізнання. Становлення географії як самостійної дисципліни. Класифікація наук І.Канта. Диференціація наукового знання та процеси інтеграції наук. Галузеві напрями географії. Поняття про «міждисциплінарність», «полідисциплінарність», «трандисциплінарність».

Теорія і методологія як головні форми наукового знання. Загальний об'єкт і предмет суспільної географії. Поняття «теорія», «поняттєво-термінологічний апарат», «концепція», «парадигма», «гіпотеза», «закон», «закономірності» як основні компоненти та форми наукового знання. Об'єкт та предмет науки. Концепція «трьох секторів» Кларка – Фураст'є. Об'єкт і предмет суспільної географії. Територіальна організація суспільства. Мета економічної і соціальної географії.

Методологічні принципи суспільної географії. Зв'язки з іншими науками. Джерела інформації. Принципи територіальності, комплексності, регіональної цілісності, системності. Зв'язки суспільної географії з іншими науками. Типи зв'язків. Первинні та вторинні джерела географічної інформації. Національний атлас.

Структуризація суспільної географії: схеми класифікацій. Підходи до структуризації суспільної географії. Схема професора Миколи Пістуна (Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 1996 р.). Схема професора Олега Шаблія (Львівський національний університет ім. І. Франка, 1997 р.). Схема професора Олександра Григоровича Топчієва (Одеський національний університет ім. І. Мечникова, 2009 р.)

Особливості та етапи розвитку суспільної географії. Загальні особливості історії науки. Загальна періодизація історії географії. Перший етап розвитку географії. Другий етап розвитку географії. Штандортні теорії. Третій етап розвитку географії. Геоінформаційні технології. Проблеми перекриття та розмежування предметних областей фізичної та суспільної географії.

Суспільно-географічна оцінка території. Суспільно-географічна характеристика (оцінка) країн і регіонів. Природно-ресурсний потенціал. Коротка історія розвитку. Характеристика населення. Характеристика господарства. Внутрішній аналіз країни. Аналіз зовнішніх зв'язків.

Суспільно-географічне положення і територіальна організація як базові категорії суспільної географії. Географічне положення. Рівні суспільно-географічного положення. Мікроположення, мезоположення і макроположення. Політико-географічне положення країни. Властивості суспільно-географічного положення. Територіальна організація суспільства.

Конкретні об'єкти дослідження суспільної географії. Форми територіальної організації. Просторові рівні територіальної організації.

Природне середовище життєдіяльності суспільства. Взаємозв'язок і взаємодія суспільства й природи. Поняття «природне та географічне середовище». Географічний детермінізм. «Правило 10%-ї екологічної безпеки», «Екологічне правило 1 %». Соціальні функції природного середовища. Господарські функції ландшафту. Функціональні типи і підтипи ландшафтів. Природно-заповідний фонд. Руральні, напівруральні і неруральні види господарської діяльності. Природокористування. Принципи та елементи ринкового регулювання раціонального природокористування.

Географія населення та розселення. Населення. Предмет географії населення та її взаємозв'язок з іншими науками. Структура дисципліни. Облік населення. 4 ареали високої концентрації населення. Кількість населення світу і великих регіонів. Основні риси розміщення населення. Розселення населення та його форми. Система розселення.

Типи населених пунктів. Класифікація міст. Сільські та міські населенні пункти. Критерій людності. Адміністративний критерій. Критерій густоти населення та щільності забудови. Критерій міських ознак. Критерій господарських функцій поселень. Місто. Класифікація міст за характером функцій, що виконують міста. Класифікація міст за кількістю жителів.

Демографічні процеси та просторові особливості їх перебігу в світі. Природний рух, або відтворення населення. Народжуваність. Загальний коефіцієнт народжуваності. Смертність. Загальний коефіцієнт смертності. Очікувана тривалість життя. Природний приріст населення. Статеві-віковий склад населення. I тип відтворення населення. II тип відтворення населення. Статеві-вікова піраміда. Шлюбність і сімейний склад населення. Загальний коефіцієнт шлюбності. Загальний коефіцієнт розлучуваності. Коефіцієнт нестійкості шлюбів. Міграції населення. Класифікація міграцій. Показники міграції.

Господарство. Світове господарство. Етапи розвитку. ТНК. Міжнародний поділ праці. Господарство. господарська діяльність. Ознаки національної економіки. Світове господарство. Географія світового господарства. Міжнародні економічні відносини. Функціональні компоненти світового господарства. Три основних сектори світової економіки. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Основні риси політичної карти світу. Типологія країн. Макрорегіоналізація світу. Держави за формою правління. Держави у складі Співдружності. Держави за формою державного устрою. Тип країни. Групування країн за чисельністю населення. Групування країн за особливостями географічного положення. Комплексні типології. Головні регіони світу.

Глобальні проблеми людства. Антропогенний вплив на навколишнє природне середовище. Глобальні екологічні проблеми. Проблеми нераціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, підходи до їх вирішення. Демографічна проблема та шляхи її подолання. Проблеми забезпечення населення продовольчими ресурсами та підходи до їх

вирішення. Енергетична проблема та шляхи її подолання. Проблема освоєння Світового океану. Проблема освоєння космосу. Проблема миру і роззброєння. Біженці як глобальна проблема сучасності. Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються. Сталий (збалансований) розвиток.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Анучин В. А. Географический фактор в развитии общества / В. А. Анучин. – М.: Мысль, 1982. – 334 с.
3. Анучин В. А. Теоретические основы географии / В. А. Анучин. – М.: Мысль, 1972. – 430 с.
4. Арманд Д. Л. Нам и внукам / Д. Л. Арманд. – М.: Мысль, 1964. – 183 с.
5. Багров Н.В. География в информационном мире / Н. В.Багров. – К.: Либідь, 2005. – 182 с.
6. Баранский Н. Н. Избранные труды: Становление советской экономической географии / [Редкол.: В.А.Анучин и др.]. – М.: Мысль, 1980. – 287 с.
7. Баттимер А. Путь в географию / Анна Баттимер [пер. с англ. А. В. Тарусова; под ред. Л. Р. Серебрянного]. – М.: Прогресс, 1990. – 440 с.
8. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна та соціальна географія світу. – К.:Видавничий центр “Академія”, 2007. – 688 с.
9. География в системе наук. Серия: Современные проблемы географии / [Отв. ред. В. С. Жекулин, С. Б. Лавров]. – Л.: Наука, 1987. – 212 с.
10. География мирового хозяйства: Учебник для студентов высших учебных заведений / [ред. проф. Н.С.Мироненко]. – М.: Издательство «Трэвэл Медиа Интернэшнл», 2012. – 352 с.
11. Географія світового господарства (з основами економіки): навч. посіб./ за ред. Я.Б. Олійника та І.Г. Смирнова. – К.: Знання, 2011. – 640 с.
12. Голіков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної та соціальної географії. – К.: Либідь, 1996. – 320 с.
13. Григоров Г. И. Причинность и связи в географии (методологический аспект) / Г. И. Григоров; [Под ред. В. И. Оноприенко]. – К.: Вища школа, 1983. – 128 с.
14. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. Монографія. У 2-х томах / М. Д. Гродзинський – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2005. – В 2-х томах.
15. Гудзеляк І. Географія населення: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2008. – 232 с.
16. Гукалова, Ірина Володимирівна. Вступ до фаху: географія і суспільство: навч. посіб. / І. В. Гукалова, Д. С. Мальчикова; Херсонський держ. ун-т. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 268с.
17. Гукалова І. В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. – К.: МВС України, 2008. – 346 с.
18. Де Блій Г., Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.

19. Джеймс П. Все возможные миры. История географических идей / П. Джеймс, Дж. Мартин; [пер. с англ. Л. Н. Кудряшовой; под ред. А. Г. Исаченко]. – М.: Прогресс, 1988. – 672 с.
20. Економічна і соціальна географія країн світу / За ред. С. П. Кузика. – Львів: Світ, 2005. – 672с.
21. Жекулин В. С. Введение в географию: Учеб. пособие / Владимир Жекулин. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. – 272 с.
22. Замятин Д. Н. Метагеография: Пространство образов и образы пространства / Дмитрий Замятин. – М.: Аграф, 2004. – 512 с.
23. Исаченко А. Г. Введение в экологическую географию: Учеб. пособие. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 192 с.
24. Котляков В.М., Комарова А.И. География: понятия и термины. Пятиязычный академический словарь. – М.: Наука, 2007. – 544 с.
25. Лісовський С.А. Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України. – К., 2009. – 300с.
26. Лямин В. С. География и общество (Философские и социологические проблемы географии) / В. С. Лямин. – М.: Мысль, 1978. – 309 с.
27. Максаковский В. П. Географическая культура: учебное пособие для студентов вузов / В. П. Максаковский. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 416 с.
28. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Науково-дослідницький практикум з сусільної географії: Навчально-методичне видання. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 47 с.
29. Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія. – К.: ДП «Прінт-Сервіс», 2014. – 132 с.
30. Менеджмент природоохоронної діяльності: У 3-х част.: підручник / В. П. Руденко, М. Т. Гостюк, І. В. Кібіч та ін. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2014. – 440 с.
31. Мукитанов Н. К. От Страбона до наших дней: Эволюция географических представлений и идей) / Н. К. Мукитанов. – М.: Мысль, 1985. – 237 с.
32. Немец К. А., Немец Л. Н. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі / К. А. Немец,. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
33. Олійник Я. Б. Степаненко А. В. Вступ до соціальної географії: Навч. посібн. – К.: ТОВ «Знання», 2000. – 204 с.
34. Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук. – К.: Знання, 1998. – 415 с.
35. Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України: Монографія / Григорій Підгрушний. – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.
36. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. Посібник / М. Д. Пістун. – К.: Вища шк., 1996. – 231 с.
37. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах: Підручник / В. П. Руденко. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 552 с.

38. Саушкин Ю. Г. Географическая наука в прошлом, настоящем и будущем: Пособие для учителей / Юлиан Саушкин. – М.: Просвещение, 1980. – 269 с.
39. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. – К.: Вікар, 2006. – 396 с.
40. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підручник для студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544с.
41. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
42. Флиппонно М. География и практика. Введение в прикладную географию / Мишель Флиппонно [пер. с французск. Е. В. Краснокутской; под ред. И. П. Герасимова]. – М.: Прогресс, 1964. – 336 с.
43. Хаггет П. География: синтез современных знаний / П. Хаггет; [пер. с английск. Л. Н. Кудряшовой; под ред. В. М. Гохмана, Г. М. Игнатьева, Л. Р. Серебрянного]. – М.: Прогресс, 1979. – 685 с.
44. Харвей Д. Научное объяснение в географии. Общая методология науки и методология географии / Д. Харвей; [пер. с английск. В. Я. Барласа, В. В. Голосова]. – М.: Прогресс, 1974. – 504 с.
45. Хорев Б. С. Территориальная организация общества: (актуальные проблемы регионального управления и планирования в СССР) / Борис Хорев. – М.: Мысль, 1981. – 320 с.
46. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів: Вид-ий центр. ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.
47. Шищенко П. Г. Прикладная физическая география / П. Г. Шищенко. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.
48. Яценко Б. П., Бабарицька В. К. Країнознавство: основи теорії: навч. посіб. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.
49. Contemporary World Regional Geography: global connections, local voices / M. Bradshaw, George W. White, Joseph P. Dymond, New York, 2004. – 572 p.

Додаткова література

1. Атлас глобальних проблем світу. – К.: ДНВП “Картографія”, 2009. – 144 с.
2. Багров М.В., Руденко Л.Г., Черваньов І.Г. Статус, місія і перспектива географії: про сучасні підвалини давньої науки // Український географічний журнал.–2010.–№2. – С. 5-12
3. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доповідь Римському Клубові. – Вид. 3-тє допов. – К.: Універ. вид-во “Пульсари”, 2009. – 248 с.
4. Географія перед новітніми викликами і запитамі (український аспект) / О. Г. Топчієв, В. І. Нудельман, Л. Г. Руденко // Український географічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 3-10.
5. Грицак Ю.П. Социально-экономические типы стран. – Харьков: Экограф, 1998. – 72 с.
6. Дахно І. І. Світова економіка: навч. посібник. – К.: ЦНЛ, 2006. – 264 с.
7. Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник. – К.: Знання, 2008. – 840 с.

8. Економіка зарубіжних країн: підручник / А.С. Філіпенко та ін. – К.: Либідь, 1996. – 416 с.
9. Качан Є.П., Ковтанюк М.О., Петрига М.О. Розміщення продуктивних сил зарубіжних країн. – Тернопіль, 1993. – 518 с.
10. Колосов Е.Н. 2050 год: прогнозируемая численность населения стран мира // География в школе. – 2002. – №8. – С.13-15
11. Кубійович В. Наукові праці / За ред. О.Шаблія. – Львів: Фенікс, 1996. – Т. I. – 800 с.
12. Леш А. Географическое размещение хозяйства / Август Леш; [пер. с англійск. Л. А. Азенштадта, Г. Н. Азенштадт, С. Н. Тагера; под ред. Я. Г. Фейгина]. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1959. – 456 с.
13. Петлін В.М. Конструктивне ландшафтознавство. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 357 с.
14. Пилипенко І. О. Методи та прийоми розподілу геопростору за ознаками «центр-периферія» / І.О.Пилипенко // Економічна та соціальна географія. – 2010. – Вип.60. – С.29-37.
15. Підгрушний Г. П. Значення полюсів соціально-економічного розвитку у вдосконаленні територіальної організації суспільства // Український географічний журнал, 2013. – №4. – С.40-47.
16. Проблемы комплексного развития территории (Отв. ред. И.А. Горленко, Г.В. Балабанов, С.Н.Малюк). – К.: Наукова думка, 1994. – 295 с.
17. Професор Валентин Садовський. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка. – 348 с.
18. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 640 с.
19. Ростов Є.Ф. Економіка країн світу. Довідник. – Картографія, 1998. – 383 с.
20. Руденко Л.Г. Нові завдання географії на шляху до інформаційного суспільства // Український географічний журнал, 2006. – № 4. – С. 15-18.
21. Руденко Л.Г., Горленко І.О. Проблеми вдосконалення регіональної політики в Україні // Український географічний журнал. – 2010. – №2. – С. 26-31.
22. Семюельсон П., Нордгауз В. Макроекономіка / Пер. з англ. – К.: Основи, 1995. – 544 с.
23. Социальная экономическая география зарубежного мира / Под ред. В.В. Вальского. – М.: Кронпресс, 1998.
24. Соціально-економічна географія світу. Загальна частина / За ред. С. Кузика. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 264 с.
25. Топчієв О. Г. Географія перед новітніми викликами і запитами (українській аспект) / О.Г. Топчієв, В.І. Нудельман, Л.Г. Руденко // Український географічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 3-10.
26. Топчієв О.Г. Територія: сучасний зміст поняття; функції; ресурсний потенціал / О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2010. – № 4 (72). – С. 3-9.
27. Шевчук Л. Розміщення продуктивних сил. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 150 с.
28. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. – К.: Либідь, 2000. – 416 с.

Навчальна програма дисципліни «Фізична географія материків і океанів»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов**,
асистент кафедри екології та географії **С.В. Сімченко***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Фізична географія материків та океанів» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальності 106 Географія, за рівнем вищої освіти «бакалавр».

Дисципліна «Фізична географія материків та океанів» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про закономірності організації географічної оболонки в межах Землі. Вивчення даної дисципліни дозволить сформулювати уявлення про глобальні тектонічні, кліматичні та гідрологічні процеси, їх вплив один на одного та на закономірності поширення органічного середовища на Землі. Саме тому вивчення фізичної географії материків та океанів є необхідною ступеню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета курсу – вивчення закономірностей генезису, еволюції та розподілу складових компонентів географічної оболонки в межах материків та океанів.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчити регіональні та глобальні особливості структури, генезису та розвитку географічної оболонки, сформулювати базу для створення географічного кругозору з розумінням глобальних процесів розвитку географічної оболонки, а це дозволить суспільству перейти на рівень ноосферного раціонального природокористування.

Практичні: вивчити особливості географічного розподілу певних складових компонентів географічної оболонки по Землі, для визначення якості природних ресурсів в межах певних регіонів та Землі в цілому та попередження негативних наслідків трансформації геосфери.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність усвідомлювати сутність взаємозв'язків між природним середовищем і людиною, розуміти та пояснювати стратегію сталого розвитку людства.

- Здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі (світу), материків і океанів, України.

- Здатність розуміти та пояснювати особливості природних компонентів і об'єктів у сферах географічної оболонки, взаємозв'язки в ландшафтах.

Очікувані результати навчання:

- Знання про особливості геологічного середовища Землі на регіональному та планетарному рівні; особливості метеорологічного та кліматичного середовища Землі на регіональному та планетарному рівні;

- Знання про особливості гідрологічного середовища Землі на регіональному та планетарному рівні;

- Вміння аналізувати залежність поширення складових компонентів біосфери Землі від умов геологічного, кліматичного та гідрологічного середовища.

- Здатність надати загально-географічну характеристику материкам та океанам Землі та їх складовим регіонам;

- Вміння показати на карті різні за генезисом географічні об'єкти та надати їм характеристику.

Міждисциплінарні зв'язки. «Фізична географія материків та океанів» базується на теоретичних та практичних знаннях з геології, кліматології, гідрології, загального землезнавства, геоморфології, гляціології та ін., знання та вміння отримані під час вивчення даної дисципліни дозволять студентам географам краще засвоїти такі дисципліни як: фізична географія України, Соціально-Економічна географія України, Соціально-економічна географія Світу та ін.

Зміст дисципліни

Тихий океан. Фізико-географічна та геологічна характеристика Тихого океану. Загальна морфометрична характеристика океану. Історія виникнення та еволюція океану. Відкриття та дослідження в Тихому океані. Геологічна та геоморфологічна будова дна. Гідрологічні та кліматичні особливості Тихого океану. Гідро хімічний склад океанічних вод. Поверхневі та глибинні океанічні течії. Ель-ніньо. Коливання рівня океану. Припливи, цунамі, хвилі. Клімат та кліматичні пояса в межах акваторії океану. Органічний світ океану.

Океанія. Особливості природи регіону Океанії. Фізико-географічне положення регіону. Різноманіття островів їх генезис, морфологія та морфометрія. Класифікація островів Океанії. Органічний світ та особливості заселення людиною Океанії. Нова Зеландія. Нова Гвінея.

Австралія. Природні особливості Австралії. Фізико-географічна характеристика. Тектонічна та геоморфологічна будова материка. Орографічна будова поверхні. Кліматичні умови. Особливості внутрішніх вод. Природні зони та ґрунтовий покрив. Органічний світ та причини його специфічності. Фізико-географічне районування.

Африка. Фізико-географічна характеристика Африки. Фізико-географічне положення материка. Історія відкриття та дослідження. Орографічна будова материка. Тектонічна та геоморфологічна будова. Східно-Африканський рифт. Гідрологічна та кліматична характеристика Африки. Загальна характеристика внутрішніх вод. Басейни стоку та їх поширення по материкам. Класифікація річок. Характеристика найбільших річок. Класифікація озер. Характеристика найбільших озер. Кліматичні пояса. Природні зони та органічний світ. Особливості поширення природних зон по поверхні материка. Гілейні ліси та їх органічний світ. Савани та їх органічний світ. Пустелі та їх органічний світ. Сучасний стан субтропічної рослинності.

Фізико-географічне районування. Принципи фізико-географічного районування Африки. Північна Африка. Атлас. Сахара. Східна Африка. Ефіопія та Сомалі. Східно-Африканське плоскогір'я. Південна Африка. Південно-Африканське плоскогір'я. Капстад. Центральна Африка. Конго. Адамава. Азанде. Західна Африка. Гвінея. Сенегамбія. Сахель.

Індійський океан. Фізико-географічна та геологічна характеристика Індійського океану. Загальна морфометрична характеристика океану. Історія виникнення та еволюція океану. Відкриття та дослідження в Індійському океані. Геологічна та геоморфологічна будова дна. Гідро хімічний склад океанічних вод. Поверхневі та глибинні океанічні течії. Коливання рівня океану. Припливи, цунамі, хвилі. Клімат та кліматичні пояса в межах акваторії океану. Органічний світ океану.

Антарктида. Особливості розвитку природи Антарктиди. Фізико-географічна характеристика. Історія відкриття та дослідження. Тектонічна та геоморфологічна будова. Кліматичні особливості. Історія зледеніння та льодовиковий покрив. Органічний світ. Фізико-географічне районування.

Південна Америка. Фізико-географічна характеристика Південної Америки. Фізико-географічне положення материка. Історія відкриття та дослідження. Орографічна будова материка. Тектонічна та геоморфологічна будова. Гідрологічна та кліматична характеристика Південної Америки. Загальна характеристика внутрішніх вод. Класифікація річок. Характеристика найбільших річок. Класифікація озер. Кліматичні пояса та області високогірного клімату. Природні зони та органічний світ. Особливості поширення природних зон по поверхні материка. Екваторіальні ліси (Сельва) та їх органічний світ. Савани (Кампос, Льянос, Пантанал) та їх органічний світ. Субтропічні степи (Пампа) та їх органічний світ. Тропічні пустелі (Атакама, Гран-Чако) та їх органічний світ. Напівпустелі помірного поясу (Патагонія).

Фізико-географічне районування. Принципи фізико-географічного районування Південної Америки. Патагонія та Вогняна Земля, Пампа, Сьєра-Кордоба, Перед Кордельєри. Гран-Чако, Бені-Маморе, Пантанал, Бразильське плоскогір'я. Амазонія (Сельва), Льянос та Гвіанське нагір'я. Північні та Центральні Анди. Субтропічні та Патагонські Анди.

Північна Америка. Фізико-географічна характеристика Північної Америки. Фізико-географічне положення материка. Історія відкриття та дослідження. Орографічна будова материка. Тектонічна та геоморфологічна будова. Гідрологічна та кліматична характеристика Північної Америки. Загальна характеристика внутрішніх вод. Класифікація річок. Характеристика найбільших річок. Класифікація озер. Характеристика найбільших озер. Кліматичні пояса та області високогірного клімату. Природні зони та органічний світ. Особливості поширення природних зон по поверхні материка. Арктичні пустелі та тундра. Тайга, змішані та широколистяні ліси. Лісостеп, степ (прерії). Тропічні пустелі. Вологі тропічні ліси.

Фізико-географічне районування. Принципи фізико-географічного районування Північної Америки. Гренландія, Канадський Арктичний архіпелаг, Аляска. Лаврентійська височина, Лабрадор, Гудзонська низовина. Великі, Центральні, Приатлантичні та При мексиканські рівнини. Аппалачі, Ньюфаундленд. Кордильєри Канади та США. Мексиканське нагір'я. Центральна Америка, Карибський регіон.

Атлантичний океан. Фізико-географічна та геологічна характеристика Атлантичного океану. Загальна морфометрична характеристика океану. Історія виникнення та еволюція океану. Відкриття та дослідження в Атлантичному океані. Геологічна та геоморфологічна будова дна. Гідро хімічний склад

океанічних вод. Поверхневі та глибинні океанічні течії. Коливання рівня океану. Припливи, цунамі, хвилі. Клімат та кліматичні пояса в межах акваторії океану. Органічний світ океану.

Північний Льодовитий океан. Фізико-географічна характеристика Північного Льодовитого океану. Загальна морфометрична характеристика океану. Історія виникнення та еволюція океану. Відкриття та дослідження в Північному Льодовитому океані. Геологічна та геоморфологічна будова дна. Гідро хімічний склад океанічних вод. Поверхневі та глибинні океанічні течії. Коливання рівня океану. Припливи, цунамі, хвилі. Клімат та кліматичні пояса в межах акваторії океану. Органічний світ океану.

Євразія. Фізико-географічна характеристика Євразії. Фізико-географічне положення материка. Історія відкриття та дослідження. Орографічна будова материка. Тектонічна та геоморфологічна будова. Гідрологічна та кліматична характеристика Євразії. Загальна характеристика внутрішніх вод. Класифікація річок. Характеристика найбільших річок. Класифікація озер. Характеристика найбільших озер. Кліматичні пояса та області високогірного клімату. Природні зони та органічний світ. Особливості поширення природних зон по поверхні материка. Арктичні пустелі та тундра. Тайга, змішані та широколистяні ліси. Лісостеп, степ. Напівпустелі та пустелі. Субтропічні ліси та чагарники. Савани та рідколісся. Вологі тропічні ліси.

Фізико-географічне районування. Принципи фізико-географічного районування Євразії. Північна Азія. Західна Сибір, Центральна Сибір, Східна Сибір, Південна Сибір. Східна Азія. Куріли, Камчатка, Японія, Східний Китай, Далекий Схід. Південно-східна Азія. Південний Китай, Індокитай, Філіппіни, Зондський архіпелаг. Південна Азія. Індо-Гангська низовина, Індостан, Шрі-Ланка. Південно-західна Азія. Месопотамія, Аравія, Левант, Іранське нагір'я. Передня Азія. Мала Азія, Кавказ, Армянське нагір'я. Центральна Азія. Висока Азія, Середня Азія, Казахстан, Монголія, Алтай, Саяни. Середземномор'я. Піреней, Апенніни, Балкани, Сардинія, Корсика, Сицилія. Східна Європа. Урал, Північний Кавказ, Східноєвропейська рівнина, Крим. Центральна Європа, Альпи та Карпати, Південна Європа. Західна Європа та Британські острови. Північна Європа.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Арманд Д.Л. и др. Зарубежная Азия: Физическая география. – М: Учпедгиз, 1956.
2. Барков А. С. Физическая география частей света. Африка. – М., 1953.
3. Власова Т.В. Физическая география материков (с прилегающими частями океанов): В 2-х частях. Ч. 1. Евразия, Северная Америка. Ч.2. Африка, Южная Америка, Австралия, Океания. – М., 1986.
4. Жучкевич В.А. Физическая география материков и океанов. В 2-х ч. – Минск, 1986.
5. Леонтьев О.К. Физическая география Мирового океана. – М., 1982.
6. Физическая география материков и океанов / Под ред. А.М. Рябчикова. – М., 1988.

Додаткова література

1. Бабаев А.Г., Дроздов Н.Н., Зони И.С, Фрейкин З.Г. Пустыни / Серия «Природа мира». – М., 1986.
2. Барков А. С. Африка. – М.: ГУГК, 1953.
3. Вальтер Г. Растительность земного шара. Т. 1-3. – М., 1968-1975.
4. Витвицкий Г.Н. Климаты зарубежной Азии. – М.: Географгиз, 1960.
5. Волошин І.І., Чирка В.Г. Географія Світового океану. – К., 1996.
6. Гвоздецкий Н.А, Голубчиков Ю.Н. Горы / Серия «Природа мира». – М., 1987.
7. Географический энциклопедический словарь. Географические названий. – М., 1989.
8. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины. – М., 1988.
9. Гожее А.Д. Южная Америка. – М.: Географгиз, 1948.
10. Григорьев А.А. Субарктика. – М., 1946.
11. Гуру П. Азия. – М.: Иностранная литература, 1956.
12. Говоров К.А. Океания. – М., 1971.
13. Дмитриевский Ю.Д. Внутренние воды Африки и их использование. – Л.: Гидрометеиздат, 1967.
14. Долгушин Л.Д., Осипова Г.Б. Ледники / Серия «Природа мира». – М., 1989.
15. Дорыт Ж. Южная и Центральная Америка. – М.: Прогресс, 1977.
16. Забродская М.П. Физическая география Африки. – М.: Просвещение, 1973.
17. Игнатъев Г.М. Северная Америка. – М.: Просвещение, 1965.
18. Исаченко А.Г., Шляпников А.А. Ландшафты. – М., 1989.
19. Калесник СВ. Общие географические закономерности Земли. – М., 1970.
20. Каплин П.А, Леонтьев О.К., Лукьянова С.А., Никифоров Л.Г. Берега / Серия «Природа мира» М., 1991.
21. Кист А. Австралия и острова Тихого океана. – М.: Прогресс, 1981.
22. Лобова Е.В., Хабаров А.В. Почвы / Серия «Природа мира». – М., 1983.
23. Лукашева Е.А. Южная Америка. – М.: Учпедгиз, 1958.
24. Львович М.И. Сток рек земного шара // Природа, 1960. – № 5.
25. Марков К.К., Бардин В.И., Лебедев В.Л. и др. География Антарктиды. – М., 1968.
26. Невкий В.В., Нильсон О.А. Океания. – Л., 1960.

Атласи

1. Атлас мира. – М., 1967.
2. Атлас мира. Африка. – М., 1977.
3. Атлас океанов. Атлантический и Индийский океан. Т.2. – Л., 1977.
4. Атлас океанов. Северный Ледовитый океан. Т.3. – Л., 1980.
5. Атлас мира. Америка. – М., 1977.
6. Атлас мира. Австралия и Океания. Антарктида. – М., 1983.
7. Физико-географический атлас мира. – М., 1964.
8. Географический атлас для учителей средней школы. – М., 1982. – 238 с.

Навчальна програма дисципліни «Географія світового господарства»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **Л.М. Богадьорова**
кандидат географічних наук **Н.В. Омельченко***

Пояснювальна записка

Географія світового господарства є нормативною навчальною дисципліною в підготовці географів бакалаврів. Цей курс відноситься до блоку основних географічних дисциплін, а саме є складовою економічної географії, тому викладається для всіх студентів-географів.

Предметом є територіальні та галузеві особливості структури сучасного світового господарства.

Світове господарство – це складна організована економічно-територіальна система з прямими та зворотними зв'язками. Світове господарство має галузеву, функціональну, територіальну структуру, що функціонує під впливом економічних, політичних, науково-технічних процесів і явищ. Світове господарство є складною системою, що виступає підсистемою єдиної глобальної соціогеосистеми світу. Вона характеризується множиною складових елементів, ієрархічністю, багаторівневістю, структурністю.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку світу, враховуючи процеси глобалізації, географія світового господарства набуває великого значення та статусу світоглядної дисципліни, яка формує розуміння структурної та територіальної організації сучасного світового господарства, тенденцій в світових господарських зв'язках.

Мета курсу – вивчення особливостей і закономірностей розвитку та функціонування галузевої і територіальної структури сучасного світового господарства.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити структуру світового господарства як складової глобальної соціально-економічної системи; розкрити сутність та особливості міжнародного географічного поділу праці; показати основні методологічні підходи до визначення типів країн за рівнем розвитку;

Практичні: вміти визначити особливості функціонування світового господарства в умовах глобалізації; вивчити географію природно-ресурсного потенціалу світу, світової промисловості, сільського господарства, інфраструктури

Фахові предметні компетентностей:

- Здатність аналізувати чинники, які впливають на розвиток світового господарства;
- Давати оцінку сучасного рівня розвитку світового господарства;
- Складати комплексні характеристики географії галузей світового господарства;
- Виявляти територіальні відмінності у рівнях розвитку галузей світового господарства.

Очікувані результати навчання:

- Знання основних понять курсу, знати місце “Географії світового господарства” в системі географічних і суміжних наук;

- Засвоїти основні етапи формування світового господарства, знати просторову структуру світового господарства;
- Вільно володіти географічною моделлю світового господарства;
- Знати географію, особливості розміщення, економічні проблеми галузей світового господарства;
- Знати сучасні ринкові механізми світового господарства.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, економічна і соціальна географія зарубіжних країн, основи наукових досліджень, геоінформаційні системи в географії, картографія, загальне землезнавство, географія ґрунтів, географія транспорту, географія населення.

Зміст дисципліни

Світове господарство як складова глобальної соціально-економічної системи

Світове господарство та його структура. Поняття світового господарства. Галузева, функціональна і територіальна структура світового господарства. Закони, закономірності і принципи розвитку та розміщення світового господарства. Система національних рахунків. Стадії економічного розвитку. Міжнародний географічний поділ праці.

Розвиток світового господарства в умовах глобалізації. Сутність глобалізації. Рівні глобалізації. Фактори розміщення господарства в умовах глобалізації. Транснаціональні корпорації. Розвиток міжнародних економічних відносин. Регіональні інтеграційні утворення.

Типологія країн за рівнем соціально-економічного розвитку. Основні методологічні підходи до визначення типів країн за рівнем розвитку. Розвинуті країни: найрозвинутіші країни; високорозвинені країни; середньорозвинені країни. Країни, що розвиваються: з високим і середнім доходом; з доходом нижче середнього; з низьким доходом; з дуже низьким доходом; найменш розвинені.

Галузева і територіальна структура світового господарства

Природно-ресурсний потенціал світового господарства. Природно-ресурсний потенціал (ПРП) як фактор виробництва. Мінерально-ресурсний потенціал. Земельно-ресурсний потенціал. Водно-ресурсний потенціал. Рослинний ПРП. Рекреаційний потенціал. Ресурси Світового океану.

Промисловість світу. Особливості сучасної галузевої структури світового господарства і промисловості, географія, особливості галузевої структури та територіальної організації, принципи та фактори розміщення гірничодобувної промисловості та енергетики світу; чорної металургії світу; кольорової металургії світу; світового машинобудування; хімічної промисловості світу; лісової, легкої і харчової промисловості світу.

Сільське господарство світу. Сільськогосподарське виробництво в системі світового господарства. Структура світового сільськогосподарського виробництва. Форми сільськогосподарського використання земель. Географія рослинництва світу. Географія тваринництва світу. Сільське господарство в умовах ринку. Державна політика підтримки сільського господарства. Регіональні особливості світового сільського господарства.

Інфраструктура світового господарства. Інфраструктура в системі світового господарства. Транспортна система світу. Залізничний, автомобільний, авіаційний, морський, трубопровідний транспорт світу. Світова система зв'язку. Соціальна інфраструктура.

Список рекомендованої літератури
Основна література

1. Алисов Н.В. География мирового хозяйства /Н.В. Алисов, Б.С. Хорев. – М., 2000. – 668 с.
2. Алисов Н.В. Экономическая и социальная география мира (общий обзор) / Н.В. Алисов, Б.С. Хорев. – М., 2001. – 704 с.
3. Безуглий В.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: навч. посібник / В.В. Безуглий, С.В. Козинець. – К.:Академія, 2007. – 687 с.
4. Бондар І.Р. Міжнародна економіка: навчальний посібник / І.Р.Бондар. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – 335 с.
5. Воронин В.П. Мировое хозяйство и экономика стран мира: учеб. пособие / Воронин В.П., Кандакова Г.В., Подмолодина И.М. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 236 с.
6. Галушка Є.О. Світовий ринок товарів та послуг: навчальний посібник / Є.О. Галушка. – Чернівці:Наша книга, 2009. – 208 с.
7. Гладкий Ю.Н. Экономическая и социальная география мира. / Гладкий Ю.Н. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 400 с.
8. Голиков А.П. География мирового хозяйства / Голиков А.П., Грицак Ю.П., Казакова Н.А., Сидоров В.И. – К.: Центр учеб. литературы, 2008. – 192 с.
9. Голиков А.П. Економіка зарубіжних країн: навч. посібник / А.П. Голиков. – К.:ЦУЛ, 2008. – 226 с.
10. Де Блій Г. Географія: світи, регіони, концепти. / Де Блій Г., Муллер Л., Шаблій О.І. – К.: Знання, 2004. – 740 с.
11. Заболоцький Б.Ф. Національна економіка: підручник / Б.Ф. Заболоцький. – Львів: Новий світ – 2000, 2009. – 582 с.
12. Книш М.М. Регіональна економічна і соціальна географія країн, що розвиваються: навчальний посібник / М.М.Книш; [наук ред. О.І. Шаблій]. – Львів:Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка,2006 – 263 с.
13. Козак Ю.Г. Світова економіка / Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський, Н.С. Логвінова. – Київ, Центр учбової літератури, 2010. – 328 с.
14. Кузик С.М. Економічна і соціальна географія країн, що розвиваються: навчальний посібник / С.М.Кузик. – Львів: Львівський національний ун-т ім. І. Франка, 2006. – 263 с.
15. Кузнєцова І.О. Зерновий ринок України: історія створення і тенденції розвитку: монографія /І.О. Кузнєцова. – Одеса: Поліграф, 2008. – 196 с.
16. Маліненкова Е.І. США: географія, економіка, культура:посібник / Е.І. Маліненкова, В.Л. Крутоус. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 234 с.
17. Мироненко Н.С. Введение в географию мирового хозяйства: Международное разделение труда. – М.: Аспект-Пресс, 2006. – 253 с.
18. Олійник Я.Б. Географія світового господарства (з основами економіки): навч. посіб. /Я.Б. Олійник, І.Г.Смирнова. – К.: Знання, 2011. – 640 с.

19. Саблук П.Т. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції: монографія / П.Т. Саблук, Г.А. Калієв. – К.: Інститут аграрної економіки, 2008. – 208 с.
20. Савельєв Е.В. Міжнародна економіка: підручник / Е.В. Савельєв. – К.: Знання, 2008. – 622с.
21. Старостіна А.О. Економіка зарубіжних країн: навч. посібник / А.О. Старостіна, А.О. Длігач, В. Богомаз. – К.: Знання, 2009. – 454 с.
22. Страшинська Л.В. Основні тенденції розвитку продовольчих ринків у межах світової агропродовольчої системи / Л.В. Старшинська, Б.М. Данилишин. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – 43 с.
23. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції: монографія / Б.К. Супіханов. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2009. – 537 с.
24. Сухий П.О. Тваринництво: структура та значення в агровиробництві світу: навч. посібник / П.О. Сухий, Я.І. Жупанський. – Чернівці: Рута, 2007. – 67 с.
25. Фаминский И.П. Мировое хозяйство: динамика, структура производства, мировые товарные рынки (вторая половина XX – начало XXI в.): учеб. пособие. – М.: Магистр, 2007. – 670 с.

Додаткова література

1. Антипов Н.П. Экономическая интеграция в мировой экономике и транснациональные корпорации / Антипов Н.П., Королев А.Е. // Междунар. публичное и частное право. – 2001. – N 2. – С. 32-34.
2. Долішній М. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / Долішній М. І., Стадницький Ю. І., Загородній А. Г., Товкан О. Е. Національний ун-т "Львівська політехніка". – Л.: Національний ун-т "Львівська політехніка" (ІВЦ "ІНТЕЛЕКТ+" ІПДО), 2003. – 256 с.
3. Дорогунцов С. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / С. І. Дорогунцов Заяць Т. А., Пітюренко Ю. І., Фащевський М. І., Чернік Л. Г. – К.: КНЕУ, 2005. – 988 с.
4. Дынкина А.А. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / Дынкина А.А., Королева И.С., Мачавариани Г.И. – М.: Магистр, 2007. – 429 с.
5. Жук М. В. Регіональна економіка / Жук М. В. – К.: 2008. – 416с.
6. Зоркальцев В.И. Мировая экономика и переход к устойчивому развитию / В.И. Зоркальцев. – Новосибирск: Наука, 2000. – 269 с.
7. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика) / С. І. Іщук – К.: Європ. ун-т, 2002. – 216 с.
8. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / Іщук С. І. – К.: Видавець Паливода А.В., 2006. – 284с.
9. Коваленко М. А. Теорія і методологія управління розвитком регіонального господарського комплексу в контексті економіки знань. / М. А. Коваленко. – Херсон: Олді-плюс, 2007. – 310 с.
10. Козик В. В. Міжнародні економічні відносини: навч. посібник / В. В. Козик, Л. А. Панкова, Н. Б. Даниленко. – Київ: Знання, 2008. – 405с.
11. Липец Ю.Г. и др. География мирового хозяйства: учеб. пособие. – М., 1999. – 400 с.
12. Максаковский В.М. Общая экономическая и социальная география / В.М. Максаковский. – М.: Гуманитар. Изд. ВЛАДОС, 2009. – 525 с.

13. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії. – К.: Т-во Знання, КОО, 2000. – 300 с. 14. Олійник Я.Б., Шищенко П.Г., Степаненко А.В., Масляк П.О. Географія: Україна і світ. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 456 с.
14. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. посібник для студ. геогр. фак. ун-тів / М. Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996 – 231 с.
15. Поляков В.В. Мировая экономика и международный бизнес / Поляков В.В., Щенин Р.К. – Изд. 3-е, стер. – М.: КноРус, 2006.– 650с.
16. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
17. Філіпенко А. С., Світова економіка / Філіпенко А. С., Будкін В. С., Рогач О.І. – Київ: Либідь, 2007. – 582 с.
18. Фомичев В.И. Международная торговля. Учебник. – М.: Информ-М, 1998.

INTERNET-ресурси

1. <http://www.worldseconomics.ru>
2. <http://www.fao.org/>
3. <http://www.unctad.org/>
4. <http://www.agropoisk.ru/>
5. <http://www.icp.org.ua/>
6. <http://elevator.com.ua/>
7. <http://cluboz.net/>
8. <http://agronomiy.ru/>

Навчальна програма дисципліни «Регіональна економічна і соціальна географія світу»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Машкова,**
кандидат географічних наук **Р.С. Молікевич,**
асистент кафедри соціально-економічної географії
Г.Ю. Нападовська.*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Регіональна економічна і соціальна географія світу» є складовою нормативної частини щодо професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр» 106 Географія. Важливим є світоглядне та загальноосвітнє значення регіональної економічної і соціальної географії світу. Як навчальна дисципліна вона дає наукове обґрунтоване уявлення про характер взаємодії суспільства й природи, про форми і тенденції розвитку територіальної організації суспільства у значних територіальних масивах країн – регіонах.

Мета курсу – надання студентам знань про сучасну політичну карту, дати знання про формування, розвиток і розміщення історико-географічних районів світу, регіональних відмін у рівнях соціально-економічного розвитку країн, обґрунтувати географію промисловості, сільського господарства і транспорту світу, описати рівень і характер розвитку економічної інтеграції країн.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити базові поняття курсу регіональної економічної та соціальної географії світу; сформулювати знання про сучасні зміни на політичній карті світу; обґрунтувати сучасну типологію країн, критерії їх класифікацій; навчити давати економіко-географічну характеристику регіонів світу та окремих країн; розкрити вплив географічного положення, історії розвитку регіону та наявного природно-ресурсного потенціалу на формування галузевої та територіальної структури господарства регіонів світу; виявити принципи та фактори розміщення промисловості та галузі сільського господарства в світі; обґрунтувати сучасні тенденції зовнішньоекономічних зв'язків країн світу

Практичні: навчити студентів складати опис історико-географічних районів світу; складати регіональні комплексні економіко- та соціально-географічні характеристики регіонів і окремих країн; давати оцінку сучасного рівня і характеру економічної інтеграції країн;

Фахові предметні компетентності:

- Уміння працювати в команді.
- Здатність до створення нових ідей (креативність).
- Здатність визначати, формулювати і вирішувати проблеми.
- Здатність застосовувати знання на практиці.
- Здатність до самоосвіти.
- Здатність до спілкування в усній та письмовій формі рідною та іноземною мовою.
- Здатність працювати самостійно.
- Здатність діяти відповідно до етичних норм.

- Здатність знаходити, обробляти, аналізувати і використовувати інформацію з різних джерел.
- Знання і розуміння фахової галузі та професії.
- Здатність аналізувати статистичні дані.
- Націленість на досягнення якості.
- Здатність діагностувати і оцінювати рівень розвитку, досягнень та освітніх потреб особистості.
- Здатність до саморозвитку на основі рефлексії результатів своєї професійної діяльності.
- Здатність проектувати і здійснювати освітній процес з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації та рівня розвитку особистості.
- Здатність до прогнозування рівня розвитку окремих держав.
- Здатність до організації спільної діяльності та міжособистісної взаємодії суб'єктів освітнього процесу.
- Здатність до виділення історико-географічних регіонів світу.
- Здатність створювати умови для позитивного ставлення суб'єктів освітнього процесу до соціального оточення і самого себе.
- Здатність використовувати основи теорії та методології освіти в професійної діяльності.
- Здатність давати економіко-географічну оцінку розвитку регіонів.
- Здатність користуватися інформаційно-комунікаційними технологіями.

Очікувані результати навчання:

- Об'єкт і предмет курсу РЕСГ
- Базову термінологію курсу РЕСГ
- Особливості виділення історико-географічних регіонів світу
- Етапи формування політичної карти світу та сучасні зміни на політичній карті світу
- Типологію країн світу за різними критеріями і авторами
- Форми правління та адміністративно-територіальний устрій держав світу
- План характеристики регіону
- Вміння давати економіко-географічну оцінку розвитку регіонів
- Вміти характеризувати структуру господарства окремих регіонів та географію їх зовнішньоекономічних зв'язків
- Вміти аналізувати роль і місце в світовому господарстві країн світу
- Вміти розкривати специфіку регіонального розвитку та характеризувати рівень розвитку окремих держав
- Вміти аналізувати та прогнозувати напрямки розвитку регіонів та розв'язувати проблемні питання.

Міждисциплінарні зв'язки: Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як «Суспільно-географічна районологія», «Економічна та соціальна географія України», «Географія транспорту», «Географія агропромислового комплексу», «Географія населення».

Зміст дисципліни

Теоретичні та методологічні засади курсу регіональна економічна та соціальна географія. Об'єкт, предмет і зміст регіональної економічної і

соціальної географії. Історія розвитку регіональної економічної і соціальної географії світу. Політична карта світу. Основні періоди та етапи формування політичної карти світу. Типологія країн світу за різними ознаками. Державний лад та державний устрій. Міжнародні організації та союзи.

Географія населення світу. Зростання кількості населення. Відтворення населення. Вікова структура населення. Сімейна структура населення. Освітній рівень населення. Расовий склад населення. Етнічний і мовний склад населення. Релігійний склад населення. Соціальна структура і зайнятість населення. Розміщення населення. Міграції населення. Сільське і міське населення.

Природно-ресурсний потенціал світу. Паливно-енергетичні ресурси. Нерудна хімічна і будівельна сировина. Земельні ресурси. Агрокліматичні ресурси. Водні ресурси. Біологічні ресурси. Рекреаційні ресурси. Ресурси Світового океану.

Світове господарство. Світове господарство як економіко-географічна система. Еволюція світового господарства. Галузева структура світового господарства. Промисловість світу та її розміщення. Сільське господарство. Туризм. Транспорт. Міжнародні економічні зв'язки.

Західна Європа. Економіко-географічна характеристика Європи. Європейський Союз. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Північна Європа. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Південна Європа. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Центральна Європа. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика,

розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу. Економіко-географічна характеристика Китаю.

Північна Америка. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Латинська Америка. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу. Економіко-географічна характеристика провідних країн та субрегіонів Латинської Америки: Мексики, Центральної Америки і Вест Індії, Південної Америки.

Північна Африка. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Західна Африка. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Центральна Африка. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Східна Африка. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн

регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Південна Африка. Загальні відомості про регіон. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Австралія та Океанія. Загальні відомості про Австралію. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країни. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу країни. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства. Участь у МГПП. Внутрішні відмінності країни. Зовнішні економічні зв'язки. ТНК світу.

Загальні відомості про Океанію. Суспільно-географічна оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства країн регіону. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний рівень його використання та перспективи. Демографічна ситуація та розселення населення в регіоні. Загальна характеристика, специфічні риси та тенденції розвитку господарства країн регіону. Участь країн регіону у МГПП. Внутрішні відмінності регіону (країни). Зовнішні економічні зв'язки країн регіону. ТНК світу.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, основи наукових досліджень, геоінформаційні системи в географії, картографія, загальне землезнавство, географія транспорту, географія населення, соціальна географія, географія агропромислового комплексу, географія світового господарства.

Список рекомендованої літератури **Основна література**

1. Безуглий В. В., Козинець С. В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: Навч. посіб. Вид. 2-ге, доп., перероб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 688 с.
2. Безуглий В. В., Козинець С. В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: Посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2003. – 688 с.
3. Безуглий В. В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2005. – 704 с.
4. Дергачев В. А. Мировая экономика: экономика зарубежных стран. – М.: Флинта, 2000. – 480с.

5. Економічна і соціальна географія світу. Підручник / За ред. Б. Яценка. – К.: Арт.Ек, 1997. – 246 с.
6. Економічна і соціальна географія світу. Підручник. Вид.2-е / За ред. Є. П. Качана. – Тернопіль: Астон, 1999. – 368 с.
7. Соціально-економічна географія світу / За ред. С. П. Кузика. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 256 с.
8. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. – К.: Либідь, 2000. – 416 с.

Додаткова література

1. Алисов Н. В., Хорев Б. С. Экономическая и социальная география мира (общий обзор). – М.: Гардарики, 2000. – 704 с.
2. Вступ до економічної і соціальної географії / А. П. Голиков, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – 320 с.
3. Єпідганов А. О., Сало І. В. Регіональна економіка. – К.: Наукова думка, 2000. – 344 с.
4. Економіка зарубіжних країн: Підручник / А. С. Філіпенко, В. А. Вергун, В. І. Бураківський та ін. – К.: Либідь, 1996. – 416 с.
5. Качан Є. П., Ковтонюк М. О., Петрига М. О. Розміщення продуктивних сил зарубіжних країн. – Тернопіль, 1993. – 518 с.
6. Масляк П. О., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу. – К.: Лібра, 1996. – 328 с.
7. Ростов Є. Ф. Економіка країн світу: Довідник. – К.: НВП "Картографія", 1998. – 383 с.
8. Юрківський В. М. Країни світу – К.: Либідь, 1999. – 368 с.

Навчальна програма дисципліни «Історична географія»

*Укладач: доцент, кандидат соціологічних наук **В.К. Коробов***

Пояснювальна записка

Мета курсу – виявити особливості взаємодії населення, природи і господарства на Землі на різних етапах історії людства.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчити теоретичні та методологічні основи історичної географії; показати роль природного середовища в антропогенезі й етногенезі та соціально-економічному і культурному розвитку суспільства; простежити тенденції взаємодії суспільства і природи в часовому вимірі; проаналізувати концепції етногенезу; дослідити етнічні процеси; вивчити особливості та географію рас, етносів, мовних сімей і груп, релігій у світі.

Практичні: навчитися давати оцінку суспільно-географічного положення території; навчитися давати соціально-економічну оцінку природних умов і запасів природних ресурсів з метою раціонального природокористування; аналізувати демографічні, поселенські, міграційні та етнічні процеси в їх взаємозв'язку; навчитися аналізувати компонентну і територіальну структуру галузевих і міжгалузевих комплексів; здійснювати комплексний суспільно-географічний аналіз макрорайонів та визначати проблеми і перспективи їх розвитку.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність діагностувати і оцінювати рівень розвитку, досягнень та освітніх потреб особистості.
- Здатність до саморозвитку на основі рефлексії результатів своєї професійної діяльності.
- Здатність проектувати і здійснювати освітній процес з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації та рівня розвитку особистості.
- Здатність до організації спільної діяльності та міжособистісної взаємодії суб'єктів освітнього процесу.
- Здатність створювати і підтримувати психологічно безпечне освітнє середовище.
- Здатність створювати умови для позитивного ставлення суб'єктів освітнього процесу до соціального оточення і самого себе.
- Здатність використовувати основи теорії та методології Історичної географії в професійної діяльності.
- Здатність користуватися інформаційно-комунікаційними технологіями.

Очікувані результати навчання:

- Розрізняти предмет вивчення історичної географії та історії географії;
- Виявляти закономірності розвитку історико-географічних досліджень;
- Визначати роль природно-географічних факторів у розвитку суспільства;
- Виявляти вплив природних умов на особливості розселення та господарської діяльності людей;
- Аналізувати характер впливу природокористування на довкілля на різних етапах розвитку суспільства;
- Аналізувати етнічні процеси у світі та в окремих регіонах і країнах.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як «Суспільно-географічна районологія», «Економічна та соціальна географія України», «Географія транспорту», «Географія агропромислового комплексу», «Географія населення».

Зміст дисципліни

Природно-географічні і просторові чинники історико-географічного процесу.

Предмет і метод Історичної географії. Теоретичні та методологічні основи ІГ. Об'єкт та предмет дослідження ІГ. Предмет і метод історичної географії. Структурі історичної географії (ІГ), її складові. Методи ІГ, поняття історико-географічного зрізу. Джерела ІГ. Зв'язок історичної географії з іншими науками. Напрями в історичній географії.

Природно-географічні чинники антропогенезу. Історичні зміни ландшафту. Еволюційна гілка людини. Роль природно-географічних факторів в еволюції людини. Значення ландшафтів в еволюції людства. Яку роль відіграє ландшафтна сфера в геосистемі Землі? Які ландшафти є природними? Які ландшафти можна назвати антропогенними? Яке значення для життєдіяльності людини мають антропогенні ландшафти? Причини міграцій первісних людей. Імовірні напрями міграцій. Заселення материків.

Історико-географічні основи політичної географії світу. Політична карта світу та зміни на ній. Етапи розвитку етнічних, політичних та адміністративних кордонів. Формування політичної карти світу. Міжнародні організації.

Історична економічна географія. Сутність історичної економічної географії. Уявлення людей геопростір. Роль і значення простору в житті суспільства. Види геопростору. Економічний простір. Хорологічна парадигма в географії. Історичні типи природокористування. Природні умови як визначальний фактор господарської спеціалізації території, в історичному аспекті. Господарсько-культурні типи. Географія світового господарства. Географія світового господарства, галузь економічної географії, що займається вивченням територіального розміщення світового господарства в цілому і його галузей по суспільно-економічних формаціях, по окремих країнах і крупних районах, а також закономірностей, що визначають тенденції розміщення світового господарства. Господарська спеціалізація території в історичному аспекті. Фернан Бродель про географічні простори і економічні уклади. Просторовий аналіз Уолтера Айзерда. Промислові революції Четверта промислова революція.

Історико-географічне районування території України. Природа регіональних утворень. Етнічна історія земель та регіонів. Історико-етнографічні райони України та етнографічні групи українського народу

Демографічні і соціо-культурні чинники історико-географічного процесу.

Географія рас. Поняття раси. Фактори расогенезу. Ознаки расових відмінностей людей. Підходи до класифікації рас. Просторовий розподіл європеїдної, монголоїдної, негроїдної та австралоїдної рас та їх малих рас. Формування і географія перехідних рас. Расовий склад населення регіонів і країн.

Історична географія етногенезу. Об'єкт і предмет етнографії, етнології та етногеографії. Поняття етносу. Поняття про етногенез. Концепції етногенезу. Структура етнічних утворень. Етнічні процеси. Концепція етногенезу

Л.М. Гумільова. Місце розвитку етносів. Фази етногенезу. Взаємодія етносу з природним ландшафтом.

Етнолінгвістичний склад населення. Етнічна структура населення світу. Найбільші за кількістю населення народи світу, їх географія. Типологія країн за етнічною ознакою. Сутність лінгвістичної класифікації народів світу. Мовні сім'ї, групи і підгрупи. Географія народів мовних сімей та їхніх груп: індоєвропейської, кавказької, семіто-хамітської, нігеро-кордофанської, ніло-сахарської, койсанської, дравідійської, уральської, алтайської, сіно-тібетської, тайської, австроазіатської, австронезійської, ескімосо-алеутської, чукотсько-камчатської, андаманської, сім'ї австралійських та папуаських народів, сім'ї індіанських народів. Географія етносів, мови яких не входять у жодну сім'ю.

Релігійний склад населення. Історико-географічні аспекти розвитку релігій світу. Релігійна структура населення світу. Географія світових релігій: християнства, ісламу, буддизму. Національні релігії. Місцеві традиційні (первісні) вірування.

Історична соціальна географія. Зміна соціального складу і соціальних прошарків населення. Формування населення на певній території, його складу та міграції.

Історична культурна географія. Формування менталітету народу в залежності від природно-географічних умов та господарського укладу.

Взаємодія природи і людини. Історичні етапи взаємодії суспільства і природи. Залежність від рівня суспільного розвитку, виробництва. Неолітична революція, промислова революція, науково-технічна революція і Четверта промислова революція – особливості взаємодії природи і людини, суспільства.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Максаковский В.П. Историческая география мира. – М., 1997.
2. Баландин Р.К., Бондарев Л.Г. Природа и цивилизация. – М.: Мысль, 1988.
3. Бромлей Ю. Этносоциальные процессы: теория, история, современность. – М., 1987.
4. Голубчиков Ю.Н. География человека. – М., 2003.
5. Алексеев В.И. Географические очаги формирования человеческих рас. – М.: Мысль, 1985. – 232 с.
6. Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Финансы и статистика, 1981.
7. Гумилёв Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – М., 2002.
8. Етнографія України // за ред. С.А. Макарчука. – Львів: Світ, 1994. – 517 с.
9. Итс Р.Ф. Введение в этнографию. – Ленинград, 1991. – 168 с.
10. Кафарський В.І., Савчук Б.П. Етнологія. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
11. Круль В.П. Історична географія Західної України: Консп. лекцій./За ред. Я.І. Жупанського. – Чернівці: ЧДУ, 1999. – 46 с.
12. Лобжанидзе А.А., Горохов С.А., Заяц Д.В. Этногеография и география религий. – М., 2005.
13. Любіцева О.О., Мезенцев К.В., Павлов С.В. Географія релігій. – К.: АртЕк, 1998.
14. Масон В.М. Первые цивилизации. – Ленинград: Наука, 1989.

15. Народы и религии мира: Энциклопедия // ред. В.А. Тишков. – М.: БРЭ, 1998. – 928 с.
16. Население мира: демографический справ очник. / Сост. Борисов В.А. – М.: Мысль, 1989.
17. Нестурх М.Ф. Происхождение человека. – М.: Наука, 1970.
18. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України. – К.: Либідь, 1996. – 276 с.
19. Пономарьов А. Українська етнографія. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.
20. Тиводар М. Етнологія: Навч. посібн. – Львів: Світ, 2004. – 624 с.
21. Тойнби А. Цивілізація перед судом історії.
22. Трубочаніков С.В. Історична географія України. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – 168 с.
23. Шевчук Л.Т. Сакральна географія: Навч. посібник. – Львів: Світ, 1999.
24. Этнография // под ред. Ю.В. Бромлея и Г.Е. Маркова. – М.: Высшая школа, 1982. – 320 с.

Додаткова література

1. Галич Мануэль. История доколумбовых цивилизаций. – М.: Мысль, 1990.
2. Геттнер А. Как культура распространялась по земному шару. – Л., 1925.
3. Гумилёв Л.Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации. – М., 1993.
4. Ламберг-Карловски К. Древние цивилизации. Ближний Восток и Мезоамерика. – М.: Наука, 1992.
5. Липс Юлиус. История древних цивилизаций // Под ред. Задой И. – М.: Аст, 1999.
6. Сегеда С. Основи антропології: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1995.
7. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003.

INTERNET-ресурси

1. Антропогенез. – Режим доступа: <http://antropogenez.ru>
2. Антропологическая фотогалерея. – Режим доступа: <http://yenyey.narod.ru/antropologiya>
3. Географічний портал. – Режим доступу: <http://geosite.com.ua>
4. Географія. – Режим доступу: <http://geoswit.ucoz.ru>
5. Етнічна географія, етнографія, етнологія. – Режим доступу: <http://ukrtur.narod.ru/etno/etno.htm>
6. Історія України – History of Ukraine (Інститут історії України). – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/shev/2/30.pdf>
7. Макарчук С.А. Етнографія України: Навч. посіб. – Львів: Світ, 2004. – Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/index.htm
8. Пізнавальний сайт «Географія»: – Режим доступу: <http://geoknigi.com>
9. Портал о странах и народах мира. – Режим доступа: <http://www.portalostranah.ru>
10. Українська етнографія. – Режим доступу: <http://etno.iatp.org.ua>
11. Українська етнографія. – Режим доступу: <http://www.etno.us.org.ua>
12. Gumilevica: гипотезы, теории, мировоззрение. – Режим доступа: <http://www.gumilevica.kulichki.net>
13. Mesogaia: Премордіальна традиція в Україні. – Режим доступу: <http://www.mesogaia.il.if.ua/intro.htm>
14. Nata Haus: Знание без границ. – Режим доступа: <http://www.infanata.com>.

Навчальна програма дисципліни «Фізична географія України»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **І.В. Охременко***

Пояснювальна записка

Курс «Фізична географія України» є фундаментальним для фахівця-географа. Знання про закономірності організації географічної оболонки в межах України є основою для формування наукового світогляду майбутнього вчителя/викладача або науковця. Вивчення даної дисципліни дозволить сформулювати уявлення про особливості еволюції території України, її геолого-тектонічну будову, клімат, внутрішні води, ґрунтово-рослинний покрив та вплив на них антропогенних факторів, а також сучасну геоecологічну ситуацію в Україні.

Мета курсу – вивчення закономірностей генезису, еволюції та розподілу складових компонентів географічної оболонки в межах України.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчити фізико-географічні умови, особливості розподілу природних умов та природних ресурсів, а також трансформацію геосфери в межах території України.

Практичні: набуття вмінь і навичок надання характеристики фізико-географічним умовам та ресурсам, показу географічного розташування об'єктів геосфери в межах України, характеристики фізико-географічних регіонів України.

Фахові предметні компетентності:

- Усвідомлення значущості знань з фізичної географії України як обов'язкової складової теоретичної підготовки за фахом;
- Здатність до формування когнітивного і практичного компонентів ПК з фізичної географії України.
- Знання особливостей генезису, еволюції та трансформації геологічного середовища України;
- Знання природних особливостей та сучасних тенденцій клімату України;
- Знання географічних особливостей внутрішніх вод України;
- Знання природних зон України та сучасних тенденцій їх розвитку;
- Знання ґрунтово-рослинного покриву, тваринного світу України;
- Знання внутрішніх відмінностей території України.
- Уміння характеризувати природні особливості, геологічного, метеорологічного та гідрологічного середовища України;
- Уміння аналізувати закономірності поширення родовищ корисних копалин по території України;
- Уміння виявляти тенденції кліматичних змін за певним статистичним матеріалом;
- Уміння визначати особливості трансформації внутрішніх вод, ґрунтового покриву та органічного середовища України;
- Уміння ідентифікувати на географічній карті природні об'єкти та давати їм фізико-географічну характеристику.

Очікувані результати навчання:

- Знання особливостей генезису, еволюції та трансформації геологічного середовища України.
- Знання природних особливостей та сучасних тенденцій клімату України.
- Знання географічних особливостей внутрішніх вод України.
- Знання ґрунтово-рослинного покриву України.
- Знання зоогеографічного районування території України.
- Знання різноманіття природних зон України та сучасних тенденцій їх розвитку.
- Знання внутрішніх відмінностей території України.
- Вміння характеризувати природні особливості України.
- Вміння аналізувати закономірності поширення родовищ корисних копалин по території України.
- Вміння виявляти тенденції кліматичних змін за певним статистичним матеріалом.
- Вміння визначати особливості трансформації внутрішніх вод, ґрунтово-рослинного покриву та тваринного світу України.
- Вміння показувати на географічній карті найбільш важливі природні об'єкти та надавати їм стисло характеристику.
- Вміння визначати регіональні особливості навколишнього природного середовища України.
- Вміння орієнтуватися по фізико-географічній карті України.
- Вміння аналізувати екологічні проблеми в різних регіонах України.

Міждисциплінарні зв'язки. Фізична географія України є важливою дисципліною, яка об'єднує різноманітні матеріали фундаментальних географічних дисциплін та дозволяє визначити певні регіональні особливості екологічних проблем. Вона має тісні зв'язки із геологією, геоморфологією, метеорологією, кліматологією, гідрологією, ґрунтознавством, ландшафтознавством та ін.

Зміст дисципліни**ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНИ**

Вступ. Об'єкт, предмет і методи дослідження. Географічне положення України. Дослідження природних умов і природних ресурсів України.

Геолого-тектонічна будова. Рельєф. Ресурси надр. Орографія та гіпсометрія. Тектонічна структура. Український кристалічний щит та інші тектонічні структури. Неотектонічні рухи. Геологічна будова. Основні етапи до четвертинної геологічної історії. Палеогеографія антропогену. Четвертинні зледеніння в межах України. Геоморфологічна будова. Геоморфологічні рівні. Геоморфологічне районування. Корисні копалини. Паливні корисні копалини. Рудні корисні копалини. Неметалічні корисні копалини.

Кліматичні умови і ресурси. Кліматоутворюючі фактори. Радіаційний фактор клімату. Циркуляційні фактори клімату. Земна поверхня як кліматоутворюючий фактор. Розподіл кліматичних показників. Температура повітря. Режим зволоження. Опади. Вітровий режим. Стихійні погодні явища. Сезонність погодних умов. Кліматичні ресурси. Кліматичне районування.

Моря, внутрішні води та їх ресурси. Фізико-географічна характеристика Чорного моря. Геологічна історія. Тектонічна будова. Геоморфологія дна та узбережжя. Кліматичні умови. Гідрологічні умови. Особливості органічного світу. Екологічні проблеми. Фізико-географічна характеристика Азовське моря. Геологічна історія. Тектонічна будова. Геоморфологія узбережжя. Кліматичні умови. Гідрологічні умови. Особливості органічного світу. Екологічні проблеми. Поверхневі і підземні води. Найбільші річки України. Найбільші озера України. Болота. Підземні вода. Штучні об'єкти. Екологічні проблеми внутрішніх вод. Водні ресурси і водний баланс. Гідрологічне районування.

Ґрунтовий, рослинний покрив і тваринний світ. Ґрунтовий покрив. Ґрунти рівнинної частини. Ґрунти Українських Карпат та Кримських гір. Рослинний покрив. Рослинні ресурси. Геоботанічне районування. Тваринний світ. Зоогеографічне районування.

Несприятливі природні процеси. Град. Смерчі. Суховії. Нагони. Заморозки. Ерозія. Абразія. Зсувні процеси.

Зміна основних компонентів природного середовища під впливом діяльності людини. Зміни в літосфері. Зміни в атмосфері. Зміни в гідросфері. Зміни в біосфері. Зміни в педосфері.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Ландшафти і фізико-географічне районування. Зміни ландшафтів за історичний час. Ландшафти України, їх типологія і класифікація. Типи і підтипи ландшафтів. Мішанолісові ландшафти. Широколистянолісові ландшафти. Лісостепові ландшафти. Степові ландшафти. Сухостепові ландшафти. Принципи і методи фізико-географічного районування.

Регіональні ландшафтні структури. Рівнинні ландшафтні структури.

Зона мішаних хвойно-широколистяних лісів. Поліській край. Волинське Полісся. Житомирське Полісся. Київське Полісся. Чернігівське Полісся. Новгород-Сіверське Полісся.

Зона широколистяних лісів. Волинська височинна область. Мале Полісся. Розтоцько-Опільська горогірна область. Західно-Подільська височинна область. Північно-Подільська височинна область. Прут-Дністровська височинна область.

Лісостепова зона. Придніпровська височинна область. Київська височинна область. Придністровська височинна область. Лівобережно-Дніпровський лісостеповий край.

Степова зона. Північностепова підзона. Середньостепова підзона. Південностепова підзона.

Гірські ландшафтні структури. Українські Карпати. Гірський Крим.

Геоecологічна ситуація в Україні. Природоохоронні території. Заповідники і природні національні парки. Геосистемний моніторинг навколишнього проривного середовища в Україні. Конструктивно-географічні засади регіонального природокористування.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Ланько А.І. Фізична географія Української РСР / А.І. Ланько, О.М. Маринич, М.І. Щербань. – К.: Радянська школа, 1969. – 268 с.

2. Маринич О.М. Фізична географія Української РСР / О.М. Маринич, А.І. Ланько, П.Г. Шищенко, М.І. Щербань. – К.: Вища школа, 1982. – 208 с.
3. Маринич О.М. Фізична географія України: [підручник] / О.М. Маринич, П.Г. Шищенко. – К.: Знання, 2006. – 511 с.

Додаткова література

1. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. – М.: ГУГК, 1978. – 183 с.
2. Бондарчук В.Г. Геологічна будова Української РСР / В.Г. Бондарчук. – К.: Радянська школа, 1963. – 375.
3. Бронфман А.М. Азовское море: Основы реконструкции / А.М. Бронфман, Е.П. Хлебников. – Л.: Гидрометиздат, 1985. – 272 с.
4. Воропай Л.І. Українські Карпати / Л.І. Воропай, М.О. Куниця. – К.: Радянська школа, 1966. – 166 с.
5. Геоботанічне районування Української РСР. – Київ: Наукова думка, 1977. – 303 с.
6. *Географічна енциклопедія України*: в 3-х томах. / За ред. О.М. Маринича. – Т. 1: А-Ж. – К.: Укр. Рад. Енцикл., 1989. – 414 с.
7. *Географічна енциклопедія України*: в 3-х томах. / За ред. О.М. Маринича. – Т. 2: З-О. – К.: Укр. Рад. Енцикл., 1989. – 480 с.
8. *Географічна енциклопедія України*: в 3-х томах. / За ред. О.М. Маринича. – Т. 3: П-Я. – К.: Укр. Рад. Енцикл., 1993. – 480 с.
9. *Географічна енциклопедія України*: в 3-х томах. / За ред. Маринича О.М. – Т. 3: П-Я. – К.: Укр. Рад. Енцикл., 1993. – 480 с.
10. Геология и полезные ископаемые Черного моря / Под ред. Е.Ф.Шнюкова. – К.: Карбон ЛТД, 1999. – 421 с.
11. Гидрометеорология и гидрохимия морей СССР. Азовское море // Под ред. Ф.С.Терзиева. – Т.V. – Спб.: Гидрометеиздат, 1991. – 237 с.
12. Гидрометеорология и гидрохимия морей СССР. Черное море // Под ред. Ф.С.Терзиева. – Т.IV. – Спб.: Гидрометеиздат, 1992. – 429 с.
13. Жупанський Я.І. Історія географії України / Я.І. Жупанський. – Львів: Світ, 1997. – 264 с.
14. Заморій П.К. Четвертинні відклади Української РСР / П.К. Заморій. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1961. – 550 с.
15. Заставний Ф.Д. Фізична географія України / Ф.Д. Заставний. – Львів: Світ, 1994. – 472 с.
16. Клімат України / За ред. В.М. Ліпінського, В.А. Дячука, В.М. Бабіченко. – К.: Вид-во Раєвського, 2003. – 343 с.
17. Коротун І.М. Природні умови та ресурси України: [навч. посібн.] / І.М. Коротун, Л.К. Коротун, С.І. Коротун – Рівне: Вид-во УДАВГ, 1997. – 175 с.
18. Природа Украинской ССР. Геология и полезные ископаемые / Под ред. Е. Ф. Шнюкова. – К.: *Наукова думка*, 1986. – 184 с.
19. Природа Украинской ССР. Животный мир / Под ред. В.А. Топачевского. – К.: *Наук. думка*, 1985. – 224 с.
20. Природа Украинской ССР. Климат / Под ред. К.Т. Логвинов, М.И. Щербаня. – К.: *Наук. думка*, 1984. – 227 с.

21. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / Маринич А.М., Пащенко В.М., Шищенко П.Г. – К.: Наук. думка, 1985. – 218 с.
22. Природа Украинской ССР. Моря и внутренние воды / В.Н. Грезе, Г.Г. Поликарпов, В.Д. Романенко и др. – К.: Наук.думка, 1987. – 224 с.
23. Природа Украинской ССР. Почвы / Н. Б. Вернандер, Д. А. Тютюник и др. – К.: Наук. думка, 1985. – 227 с.
24. Природа Украинской ССР. Растительный мир / Т.Л. Андриенко, О.Б. Блюм, С.П. Вассер и др. – К.: Наукова думка, 1985. – 208 с.
25. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / За ред. М.Ф. Бойка). – К.: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
26. Рельєф України / [Б.О.Вахрушев, І.П.Ковальчук, О.О.Комлев, Я.С.Кравчук, Е.Т.Палієнко, Г.І.Рудько, В.В. Стецюк]; За загальною редакцією В.В. Стецюка. – К.: Слово, 2010. – 688 с.
27. Рослий И.М. Геоморфология Украинской ССР / И.М. Рослий, Ю.А. Кошик, Э.Т. Палиенко и др – К.: Вища школа, 1990. – 287 с.
28. Руденко В.П. Природно-ресурсний потенціал природних регіонів України / В.П. Руденко, В.Я. Вацеба, Т.В. Соловей. – Чернівці: Рута, 2001. – 268 с.
29. Стецюк В.В. Екологічна геоморфологія України: [навч. посібн.] / В.В. Стецюк, Г.І.Рудько, Т.І.Ткаченко. – К.: Слово, 2010. – 368 с.
30. Фізико-географічне районування Української РСР / Під ред. В.П. Попова, О.М. Маринича, А.М. Ланько. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 683 с.

Навчальна програма дисципліни «Економічна та соціальна географія України»

*Укладачі: доцент, доктор географічних наук Д.С.Мальчикова,
кандидат географічних наук Н.В. Омельченко*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Економічна та соціальна географія України» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців ступеня вищої освіти «бакалавр». Вивчення дисципліни передбачає засвоєння особливостей географічного положення України, теоретико-методологічних основ територіальної організації господарства країни, особливостей геодемографічної ситуації та специфіки макрорайонування України.

Мета курсу – засвоєння студентами знань про сучасну територіальну диференціацію господарського комплексу та населення України, вивчення принципів та факторів просторової організації суспільства України і передумов розвитку господарства.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити вплив географічного положення України, історії її розвитку та наявного природно-ресурсного потенціалу на формування галузевої та територіальної структури господарства; проаналізувати геополітичні та гео економічні пріоритети України, виходячи з основних суспільно-географічних характеристик; проаналізувати запаси природних ресурсів України з точки зору раціонального природокористування; виявити основні геодемографічні особливості України, специфіку розселення та національного складу; дати загальну характеристику господарства України, проаналізувати особливості його галузевої і територіальної структури; проаналізувати чинники формування і функціонування, сучасний стан, територіальну організацію, проблеми та перспективи розвитку міжгалузевих комплексів України;

Практичні: розкрити основні види зовнішніх в'язків України, проаналізувати географію їх поширення; вивчити основні принципи та фактори районоутворення, розкрити особливості регіонів України (економічних районів) і показати територіальну диференціацію їх соціально-економічного розвитку; проаналізувати особливості суспільно-географічних макрорайонів України, їх спеціалізацію, структуру і місце в господарстві України.

Фахові предметні компетентності:

- Давати оцінку суспільно-географічного положення території;
- Здатність аналізувати демографічні, розселенські, міграційні та етнічні процеси в їх взаємозв'язку;
- Виявляти територіальні відмінності та давати соціально-економічну оцінку природних умов і запасів природних ресурсів з метою раціонального природокористування;
- Аналізувати компонентну і територіальну структуру галузевих і міжгалузевих комплексів;
- Вміння здійснювати комплексний суспільно-географічний аналіз макрорайонів та визначати проблеми і перспективи їх розвитку;

Очікувані результати навчання:

- Знання основних рис і особливостей суспільно-географічного положення України, її геополітичні та гео економічні вектори;
- Засвоєний зміст, сучасний стан та регіональні особливості демографічних, розселенських, міграційних та етнічних процесів в Україні;
- Вивчені основні риси господарства України: сучасний стан, особливості його галузевої і територіальної структури;
- Знання особливостей господарського освоєння території України;
- Знання закономірностей розміщення, географію та сучасний стан розвитку різних галузей виробничої та соціальної сфер;
- Знання основних напрямків та рис різних видів зовнішніх зв'язків України;
- Оволодіння інформацією про суспільно-географічну характеристику та специфічні риси розвитку макрорайонів України: історичні особливості господарського розвитку, природно-ресурсний, демографічний, працересурсний та виробничо-економічний потенціал, рівень економічного і соціального розвитку, сучасний стан та закономірності розміщення різних галузей виробництва, транспорту та соціальної сфери, рівень участі в територіальному поділі праці, інвестиційні можливості, проблеми та перспективи.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як геологія, геоморфологія, метеорологія і кліматологія, гідрологія, географія ґрунтів з основами ґрунтознавства, фізична географія України, основи технологій виробництва, історія України, географія населення, географія транспорту та ін.

Зміст дисципліни

Вступ. Предмет економічної та соціальної географії України. Теоретичні та практичні її проблеми. Рівень розвитку цієї науки. Практичне значення економічної та соціальної географії України в сучасний період. Основні її завдання на перспективу. Аналіз основних літературних, статистичних та картографічних джерел. Історико-географічні аспекти формування території України. Оцінка сучасного географічного положення України, Територія країни, її кордони, взаємодія з прилеглими територіями.

Умови і фактори територіальної організації господарства України

Економіко-географічна оцінка природних умов і ресурсів. Вплив природних умов і ресурсів на територіальну організацію господарства. Економіко-географічна їх оцінка. Склад і класифікація ресурсів. Природно-ресурсний потенціал різних областей, районів і ТВК. Рівень забезпеченості господарства України природними ресурсами, їх розміщення. Географічні проблеми раціонального природокористування.

Населення і трудові ресурси. Сучасні тенденції демографічних процесів на Україні та їх регіональні відмінності. Динаміка чисельності населення. Природний його рух. Міграція населення. Загальні та регіональні особливості національного окладу населення. Відмінності в густоті населення. Міське і сільське розселення в Україні. Процеси урбанізації і функціональна типологія міст. Проблеми розвитку малих і середніх міст. Географія сільського населення

республіки, проблеми і перспективи, Культурно-освітній рівень народу і його вплив на розвиток господарства. Господарська культура української нації.

Господарська топоніміка України. Географія українських прізвищ.

Трудові ресурси України. Територіальні відмінності у їх забезпеченні і занятості населення. Соціальні фактори розселення. Основні проблеми раціонального використання трудових ресурсів в сучасних умовах.

Загальна характеристика народного господарства. Особливості розвитку народногосподарського комплексу України і його місце у внутрісоюзному та міжнародному географічному поділі праці. Функціонально-галузева і функціонально-територіальна структура господарства республіки. Територіальні зрушення у розміщенні продуктивних сил. Рівні економічного розвитку областей і регіонів. Основні проблеми територіальної організації виробництва. Географічні аспекти економічного суверенітету України.

Функціонально-галузева структура господарства, основні проблеми географії галузей і міжгалузевих комплексів.

Географія промисловості. Загальна характеристика. Економіко-географічні умови і фактори територіальної організації промисловості. Структурні і територіальні особливості. Загальносоюзна спеціалізація промисловості України. Проблеми і перспективи.

Паливно-енергетичний комплекс

Загальна характеристика. Вугільна промисловість. Основні вугільні басейни. Донбас: проблеми і перспективи. Львівсько-Волинський та Дніпровський басейни. Соціально-економічні та екологічні проблеми.

Нафтова промисловість. Прикарпатський, Дніпровсько-Донецький та Причорноморський нафтогазоносні райони. Географія видобутку, переробки і транспортування нафти.

Газова промисловість. Географія видобутку, транспортування і переробки газу.

Електроенергетика. Фактори розвитку і розміщення. Районоутворююча роль галузі. Гідроенергетика і проблеми її розвитку. Дніпровський каскад ГЕС, проблеми і перспективи. Теплові електростанції. Атомні електростанції: соціально-економічні і екологічні проблеми розвитку. Наслідки аварії на Чорнобильській АЕС. Участь України в енергосистемах зарубіжних країн.

Комплекс галузей по виробництву конструкційних матеріалів

Загальна характеристика. Чорна металургія. Значення і проблеми розвитку. Сировинна база галузі. Територіальна організація чорної металургії. Придніпровський, Донецький, Приазовський металургійні райони. Перспективи розвитку галузі.

Кольорова металургія. Особливості і фактори розвитку і розміщення. Основні райони розміщення. Проблеми і перспективи.

Хімічна промисловість. Фактори розвитку і розміщення. Структура виробництва. Виробництво мінеральних добрив. Сірчанокислою на промисловість. Виробництво соди, отрутохімікатів, лакофарбова і анілінофарбова промисловість. Виробництво синтетичних смол, пластмас і хімічних волокон. Нафтохімія і гумоазбестова промисловість. Спеціалізовані галузеві підрайони хімічної промисловості. Екологічні проблеми розвитку галузі. Перспективи.

Індустріально-будівельний комплекс

Значення і роль галузі у народногосподарському комплексі республіки. Особливості і фактори розміщення. Сировинні бази і райони споживання. Характер територіальної організації комплексу. Зв'язки з іншими галузями народного господарства. Соціальні аспекти розвитку. Екологічні проблеми. Перспективи розвитку.

Лісопромисловий комплекс. Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість. Особливості і фактори територіальної організації комплексу. Лісові ресурси, їх охорона і відновлення. Територіальна організація лісопромислового комплексу. Лісопромислові райони. Проблеми і перспективи розвитку комплексу.

Машинобудівний комплекс.

Склад і значення комплексу. Випереджаючі темпи розвитку. Високий рівень територіального поширення. Районоутворююча, системоутворююча роль машинобудування. Основні фактори територіальної організації. Функціонально-галузева структура. Спеціалізація і кооперування. Вертикальне комбінування в галузі та його наслідки. Територіальна концентрація виробництва і філіалізація. Спеціалізовані галузеві райони і машинобудівні вузли та центри. Проблеми і перспективи розвитку машинобудування в Україні.

Комплекс галузей по виробництву товарів народного споживання.

Загальна характеристика. Легка промисловість. Роль і місце в народногосподарському комплексі України. Фактори розвитку і розміщення. Функціонально-галузева структура. Географія текстильної промисловості. Шкіряно-взуттєва та хутряна промисловість. Виробництво галантерейних виробів.

Поліграфічна та фарфоро-фаянсова промисловість. Принципи територіальної організації.

Місцева промисловість та її значення.

Проблеми і перспективи розвитку і територіальної організації галузей по виробництву товарів, народного споживання.

Територіальна організація галузей агропромислового комплексу України. Роль агропромислового комплексу в народному господарстві республіки і країни. Структура агропромислового комплексу. Агропромислові комбінати та об'єднання. Функціонально-галузева структура АПК України. Рослинницько-промислові комплекси. Зернопромисловий комплекс. Структура зернового господарства. Фактори розміщення. Географія хлібних, круп'яних, зернофуражних і бобових зернових культур. Територіальна організація борошномельно-круп'яної, хлібопекарної та кондитерської промисловості.

Географія технічних культур, фактори, що її зумовлюють. Структура посівних площ технічних культур. Зони вирощування цукрових буряків, соняшника, ефіроолійних культур, льону-довгунцю, конопель, тютюну та хмелю. Цукрова, олійно-жирова, конопле-джутова, тютюнова, пивоварна промисловість.

Картопля, овочі і баштанні культури. Зони їх вирощування. Вплив соціально-економічних факторів на особливості географії цих культур. Географія садівництва, ягідництва та виноградарства. Природні та соціально-

економічні передумови територіальної організації. Структура садівництва України.

Плодоовочеконсервна та виноробна промисловість.

Тваринницько-промислові комплекси м'ясопромисловий, молокопромисловий, птахопромисловий. Особливості фактори розміщення тваринництва. Кормова його база. Структура поголів'я. Територіальні відміни в спеціалізації тваринництва.

М'ясна та молокопереробна промисловість.

Соляна промисловість.

Зональні агропромислові комплекси: тваринницько-льонарсько-картоплярський (Поліський) з підприємствами переробної промисловості; тваринницько-буряково-зерновий (Лісостеповий) АПК з переробними підприємствами; тваринницько-зерново-соняшниковий (Степовий) АПК; виноградарсько-садівничо-тютюнницько-тваринницький (Кримсько-Карпатський) АПК передгірних і гірських районів.

Азональний приміський овочево-молочний АПК.

Географія транспорту і економічних зв'язків. Значення транспорту, як галузі матеріального виробництва у народногосподарському комплексі УРСР. Вплив транспорту на розвиток форм територіального зосередження виробництва. Взаємодія транспортної системи республіки в єдиній транспортній системі країни. Напрямки і структура перевезень пасажирів і вантажопотоків. Економіко-географічна характеристика основних видів транспорту (залізничного, автомобільного, морського, повітряного і трубопровідного). Основні транспортні вузли. Основні проблеми і перспективи розвитку і розміщення транспортної системи України.

Внутрішні та зовнішні економічні зв'язки України, їх роль у розвитку господарства країни.

Географія сфери послуг. Інфраструктура. Сфера послуг, її вплив на географію виробництва і населення. Складна і розгалужена структура сфери обслуговування України. Реальні доходи населення та інфляційні процеси.

Територіальна організація житлово-комунального господарства, побутового обслуговування, внутрішньої торгівлі, громадського харчування і зв'язку. Розвиток і територіальна організація рекреації. Система охорони здоров'я. Фізична культура і спорт. Народна освіта і наукове обслуговування. Перспективи розвитку географії послуг. Інфраструктура республіки, її вплив на розвиток і розміщення продуктивних сил.

Територіальна структура народного господарства України

Теоретичні основи суспільно-географічного районування.

Територіальний поділ праці і формування великих суспільно-географічних районів. Сучасне економіко-географічне районування України. Рівні економічного розвитку районів, проблеми міжрайонних зв'язків, удосконалення економіко-географічного районування республіки, господарської самостійності її регіонів.

Суспільно-географічні райони України: Донецький, Придніпровський, Північно-Східний, Столичний, Причорноморський, Центральнорайонський, Північно-Західний, Подільський, Карпатський.

Характеристика районів за програмою. Площа і населення району. Суспільно-географічна характеристика положення.

Природно-ресурсний потенціал району та його вплив на формування господарського комплексу.

Населення і трудові ресурси. Міське і сільське населення. Абсолютне зменшення населення в деяких областях і його причини. Проблеми і перспективи раціонального використання трудових ресурсів.

Місце і роль району в народногосподарському комплексі України.

Функціонально-галузева структура району. Комплекс виробничих циклів індустріальної і сировинної орієнтації.

Вугільно-енергетичний цикл. Видобуток і переробка кам'яного і бурого вугілля. Торф'яна промисловість. Розвиток електроенергетики. Основні енергетичні вузли. ТЕС, ТЕЦ, ГЕС, ГАЕС, АЕС. Взаємодія їх з енергетичними системами інших районів і країн. Проблеми розвитку атомної енергетики.

Нафтогазохімічний цикл. Видобуток і переробка нафти, природного газу.

Гірничохімічний цикл. Видобуток і переробка калійних солей і сірки.

Металургійний цикл чорних металів (видобуток і збагачення залізної і марганцевої руд, нерудної сировини, коксохімічне виробництво, виплавка металу). Кольорова металургія (виплавка алюмінію, магнію, титану, нікелю, ртуті, цинку, обробка кольорових металів). Металургійні райони і вузли.

Машинобудування і металообробка. Зв'язки з сировинними базами і районами споживання. Машинобудівні вузли.

Цикл фарфоро-фаянсової промисловості (видобуток каоліну і виробництво фарфору, фаянсу і кераміки). Скляна промисловість.

Лісопромисловий цикл. Лісова і деревообробна промисловість. Целюлозно-паперова і лісохімічна промисловість.

Індустріально-будівельний цикл (видобуток сировини, виробництво цементу, будівельних конструкцій). Територіальна організація виробництва.

Агропромисловий комплекс району. Умови і фактори розвитку і спеціалізації. Спеціалізовані, зональні та азонанальні АПК.

Рекреаційний комплекс (санаторно-курортне і туристичне господарство). Проблеми та перспективи розвитку.

Транспорт, внутрішні і міжрайонні зв'язки та проблеми їх раціоналізації. Структура вантажо- та пасажирообороту. Функціональні типи транспортних вузлів. Невиробнича сфера. Проблеми удосконалення економічних зв'язків різного рівня.

Функціонально-територіальна структура району. Господарські вузли і центри. Основні проблеми і перспективи розвитку територіальної організації господарства району. Екологічні проблеми.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Адміністративно-територіальний устрій України: історія та сучасність / За ред. В.Г. Яцуби. – К., 2002. – 269 с.
2. Доценко А. І. Адміністративно-територіальний устрій і розселення в Україні. – К.: РВПС України НАНУ, 2003.
3. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Економічна і соціальна географія України. Навч.-метод. посібн. – К.: ВПЦ "Київський ун-тет", 2010. – 239 с.

4. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Суспільно-географічне районування України. – К.: ВПЦ "Київський ун-тет", 2000. – 228 с.
5. Паламарчук М. М., Паламарчук О. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К.: Знання, 1998. – 415 с.
6. Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України: Монографія. – К.: Інститут географії НАНУ, 2009. – 300 с.
7. Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. Географія агропромислових комплексів: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. – 200 с.
8. Розміщення продуктивних сил України / За ред. Є.П.Качана. – К.: Вища шк., 1999. – 375 с.
9. Смалъ І.В. Економічна і соціальна географія України: Навч. посіб. – Ніжин: Вид-во Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2007. – 278 с.
10. Соціально-економічна географія України: Навч. посіб. / За ред. О. І. Шабля. – Л.: Світ, 2000. – 679 с.
11. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2014» / Держ. Служба статистики України; [за ред. І. М. Жук]. – К.: Держстат України, 2015. – С.163.
12. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект: Монографія / За ред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник. – К., 2003. – 404 с.

Додаткова література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К.: ВПЦ "Київ. ун-т", 2001. – 395 с.
2. Василенко Ю.В., Василенко Д.Ю. Зовнішня торгівля України: чинники, моделі, тенденції. – К., 2007. – 310 с.
3. Географічна енциклопедія України. – Т.1-3. – К.: Українська енциклопедія, 1989-1993.
4. Голиков А.П., Дейнека А.Г., Казакова Н.А. Размещение производительных сил и регионалистика. – Харьков: Олант, 2002. – 320 с.
5. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної та економічної географії. – К.: Либідь, 1996.
6. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В.О. Джаман. – Чернівці: «Рута», 2003. – 392 с.
7. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: монографія. – Львів: Літопис, 2006. – 490с.
8. Дронова О.Л. Геоурбаністика: навч.посібник / О.Л.Дронова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – С.105.
9. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 1997.-348с.
10. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994. – 472 с.
11. Захарченко В. І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України: Монографія. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 547 с.
12. Іщук С. І. Промислові комплекси України. Наукові основи територіальної організації. – К.: Вид-во Паливода А.В., 2003. – 248 с.

13. Іщук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія). – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1996. – 244 с.
14. Комплексний атлас України. – К.: ДНВП "Картографія", 2005. – 96 с.
15. Маруняк Є. О. Глобалізація та її вплив на розвиток регіонів України. – К.: Реферат, 2007. – 224 с.
16. Масляк П. О. Географія України: Навч. посіб. – К.: Стафед-2, 2000. – 148 с.
17. Нагірна В.П. Тваринницько-промисловий комплекс України (територіальна організація та ресурсокористування). – К., 1995 – 137 с.
18. Пащенко Ю. Є., Шулькевич О. В. Сучасний стан і розвиток транспортного машинобудування в Україні. – К.: РВПС НАНУ, 2003. – 52 с.
19. Пістун М. Д., Мезенцев К. В., Тьорло В. О. Регіональна політика України: суспільно-географічний аспект: Монографія. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2004. – 130 с.
20. Перцик Е.Н. Геоурбаністика: учебник для студ. высш. учеб. заведений / Е.Н.Перцик. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 432 с.
21. Руденко В.П., Трофимчук О.М. Український природно-ресурсний потенціал: Серія оцінкових картосхем. – Ч.2 – К.: УІНС, 2000. – 186 с.: 149 с.
22. Руденко Л.Г., Лісовський С.А. Природно-ресурсний потенціал як чинник економічного зростання в Україні // Укр. геогр. журнал. – 2001. – № 3. – С. 17-27
23. Тарасова Н. В., Калініченко І. С., Романенко В. А., Єфетова К. Ф., Довбня В. М. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / За ред. Б. М. Данилишина. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 307 с.
24. Тарасова Н. В., Калініченко І. С., Горський А. М., Зарудна О. С. Промисловий комплекс України: економічні трансформації та пріоритети розвитку / За ред. Б. М. Данилишина. – К.: Науковий світ, 2005. – 183 с.
25. Топчієв О.Г., Безверхнюк Т.М., Тітенко З.В. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики: Навч.-метод. посібник. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – 224 с.
26. Яцуба В.Г., Яцюк В.А., Матвіїшин О.Я., Карпінський Ю.О., Куйбіда В.С. Адміністративно-територіальний устрій України. Шляхи реформування. – К., 2007. – 366 с.

INTERNET-ресурси

1. <http://www.ua.all.biz/regions/>
2. <http://ukr-tur.narod.ru/turizm/regionukr/ukraine2.htm>
3. <http://ukr-tur.narod.ru/15pub/15publ.htm>
4. <http://www.library.univ.kiev.ua>
5. <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. <http://papers.univ.kiev.ua/geografija/articles>
7. http://old.niss.gov.ua/book/Krysachenko/6-1-Ukr_Socium.pdf
8. http://pidruchniki.ws/17280924/geografiya/ekonomichna_sotsialna_geografiya_ukrayini

Навчальна програма дисципліни «Геостатистика»

*Укладачі: доцент, доктор географічних наук **І.О. Пилипенко**,
старший викладач, кандидат географічних наук
Р.С. Молікевич*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Геостатистика» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр». Вивчення дисципліни передбачає ознайомлення з основними напрямками математизації географії; оволодіння основами математичної статистики, оволодіння основними методами математичної статистики, які найбільш часто застосовуються в прикладних географічних дослідженнях, вивчити статистичні пакети MS Excel та STATISTICA і їх можливостей для узагальнення і аналізу статистичних даних.

Мета курсу – формування у майбутніх фахівців з географії знань і навичок, необхідних для математико-статистичного аналізу суспільно-географічних процесів та явищ.

Завдання курсу:

Теоретичні: оволодіти методикою геостатистичних розрахунків; вміти аналізувати складні, масові суспільні та природні явища; встановлювати взаємозв'язки та взаємозалежності між природними та суспільними процесами та явищами; ознайомитися з сучасною обчислювальною технікою та її можливостями щодо геостатистичного аналізу;

Практичні: знати та володіти технологіями статистичного аналізу з метою подальшого їх використання надбанні географічної освіти; Оволодіти сучасними методами обробки географічної інформації; Оволодіти методами формування баз географічних даних з метою подальшого їх аналізу.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність до пошуку та відбору географічної інформації;
- Здатність створення баз даних для потреб геостатистичного аналізу;
- Здатність використання різноманітних методик для аналізу геоінформації, пошуку першопричин та взаємозалежностей процесів та явищ;
- Здатність аналізувати просторову інформацію за допомогою специфічних комп'ютерних програм;
- Здатність до математичного, аналогового та ГІС моделювання геопроектів.

Очікувані результати навчання:

- Знати основні положення теорії статистики;
- Знати основні етапи статистичного спостереження;
- Знати основні методи обробки географічної інформації;
- Вміти проводити статистичне спостереження географічних об'єктів та явищ;
- Вміти надавати географічну інтерпретацію отриманих результатів статичного спостереження;
- Вміти оволодіти первинними методами прогнозу розвитку географічних процесів.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, картографія, геоінформаційні системи і технології.

Зміст дисципліни

Статистичний метод. Необхідність і сфера застосування методу. Одиниці явища і сукупності. Масові явища та їх характерні особливості. Основа побудови статистичного методу. Переваги і недоліки методу.

Метод групування. Клас задач, що вирішуються. Головна мета методу. Види групувань. Типологічне групування. Структурне групування. Аналітичне групування. Загальна техніка групування. Основа групування: якісні і кількісні ознаки. Інтервал групування. Рівні і нерівні інтервали. Правила вибору виду інтервалу. Розрахунок величини інтервалу.

Міри центральної тенденції. Метод середніх. Сфера застосування і умови реалізації методу. Види середніх та їх форми. Середня арифметична проста. Середня арифметична зважена, середня арифметична інтервального ряду. Правила вибору форми середньої арифметичної. Середня гармонійна проста і зважена. Умови реалізації та техніка розрахунку. Середня геометрична. Застосування і побудова. Принципи вибору виду середньої.

Показники мінливості варіаційного ряду. Метод варіацій. Практичне значення і сфера реалізації. Характеристика основних показників. Розмах варіації. Основні недоліки показника. Середнє квадратичне (стандартне) відхилення. Інтеграція результатів. Коефіцієнт варіації; розрахунки та аналіз результатів. Переваги показника.

Вимірювання в географії. Поняття про вимірювання ознак. Якісні і кількісні ознаки. Шкали вимірювання та їх типи. Номінальна шкала. Шкала порядку. Кількісна і пропорційна шкали. Одиниці вимірювання. Одиниці вимірювання кількісних ознак. Вимірювання якісних Ознак (кваліметрія). Точність вимірювання. Типи помилок вимірювання.

Графічне відображення геостатистичної інформації. Сфера застосування методу. Вибір масштабу, шкал та форми графіків. Лінійні графіки. Оцінка концентрації. Крива Лоренца: застосування, техніка побудови та інтерпретація. Кількісні оціночні параметри. Трикутна діаграма. Загальне призначення, побудова та пояснення отриманих результатів. Переваги і недоліки трикутних діаграм. Зіркова діаграма. Застосування і техніка побудови. Номограми: клас задач і особливості розв'язання. Загальні відомості про центрографічні методи.

Кореляційний метод. Сфера застосування і головні завдання. Попередні умови реалізації методу. Умова однорідності даних. Умова незалежності даних. Умова виконання закону, нормального розподілу даних. Оціночні параметри і критерії. Коефіцієнт асиметрії. Коефіцієнт ексцесу.

Параметричні коефіцієнти кореляції. Лінійна і нелінійна залежності. Види коефіцієнтів кореляції. Парна лінійна кореляція і сфера застосування і розрахункові формули. Інтерпретація та оцінка отриманих результатів. Оцінка значень коефіцієнту за критерієм Стьюдента (t – критерій). Розрахунки стандартної помилки. Множинний коефіцієнт кореляції. Застосування і техніка розрахунків. Рангові коефіцієнти кореляції та сфера їх застосування. Види рангових коефіцієнтів: загальна характеристика. Коефіцієнт Фехнера. Методика

розрахунків. Коефіцієнт Спірмена. Техніка розрахунків. Інтерпретація і оцінка отриманих результатів. Коефіцієнт рангової кореляції Кендела. Розрахунки, інтерпретація і оцінка результатів. Коефіцієнт конкордації. Техніка розрахунків і оціночні параметри.

Кореляція якісних ознак. Можливі сфери застосування. Загальна характеристика основних показників. Визначення критерію наявності зв'язку. Коефіцієнт асоціації. Техніка розрахунків, інтерпретація і оцінка. Коефіцієнт контингенції. Розрахунки та інтерпретація результатів.

Побудова карт ізокорелят. Методи побудови та аналізу. Географічна інтерпретація отриманих результатів.

Регресійний метод. Необхідність й сфера застосування методу. Основні завдання, які вирішує метод. Головні вимоги до реалізації. Загальна модель регресії (лінійної). Інтерпретація коефіцієнтів регресійного рівняння. Оцінка розрахункових параметрів рівняння. Середня квадратична помилка рівняння і коефіцієнтів. Часткові (чисті) коефіцієнти множинної регресії. Коефіцієнт детермінації та його пояснення. Специфіка інтерпретації коефіцієнтів множинної регресії. Техніка стандартизації і нормування вихідних даних. Оцінка точності, рівняння множинної регресії. Оцінка корисності введення додаткової змінної.

Нелінійна регресія і кореляція. Сукупність регресійних кривих. Оціночні параметри регресійних рівнянь. Кореляційне відношення: техніка та аналіз застосування. Канонічна кореляція та інтерпретація її результатів. Поняття про просторову регресію: сфера реалізації і основні висновки. Паліативний підхід до застосування регресійного методу при аналізі геосистем та комплексів. Поверхня залишків регресії. Побудова статистичної поверхні залишків регресії. Географічна інтерпретація отриманих результатів.

Дисперсійний аналіз. Поняття про дисперсійний аналіз та сфера його застосування. Використання дисперсійного аналізу при однофакторних дослідках. Визначення і розкладання варіації. Визначення дисперсій. Аналіз дисперсій. Використання дисперсійного аналізу при двофакторних дослідках. Специфіка використання методу в суспільній географії. Обрахунки і аналіз машинної обробки даних методом дисперсійного аналізу.

Факторний аналіз. Загальні положення методу факторного аналізу. Поняття фактора в статистиці і суспільній географії. Сфера застосування факторного аналізу. Основна ідея методу. Головні типи задач, які вирішує факторний аналіз. Загальна розрахункова модель методу. Огляд підходів до вирішення задач методу. Головні умови застосування факторного аналізу. Нормування даних: необхідність і техніка реалізації. Проблема співвідношення між факторами та кількістю об'єктів спостереження. Головні результати факторного аналізу. Таблиця факторних навантажень та її інтерпретація. Числові критерії віднесення ознаки до фактора. Коефіцієнт детермінації як оціночний критерій. Таблиця факторних ваг та її інтерпретація. Основні оціночні параметри. Побудова факторних графіків і карт.

Дискримінантний та кластерний аналіз. Сфера застосування і головна ідея методу дискримінантно-го аналізу. Отримання канонічних дискримінантних функцій. Інтерпретація канонічних дискримінантних функцій. Двокоординатні і однокоординатні графіки. Загальне поняття про стандартизовані і структурні коефіцієнти дискримінантного аналізу. Оціночні параметри методу. Процедури

класифікації. Послідовний відбір змінних. Загальний огляд критеріїв відбору: статистика Уїлкса, Рао, Махаланобіса, та ін. Інтерпретація машинної обробки даних. Використання методу кластерного аналізу: перспективи і проблеми. Вибір змінних. Характеристика поняття подібності та її міри. Поняття про природу кластерів та техніка (способи) їх отримання. Ієрархічний агломеративний спосіб. Варіанти факторного аналізу (р-аналіз). Визначення числа кластерів. Методи перевірки обґрунтованості рішень.

Метод графів. Загальна характеристика методу. Використання графів в топологічному аналізі. Розрахунки міри зв'язності. Техніка розрахунків міри доступності. Загальні топологічні параметри сіток. Побудова графу сусідського положення. Багатокутові сітки: головні характеристики. Відношення і графи. Графи різних видів відношень. Відношення упорядкованості та їх графи. Графи причинно-наслідкових відношень. Графи як геометричне відображення класифікації. Загальний випадок побудови графу ієрархічної класифікації. Графи дихотомічної класифікації. Графи таксономізації.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Голиков А. П., Черваньов І. Г., Трофимов А.М. Математичні методи в географії. – Харків: вид-во при Харків, ун-ті. 1986 – 143с.
2. Голиков А. П. Экономико-географическое моделирование мирохозяйственных процессов: Учебн. пособие / А. П. Голиков. – Харьков: ХНУ, 2003. – 104 с.
3. Грицевич В.С. Математичні моделі в демогеографії. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка. – 2003. – 180с.
4. Дзенис З.Е. Методология и методика социально-эконом-географических исследований / Зигридс Дзенис. – Рига: Зинатне, 1980. – 262с.
5. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія / К. В. Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.
6. Михеева В. С. Математические методы в экономической географии. Ч. 2. Приложение теории графов: Курс лекций – М., 1983.
7. Персекин В.М. Методи і методика суспільно-географічних досліджень // Програми підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр». – К.: КНУ ім. Т.Шевченка.
8. Пилипенко І. О. Методи та методика суспільно-географічних досліджень: Навчальний посібник. / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
9. Теория статистики. Под ред. Проф. Г.Л. Громько. – М.: Инфра-М, 2000.
10. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем / А. Г. Топчиев. – К. – Одесса: Головное изд-во издательского объединения «Выща школа», 1988. – 188 с.
11. Чертко Н. К. Математические методы в географии: пособие для студентов геогр. фак. / Н. К. Чертко, А. А. Карпиченко. – Минск: БГУ, 2008. – 202 с.
12. Чекотовський Е.В. Графічний метод у статистиці на основі програми EXCEL – К.: Знання, 2000.
13. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії / О. І. Шаблій. – Львів: Вища школа, 1984. – 136 с.

Додаткова література

1. Грицевич В.С. Збірник практичних робіт з курсу "Статистичні методи в соціально-економічній географії". – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006.
2. Грицевич В.С. Статистичні ознаки та характеристики їхньої центральної тенденції: Тексти лекцій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.
3. Молікевич Р.С. Медико-географічні індикатори в оцінці якості життя населення / Р.С. Молікевич // Українська географія: сучасні виклики. Зб. наук. праць у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. 2. – С.216–219.
4. Пилипенко І.О. Процедура використання теорії графів для встановлення просторових закономірностей / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова // Географія в інформаційному суспільстві: зб. наук. пр. у 4-х т. – К.: ВГЛ «Обрії», 2008. – Т. 4. С. 85-86.
5. Пилипенко І. О. Застосування регресійного методу для визначення просторових закономірностей впливу факторів (на прикладі густоти населення Херсонської області) / І. О. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2007. – Вип. 3 (2). – С.125-128
6. Пилипенко І. О. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: Навчальний посібник. / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
7. Пилипенко І. О. Паліативний підхід до застосування регресійного методу в дослідженнях геосистем типу «центр-периферія» / І. О. Пилипенко, О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2009. – № 2 (66). – С. 31-37.
8. Пилипенко І. О. Суспільно географічний процес концентрування та його параметри як засіб делімітації території за ознаками «центр – периферія» / І. О. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – Вип. 5 (2). – С.76-80.
9. Пилипенко І.О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
10. Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С., Пилипенко В.Д. Правило Зіпфа-Медведкова на прикладі міст Запорізької та Херсонської областей // Розвиток географічної думки на Півдні України: проблеми і пошуки. Мелітополь: „Видавництво Мелітополь”. – С.112-116.
11. Полян П. М. Центрографический метод исследования территориальных структур: проблемы развития и применения / П. М. Полян, А. И. Трейвиш // Известия РАН. Серия географическая. – 1990. – №2. – С. 92–105.

INTERNET-ресурси

1. В.В. Шеломовский. Математическая статистика: – Курс лекций для студентов. <http://www.exponenta.ru/educat/systemat/shelomovsky/book.asp>
2. Орлов А.И. Прикладная статистика <http://www.aup.ru/books/m163/>
3. Учебник по программе STATISTICA <http://www.hr-portal.ru/statistica/index.php>

Навчальна програма дисципліни «Методи і методики суспільно-географічних досліджень»

*Укладачі: доцент, доктор географічних наук **Д.С. Мальчикова,**
асистент кафедри соціально-економічної географії
Г.Ю. Нападовська*

Пояснювальна записка

Дисципліна «Методи і методики суспільно-географічних досліджень» є базовою для підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр» зі спеціальностей 106 Географія. Вона орієнтована на ознайомлення з теоретико-методологічними основами, методами і методиками організації і проведення суспільно-географічних робіт в різних умовах, складання карт тощо.

Мета курсу – дати студентам базові знання з організації суспільно-географічних досліджень, основними методами їх проведення та використання в конкретних умовах.

Завдання курсу:

Теоретичні: ознайомити з теоретичними і практичними аспектами проведення суспільно-географічних досліджень, з інструментарієм суспільної географії щодо способів збору та обробки суспільно – географічної інформації на різних таксономічних рівнях; оволодіти основними методами і методиками проведення досліджень за різних природних, соціально-економічних умов.

Практичні: навчити правильно використовувати отримані знання в географічних, екологічних, регіональних дослідженнях; сформулювати сучасне розуміння місця суспільства в навколишньому середовищі, його зв'язків з природними і техногенними складниками.

Фахові предметні компетентності:

- Застосовувати числову модель методу;
- Обраховувати необхідні параметри методу
- Робити інтерпретацію обраного методу;
- Здійснювати оцінку достовірності отриманих результатів.

Очікувані результати навчання.

- Можливу сферу застосування певного методу;
- Сукупність інтерпретаційних характеристик методу;
- Загальну схему реалізації обраного методу;

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, основи наукових досліджень, геостатистика, геоінформаційні системи в географії, картографія, загальне землезнавство, географія ґрунтів, географія транспорту, географія населення.

Зміст дисципліни

Предмет, мета і завдання курсу “Методи суспільно-географічних досліджень”. **Теоритичні засади наукового пізнання та творчості.** Мета і завдання курсу. Особливості дослідницької, планової і проектної діяльності. Наукова картина світу. Наука і релігія. Науки природничі та суспільні. Наукова теорія. Методологія. Емпіричний та теоретичний рівні пізнання.

Фундаментальні та прикладні дослідження. Методологія індуктивних та дедуктивних досліджень. Понятійно-термінологічний апарат. Об'єкт і предмет суспільної географії. Основні напрямки суспільно-географічних досліджень. Рівні і масштаби суспільно-географічних досліджень.

Загальнонаукові та конкретнонаукові методи дослідженнях: загальна характеристика. Наукові методи та їх систематика. Методи суспільно-географічних досліджень. Загальнонаукові методи в суспільно-географічних дослідженнях. Картографічний метод. Метод ідеалізації. Метод формалізації. Математичні методи. Метод моделювання. Порівняльно-географічний метод. Методи класифікації та типізації. Системний метод. Системний підхід. Методи аналізу взаємозв'язків і взаємозалежностей. Географічні інформаційні системи (ГІС). ГІС-технології.

Порівняльна характеристика конкретно-наукових методів у суспільно-географічних дослідженнях. Порівняльно-географічний метод дослідження. Суспільно-географічний опис. Необхідність і сфера застосування. Техніка опису. Генералізація в суспільній географії. Принципи генералізації. Найголовніші правила узагальнення. Техніка реалізації. Порівняння в суспільній географії. Принципи побудови порівняння. Переваги і недоліки методу.

Суспільно-географічні дослідження: методологічний огляд. Особливості і принципи суспільно-географічних досліджень. Об'єкти суспільно-географічних досліджень. Польові та камеральні дослідження. Організація польових досліджень. Джерела первинної інформації. Збирання суспільно-географічних даних. Представлення інформації. Опис та вимірювання. Якісні та кількісні характеристики суспільно-географічних об'єктів. Наукова географічна мова. Напрямки формалізації у географічних дослідженнях. Просторове впорядкування суспільно-географічної інформації. Систематика географічних об'єктів по вертикалі та по горизонталі.

Графічний метод: спеціальні графіки, діаграми. Сфера застосування методу. Вибір масштабу, шкал та форми графіків. Лінійні графіки. Крива Лоренца: застосування, техніка побудови та інтерпретація. Кількісні оціночні параметри. Трикутна діаграма. Загальне призначення, побудова та пояснення отриманих результатів. Переваги і недоліки трикутних діаграм. Зіркова діаграма. Застосування і техніка побудови. Номограми: клас задач і особливості розв'язання. Загальні відомості про центрографічні методи.

Статистичні методи. Основи одномірної статистики. Розподіли. Необхідність і сфера, застосування методу. Одиниці явища і сукупності. Масові явища та їх характерні особливості. Основа побудови статистичного методу. Переваги і недоліки методу.

Групування і його види. Клас задач, що вирішуються. Головна мета методу. Види групувань. Типологічне групування. Структурне групування. Аналітичне групування. Загальна техніка групування. Основа групування: якісні і кількісні ознаки. Інтервал групування. Рівні і нерівні інтервали. Правила вибору виду інтервалу. Розрахунок величини інтервалу.

Метод середніх. Сфера застосування і умови реалізації методу. Види середніх та їх форми. Середня арифметична проста. Середня арифметична зважена. Середня арифметична інтервального ряду. Правила вибору форми

середньої арифметичної". Середня гармонійна проста і зважена. Умови реалізації та техніка розрахунку. Середня геометрична. Застосування і побудова. Принципи вибору виду середньої.

Кореляційний аналіз для двох і більшого числа стохастичних змінних. Параметрична кореляція. Сфера застосування і головні завдання. Попередні умови реалізації методу. Умова, однорідності даних. Умова незалежності даних. Умова виконання закону нормального розподілу даних. Оціночні параметри і критерії. Коефіцієнт асиметрії. Коефіцієнт ексцесу.

Параметричні коефіцієнти кореляції. Лінійна і нелінійна залежності. Види коефіцієнтів кореляції. Парна лінійна кореляція і сфера застосування і розрахункові формули. Інтерпретація та оцінка отриманих результатів. Оцінка значень коефіцієнту за критерієм Стьюдента (t-критерій). Розрахунки стандартної помилки. Множинний коефіцієнт кореляції. Застосування і техніка розрахунків. Інтерпретація результатів та оцінка їх значимості. Критерій Фішера (F-критерій). Розрахунки середньої квадратичної помилки. Частковий коефіцієнт кореляції. Сфера застосування. Розрахунок, інтерпретація і оцінка результатів. Коефіцієнт детермінації і застосування і пояснення. Загальна схема реалізації методу. Поняття про кореляційне відношення і нелінійний коефіцієнт кореляції. Інтерпретація результатів машинної обробки даних. Проблеми застосування методу в суспільній географії.

Факторний аналіз. Загальні положення методу факторного аналізу. Поняття фактора в статистиці і суспільній географії. Сфера застосування факторного аналізу. Основна ідея методу. Головні типи задач, які вирішує факторний аналіз. Загальна розрахункова модель методу. Огляд підходів до вирішення задач методу. Головні умови застосування факторного аналізу. Нормування даних: необхідність і техніка реалізації. Проблема співвідношення між факторами та кількістю об'єктів спостереження. Головні результати факторного аналізу. Таблиця факторних навантажень та її інтерпретація. Числові критерії віднесення, ознаки до фактора. Коефіцієнт детермінації як оціночний критерій. Таблиця факторних ваг та її інтерпретація. Основні оціночні параметри. Побудова факторних графіків і карт. Техніка реалізації методу на ЕОМ та інтерпретація результатів машинної обробки.

Метод графів, особливості його застосування у суспільно-географічних дослідженнях. Загальна характеристика методу. Використання графів в топологічному аналізі. Розрахунки міри зв'язності. Техніка розрахунків міри доступності. Загальні топологічні параметри сіток. Побудова графу сусідського положення. Багатокутові сітки, головні характеристики. Відношення і графи. Графи різних видів відношень. Відношення упорядкованості та їх графи. Графи причинно-наслідкових відношень, і графи як геометричне відображення класифікації. Загальний випадок побудови графу ієрархічної класифікації. Графи дихотомічної класифікації. Графи таксономізації.

Дискримінантний і кластерний аналіз. Сфера застосування і головна ідея методу дискримінантного аналізу. Отримання канонічних іскримінантних функцій. Інтерпретація канонічних дискримінантних функцій. Двокоординатні і однокоординатні графіки. Загальне поняття про стандартизовані і структурні коефіцієнти дискримінантного аналізу. Оціночні параметри методу. Процедури

класифікації. Послідовний відбір змінних. Загальний огляд критеріїв відбору: статистика Уїлкса, Рао, Махаланобіса, та ін. Інтерпретація машинної обробки даних. Використання методу кластерного аналізу: перспективи і проблеми. Вибір змінних. Характеристика поняття подібності та її міри. Поняття про природу кластерів та техніка (способи) їх отримання. Ієрархічний агломеративний спосіб. Техніка ітеративного ґрунтування. Варіанти факторного аналізу (С)-аналіз). Визначення числа кластерів. Методи перевірки обґрунтованості рішень. Тести значимості ознак. 1 Процедура Монте-Карло. Використання персональних комп'ютерів та інтерпретація матеріалів машинної обробки даних. Машинна графіка.

Методи прогнозування. Суспільно-географічний опис. Необхідність і сфера застосування. Техніка опису. Генералізація в суспільній географії. Принципи генералізації. Найголовніші правила узагальнення. Техніка реалізації. Порівняння в суспільній географії. Принципи побудови порівняння. Переваги і недоліки методу.

Оціночні критерії кореляційного аналізу. Множинна кореляція і непараметричний кореляційний аналіз. Оцінка значень коефіцієнту за критерієм Стюдента (і-критерій). Розрахунки стандартної помилки. Множинний коефіцієнт кореляції. Застосування і техніка розрахунків. Інтерпретація результатів та оцінка їх значимості. Критерій Фішера (Р-критерій). Розрахунки середньої квадратичної помилки. Частковий коефіцієнт кореляції. Сфера застосування. Розрахунок, інтерпретація і оцінка результатів. Коефіцієнт детермінації і застосування і пояснення. Загальна схема реалізації методу. Поняття про кореляційне відношення і нелінійний коефіцієнт кореляції. Інтерпретація результатів машинної обробки даних. Проблеми застосування методу в суспільній географії.

Рангові коефіцієнти кореляції. Кореляційний аналіз якісних ознак. Рангові коефіцієнти кореляції та сфера її застосування. Види рангових коефіцієнтів: загальна характеристика. Коефіцієнт Фехнера. Методика розрахунків. Коефіцієнт Спірмена. Техніка розрахунків. Інтерпретація і оцінка отриманих результатів. Коефіцієнт рангової кореляції Кендела. Розрахунки, інтерпретація і оцінка результатів. Коефіцієнт конкордації. Техніка розрахунків і оціночні параметри. Кореляція якісних ознак. Можливі сфери застосування. Загальна характеристика основних показників. Визначення критерію наявності зв'язку. Коефіцієнт асоціації. Техніка розрахунків, інтерпретація і оцінка. Коефіцієнт контингенції. Розрахунки та інтерпретація результатів.

Регресійний аналіз: загальний огляд. Необхідність й сфера застосування методу., Основні завдання, які вирішує метод. Головні вимоги до реалізації. Умова мультиколінеарності ознак. Умова оптимальності розміру масиву числових даних. Загальна модель регресії (лінійної). Інтерпретація коефіцієнтів регресійного рівняння. Оцінка розрахункових параметрів рівняння. Середня квадратична помилка рівняння і коефіцієнтів. Критерії значимості Фішера (Γ – критерій) та Стюдента (і– критерій). Коефіцієнт еластичності. Часткові (чисті) коефіцієнти множинної регресії. Коефіцієнт детермінації та його пояснення. Специфіка інтерпретації коефіцієнтів

множинної регресії. Техніка стандартизації і нормування вихідних даних. Оцінка точності рівняння множинної регресії.

Суспільно-географічне дослідження населення і розселення населення в регіоні. Методика аналізу геодемографічних процесів. Аналіз територіальної диференціації геодемографічних процесів. Геодемографічний прогноз. Методика геодемографічного районування. Аналіз демографічної ситуації. Геодемографічне районування. Дослідження систем розселення.

Вимір людського розвитку. Показники якості життя населення. Дослідження рівня життя населення.

Суспільно-географічне дослідження природно-ресурсного потенціалу. Характеристика особливостей територіальної диференціації природно-ресурсного потенціалу. Причини нерівномірного розподілу.

Методи та підходи дослідження господарського комплексу регіону. Методи та підходи дослідження господарського комплексу і інтенсивності освоєння території. Вплив факторів розміщення виробництва на територіальну структуру господарства.

Дослідження сільськогосподарського виробництва. Цільові настанови досліджень. Вихідні матеріали. Програма дослідження сільськогосподарського підприємства. Рослинництво. Тваринництво. Економічні показники сільськогосподарського підприємства. Аналіз структури сільськогосподарського виробництва. Виробнича спеціалізація сільськогосподарства.

Нелінійна регресія і кореляція. Нелінійна регресія і кореляція. Сукупність регресійних кривих. Оціночні параметри регресійних рівнянь. Кореляційне відношення: техніка та аналіз застосування. Канонічна кореляція та інтерпретація її результатів. Поняття про просторову регресію: сфера реалізації і основні висновки. Гребенева регресія і її головні особливості. Реалізація регресійного методу на ЕОМ. Результати машинної обробки та їх інтерпретація.

Дисперсійний аналіз. Метод статистичної перевірки. Поняття про дисперсійний аналіз та сфера його застосування. Використання дисперсійного аналізу при однофакторних дослідженнях. Визначення і розкладання варіації. Визначення дисперсій. Аналіз дисперсій. Використання дисперсійного аналізу при двофакторних дослідженнях. Специфіка використання методу в суспільній географії. Обрахунки і аналіз машинної обробки даних методом дисперсійного аналізу. Загальна ідея та сфера застосування методу. Характеристика основних понять. Критерії для середніх. Критерії для дисперсій. Критерій для зв'язків. Критерії узгодженості. Критерії випадковості. Проблеми реалізації методу в суспільній географії.

Проблеми і перспективи розвитку методів суспільно-географічних досліджень. Регіональні банки даних. Гнучкі інформаційні системи. Машинна графіка. Електронні карти. Експертні системи.

Суспільно-географічне дослідження особливостей природокористування та екологічної ситуації в регіоні. Специфічні риси географії екологічних проблем регіону. Особливості природокористування і пов'язані з цим відміни у змінах навколишнього природного середовища.

Методи підходи районування у суспільно-географічних дослідженнях. Еколого-економічне районування регіону як один з комплексних видів

суспільно-географічного районування. Глибокий всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів області. Причини просторової диференціації еколого-економічного комплексу в її межах.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Гагина Н. В. Методы геоэкологических исследований: Курс лекций / Н.В. Гагина, Т. А. Федорцова. – Минск: БГУ, 2002. – 98 с.
2. Кілінська К.Й. Основи науково-дослідної роботи з географії: Навчально-методичний посібник. – Чернівці: Рута, 2001. – 112 с.
3. Коновалова Н.І. Методика соціальних та економіко-географічних досліджень: Навч. пос. – Чернівці: Рута, 1998. – 87 с.
4. Мороз С.А., Онопрієнко В.І., Бортник С.Ю. Методологія географічної науки: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1997. – 333 с.
5. Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: Навчальний посібник. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
6. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

Додаткова література

1. Борисова Е. И. Интегральные показатели социально-экономического развития регионов / Е. И. Борисова // Вестник Московского университета. Серия 5. География. – 2005. – №4. – С. 24-30.
2. Дзенис З. Е. Методология и методика социально-экономгеографических исследований / Зигридис Дзенис. – Рига: Зинатне, 1980. – 262 с.
3. Дьяконов К.Н., Касимов Н.С., Тикунов В.С. Современные методы географических исследований. – М.: Просвещение: АО “Учеблит”, 1996. – 207 с.
4. Исаченко А.Г. Теория и методология географической науки. – М.: Академия, 2004. – 400с.
5. Котовський І.М., Бойко В.М., Пилипенко І.О. Польові практики з географічних дисциплін. Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл та студентів Інституту природознавства. – Херсон: Вид-во ХДУ. – 2004. – 89 с.
6. Маергойз И. М. Методика мелкомасштабных экономикогеографических исследований / И. М. Маергойз. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 140 с.
7. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: ВПЦ “Київ, ун-т”, 2005. – 253 с.
8. Павленко А. Ф. Основи регіональної діагностики: Навч. посібник / Ф. Павленко, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: ВГЛ «Обрії», 2003. – 70 с.
9. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища шк., 1996. – 231 с.
10. Тойн П. Ньюби П. Методы географических исследований. Вып. 1. Экономическая география. – М.: Прогресс, 1971. – 271 с.
12. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: Підручник для студ. географ, спеціальностей. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.

13. Хаггет П. География: синтез современных знаний / П. Хаггет; [пер. с английск. Л. Н. Кудряшовой; под ред. В. М. Гохмана, Г. М. Игнатьева, Л. Р. Серебрянного]. – М.: Прогресс, 1978. – 685 с.
14. Харвей Д. Научное объяснение В географии. Общая методология науки и методология географии / Д. Харвей; [пер. с английск. В. Я. Барласа, В.В. Голосова]. – М.: Прогресс, 1974. – 504 с.
15. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії. – Львів: Вища школа, 1984. – 135 с.
16. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2003. – 744 с.
17. Шупер В. А. Методология географии на переломе эпох / В. А. Шупер // Известия РАН. Серия географическая. – 2003. – №4. – С. 27-35.

INTERNET-ресурси

1. <http://ecgeo.pu.ru/doc/Approach%20and%20method%20in%20social-economic%20geography.pdf>
2. http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp21.htm
3. <http://ukr-tur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/postati/suspgeopistun1.htm>
4. http://www.geo-vestnik.psu.ru/files/vest/240_sharygin.pdf
5. http://www.nbu.gov.ua/Articles/Kultnar/knp68/knp68_125-129.pdf
6. http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nzvdpu_geogr/2008_17/metodu%20sypsilno-geografichnux%20doslidjen.pdf

Навчальна програма дисципліни «Географічна районологія»

*Укладач: доцент, доктор географічних наук **І.О. Пилипенко***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Географічна районологія» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців спеціальності 106 Географія, рівня вищої освіти «Бакалавр».

Мета курсу – формування у майбутніх фахівців знань і навичок, необхідних для комплексного дослідження господарства регіонів, соціально-економічного районування територій різних масштабів.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити методика дослідження структури суспільно-географічного району; розкрити зміст методу суспільно-географічного районування; охарактеризувати зарубіжний досвід районування; розкрити понятійно-термінологічний апарат науки; проаналізувати історію формування вітчизняних районологічних знань; висвітлити наукові засади вивчення процесу суспільно-географічного районування.

Практичні: визначити основні сучасні проблеми та перспективи розвитку суспільно-географічної районології; вміти самостійно обирати суспільні, природничі та екологічні ознаки і критерії для проведення галузевих та інтегральних суспільно-географічних районувань.

Фахові предметні компетентності:

- Володіти методикою суспільно-географічного районування.
- Володіти концепціями комплексного, збалансованого, сталого розвитку суспільно-географічних районів.
- Знати функціональну структуру суспільно-географічних районів.
- Розуміти значення суспільно-географічної районології, її місце в структурі суспільної географії.
- Розуміти суть, принципи, критерії та показники суспільно-географічного районування
- Знати види і рівні суспільно-географічного районування, їх принципові відмінності та спільні риси;

Очікувані результати навчання:

- Розуміти понятійно-термінологічний апарат науки;
- Знати історію і досвід вітчизняної та зарубіжної районологічної думки;
- Розуміти суть, чинники та закономірності суспільно-географічного районування;
- Вміти визначати спеціалізацію та рівень комплексності суспільно-географічних районів;
- Вміти аналізувати компонентну, територіальну та управлінську структури суспільно-географічних районів;
- Вміти виявляти елементи територіальної структури суспільно-географічних районів та визначати рівень сформованості опорного каркасу їх території;
- Вміти проводити суспільно-географічне районування території на різних таксономічних рівнях;

- Вміти проводити галузеве районування території, зокрема промислово-, агропромислово-, транспортно-, соціально-географічне районування;
- Вміти визначати тенденції, проблеми та перспективи розвитку суспільно-географічних районів.

Зміст дисципліни

Вступ до суспільно-географічної районології. Значення суспільно-географічної районології. Мета і завдання курсу. Місце суспільно-географічної районології в системі географічних знань. Зв'язок суспільно-географічної районології з іншими дисциплінами. Суспільно-географічна районологія та районознавство.

Об'єкт дослідження суспільно-географічної районології – суспільно-географічний район. Предмет дослідження – закономірності утворення та методи виділення суспільно-географічних районів.

Поняттєво-термінологічний апарат: ареал, район, регіон; геопростір, територія, геоторія; комплекс, система; територіально-виробничий комплекс, суспільно-географічний комплекс; суспільно-географічний район, суспільно-географічне районування; економічне районування, соціально-економічне районування, суспільно-географічне районування.

Методи дослідження: суспільно-географічне районування; порівняльно-описовий, енерговиробничих циклів, картографічний, моделювання; історичний, літературний тощо.

Суспільно-географічний район як об'єкт дослідження. Розвиток уявлень про суспільно-географічний район. Період описової районології. Домінування принципу однорідності районів. Районування з пізнавальною метою. Описово-статистичні дослідження. Виділення господарських районів (К.Герман, К.Арсеньєв). Теорія району як реально існуючого утворення (М.Огарьов). Вивчення факторів районування, розробка принципів, показників районування (П.Семенов-Тян-Шанський, Д.Менделєєв, В.Семенов-Тян-Шанський). Розробка наукових засад сільськогосподарського районування (Д.Ріхтер, О.Скворцов, О.Фортунатов, О.Челінцев та ін.). Період практичної районології. Ідея єдності економічного і адміністративного районування: адміністративно-господарське районування. Значення енергетичного принципу районування. Розробка наукових основ радянського економічного районування. Діяльність комісій Держплану та ВЦК. Питання економічної завершеності районів, їх внутрішньої неоднорідності, перспективності, врахування національних меж (І.Александров, Г.Кржижановський, Л.Нікітін). Період теоретичної районології. Теорія району як виробничого комплексу з певною спеціалізацією загальнодержавного масштабу (М.Баранський). Вчення про типи економічних районів (С.Бернштейн-Коган). Вчення про районні виробничо-територіальні комплекси, метод енерговиробничих циклів (М.Колосовський). Раднаргоспівський принцип управління народним господарством. Розробка методологічних основ економічного районування (П.Алампієв). Питання об'єктивності існування економічних районів, їх спеціалізації і комплексного розвитку, економічних зв'язків, галузевої структури, визначення таксономічних рівнів економічного районування (В.Кістанов, А.Колотієвський, І.Нікольський, В.Четиркін та ін.). Теоретичні узагальнення досвіду економічного районування (І.Белоусов, Т.Калашнікова,

М.Пістун, Ю.Саушкін, Л.Смірнягін). Дробне внутріреспубліканське та внутріобласне районування (Б.Хорєв, М.Шаригін та ін.). Посилення ролі соціальних умов та факторів: соціально-економічне районування. Сучасний період районології. Розробка наукових основ української районології (М.Пістун, В.Поповкін, О.Шаблій, М.Паламарчук та ін.). Обґрунтування нових видів галузевого районування. Концепція суспільно-географічного районування. Проблема визначення методологічної бази сучасної української районології.

Сутність поняття „Суспільно-географічний район”. Підходи до розуміння та суть поняття “суспільно-географічний район”: суспільно-географічний район як частина господарства країни, суспільно-географічний район як комплекс, суспільно-географічний район як територія. Об’єктивність суспільно-географічних районів. Суспільно-географічний район та культурний (економічний) ландшафт. Властивості суспільно-географічного району: цілісність та специфіка.

Класифікація суспільно-географічних районів: за таксономічним рівнем, за повнотою охоплення людської діяльності на території, за рівнем розвитку, за суспільно-географічним положенням, за спеціалізацією, за проблемністю. Однорідний та вузловий райони.

Методологічні підходи до дослідження суспільно-географічних районів. Системно-структурний підхід: район як система, що має властивості цілісності, емерджентності, структурності, ієрархічності, функціональності, організованості, еволюційності. Біхевіористичний підхід: район як образ, що має властивості суб’єктивності, перцепційності, холистичності, стереотипності, самоідентичності. Синергетичний підхід: район як система, що само організується і має властивості нелінійності розвитку, динамічної ієрархічності, фіналізму, нерівноважності, хаотичності, дисипативності, фрактальності.

Процес суспільно-географічного районоутворення. Сутність та чинники суспільно-географічного районоутворення. Об’єктивність процесів районоутворення. Географічний поділ праці – головна об’єктивна передумова районоутворення. Історичні, природно-екологічні, економічні, соціально-культурні та психологічні, політико-правові умови суспільно-географічного районоутворення. Фактори районоутворення: потенціал суспільно-географічного положення, природноресурсний та працересурсний потенціал, системи розселення, рівень урбанізації, рівень економічного і соціального розвитку.

Географічний поділ праці як передумова суспільно-географічного районоутворення. Сутність ГПП. Абсолютний та відносний ГПП. Види ГПП: між районами як цілим, між районами як поліструктурними утвореннями. Масштаби ГПП: міжнародний, міжрайонний, внутрішньорайонний. Показники участі районів у ГПП: експортна, імпортна квота, зовнішньоторговельна квота.

Концепції географічного поділу праці. Меркантилізм. Класичні теорії: абсолютних та порівняльних переваг. Факторні теорії: теорема Хекшера-Оліна, „парадокс” Леонтьєва. Сучасні теорії: конкурентних переваг Портера, ефекту масштабу Кругмена, життєвого циклу товару Вернона, технологічного розриву Познера.

Закономірності суспільно-географічного районуотворення. Закономірності суспільно-географічного районуотворення як результат дії суспільно-географічних законів. Поляризація. Стадійність. Комплексність. Поняття “ядро районуотворення”. Стадії формування ядер районуотворення. Стадія рівномірного розміщення локальних ядер. Стадія моноядерної поляризації території. Стадія поліядерної поляризації території. Стадія рівномірного використання території.

Метод суспільно-географічного районування. Сутність та науково-практичне значення суспільно-географічного районування. Таксономізація. Види таксономізації: зонування, районування, картування ареалів. Відповідність районування закономірностям районуотворення. Постановка мета та суб’єктивність районування. Наукове та практичне значення. Вдосконалення АТУ на основі районування.

Принципи, критерії та показники районування. Поняття “принципи районування” та підходи до їх визначення. Принципи об’єктивної територіальної цілісності, історичності, перспективності, адміністративний (конгруенції). Проблема співвідношення сіток суспільно-географічного районування та адміністративно-територіального поділу. Критерії суспільно-географічного районування: підвищення рівня сформованості території шляхом розв’язання вузлових проблем, раціональність використання ресурсного потенціалу, ефективність економічного і соціального розвитку, поліпшення екологічної ситуації. Показники наявності та інтенсивності зв’язків між ядром та периферією.

Таксономічні рівні районування. Поняття про рівні районування. Макрорайонування: суть, значення, специфіка, визначальні чинники, показники. Мезорайонування: суть, значення, специфіка, визначальні чинники, показники. Мікрорайонування: суть, значення, специфіка, визначальні чинники, показники. Проблеми виділення топорівня суспільно-географічного районування. Типізація мікрорайонів. Внутріобласне та дробне районування.

Види суспільно-географічного районування. Підходи до визначення видів районування. Інтегральне районування. Міжгалузеве районування. Галузеве районування. Загальногалузеве і внутрішньогалузеве районування. Види галузевого районування. Промислове районування: суть, значення, специфіка, види. Промислові райони, вузли, центри, пункти. Агропромислове районування: суть, значення, специфіка, види. Агропромислові райони, вузли, центри, пункти. Транспортно-географічне районування: суть, значення, специфіка, види. Транспортно-географічні райони, підрайони, вузли. Соціально-географічне районування: суть, значення, специфіка, види. Торговельно-географічне районування. Рекреаційно-географічне районування. Культурно-географічне районування. Політико-географічне районування. Нові види галузевого районування.

Методика суспільно-географічного районування. Вимоги, способи та етапи районування. Вичерпність, неповторюваність, одномасштабність, гнучкість районування. Дедуктивний та індуктивний способи районування. Розрізнення, осмислення та розмежування районів.

Методика виділення ядер суспільно-географічного районуотворення. Математико-картографічні методи. Потенціал поля людської діяльності.

Регіональні ядра. Внутрішньорегіональні ядра. Локальні ядра. Внутрішня та зовнішня периферія.

Методика делімітації суспільно-географічних районів. Виділення районів на основі аналіз зв'язків між ядром та периферією: і виробничо-технологічних, виробничо-реалізаційних, трудових, культурно-побутових, інфраструктурних, комунікаційно-інформаційних, адміністративно-управлінських. Накладання сфер впливу ядер. Оверлейний аналіз. Визначення буферних зон. Медіанний спосіб делімітації. Врахування адміністративних границь. Виділення районів шляхом побудови багатокутників Тіссена (геометричний метод). Врахування нерівнозначності впливу ядер районоутворення.

Дослідження суспільно-географічних районів. Компонентна структура суспільно-географічного району. Підходи до визначення компонентної структури району: за галузевою та функціональною ознаками. Чотири рівні галузевої структури району. Головні, базові, супутні, додаткові, місцеві, обслуговуючі галузі. Динамічні характеристики галузей району. Динамічні, нові (пропульсивні, комплексуючі), лідируючі галузі.

Методика визначення спеціалізації суспільно-географічних районів. Поняття спеціалізації районів. Міжрайонна та внутрішньо районна спеціалізація. Позарайонне споживання як сутність міжрайонної спеціалізації. Відмінність понять “галузь спеціалізації” та “профілююча галузь”. Показники районної спеціалізації: індекс спеціалізації, коефіцієнт відносної експортної спеціалізації, коефіцієнт товарності.

Територіальна (прострова) структура суспільно-географічного району. Елементи територіальної структури: точки, лінії, ядра, центри, фокуси, осередки, вузли, центри, пункти. Опорний каркас території району. Типи територіальної структури: радіально-кільцевий, прямокутно-регулярний, лінійно-вузловий, лінійно-фасадний, басейновий, змішаний. Підрайон. Полюси зростання району. Конфігурація району. Протяжність, компактність, симетричність.

Методика дослідження просторової структури району. Аналіз переміщень, мереж (каналів зв'язку), вузлів мережі, ієрархії вузлів, поверхонь, дифузії (П. Гагет). Аналіз вузлових утворень: ієрархія вузлів, класифікація за різними критеріями (генетична, функціональна, морфологічна класифікації), оцінка емпіричних залежностей („ранг-розмір”, „розмір-функції”), аналіз конфігурації системи вузлових утворень, аналіз еволюції вузлових утворень. Аналіз мереж: ієрархія мереж, класифікація за різними критеріями (генетична, морфологічна, галузева класифікації), оцінка доступності, зв'язності, вразливості мереж, аналіз густоти мереж, їх еволюції. Аналіз просторових взаємодій: аналіз опорного каркасу, визначення типу територіальної структури, аналіз взаємодій типу „центр-периферія”, аналіз еволюції просторової структури (визначення циклів, стадій).

Зв'язки в суспільно-географічному районі. Внутрішні та зовнішні зв'язки. Горизонтальні та вертикальні зв'язки. Виробничі, соціальні; виробничо-ресурсні, виробничо-соціальні, соціально-ресурсні, управлінські зв'язки. Комплексність суспільно-географічного району як максимальна тіснота зв'язків та відсутність диспропорцій. Поняття “комплексність”, “рівень комплексності”, “комплексний розвиток району”. Поняття “пропорційність”, “комплексно-

пропорційний розвиток району”. Основні види пропорцій в районі. Поняття про регіональні диспропорції. Показники районної комплексності: показники зв’язків та диспропорцій.

Метод енерговиробничих циклів. Розвиток концепції енерговиробничих циклів. Класичне та сучасне трактування ЕВЦ. Структура енерговиробничого циклу. Систематизація енерговиробничих циклів СГР.

Зарубіжний досвід районологічних досліджень. Напрями зарубіжних районологічних досліджень. Хорологічна та позитивістська філософські концепції. Унікальність та універсальність районів.

Французька школа. Теорія унікальності районів як комплексів природних умов і способу життя людини (поняття “пеї”) (П. Відаль де ла Блаш, А. Деманжон). Теорія полюсів розвитку району (Ф. Перру, Ж. Будвіль).

Німецька школа. Теорії штандорту (Й. фон Тюнен, А. Вебер). Теорія центральних місць (В. Кристаллер, А. Льош).

Англо-американська школа. Теорія унікальності районів як логічних конструкцій (поняття “компаж”) (Д. Віттліс, Р. Гартшорн). Теорія просторової взаємодії (В. Бунге, Б. Беррі, П. Гагет). Регіоналістика (В. Айзард, В. Леонтєв).

Сучасні зарубіжні районологічні концепції. Дифузійні, динамічні, поведінкові районологічні теорії (Т. Гегерstrand, А. Пред). Синергетичні теорії.

Центр і периферія як елементи геопростору. Гносеологічні аспекти дослідження систем «центр – периферія». Історіографія суспільно-географічних досліджень центр-периферійних відношень і зв’язків. Основні динамічні й структурні характеристики центральних, напівпериферійних і периферійних територій. Концепт периферії як елементу геопростору у суспільно-географічних дослідженнях. Суспільно-географічна сутність та специфічні риси периферії як елементу геопростору. Функціональні відмінності центру та периферії в контексті різних аспектів функціонування і розвитку. Принципова схема ієрархічної будови центр-периферійних відношень у геопросторі. Геопросторова делімітація та метризація суспільно-географічних периферій на регіональному рівні. Геопросторове визначення периферії на основі використання гравітаційних моделей та оцінки відстаней. Делімітація території регіону з виділенням «центру» та «периферії» на основі показників динаміки чисельності населення. Делімітація території регіону з виділенням «центру» та «периферії» на основі показників територіального концентрування

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Суспільно-географічне районування України. – К.: ВПЦ „Київський ун-тет”, 2000.
2. Іщук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (Методологія, теорія). – К., 1996.
3. Количественные методы районирования и классификации / [Трофимов А. М., Заботин Я. И., Панасюк М. В., Рубцов В. А.]. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1985. – 120 с.
4. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку. – К.: ВПЦ „Київський ун-тет”, 2005.

5. Пістун М.Д., Мезенцев К.В., Тьорло В.О. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект. – К.: ВПЦ „Київський ун-тет”, 2004.
6. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005.
7. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2003.
8. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. Навч. посібник. – К., 1996.

Додаткова література

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Блій Г. Географія: світи, регіони, концепти / Г. де Блій, Пітер Муллер, [пер. с англійськ. Д. Олесневич, О. Олесневич, Н. Стельмах, І. Босак, Передмова та розділ «Україна» О. Шаблій]. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
3. Гладкий О. В. Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій: Монографія. / О. В. Гладкий; [за ред. С. І. Іщука]. – К.: ВГЛ «Обрії», 2008. – 360 с.
4. Грицай О. В. Центр и периферия в региональном развитии / О. В. Грицай, Г. В. Иоффе, А. И. Трейвиш. – М.: Наука, 1991. – 168с.
5. Дудник І. М. Суспільно-географічні системи низового рівня (теоретичні та методичні аспекти) / Іван Дудник. – Полтава: Полтавський літератор, 1997. – 248 с.
6. Пилипенко І.О. Історичні аспекти становлення та розвитку концепції «центр – периферія» / І.О. Пилипенко // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені М. Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2008 – Вип. 1. – С.103-107.
7. Пилипенко І. О. Механізми формування суспільно-географічних периферій в контексті динамічних концепцій регіонального розвитку / І. О. Пилипенко // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 162. – С. 23-27.
8. Пилипенко І. О. Суспільно географічний процес концентрування та його параметри як засіб делімітації території за ознаками «центр – периферія» / І. О. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – Вип. 5 (2). – С.76-80
9. Пилипенко І. О. Суспільно-географічна сутність та специфічні риси периферії як елементу геопростору / І. О. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2009. – Вип. 6 (1). – С. 61-64.

INTERNET-ресурси

1. Каганский В. Центр – Провинция – Периферия – Граница / Владимир Каганский // Русский Журнал (Обзоры) – 2004. – Режим доступу до джерела: www.russ.ru/culture/20041026_kag.html
2. Учебник по программе STATISTICA <http://www.hr-portal.ru/statistica/index.php>

Навчальна програма дисципліни «Соціальна географія»

Укладач: доцент, кандидат соціологічних наук М.А.Гоманюк

Пояснювальна записка

Успішне вирішення теоретичних і методологічних проблем викладання соціальної географії у вузах вимагає формування навчальної програми курсу. Як відомо, навчальний курс – це не вся наука, а дидактично перероблена система знань, виділена із науки в цілях навчання, географічної освіти майбутнього спеціаліста. При його розробці необхідно керуватися певними концептуальними положеннями. Серед них необхідно відзначити направленість програми на вивчення сучасних проблем територіальної організації суспільства і регіональних соціальних структур. Завдання полягає в тому, щоб програма курсу відповідала сучасним вимогам, узагальнювала нові закономірності і тенденції, давала їм наукову інтерпретацію. Вона повинна бути на рівні передових досягнень науки. Важливо також, щоб усі розділи і теми програми були взаємопов'язані. Зміст і логіка програми повинні виходити із того, що засвоєння соціально-географічних знань буде міняти стиль мислення студентів, вводити їх у зовсім новий світ понять, категорій і законів, навчить мислити строгими науковими категоріями. При цьому стиль і мова програми повинні носити проблемний характер, зацікавлювати студентів у пізнанні і вивченні соціальної географії.

Мета курсу – формування професійних компетенцій студентів – майбутніх вчителів географії на основі набутих методологічних, методичних і географічних знань.

Завдання курсу:

Теоретичні – оволодіти системою знань з основних розділів соціальної географії: цільовий і змістовий компоненти, діяльнісний компонент (методи, форми організації), результативність навчання; засвоїти розвиваючий і виховний потенціал змісту соціальної географії у загальноосвітньому навчальному закладі.

Практичні – сформувати вміння застосовувати новітні географічні знання під час викладання географії; проводити соціально-географічні та соціологічні дослідження. Запропонована програма курсу показує прагнення до можливо більш повного охоплення соціальної реальності в результаті вивчення соціальної географії. Даний курс покликаний дати цілісне уявлення про територіальну організацію соціального життя суспільства, соціуму, його закономірності і тенденції в регіональному вимірі. Водночас він допоможе з'єднати абстрактну теорію з живою практикою, вийти на актуальні проблеми сьогодення.

Фахові предметні компетентності:

- Знати об'єкт та предмет соціальної географії;
- Вміти характеризувати статистичні дані;
- Характеристика сакральної географії.

Очікуванні результати навчання:

- Об'єкт та предмет соціальної географії;
- Основні поняття соціальної географії;

- Методи соціально-географічних досліджень;
- Основні галузі соціальної географії та поняття і процеси в їх межах;
- Специфіку соціально-географічних процесів у світі;
- Специфіку соціально-географічних процесів в Україні.
- Складати програму соціально-географічного дослідження;
- Працювати зі статистичної інформацією соціального характеру;
- Складати інструментарій соціально-географічного дослідження;
- Аналізувати та прогнозувати деякі соціально-географічні процеси.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін:

Зміст дисципліни

Об'єкт та предмет соціальної географії. Соціальна система координат. Політичні ілюзії проекції Меркатора. Проекція Галла-Петерса. Суб'єктивність, міфологічність та стереотипність сприйняття простору. Північ-південь, схід-захід. Поняття «соціального» в структурі наукових знань. Соціальне коріння суб'єктивності в стереотипності сприйняття. Різні типи мап (європейська, американська, китайська, австралійська, чилійська). Територіальний (регіональний) вимір різних проявів соціальності – політична сфера, економічна, релігійна, етнічна тощо. Територіальні аспекти соціального життя. Територіальні спільноти. Ойкумена. Континент і частина світу. Старий та новий світ. Регіон. Соціальний простір та соціальний час. Об'єкт соціальної географії. Предмет соціальної географії. Соціальна географія як наука про територіальну організацію і регіональні закономірності соціальних процесів. Соціогеографія.

Кейс-стаді «Моя Європа». Що таке Європа? Кордони Європи. Європа географічна. Центр Європи (різні версії). Європа політична. Європа культурна. Європа футбольна. Євроцентризм. Географічні «відкриття». Європейські цінності. Європейські регіони: Західна Європа, Центральна-Європа, Центрально-Східна Європа, Східна Європа тощо. Християнська Європа. Мусульманська Європа. Англосакський світ. Слов'янський світ. Європейська топоніміка. Україна в Європі: історія та перспективи. Моя особиста Європа. Есе «Я – (не-) європеєць»

Методологія та методи дослідження в соціальній географії. Основні методологічні принципи соціально-географічних досліджень. Демографічний, психологічний та соціологічний підходи до вивчення соціально-географічних процесів. Поняття соціально-географічного факту. Програма соціально-географічного (соціологічного) дослідження. Якісна та кількісна методологія. Методи збору первинної інформації: спостереження, опитування (глибинне і масове вибірконе), контент-аналіз, експеримент. Методи аналізу емпіричних даних.

Організація конкретного соціологічного дослідження. Вибір теми індивідуальної роботи. Етапи соціологічного дослідження. Основні поняття: генеральна сукупність, вибірка, репрезентативність. Види вибірок. Робота зі статистичними даними. Розрахунок квотної вибірки за соціально-демографічними та територіальними ознаками. Персонал дослідницького центру. Підготовка вибіркового завдання для інтерв'юера.

Просторові властивості суспільств. Еволюція уявлень про географічний та соціальний простір та час. Властивості соціального простору. Простір і територія. Центр і периферія. Джентрифікація. Відношення до простору: кочовий та осілий спосіб життя. Форми територіальної організації суспільства. Особливості просторової організації суспільства. Соціальна дистанція. Шкала Богардуса. Ефект гетто. Рівні організації простору. Державні, наддержавні територіальні утворення. Кордони. Типи кордонів: політичні, природні. Делімітація та демаркація кордонів. Приклади кордонів: «природні» та «штучні» (Африка, Аравійський півострів, США). Територіальні претензії. Територіальний суверенітет. Соціально-географічний вимір глобалізації. Міжнародна територія. Території зі змішаним та перехідним режимом. Спірні території (Західна Сахара, Фолклендські острови, Курильські острови тощо). Невизнані державні утворення. Адміністративні території. Територіальні та мережеві спільноти.

Підготовка польових документів в соціологічному дослідженні. Зміст анкети. Роботі зі змінними. Композиція анкети. Дизайн анкети. Преамбула. Змістовні блоки. Соціальна стратифікація. Соціально-демографічний блок. Кодування в анкетах. Види запитань – відкриті, закриті, напівзакриті. Шкали. Види шкал – номінальна, порядкова, метрична. Підготовка опитувального бланку.

Регіональні свідомості. Соціальна перцепція простору. Просторова самоідентифікація. Маркери просторової ідентичності. Територіальні уявлення. Батьківщина, мала батьківщина, Вітчизна. Територіальний/національний менталітет. Локальний патріотизм. Типи етнохоронімів. «Тутешні». «Геній місця». Просторові зони і територія людини. Особиста територія. Зональні простори. Національні та поселенські відмінності зональних просторів. Ієрархія регіональних та інших свідомостей. Політичні аспекти регіональної свідомості. Сепаратизм. Іредентизм. Регіональна ідентичність в Україні. Брендінг території.

Практика інтерв'юера. Місце інтерв'юера у соціологічному опитуванні. Етика та естетика інтерв'юера. Етико-правові засади роботи інтерв'юера. Світові та національні стандарти проведення соціологічних досліджень. Інструктаж. Пошук респондентів. Проведення інтерв'ю за методикою Ф2Ф. Специфіка проведення різних видів опитування. Фактори, що впливають на викривлення інформації. Вимоги до публікації результатів соціологічних досліджень. Якість соціологічної інформації. Маніпуляції за допомогою «соціологічної» інформації. Основні світові та українські соціологічні центри.

Соціальний час. Фізичний, психологічний і соціальний час. Історичні форми часу. Лінійність часу. Інтенсивність часу. Соціальність часу: автохтони, старожили, переселенці. Літочислення (від сотворіння світу, від Різдва Христова, від Хіджри та ін.). Календарі: юліанський та григоріанський, сонячний та місячний. Часові пояси та політичний устрій. Декретний час. Час і економіка. Робочий/не робочий час. Час і правові норми. Приховане безробіття.

Сакральна географія. Об'єкт і предмет сакральної географії. Елементи релігії. Соціальні функції релігійної віри. Форми релігійних організацій: церква, деномінація, секта, культ. Типи релігій. Родоплемінні, національні, світові релігії. Релігії. Релігійний склад населення. Географія релігії і віровчень.

Географія світових релігій. «Канонічна територія». Умма. Релігійні центри: Єрусалим, Мекка, Стамбул-Константинополь, Рим та ін. Паломництво. Релігійні конфлікти. Тенденції розвитку релігії. Екуменізм.

Сакральна географія України. Історія розповсюдження основних церков на території сучасної України. Основні релігійні конфесії в Україні. Напрямки основних релігій та організації в Україні, що їх представляють. Релігійні центри та місця паломництва в Україні. Специфіка збору інформації релігійного характеру. Соціологічні індикатори релігійності.

Гендерна географія. Теоретичні засади і джерела гендерної теорії. Гендерна стратифікація. Гендерні стереотипи. Гендерні питання у сфері праці. Гендерні аспекти сфери політики і влади. Фемінізм. Суфражизм. Індекс гендерної нерівності: поняття і величина по країнах світу. Сексизм. Гендерна дискримінація. Тенденції і перспективи гендерного розвитку у світі.

Гендерна географія України. Маскулінність та фемінність в Україні. Соціально-демографічні відмінності. Просторові аспекти гендеру в Україні: гендер в різних типах поселень, регіональні відмінності. Гендерні аспекти в економіці, політиці, культурі. Гендер і українське законодавство. Гендерні бар'єри. Проблема «скляної стелі» Гендер і міграції. Гендер і права людини. Перспективи маскулінності та фемінності в Україні.

Політична та електоральна географія. Політика як соціальне явище. Політична сфера суспільства, її структура і основні функції. Суб'єкти і об'єкти політичних процесів і управління. Політико-географічні фактори в формуванні територіальної структури і організації суспільства. Територіальна розстановка політичних сил в країні. Політичний устрій і держава в політичній системі. Політична влада. Режими політичної влади: тоталітарний, авторитарний, демократичний, анархічний. Проблема прав і свобод людини в історії і сучасності. Політичні системи світу. Посткомунізм і політична трансформація комуністичних суспільств. Політична культура суспільства і людина. Географія впливу політичних партій. Залежності впливу партій від різних соціально-економічних факторів. Географічні відмінності в політичній культурі. Оцінка впливу різних просторово виражених процесів на розстановку політичних сил життя суспільства.

Політична та електоральна географія сучасної України. Політична палітра України. Типи партій. Регіональні особливості. Електоральна мапа України. «Червоний пояс». Соціально-демографічні, історичні та релігійні чинники впливу на електоральну поведінку. Електоральний паспорт території. Прогнозування електоральних процесів.

Якість життя. Загальні поняття про рівень соціального розвитку і якість життя населення територій. Дослідження якості життя. Основні групи та індикатори виміру соціального розвитку і якості життя населення. Міжнародний індекс щастя. Соціологічні компоненти дослідження якості життя.

Якість життя в Україні. Економічні компоненти рівня соціального розвитку і якості життя населення: економічний добробут доход на душу населення, доля сімей, проживаючих вище лінії бідності, банківські депозити на душу населення, забезпеченість житлом і т.д. Політичні компоненти.

Екологічні компоненти. Компоненти охорони здоров'я і освіти. Умови життя. Культура. Сфера відпочинку. Безпека життя. Соціальна справедливість.

Інші галузі соціальної географії. Географія соціально-культурного розвитку. Географія способу життя. Географія науки і культури. Медична географія та географія здоров'я. Географія харчування. Географія споживання. Географія сексуальності. Географія девіантної поведінки.

Список рекомендованої література

Основа література

1. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії. – К.: Знання, 2000. – 204 с.
2. Филиппов А.Ф. Социология пространства. – СПб.: Владимир Даль, 2008. – 284 с.
3. Гоманюк М.А. Інтерв'юер у масовому опитуванні. Кишеньковий навчально-методичний посібник. – Херсон: Гілея, 2013. – 86 с.
4. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії. – К., 1997.
5. Соціально-економічна географія. – Львів, 1994.
6. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Онтологічний статус соціальної географії// Економічна і соціальна географія. – К., 1999.
7. Джонстон Р.Дж. География и географы. – М., 1987.
8. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України. Львів, 2000.
9. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – К., 2002.

INTERNET-ресурси

1. Державна служба статистики України – <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Журнал National Geographic – <http://ngm.nationalgeographic.com/>
<https://www.facebook.com/NatGeoUkraine>

Навчальна програма дисципліни «Географія транспорту»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Географія транспорту» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр».

Методологія вивчення дисципліни повинна виходити із принципу єдності фізико- та економіко-географічних знань, який впливає із того, що рівень розвитку транспортних систем до певної міри може розглядатися як відносно автономний ресурс соціально-економічних територіальних систем, бо транспорт забезпечує зв'язки між усіма їх ланками. Більше того, завдяки транспорту територія і функціонує як соціально-економічна система. З огляду на це студенти повинні навчитися пов'язувати основні розділи дисципліни «Географія транспорту» з іншими географічними дисциплінами і конкретні методичні прийоми використати при написанні курсових і випускних робіт.

Мета курсу – оволодіння студентами знаннями різноманітних і складних проблем територіальної організації транспортних систем як регіональних, так і галузевих, а також теоретико-методичними основами структурного аналізу транспортних систем.

Завдання курсу:

Теоретичні: визначити специфічні особливості розвитку транспортних систем в територіально-виробничих комплексах, системах розселення, а також участь транспорту в процесі природокористування; сформулювати уявлення про транспортні мережі і транспортні системи, закономірності і типи їх розвитку, фактори формування.

Практичні: характеризувати особливості транспорту як області суспільного виробництва, його вплив на розміщення промисловості, значущість кожного виду транспорту; вивчити географію шляхів сполучення окремих видів транспорту

Фахові предметні компетентності:

- Здатність аналізувати і визначати транспортну забезпеченість території.
- Здатність здійснювати класифікацію і типологію транспортних пунктів і вузлів.
- Здатність визначати транспортну рухливість населення та оптимальні транспортно-економічні зв'язки.

Очікувані результати навчання.

- Знання основних термінів і понять з географії транспорту;
- Знання методів кількісного аналізу транспортних вузлів;
- Знання специфічних рис розвитку транспорту як галузі народного господарства;
- Знання структурних особливостей транспортних систем світу,
- Знання розміщення транспортних вузлів і магістралей в Україні і світі.

Міждисциплінарні зв'язки. Для засвоєння курсу «Географія транспорту» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін:

«Географія населення», «Регіональна економічна та соціальна географія», «Картографія з основами топографія», «Математика», «Дистанційне зондування Землі», «Економіка», «Економічна та соціальна географія України», «Географія світового господарства».

Зміст дисципліни

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТРАНСПОРТУ І ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ

Зародження та розвиток географії транспорту. Предмет, метод і завдання географії транспорту. Становлення та розвиток світових комунікацій як передумова виникнення окремого наукового напрямку – географії транспорту. Становлення географії транспорту та транспортної інфраструктури як окремого наукового напрямку в Україні. **Географія транспорту як наука.** Предмет вивчення географії транспорту. Місце географії транспорту в системі географічних наук. Методи і завдання географії транспорту як галузі економічної географії. Основні терміни і поняття географії транспорту: обсяг перевезень, вантажо- і пасажиропотоки, сезонна нерівномірність перевезень, транспортний баланс та його основні показники, густина шляхів сполучення, собівартість перевезень, дальність перевезень, транспортні тарифи тощо. Зв'язок географії транспорту з іншими економіко-географічними та економічними науками.

Особливості транспорту як галузі народного господарства. Транспортні мережі і транспортні системи. Фактори формування транспортних систем. Транспорт як специфічна галузь матеріального виробництва (вантажний транспорт) і сфери обслуговування (пасажирський транспорт). Значення, функції і структура транспорту. Особливості транспорту як галузі народного господарства: специфіка вартості, створеної на транспорті, предмети праці на транспорті, особлива форма використання природного середовища, забезпечення транспортних зв'язків між галузями та районами виробництва, участь транспорту у повній вартості продукції. Види транспорту і транспортних мереж. Фактори формування транспортних систем і роботи окремих видів транспорту. Транспортний фактор у розвитку суспільства.

Транспортні мережі і транспортні системи. Закономірності і типи їх розвитку. Природно-екологічні та соціально-економічні фактори формування транспортних систем. Транспортна мережа як необхідна складова транспортних систем. Морфологія транспортних мереж. Структурні особливості транспортних систем. Трансформаційні процеси на транспорті в умовах реформування економіки України і переходу до ринку.

Функціональна організація транспорту. Транспортно-виробничі системи. Транспортна логістика.

Функціональна та організаційно-управлінська структура транспортної системи. Поняття про функціональну структуру транспортної системи. Пасажирський і вантажний транспорт, магістральний і місцевий – як ланки функціональної структури транспортної системи. Поняття про транспортну інфраструктуру.

Специфіка організаційно-управлінської структури транспортної системи в нових умовах господарювання. Форми власності на транспорті. Схема управління окремих галузевих транспортно-виробничих систем (залізничного,

автомобільного, морського, внутрішнього водного, повітряного і трубопровідного) та проблеми її вдосконалення. Взаємопов'язаність елементів територіальної, функціональної та організаційно-управлінської структури транспортної системи.

Функціонально-галузева структура транспортної системи. Поняття про галузеву структуру транспортної системи, основні показники, які кладуться в основу при її визначенні. Раціональні сфери впливу окремих видів транспорту. Галузеві транспортні системи як специфічні транспортно-виробничі комплекси та як структурна ланка регіональних транспортних систем. Технічні та економічні особливості окремих видів транспорту.

Традиційні і нові види транспорту. Основні функції транспортних систем. Фактори, які визначають формування галузевої структури регіональних транспортних систем.

Дослідження транспортних комплексів і мереж. Показники роботи транспорту. Поняття про територіальну структуру транспортної системи. Територіальна структура і територіальна організація транспортної системи. Лінійні, пунктові та ареальні елементи територіальної структури транспортної системи.

Методичні основи дослідження лінійних елементів територіальної структури транспортної системи. Показники забезпеченості території мережею шляхів сполучення: густина шляхів сполучення в розрахунку на одиницю площі території; формули Е.Енгеля, Ю.Успенського, Л. Василевського. М.Колосовського та ін. Поняття про транспортну доступність території. Класифікація транспортних магістралей. Основні критерії класифікації транспортних магістралей. Основні критерії класифікації залізниць, внутрішніх водних шляхів, морських шляхів, автомобільних шляхів.

Транспортні пункти і вузли як основні пунктові елементи територіальної структури транспортної системи. Класифікація залізничних станцій і вузлів, морських і річкових портів та пристаней, автотранспортних пунктів. Типологія транспортних вузлів. Методи кількісної оцінки географічного положення транспортних вузлів на магістралях. Специфіка утворення ареальних елементів територіальної структури транспортної системи. Фактори, які визначають територіальну структуру транспортної системи.

Географія транспортно-економічних зв'язків і вантажопотоків. Система транспортного обслуговування економічних районів. Транспортно-економічне районування.

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ З ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИМИ КОМПЛЕКСАМИ, СИСТЕМАМИ РОЗСЕЛЕННЯ ТА ПРИРОДНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ.

Транспортні системи і територіально-виробничі комплекси. Матеріальне виробництво як фактор формування транспортних систем. Характер взаємодії територіально-виробничих комплексів і транспортних систем. Співвідношення елементів територіальної структури промисловості і транспортних систем. Формування виробничо-економічних зв'язків промислових систем, раціональної зони постачання сировиною, паливом та збуту готової продукції для їх реалізації. Надмірно далекі та зустрічні перевезення вантажів. Економічне районування та зонування перевезень.

Критерії оптимальності і показники для вирішення транспортних задач. Застосування математичних методів для визначення оптимальних транспортно-економічних зв'язків.

Транспортні системи і агропромислові комплекси. Роль місцевої мережі шляхів сполучення в реалізації виробничо-економічних зв'язків АПК. Показники забезпеченості сільськогосподарської ланки АПК автомобільними шляхами. Кількісний вираз економічних збитків від бездоріжжя. Показники економічної ефективності шляхового будівництва в районах інтенсивного сільськогосподарського виробництва. Проблеми раціоналізації процесу перевезень в АПК на рівні "сировинна зона – переробне підприємство". Перевезення вантажів на короткі відстані і їх реалізація окремими видами транспорту.

Транспорт і системи розселення. Розвиток транспортних систем і систем міських і сільських поселень. Транспортна рухливість населення, її види та методи дослідження. Фактори, які визначають рухливість міського та сільського населення.

Пасажирські перевезення, їх класифікація, міські, міжміські та приміські пасажирські перевезення та їх реалізація окремими видами транспорту. Специфіка сільських пасажирських перевезень. Транспортні перевезення в районах масового відпочинку, рекреації і туризму.

Транспортні системи і природно-територіальні системи. Вплив природних умов та ресурсів на формування регіональних і галузевих транспортних систем. Транспортні системи як один із факторів антропогенного впливу на навколишнє середовище. Транспорт як споживач палива, джерело шуму та забруднення навколишнього середовища токсичними речовинами. Проблеми раціонального використання земельних ресурсів під транспортні споруди і шляхи сполучення. Методи економічної оцінки збитків, які завдають транспортні засоби навколишньому середовищу. Екологічні проблеми транспортних систем в Україні та шляхи їх вирішення.

Транспорт і зовнішньоекономічні зв'язки. Роль транспорту в зовнішній торгівлі.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ І ШЛЯХИ ЇЇ РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Транспортний комплекс України: сучасний стан та тенденції розвитку. Структурні особливості транспортної системи України.

Транспортна система України, специфіка її галузевої, функціональної та територіальної структур. Транспортні системи суспільно-економічних районів і підрайонів. Забезпеченість регіонів шляхами сполучення. Співвідношення вантажного і пасажирського транспорту, магістрального і місцевого. Інтегральні транспортні вузли та структура їх вантажообороту. Проблеми раціоналізації галузевої, функціональної та територіальної структур транспортної системи України та її регіонів.

Транспортно-комунікаційні коридори України. Сучасний стан розвитку транспортних коридорів в Україні. Проблеми і перспективи розвитку транспорту України в період становлення ринкової економіки.

Світова транспортна система. Особливості розвитку і розміщення транспорту світу. Типологія світових транспортних систем.

Територіальна організація залізничного транспорту. Роль залізничного транспорту в транспортній системі. Географія залізничних вантажних перевезень. Проблеми територіальної організації залізничного транспорту та шляхи їх вирішення. Електрифікація залізниць. Ринкові економічні відносини на залізничному транспорті.

Територіальна організація автомобільного транспорту. Роль автомобільного транспорту в транспортній системі України та інших країн. Організаційно-управлінська структура автомобільного транспорту. Густота автомобільних шляхів та забезпеченість ними окремих регіонів. Основні напрями раціоналізації територіальної організації автомобільного транспорту.

Територіальна організація внутрішнього водного транспорту. Роль внутрішнього водного транспорту в транспортній системі країн світу. Роль магістральних і малих річок у внутрішніх водних перевезеннях, структура вантажних перевезень. Взаємодія внутрішнього водного і залізничного транспорту. Основні порти та пристані, структура їх вантажообороту. Пасажирські перевезення на водних магістралях. Основні проблеми вдосконалення територіальної організації внутрішнього водного транспорту на сучасному етапі.

Територіальна організація морського транспорту. Роль морського транспорту в транспортній системі країн світу. Характеристика морського транспорту по басейнах. Забезпечення морським транспортом зовнішніх і внутрішніх транспортно-економічних зв'язків. Основні морські порти, структура їх вантажообороту. Морські пасажирські перевезення, їх динаміка. Основні напрями перспективного розвитку морського транспорту. Проблеми модернізації і заміни морського торговельного флоту.

Територіальна організація повітряного транспорту. Роль повітряного транспорту в пасажирських перевезеннях країн світу. Конкурентна спроможність його із залізничним та морським при здійсненні перевезень на великі відстані. Мережа повітряних шляхів. Основні аеропорти, їх класифікація. Сезонна нерівномірність перевезень. Повітряний транспорт і міждержавне співробітництво.

Територіальна організація трубопровідного транспорту. Роль трубопровідного транспорту в транспортній системі країн світу. Географія нафто- і газопроводів. Проблеми територіальної організації трубопровідного транспорту та шляхи їх вирішення. Будівництво нових експортних трубопроводів і терміналів. Екологічні аспекти функціонування трубопровідного транспорту, його взаємодія з іншими видами транспорту (морським, залізничним тощо).

Типи транспортних систем світу. Транспортні системи європейського типу (Західна та Центральна Європа, Японія). Регіональні транспортні системи північного-американського типу (США, Канада, Австралія). Транспортна система країн СНД. Транспортна система азіатського типу. Транспортна система Латинської Америки. Транспортна система Африки.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бугроменко В.Н. Транспорт в территориальных системах. – М.: Наука, 1987. – 112 с.
2. Ефимова Е.Г. Транспорт в мировом хозяйстве. – М.: Анкил, 2007. – 352с.
3. Мальчикова Д.С. Географія транспорту. Курс лекцій. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2011. – 76 с.
4. Никольский И.В. География транспорта СССР. – М.: изд-во Московского ун-та, 1978. – 285с.
5. Проблемы развития транспорта Украины (экономико-географическое исследование). – К.: Наук. думка, 1997. – 155 с.
6. Тархов С.А., Шлихтер С.Б. География транспортных систем: Курс лекций. – М.: РОУ, ИГ РАН, 1995. – 148 с.
7. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2009. – 560 с.
8. Транспорт і шляхи сполучення. Навч. пос. – К.: Укр. трансп. ун.-т, 2002.
9. Транспортна система України в контексті європейської інтеграції. – К., 2001.
10. Транспортная система мира. Под ред. С.С. Ушакова и Л.И. Василевского. /ИКТП. – М.: Транспорт, 1971. – 216 с.
11. Транспортная система региона /Под ред. Л. М. Корецкого. – К.: Наук. думка. 1989. –204 с.
12. Шлихтер С.Б. География мировой транспортной системы. Взаимодействие транспорта и территориальных систем хозяйства. – М.: изд-во Московского ун-та, 1995. – 101 с.
13. Экономическая география транспорта /Под ред. Н.Г.Казанского. – М.: Транспорт, 1991.

Додаткова література

1. Абрамов А. Й. Место транспорта в системе общественного производства. – М.: Высш. шк., 1982. – 80 с.
2. Взаимодействие разных видов транспорта (примеры и расчеты)/ Под ред. Н.Правдина. – М., 1999.
3. География путей сообщения / Под ред. Н.Н. Казанского. – М.: Транспорт, 1975. – 240 с.
4. Гольц Г.А. Транспорт и расселение. – М.: Наука, 1981. – 248с.
5. Горелов Д., Толстанов М. Транспортно-комунікаційні коридори України // Бюлетень "Перевізник®". – №4(31)2009р., №1(32)2010р.
6. Громов Н.Н., Панченко Т. А., Чудновский А.Д. Единая транспортная система. – М.: Транспорт, 1987. – 304 с.
7. Дорошенко В.І. Навчальна програма курсу «Географія транспорту». – К.: КНУ ім. Т.Г.Шевченка.
8. Комплексное развитие и взаимодействие разных видов транспорта / Под ред. С.М.Розера. – М.: ВИНТИ, 1990.
9. Коценко К.Ф. Транспорт і його вивчення в курсі географії. – К.: Рад. шк., 1983. – 116 с.
10. Лаппо Г.М. Экономические линии в территориальной структуре хозяйства// Вопросы географии. – 1979. – № 112. – С.60-75.

11. Павлов Е.И., Бурачев Ю.В. Экология транспорта. – М.: Транспорт, 1998.
12. Пассажирские перевозки Украинской ССР (экономико-географическое исследование) / Под ред. В.М. Пелиха. – К.: Наук. думка, 1983.
13. Родоман Б.Б. Территориальные ареалы и сети: Очерки теоретической географии. – Смоленск: Ойкумена, 1999. – 256с.
14. Сыч Е.Н. Транспортно-производственные комплексы: Формирование и развитие. – К.: Наук. думка, 1991. – 144 с.
15. Тархов С.А. Эволюционная морфология транспортных сетей. – Смоленск – М.: Универсум, 2005. – 382с.
16. Цветов Ю.М., Льюенков В.А., Смелянский Ю.М. Организация совместной работы различных видов транспорта. – К.: Техника. 1985. – 191 с.

INTERNET-ресурсы

1. <http://geoecologiya.ru/metodika-izucheniya-territorialnoy-organizatsii-obshchestvennogo-transporta-krupnom-gorode/>
2. http://geoeko.mrsu.ru/2009-1/pdf/12_Tarhov.pdf
3. http://geoeko.mrsu.ru/2009-2/pdf/semina_kustov.pdf
4. <http://geoeko.mrsu.ru/2011-1/PDF/Semina.pdf>
5. http://www.i-u.ru/biblio/archive/zcheltikov_ekonomihteskaja_geografija/09.aspx
6. <http://www.rechport.com/transport07.html>

Навчальна програма дисципліни «Соціологія»

*Укладач: доцент, кандидат соціологічних наук **В.К. Коробов***

Пояснювальна записка

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Соціологія» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 106 Географія у відповідності до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, Постанов Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 30.12.2015 р. № 1187, «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 20.12.2015 р., «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» від 23.03.2016 р. № 261, методичних рекомендацій «Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації» (2014 р.).

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Соціологія» є дослідження закономірностей вивчення суспільства в різних типах навчальних закладів; встановлення структури і змісту відповідних курсів і характеру навчального процесу, що забезпечує необхідні знання, вміння і навички студентам на різних освітніх рівнях; розробка систем оптимальних форм, методів і засобів навчання, що розвивають пізнавальну активність студентів.

Мета курсу – ознайомлення студентів з основними теоретичними засадами та дослідницькими методами сучасної соціології, формування у майбутніх спеціалістів високої соціологічної культури. В процесі навчальної діяльності студент опановує загальною соціологічною теорією; знайомиться з специфікою та структурою соціологічного знання; набуває уявлень про соціологію як науку, що вивчає суспільство, його структури і підструктури, механізмами функціонування і розвитку, соціальні процеси і соціальну поведінку.

Завдання курсу:

Теоретичні: визначення специфіки соціологічного знання; соціальної сутності, структури та функцій соціології; опанування поняттями суспільство, спільноти, соціальні групи, соціальна взаємодія, соціальні відносини.

Практичні: дослідження питання соціальної структури та соціальної стратифікації; ознайомлення з соціально-класовою, національно-етнічною і поселенською підструктурами, соціальними процесами і соціальною поведінкою.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність виявлення, формулювання та аналізу актуальних соціально-екологічних проблем.
- Вміння розробляти програму соціоекологічного дослідження.
- Уміння обирати, обґрунтовувати та використовувати необхідні методи та інформаційні технології для збирання та аналізу соціоекологічної інформації.
- Уміння інтерпретувати елементи соціальної дійсності в категоріях соціології.

- Розробляти теоретичні моделі суспільних явищ як елементів системи «людина-суспільство-природа» та проводити дослідження щодо виявлення соціальних передумов і наслідків соціоекологічних проблем суспільства.

Очікувані результати навчання:

- Змісту і відмінностей таких системоутворюючих елементів суспільства як соціальна спільнота, соціальна група, соціальний інститут, соціальна організація, соціальна поведінка, соціальні процеси, особистість.

- Розуміти структуру суспільства, причини соціальної нерівності, соціокультурних систем;

- Аналізувати суспільні явища за допомогою різноманітних теоретичних моделей соціальної взаємодії, соціальної структури, соціальних змін;

- Визначати зміст соціальної стратифікації та розкривати сутність основних стратифікаційних моделей сучасного суспільства;

- Орієнтуватися у сутності основних підходів до визначення механізмів соціалізації та етапів її проходження;

- Розуміти особливості соціальних процесів і соціальної поведінки;

- Мати уявлення про методи соціологічного дослідження.

Міждисциплінарні зв'язки: Курс Соціології є інтегрованою дисципліною прикладного характеру, яка поєднує в собі знання педагогіки, психології, соціально-економічної географії, філософії.

Зміст дисципліни

Предмет та місце соціології як науки в системі знань про суспільство.

Предметна специфіка соціології. Об'єкт та предмет соціології як науки. Поняття «соціальне» і «соціетальне». Соціальна реальність. Парадигми визначення соціального. Макро-, мікро- і проміжний рівні соціального. Функції соціології: гносеологічні, праксеологічні, аксіологічні, соціальні. Ідеологія, соціальне замовлення, політична ангажованість соціолога і проблема об'єктивності соціології як науки. Соціологія і суспільна практика. Місце соціології в системі наук. Специфіка гносеологічного і наукового статусу соціології. Система соціологічного знання. Загальна соціологічна теорія і теорії середнього рівня, локальні теоретичні моделі. Спеціальні і галузеві соціологічні теорії. Проблема їх співвідношення.

Галузеві соціології як об'єктні галузі соціологічного знання. Місце емпіричних соціологічних досліджень в системі соціологічного знання. Емпіричний та теоретичний рівні узагальнення в соціології. Соціологія в сучасній Україні. Соціологічна культура.

Виникнення та історичний розвиток соціологічного знання.

Соціально-економічні, соціально-культурні та інтелектуальні передумови виникнення соціології. Періодизація розвитку соціологічної думки. Особливості розвитку й основні проблеми соціології XIX – початку XX століття. Класичний етап розвитку соціологічної думки. Академічна соціологія. Розвиток соціологічного знання у XX ст. Основні соціологічні парадигми і теорії в західній соціології. Постнекласичний етап. Соціологічна думка в Росії, СРСР, Україні. Сучасні тенденції та проблеми розвитку соціологічної думки.

Методологія та методи соціологічних досліджень. Організація та проведення прикладних соціологічних досліджень. Сфера соціологічних і

маркетингових дослідницьких послуг. Комерціалізація сфери прикладних досліджень. Соціологія та соціотехнологія. Критика абстрактного емпіризму представниками «гуманістичної соціології». Методика емпіричного соціологічного дослідження. Програма дослідження та її елементи. Методологія і методика дослідження. Достовірність та надійність результатів соціологічного дослідження.

Суспільство як система. Соціальна реальність та її елементи. Методологія системного аналізу у застосуванні до вивчення соціальної реальності. Її переваги і недоліки. Т. Парсонс про соціальну систему. Підсистеми суспільства.

Сфери суспільного життя. Взаємозв'язки між елементами соціальної системи. Погляди класиків соціологічної думки на елементарну структуру соціальної реальності: а) Е. Дюркгейм про «соціальні факти»; б) М. Вебер про «соціальні дії»; в) Г. Зіммель про «соціальні форми»; г) К. Маркс про «суспільні відносини». Поняття «соціальної події». Соціальні явища і процеси. Соціальна взаємодія. Соціальні зв'язки. Значення поглядів на елементарну основу соціальної реальності для епістемології соціологічного пізнання. Сучасні погляди на вихідну одиницю соціального.

Соціальна структура та стратифікація суспільства. Соціальна мобільність та її різновиди. Поняття соціальної структури. Розвиток уявлень щодо соціальної структури суспільства. Підходи до визначення соціальної структури. Теорія соціальної стратифікації. Типи стратифікаційних систем. Соціальна диференціація та соціальна нерівність. Три основні теоретичні концепції, які обґрунтовують соціальну нерівність. Класовий та стратифікаційний аналіз як методологічні альтернативи. Поняття «страта» і «клас» в соціологічних теоріях. Відмінності між стратифікаційним та класовим підходами. Соціальна мобільність та її різновиди. Горизонтальна та вертикальна мобільність. Висхідна і низхідна, індивідуальна і групова мобільність. Міжгенераційна і внутрішньогенераційна мобільність. Вимушена та добровільна соціальна мобільність. Канали соціальної мобільності. Підходи до емпіричного вивчення соціальної мобільності. Соціальні зміни і соціальна мобільність. Соціальна мобільність в українському суспільстві.

Соціальні інститути. Типологія соціальних інститутів. Визначення соціального інституту. Типологія соціальних інститутів. Функції та дисфункції соціальних інститутів. Інституціоналізація. Історичний характер інститутів. Процес інституціоналізації в сучасних суспільствах.

Індивід в системі соціальних відносин. Соціалізація. Співвідношення понять «людина», «особа», «індивід», «особистість», «індивідуальність». Відмінності між соціологічним і психологічним підходами до вивчення особистості. Особистість як продукт культурно-історичного та індивідуального розвитку. Найбільш впливові теорії особистості. Особистість і соціальний характер. Соціалізація. Ціннісно-нормативні та статусно-рольові механізми регуляції соціальних відносин. Інтегративні фактори соціальної системи. Статусно-рольові механізми регуляції соціальних відносин. Основні поняття концепцій соціальної регуляції та соціального контролю: а) соціальні норми; б) цінності. Ціннісні орієнтації; в) соціальні дії; г) потреби і мотиви; д) соціальні інтереси. Взаємозв'язок між статусом і роллю. Класифікація

соціальних статусів і ролей. Соціальний контроль. Позитивні і негативні санкції. Феномени конформізму і нонконформізму. Самоконтроль як індивідуальний механізм соціальної регуляції.

Культура як соціальний феномен. Соціологічні підходи до теоретичної інтерпретації поняття «культура». Культура як специфічно людське середовище існування і як спосіб соціального буття людини. Артефакти. Культурний комплекс. Елементи духовної культури (звичаї, цінності, зразки, образи, концепти, традиції, вірування, етос, картина світу). Соціальні функції культури. Міф як символічний універсам. Значення міфу в давніх та сучасних суспільствах. Політичні міфи. Роль політичних, етнічних і культурних міфів в «консервативних революціях».

Сім'я як соціальний інститут та мала соціальна група. Сім'я як базовий соціальний інститут та мала соціальна група. Специфіка соціологічного вивчення сім'ї. Етапи розвитку сім'ї. Сім'я та шлюб. Соціальні та індивідуальні функції сім'ї. Основні категорії соціологічного дослідження сім'ї: умови життя, структура сім'ї, функції сім'ї. Гендерний розподіл ролей в родині. Форми сім'ї та різновиди шлюбу. Життєвий цикл сім'ї. Соціальні зміни і сім'я. Соціальні умови стабільності сім'ї та причини розлучень. Тенденції розвитку сучасної сім'ї (світовий і вітчизняний досвід). Сучасна сім'я в Україні: стан, тенденції розвитку, перспективи.

Соціальний інститут освіти. Система вищої освіти в країнах Європи та Америки. Процес інституціоналізації освіти. Функції освіти як соціального інституту. Освітній процес як вид соціального процесу. Характеристика і типологія освітніх процесів. Тенденції розвитку освітніх інституцій в Україні. Вплив глобалізації на освітні системи. Модернізація функцій освіти. Зміна ролі університетів у процесах трансформації освіти. Формування єдиного освітнього простору. Освіта як елемент соціальної інфраструктури розвинених країн.

Соціальні зміни. Соціальні зміни, розвиток і прогрес. Травма соціальних змін. Час у суспільстві. Уявлення про історичний розвиток. Становлення суспільства. Соціальна революція.

Візуальна соціологія. Візуальність світу та візуальне зображення. Візуальний образ. Фотографія в соціології. Практики візуальної уяви.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Гавриленко І.М. Соціологія. Кн.1,2. Соціальна статика. Соціальна динаміка. – К., 2000-2001.
2. Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г.Городяненка. – К.: Академія, 2002.
3. Соціологія // Під ред. С.О. Макеєва. – К., 2000.
4. Гіденс Е. Соціологія/ Пер. з англ. – К.: Основи, 1999.
5. Соціологія – наука про суспільство // Під ред. В.П.Андрущенко, М.І. Горлача. – К., 1998.
6. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. Друге видання. – Львів: Видавництво ЛБА, 1998.
7. Кравченко А.И. Социология. Учебник. – М.: Наука, 2001.
8. Якуба О.О. Соціологія. – Харків, 1996.

Додаткова література

1. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології. – К., 1993.
2. Захарченко М.В. Соціологічна думка України. – К., 1996.
3. Танчер В., Ручка А. Курс історії теоретичної соціології. – К., 1996.
4. Громов М. и др. Западная теоретическая социология. – С.-П., 1996.
5. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992.
6. Прибуткова І.М. Основи демографії. – К., 1995.
7. Українське суспільство: десять років незалежності / За ред. В.М.Ворони, А.О.Ручки. – К., 2000.
8. Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. Кол. монографія / Під ред. М.О.Шульги. – К., 1999.
9. Пригожий А.И. Современная социология организаций. – М., 1995.
10. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. – М., 1998.
11. Паніна Н.О. Технологія соціологічного дослідження. – К., 1996.
12. Короткий соціологічний енциклопедичний словник / Під ред. Воловича В.І. – К., 2000.
13. Энциклопедический социологический словарь / Под ред. Осипова Г.В. – М. 1995.
14. Піча В.М. Соціологія. Загальний курс. – К., 2000.
15. Социология. Основы общей теории / Под ред. Осипова Г.В. – М, 1996.
16. Радаев В.В., Шкаратан О.И. Социальная стратификация. – М., 1996.
17. Смелзер Н. Социология. – М., 1993.
18. Соціальний ареал життя особистості. – К.: Інститут соціології НАН України; Наш час, 2005
19. Фролов С.С. Социология организаций. – М., 2001.
20. Структурні виміри сучасного суспільства: Навчальний посібник / За ред. С.Макеєва – К., 2006.

Навчальна програма дисципліни «Історія географії»

*Укладач: доцент, доктор географічних наук **Д.С. Мальчикова**
доцент, кандидат географічних наук **Л.М. Богадьорова***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Історія географії» є складовою варіативної частини циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки фахівців рівня вищої освіти "бакалавр".

Мета курсу – набуття студентами знань про процес формування і розвитку географічного знання, його змісту, основних напрямків та конкретних теоретико-методологічних досягнень в розрізі діяльності окремих вчених та наукових шкіл – від античних часів до початку ХХІ століття. При цьому головна увага звертається на формування і розвиток української національної географічної школи. Одночасно дисципліна має світоглядне, культурно-виховне і патріотичне значення.

Завдання курсу:

Теоретичні: формування у студентів узагальнюючого уявлення про систему географічних наук, їх зародження, розвиток, взаємозв'язок, взаємовплив; сприяння формуванню у студентів на основі вивчення курсу цілісних поглядів на історію географії як методологічну основу системи географічних наук; сприяння усвідомленню студентами взаємозв'язків між розвитком суспільних формацій, зростанням виробничих сил, змінами територіального поділу праці і розвитком теоретичних географічних уявлень; вивчення основних етапів історії розвитку наукових географічних ідей; вивчення проблемних напрямів сучасної географічної науки; розкриття особливостей формування новітніх напрямків сучасної світової та української географії.

Практичні: навчання прийомів застосування знань з історії географії при викладанні географії; створення основ для засвоєння головних географічних закономірностей; приняття формуванню у студентів світогляду та загальнолюдських позитивних якостей.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність давати оцінку процесам становлення і розвитку географічного мислення;
- Здатність аналізувати і узагальнювати науковий доробок провідних українських та зарубіжних вчених – географів, їх наукових шкіл – запоруку подальшого розвитку всіх аспектів географії у незалежній Україні.

Очікувані результати навчання:

- Знання основних періодів розвитку географічного мислення на загальноісторичному і культурному фоні життєдіяльності людей;
- Знати географічні ідеї в античній і середньовічній період;
- Вивчити географічні дослідження та їх ідеї у ХVІІ-ХVІІІ ст.;
- Знання розвитку географічних досліджень та становлення географічної науки у ХІХ ст.;
- Знання стану географічних досліджень в Україні у ХХ ст., зокрема аргументи реформування і подальшого розвитку української економіко-

географічної школи (А. Синявський, К. Воблий, В. Садовський, В. Кубійович та інші вчені – у 20-30-х роках; О. Діброва, П. Першин, А. Ващенко, І. Мукомель, О.Смирнов – у 50-60-х роках; М. Паламарчук, І. Твердохлебов, М.Ігнатенко, Ф.Заставний – у 70-80-х роках; сучасні доктори географічних наук – 90-х років ХХ – початку ХХІ сторіччя);

- Оцінку галузевих, міжгалузевих та комплексних фізико- та економіко-географічних досліджень, їх конструктивний аспект;

- Регіональну організацію географічних досліджень в Україні (наукові напрями та їх лідери);

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, географія материків і океанів, картографія, загальне землезнавство, країнознавство, фізична географія України, економічна і соціальна географія України, географія ґрунтів, географія транспорту, географія населення.

Зміст дисципліни

Вступ. Завдання курсу та його особливості, зумовлені складністю виділення суспільно-географічної інформації із загальнонаукової та загальногеографічної; минулим територіальним розчленуванням України; політичною переоцінкою російського впливу на суспільно-географічну думку в Україні та недооцінкою теоретико-методологічного доробку українських вчених, що працювали в Україні та за її межами; необхідністю поєднання процесу розвитку цієї думки із загальноісторичним фоном життєдіяльності людей.

Зміст і принципова структура курсу, його зв'язок з теорією суспільної географії, історичною суспільною географією, історією географічних відкриттів та іншими суспільно-географічними дисциплінами.

Три основні якісні періоди розвитку суспільно-географічного мислення: 1) стихійно-описовий (від античних часів і до кінця ХVІ ст.); 2) цілеспрямовано-описовий (ХVІІ – ХVІІІ ст.); 3) власне економіко-географічний (ХІХ – ХХ і початок ХХІ ст.). Третій етап розглядається в плані становлення і розвитку української економіко-географічної школи.

Світоглядне, культурно-виховне і патріотичне значення курсу.

Оцінка основних джерел рекомендованої літератури.

Географічні ідеї в античний і середньовічний періоди. Зародження географії у давніх державах Сходу, зокрема в країнах Середземномор'я – Фінікії, особливо в Греції і Римській імперії. Розвиток математико-географічного і описово-країнознавчого напрямків у давній Греції: роль наукових центрів (Мілет, Афіни, Олександрія) та досліджень Геродота, Гіппократа, Аристотеля, Ератосфена. Геродот про Скіфію (Сколотию) та її жителів.

Розвиток географічних ідей за часів Римської імперії у “Географії” Страбона, у працях Клавдія Птоломея та інших.

Середньовічна географія у Західній Європі та країнах Сходу (Арабського халіфату). Значення праць арабських вчених (Аль-Масуді, Аль-Біруні, Ібн-Баттута, Абу-Гамід та ін.). Роль Ганзійського Союзу та Монгольської імперії у розвитку досліджень-подорожей (Плано Карпіні, Віллем Рубрук, Марко Поло).

Стародавнє заселення території України і первісні географічні знання. Географічні відомості про українські землі. Географічні знання (ідеї) за часів Київської Русі, литовської та козацької держави та їх джерела (літописи, патерики, апокрифи, псалтирі тощо). Розширення зовнішніх зв'язків та інтересу іноземців до України.

Значення для розвитку господарства, науки і освіти формування української народності та утворення етнічного ядра українського народу у XIV – XV сторіччі.

Європейські хроніки XV – XVI століть про українські землі (Жільбер де Ланнуа, Джозафат (Йосафат) Барбаро, Альберт Кампензе, Зигмунд Герберштайн, М.Меховський (Меховіта), М.Литвин, Еріх Ляссота, Блез де Віженер, Себастьян Мюнстер, М.Кромер, М.Стрийковський та ін.). Країнознавча діяльність Юрія Дрогобича (Котермака).

Картографічна інформація про Україну. Становлення середньої та вищої школи і книгодрукування в Україні. Роль братських шкіл, колегій та Острозької і Замойської академій.

Вплив епохи великих географічних відкриттів на розвиток географічних знань (Васко да Гама, А.Нікітін, Христофор Колумб, Америго Веспуччі, Бальбоа, Магелан, пошуки нових морських шляхів, колонізація Сибіру тощо). Перетворення географії в одну з найважливіших галузей знань.

Географічні дослідження та їх ідеї у XVII – XVIII сторіччях. Основні передумови формування географічної думки в Європі: вплив емпіричного природознавства та швидкий розвиток капіталістичних відносин.

Дальший розвиток концепції теоретичної географії Бернхардом Вареном (Varenius) в його книзі “Географія генеральна” (1650 р.).

Вплив ідеалістичної філософії Еммануїла Канта, політекономічних праць Вільяма Петті, соціологічних ідей Шарля Монтеск'є і Томаса Мальтуса на розвиток географії та економічної географії. Розвиток “політичної арифметики” і описового державознавства (“камеральної статистики”) Ахенвалля і Бюшінга.

Особливості розвитку російської географії у XVII – XVIII сторіччях у зв'язку з посиленою колонізацією України, виходом Росії до Азовського і Чорного морів.

Розвиток комплексних географічних досліджень в працях С.П.Крашенінникова, економіко-географічних в працях І.К.Кирилова, В.М.Татищева, М.В.Ломоносова, М.Д.Чулкова, Х.А.Чеботарьова, С.І.Плещеева та ін. Країнознавчі праці Д.Кантемира та Б.Вахушті. Поява економічної географії як нової галузі знань.

Складне геополітичне становище України у XVII ст., поділ її території між – Польщею, Росією, Австрією, Молдовою, Туреччиною та Кримським ханством. Картографічні і географічні дослідження України Г.Л. де Бопланом, Т.Маковським та іншими.

Козацька держава, її зовнішні політичні та економічні зв'язки з іншими країнами. Ліквідація Росією козацької держави та Гетьманщини у XVIII ст.

Початок промислового розвитку України в складі Росії і Австрії. Високий рівень освіти в Україні, її вплив на російську культуру. Роль Києво-Могилянської академії (1632 р.) та Львівського університету (1784 р.).

Економіко-географічні дослідження України членами Російської академії наук, а також у переписних книгах міст, повітів і губерній. “Рум’янцевський опис” 1765-1769 рр. Геодезичні і картографічні дослідження України у XVIII ст.

Початок країнознавчого вивчення українцями інших земель В.Григоровичем-Барським та М.Козачинським.

Розвиток географічних досліджень та становлення економіко-географічної науки у XIX ст. Особливості наукового пошуку в Європі у першій половині XIX ст. Вплив промислового перевороту на розвиток новітньої географії, що супроводжувався становленням економічної географії. Роль філософії Гегеля, політичної економії А.Сміта і Д.Рікардо, географічних ідей О.Гумбольдта, К.Ріттера, Й.Тюнена та ін. в цьому процесі.

Економіко-географічний синтез в працях К.І.Арсеньєва. Значення праць К.Ф.Германа, М.П.Огарьова, Д.П.Журавського, П.П.Чубинського, а також земських статистиків, етнографів та військових картографів.

Прискорений розвиток в Європі аналітичних географічних досліджень у другій половині XIX ст. Формування природничо-географічного, економіко-(антропо-) географічного, ландшафтного і хорологічного напрямків. Антропогеографічні ідеї в працях Ф.Ратцеля, Ф.Ріхтгофена, К.Дове, К.Заппера, Р.Лютгенса, К.Ріттера. Країнознавчі праці Є.Реклю і Л.Мечникова. Ідеї географічного ландшафту в працях П.Відаль де ла Блаша, О.Шлютера та ін. Хорологічна концепція А. Геттнера. Оцінка праць Х.Д. Маккіндера, Г.Г. Чісхольма, А. Вебера, В. Готца та інших.

Прискорений розвиток російсько-українських економіко-географічних досліджень у другій половині XIX ст., широке поширення терміну “економічна географія”. Формування нових напрямків розвитку економічної географії: етногеографічного, комерційно-географічного, галузево-статистичного, антропогеографічного та районного.

Етногеографічні дослідження В.Б.Антоновича, М.П.Драгоманова, П.П.Чубинського та його послідовників.

Комерційна географія в працях В.П.Безобразова, В.І.Чеславського, А.П.Суботіна, В.П.Семенова-Тяньшанського.

Розвиток галузево-статистичного напрямку в працях В.Е.Дена, О.Ф.Фортунатова, В.В.Докучаєва.

Розвиток антропогеографічних ідей в працях Д.М.Анучина, О.І.Воєйкова та В.П.Семенова-Тяньшанського.

П.П.Семенов-Тяньшанський – основоположник районного напрямку. Д.Ріхтер, О.Ріттіх, Д.Тімірязєв та Д.Менделєєв як його послідовники.

Економіко-географічна вивченість території України у загальноросійських виданнях (“Географічний словник Російської імперії”, багатотомна “Росія” (т.7 і 14), а також в працях земських статистиків, членів різних наукових товариств. Організація у 1873р. Південно-Західного відділу Російського (фактично українського) географічного товариства (м.Київ) та Наукового товариства ім. Шевченка (м.Львів), створення університетів.

Економіко-географічні дослідження західно-українських земель в працях вітчизняних та зарубіжних авторів.

Відомі українські вчені, культурні та політичні діячі на російській службі (А.П.Заблоцький-Десятовський).

Розвиток економіко географічних досліджень в Україні у ХХ ст. Зародження на початку ХХ ст. української економіко-географічної школи, її наукові джерела (праці відомих економістів, зокрема політекономів, статистиків, фахівців з окремих галузей народного господарства; антропогеографічні та етнографічні дослідження; інші географічні відомості). Підготовка серії навчальних посібників з економічної географії для різних типів шкіл та вузів, створення навчального Географічного інституту в Києві, в якому були кафедри економічної і культурної географії.

Основні етапи розвитку цієї школи: дореволюційний, довоєнний, післявоєнний (50-60, 70-80 і 90 роки) та незалежний (з 1991 р.). Особливості розвитку економічної географії за радянські часи: посилення її зв'язків з практикою, інтенсивна підготовка кадрів, ідеологізація, замовчування та огульна критика зарубіжної соціальної географії.

Розвиток у перші роки радянської влади галузево-статистичного напрямку, його трансформація у районний і комплексно-прикладний.

Вплив робіт Держплану СРСР і УРСР, праць науковців московської та ленінградської шкіл, комісій з вивчення народного господарства при ВУАН на розвиток української економічної географії. Оцінка дискусій на початку 30-х років щодо предмету вивчення цієї науки. Заходи з розширення підготовки економіко-географічних кадрів. Утворення в 1927 р. Українського науково-дослідного інституту географії і картографії, кафедр економічної географії у вузах, Ради з вивчення продуктивних сил УРСР (1936 р.) та відділу економічної географії в Інституті економіки АН УРСР.

Комерційна географія в працях В.В.Кістяковського.

Академік С.Л.Рудницький – фундатор української географії, його внесок у розвиток антропогеографії. Економіко-географічний внесок його соратників та учнів.

Академік К.Г.Воблий – фундатор української економічної географії, оцінка його творчого та організаційно-управлінського доробку. Внесок у розвиток цієї науки його соратників, послідовників та учнів.

Розвиток української географії у 40-70 рр., її участь у відбудові народного господарства, освіти та культури. Оцінка 2-томної праці “Нариси економічної географії УРСР” (1949, 1952 рр.), монографії “Українська РСР” (ч.1 – 1957; ч.2 – 1958 рр.), підручника О.Т.Діброва – “Географія Української РСР” (1954, 1958 рр.). Економіко-географічна оцінка робіт, виконаних під керівництвом акад. П.М. Першина, А.Т. Ващенко, І.Ф. Мукомеля, О.М. Смирнова та інших. Розвиток економічної картографії, захист кандидатських і докторських дисертацій.

О.Т. Діброва – лідер розвитку української економічної географії у 50-60-х роках, його навчально-методичний, науковий та організаційно-управлінський внесок. Основна оцінка наукового доробку його соратників, послідовників та учнів.

Подальший розвиток економіко- та соціально-географічних досліджень в Україні у 70-80-х роках. Підготовка наукових кадрів.

М.М. Паламарчук – лідер дальшого розвитку економічної і соціальної географії, його науковий, педагогічний, організаційний та методичний внесок. Оцінка наукового доробку його соратників, учнів та послідовників.

Переростання у 90-х роках соціально-економічної географії в суспільну, продовження традиційних та поява нових напрямків суспільно-географічних досліджень в умовах незалежності України. Кадровий науковий потенціал суспільної географії, оцінка основних праць.

Класифікація всіх суспільно-географічних досліджень в Україні на галузеві (аналітичні), міжгалузеві, комплексні і прикладні (синтетичні) та науково-методичні.

Оцінка галузевих економіко-географічних досліджень. Розвиток в Україні географії природних ресурсів і природокористування. Розвиток досліджень питань географії населення і розселення. Українська урбаністика і руралістика.

Інтенсивний розвиток досліджень з географії промисловості, нові теоретико-методологічні підходи. Вивчення промислових вузлів України. Картографічне моделювання промислових комплексів.

Розвиток агрогеографічних досліджень, їх нові напрямки. Картографування сільського господарства. застосування нових методів дослідження цієї галузі.

Транспортно-географічні дослідження, їх розвиток, напрямки і результати. Нові напрямки галузевих досліджень: географія сфери обслуговування та споживання, рекреаційна географія, географія торгівлі, науки і культури, політична географія тощо.

Підготовка кадрів з усіх цих напрямків, у першу чергу наукових.

Міжгалузеві економіко-географічні дослідження. Високий рівень розробки проблеми в Україні. Класифікація міжгалузевих утворень.

Економіко-географічна вивченість агропромислової і лісопромислової інтеграції, машинобудівного, паливно-енергетичного, хімічного, курортно-рекреаційного та водогосподарського комплексів України. Картографування міжгалузевих утворень. підготовка наукових кадрів з цієї проблеми.

Комплексні соціально-економічні дослідження, що охоплювали Україну в цілому, економічні і соціально-економічні райони, окремі області та великі міста, теоретико-методологічні проблеми.

Розробка і широке застосування системного підходу і структурного аналізу та синтезу, математико-географічних методів, моделювання.

Розвиток теорії господарського комплексоутворення. Роль Інституту географії НАН України у розвитку комплексних соціально-економічних досліджень.

Розвиток досліджень з економічного в соціально-економічного районування України (на макро-, мезо- і мікрорівнях). Основні дослідження Донецько-Придніпровського, Південно-Західного і Південного економічних районів. Проблема сучасного суспільно-географічного районування України.

Економіко та соціально-географічна вивченість адміністративних областей і міст України.

Комплексне суспільно-географічне вивчення території України на мікрорівні.

Комплексний підхід до вивчення України у вузівських і шкільних навчальних посібниках.

Конструктивно-географічні дослідження в Україні.

Формування та розвиток суспільно- та еколого-географічних досліджень в Україні.

Комплексні дослідження зарубіжних країн. Розвиток науково-методичних досліджень в Україні.

Спеціалізовані вчені ради та підготовка кадрів високої наукової кваліфікації з усіх напрямків суспільно-географічних досліджень.

Регіональна організація суспільно-географічних досліджень в Україні. Загальна оцінка територіальної структури суспільно-географічної діяльності та її елементів.

Київський вузол суспільно-географічної науки. Суспільна географія в Київському університеті ім. Тараса Шевченка. Суспільно-географічні дослідження в Національній АН України (Інститут географії, рада з вивчення продуктивних сил). Суспільна географія у Київському педагогічному та економічному університетах та суміжних вузах. Оцінка їх наукових напрямків і провідних вчених. Координаційно-наукові і видавничі функції вузла.

Суспільно-географічні центри 1-го порядку: Львівський, Чернівецький, Харківський та Одеський, їх склад, наукові напрямки і провідні вчені.

Суспільно-географічні центри 2-го порядку: Сімферопольський, Тернопільський, Волинський, Дніпропетровський, Луганський, Вінницький, Полтавський, Херсонський, Сумський, Ніжинський, Мелітопольський, Криворізький, Донецький та інші; їх склад, наукові напрямки та провідні вчені.

Суспільні географи – члени державних та громадських академій наук, громадських організацій (Українське географічне товариство та ін.), учасники з'їздів, конференцій і симпозіумів.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алаев З.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Алаев З.Б. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Анучин В.А. Географический фактор в развитии общества / Анучин В.А. – М.: Мысль, 1982.-334 с.
3. Анучин В.А. Теоретические основы географии / Анучин В.А. – М.: Мысль, 1972. – 430 с.
4. Багров Н.В. География в информационном мире / Багров Н.В. – К.: Либідь, 2005. – 182 с.
5. Богучарсков В.Т. История географии / Богучарсков В.Т. / Науч. ред. В.П. Хрусталев. – М.: Академический Проект, 2006. – 560 с.
6. Бунге В. Теоретическая география / Вильям Бунге. – М.: Прогресс, 1967. – 280 с.
7. Воловик В.М. Історія географічних досліджень: (2-е вид., доп.) / Воловик В.М. – Вінниця: О. Власюк, 2008. – 176 с.
8. Голубчик М.М. История географии. /Голубчик М.М., С.В.Евдокимов, Г.Н.Максимов – Смоленск.: Изд. Смоленского ГУ, 1998.
9. Грегори К. География и географы./ Грегори К. – М.: Прогресс, 1988.

10. Доценко А. І. Визначний український економіст та економіко-географ Михайло Волобуєв (Волобуєв-Артемов) / Доценко А. І. – К.: РВПС України НАН України, 2005. – 32 с.
11. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні / Жупанський Я.І. – К., 2006. – 275 с.
12. Исаченко А.Г. Теория и методология географической науки / Исаченко А.Г. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 400 с.
13. Исаченко А.Г. Развитие географических идей / Исаченко А.Г. – М.: Географ, 1971. – 416 с.
14. Руденко Л.Г. Максим Мартинович Паламарчук. Серія видатні географи України / Л.Г. Руденко, В.П. Нагірна. – К.: Академперіодика, 2006. – 146 с.
15. Мукитанов Н.К. От Страбона до наших дней: Эволюция географических представлений и идей. – М.: Мысль, 1985. – 237с.
16. Немець Л.М. Суспільна географія в Харківському регіоні: історія, напрямки та перспективи розвитку / Л.М. Немець, Ю.І. Кандиба, К.А. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 260 с.
17. Олійник Я.Б., Наукові постаті сучасної суспільної географії України. Бібліографічний довідник / Олійник Я.Б., Нич Т.В., Тиква Л.М. – К.: Прінт-Сервіс, 2014. – 80 с.
18. Олійник Я. Географічна наука в Україні: становлення і розвиток / Я. Олійник, Н. Краснопольська. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 148 с.
19. Олійник Я.Б. Економічна та соціальна географія: сучасний стан і перспективи розвитку / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: ВГЛ «Обрії», 2009. – 63 с.
20. Пижов В.Г. Соціальна географія / Пижов В.Г. – Одеса: Астропринт, 2005. – 196 с.
21. Пістун М.Д. Костянтин Григорович Воблій – видатний український економіко-географ. /Пістун М.Д.; [за ред. Л.Г. Руденка]. – К.: Знання, 2006. – 36 с.
22. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: [навч. посібник] / Пістун М.Д. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
23. Пістун М.Д. Розвиток суспільної географії в Україні у ХХ – на початку ХХІ сторіччя / Пістун М.Д. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – 112 с.
24. Саушкин Ю.Г. Географическая наука в прошлом, настоящем и будущем. – М.: Просвещение, 1980.
25. Саушкин Ю.Г. География в прошлом, настоящем и будущем. – М.: Просвещение, 1980. – 268 с.
26. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії / Топчієв О.Г. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
27. Федюк О.М. Регіональні особливості розвитку суспільної географії в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ сторіччя / О.М. Федюк // Економічна та соціальна географія. – 2010, – Випуск 1 (61). – С. 74 – 81.
28. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / Шаблій О.І. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с.

29. Шаблій О.І. Суспільна геофафія: теорія, історія, українознавчі студії / Шаблій О.І. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744 с.

Додаткова література

1. Воловик В.М. Історія географічних досліджень: (2-е вид., доп.) / Воловик В.М. – Вінниця: О. Власюк, 2008. – 176 с.
2. Воронова Є.М. Економіко-географічні дослідження в Київському державному торговельно-економічному університеті / Є.М. Воронова, В.І. Дорошенко // Вісник Київського університету. Географія. Випуск 43. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – С. 52-53.
3. Доценко А. Михайло Волобуєв (Волобуєв-Артемов) – теоретик економічної географії та патріот України / Анатолій Доценко // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – Випуск 2 (12). – С. 27-33.
4. Економіко-географічні дослідження в Ніжинському педагогічному інституті / І.Д. Якушик, О.Г. Мордвінов, М.О. Барановський // Вісник Київського університету. Географія. Випуск 43. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – С. 50-51.
5. Жупанський Я.І. Розвиток наукових та освітніх географічних напрямів і шкіл у Чернівецькому університеті / Я.І. Жупанський, В.П. Руденко // Український географічний журнал. – 2004. – № 3. – С. 117-123.
6. Іщук С. Олексій Діброва – вчений і педагог / Степан Іщук, Олексій Федюк // Часопис соціально-економічної географії. – 2009. – Випуск 6 (1). – С. 211-215.
7. Кисельов Ю.О. Основи теософії: проблеми теорії та методології: монографія / Кисельов Ю.О.; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2011. – 208 с.
8. Леонтєва Г.Г. Економіко-географічні дослідження на Сумщині / Г.Г. Леонтєва, СІ. Сюткін // Вісник Київського університету. Геофафія. Випуск 43. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – С. 48-49.
9. Луцишин П.В. Економічна та соціальна географія у Волинському державному університеті імені Лесі Українки / П.В. Луцишин, В.С. Корчун, В.Й. Лажнік // Вісник Київського університету. Геофафія. Випуск 43. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – С. 41-44.
10. Матвієнко В. Етапи і напрямки формування української суспільно-географічної думки / Володимир Матвієнко // Історія української географії. – 2000. – Випуск 2. – С. 77-82.
11. Мельниченко Т.Ю. Наукові ресурси України / Мельниченко Т.Ю. // Молоді науковці – географічній науці: міжнародна наук.-практ. конф., 27 – 28 жовтня 2006 р.: тези доп. – К.: ВГЛ «Обрії», 2006. – С. 141.
12. Нагірна В.П. Теоретико-методологічні засади суспільно-географічних досліджень у працях академіка М.М. Паламарчука / В.П. Нагірна, Л.Г. Руденко // Український географічний журнал. – 2008. – № 3. – С. 3 – 8.
13. Нагірна В.П. Теоретико-методологічні засади суспільно-географічних досліджень у працях академіка М.М. Паламарчука / В.П. Нагірна, Л.Г. Руденко // Український географічний журнал. – 2008. – № 3. – С. 3 – 8.

14. Наукові постаті сучасної суспільної географії України. Бібліографічний довідник / [упорядники: Олійник Я.Б., Нич Т.В., Тиква Л.М.]. – К.: Прінт-Сервіс, 2014. – 80 с.
15. Немець Л. Розвиток суспільно-географічних досліджень у Харківському університеті / Людмила Немець, Юрій Кандиба // Історія української географії. – 2005. – Випуск 12. – С. 17-22.
16. Олійник Я.Б. Методологічні основи розвитку суспільної географії в Україні у ХХ столітті / Я.Б. Олійник, С.М. Шевчук. – К.: ВГЛ «Обрії» 2011. – 168 с.
17. Пістун М. Нові напрями розвитку української суспільної географії наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. / Микола Пістун, Ярослав Олійник // Теоретичні та методологічні проблеми суспільної географії: Збірник наукових праць на пошану Заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка Олега Шаблія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С.52-59.
18. Пістун М. Організація і розвиток суспільно-географічних досліджень в АН України / Микола Пістун // Часопис соціально-економічної географії. – 2007. – Випуск 3 (2).-С. 48-53. Пістун М.Д. Передумови та аргументи формування української економіко-географічної школи в 20-х роках ХХ століття / Пістун М.Д. // Український географічний журнал. – 2004. – № 3. – С. 68 – 74.
19. Пістун М. Про нові напрями розвитку суспільно-географічних досліджень в Україні у 90-і рр. ХХ – на початку ХХІ ст. / Микола Пістун // історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – 2005. – Випуск 12. – С. 12-16.
20. Пістун М.Д. Розвиток економічної та соціальної географії в Київському університеті / М.Д. Пістун, В.О. Гуцал // Вісник Київського університету. Географія. Випуск 43. – К.: РВЦ«Київський університет», 1998. – С. 23-26.
21. Розвиток теоретичних засад суспільної географії в умовах ринкових перетворень / Г.В. Балабанов, І.Й. Кавецький, Ю.Д. Качасв /У Український географічний журнал. – 2001. – № 3. – С. 69-80.
22. Становлення та розвиток економіко-географічних досліджень у Сімферопольському університеті / М.В. Багров, ПО. Галух, В.Б. Кудрявцев // Вісник Київського університету. Географія. Випуск 43. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – С. 39-41.
23. Становлення та розвиток економіко-географічних досліджень у Чернівецькому університеті / Я.І. Жупанський, В.П. Руденко, Н.І. Коновалова // Вісник Київського університету. Географія. Випуск 43. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – С. 34-36.
24. Топчієв О.Г. Методологічні трансформації і сучасні парадигми в географії / Топчієв О.Г. // Український географічний журнал. – 2010. – № 2. – С. 22-25.
25. Топчієв О.Г. Становлення і розвиток суспільно-географічних досліджень в Одесі та Українському Причорномор'ї / О.Г. Топчієв, О.І. Полоса // Вісник Київського університету. Географія. Випуск 43. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – С. 30-34.

26. Федюк О. Українська історична географія другої половини ХХ століття / Олексій Федюк // Історія української географії. – 2010. – Випуск 21. – С. 13-16.
27. Черномаз П. Харківська географічна школа: особистості, ідеї, відкриття / Павло Черномаз // Історія української географії. – 2002. – Випуск 5. – С. 17 – 25.
28. Шаблій О. Львівська школа суспільної географії: здобутки і проблеми (до 60-річчя кафедри економічної і соціальної географії Львівського університету) / Олег Шаблій // Історія української географії. – 2004. – Випуск 10. – С. 18 – 26.
29. Шаблій О. Історичні виміри української географії / Олег Шаблій // Історія української географії. – 2000. – Випуск 2. – С. 7 – 15.
30. Шаблій О. Професор Опанас Вашенко: вчений та організатор географічних досліджень / Олег Шаблій // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – 2003. – Випуск 8. – С. 39 – 44.

INTERNET-ресурси

1. http://ru.wikipedia.org/wiki/История_географии
2. http://www.rusitc.ru/86_02hist
3. <http://geograf.at.ua/index/0-4>
4. http://pidruchniki.ws/13761025/geografiya/istoriya_geografichnih_vidkrittiv_do_slidzhen
5. <http://compas.ucoz.com/news/1-0-3>

Навчальна програма дисципліни «Методика навчання географії»

*Укладач: доцент, кандидат педагогічних наук **К.І. Ковальова***

Пояснювальна записка

Дисципліна «Методика навчання географії» вивчається студентами спеціальності 106 Географія і відіграє важливу роль у спеціальній підготовці студентів до подальшої професійної діяльності у навчальних закладах. У процесі викладання курсу у студентів повинна сформуватися система знань та вмінь педагогічної роботи, достатня методична озброєність з врахуванням специфічності предмета географії, особливості та виключності його міжпредметних зв'язків, насамперед з економікою, фізикою, хімією, математикою історією, правом, суспільствознавством, дидактикою, віковою психологією.

Мета курсу – забезпечення усвідомлення студентами теоретичних основ шкільної географічної освіти та методики навчання географії; розкриття основних методичних понять і закономірностей; вироблення методологічних основ методичного мислення і практичної діяльності по навчанню і вихованню учнів.

Завдання курсу:

Теоретичні: навчити самостійно визначати зміст і методи навчання географії, вміти диференціювати навчальну інформацію на основну (поняття, закономірності, світоглядні ідеї) та допоміжну;

Практичні: навчити проектувати зміст навчання, здійснювати види навчально-виховного процесу, планувати різні види пізнавальної діяльності школярів і способи їх включення у процес навчальної діяльності; забезпечити засвоєння теоретичних та практичних основ шкільної географії та методики її викладання, осмислення досвіду кращих вчителів, прищеплення вмінь вивчати провідні географічні ідеї, організовувати експериментальні дослідження;

Фахові предметні компетентності:

- Здатність аналізувати зміст і структуру навчальної програми з географії.

- Здатність проектувати зміст навчання.

- Здатність конструювати урок, визначати його мету, структуру, систему методів навчання.

- Уміння розв'язувати географічні задачі.

- Розробляти та проводити практичні роботи з шкільних курсів географії

Очікувані результати навчання:

- Знати зміст шкільних курсів географії;

- Знати методи і засоби навчання географії;

- Знати форми організації навчально-виховного процесу з географії;

- Знати особливості процесу формування знань, умінь, навичок на уроках географії;

- Можливості застосування інтерактивних технологій при вивченні шкільних географічних курсів.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як «Вступ до

фаху», «Економічна та соціальна географія», «Основи наукових досліджень», «Геоінформаційні системи в географії», «Загальне землезнавство», «Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства», «Географія транспорту», «Географія населення», «Фізична географія України», «Економічна і соціальна географія України»

Зміст дисципліни

Загальна методика викладання географії. Предмет методики викладання географії як науки. Основні категорії методики. Структура науки, зв'язок з іншими науками. Сучасні проблеми методичної науки. Методи науково-педагогічних досліджень у шкільній географії та методиці викладання. Педагогічний експеримент. Розвиток шкільної географії та методики викладання.

Завдання, структура та зміст шкільного курсу географії. Загальноосвітні та світоглядні завдання географічної освіти. Система географічних наук та її відображення в шкільному курсі.

Методи навчання географії. Характеристика методів за рівнем організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Проблемне навчання географії.

Засоби навчання географії. Суть і функції засобів навчання географії. Сучасна класифікація. Географічна карта як джерело знань.

Процес навчання географії. Навчання як двосторонній процес, формування знань: поняття, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності уявлення, факти.

Принципи навчання географії. Виховуючий характер навчання. Краєзнавчий принцип навчання географії.

Форми організації навчання географії. Урок географії. Проблема сучасного уроку. Типи і структура уроків. Планування навчальної роботи. Підготовка до уроку. План-конспект. Поурочне, тематичне і календарне планування.

Навчальні екскурсії з географії. Теоретична, практична і організаційна підготовка до екскурсій. Зміст, організація та методика проведення екскурсій в природу та на виробництво.

Позакласна робота з географії. Значення, організаційні форми, зміст, методика проведення позакласної роботи. Тиждень географії. Географічні олімпіади. Туристсько-краєзнавча робота.

Методика викладання курсу «Загальна географія». Мета та навчально-виховні завдання, світоглядні ідеї. Структура та зміст курсу. Дидактичне забезпечення курсу. Реалізація краєзнавчого принципу навчання. Організація і методика спостережень у природі. Календар погоди. Фенологічні спостереження. Система практичних робіт. Практичні роботи на місцевості. Методичні особливості вивчення розділів «Земля в космічному просторі», «Земля на плані і карті», «Оболонки Землі». Картографічні матеріали на уроках географії. Досвід вчителів географії.

Методика викладання курсу «Географія материків і океанів». Мета і навчально-виховні завдання. Структура та зміст навчального матеріалу. Дидактичне забезпечення курсу. Тематичні карти на уроках географії. Формування прийомів навчальної роботи з картами. Види і система практичних робіт. Проблемний підхід до навчання географії світу. Типові плани

характеристик фізико-географічних об'єктів. Досвід вчителів, його вивчення і застосування.

Методика викладання курсу «Фізична географія України». Мета і навчально-виховні завдання, структура і зміст курсу. Міжкурсові зв'язки. Формування знань та вмінь учнів. Шкільне краєзнавство, краєзнавчий принцип вивчення географії України. Засоби навчання. Варіативність підручників. Картографічні матеріали. Система практичних робіт у курсі. Особливості вступного уроку. Формування географічного образу України. Поглиблення знань про зв'язок тектоніки, геологічної будови, рельєфу і корисних копалин. Особливості методики вивчення клімату. Використання опорних знань при вивченні вод, ґрунтів, рослинного і тваринного світу, ПТК і фізико-географічного районування. Навчально-виховне значення та методика вивчення теми «Фізична географія своєї області». Топоніміка. Позакласна робота.

Курс економічної і соціальної географії України. Мета і навчально-виховні завдання, структура і зміст курсу. Дидактичне забезпечення. Використання картографічних матеріалів та нових засобів навчання. Система нових понять. Типи уроків у курсі. Методика формування понять про геополітичне положення України, демографічну ситуацію та демографічні проблеми. Методика вивчення галузевої та територіальної структури господарства. Практичні роботи в курсі. Робота з контурними картами. Проблемний підхід до вивчення курсу. Методика вивчення економічних районів України. Зміст, значення, методика викладання економічної і соціальної географії своєї області. Досвід вчителів, його вивчення і застосування. Позакласна робота при вивченні курсу. Зв'язок навчання з позакласною навчально-дослідною роботою. Екскурсія на підприємство. Мотивація навчальної діяльності. Значення курсу як засобу профорієнтації учнів.

Методика викладання курсу «Економічної і соціальної географії світу». Мета і навчально-виховні завдання, структура і зміст курсу. Економіко-географічні поняття. Система понять і причинно-наслідкових зв'язків. Методика формування знань і вмінь учнів. Міжпредметні зв'язки. Самостійні і практичні роботи в курсі. Дидактичне забезпечення. Формування основ розуміння сучасної політичної карти світу. Вивчення населення світу, світового господарства. Типові плани економіко-географічних характеристик країн. Вступні і узагальнюючі уроки. Уроки тематичних атестацій. Досвід вчителів, його вивчення і застосування. Особистість вчителя. Теоретична самопідготовка і педагогічна майстерність вчителя. Культура мовлення і спілкування. Самоорганізація праці вчителя географії.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Душина Л.М., Понурова Г.А. Методика преподавания географии. – М.: Просв., 1997. – 202 с.
2. Заставний Ф. Фізична географія України. 8 клас. – К.: Вища школа, 1999. – 254с.
3. Масляк П.А., Шищенко П.Г. Географія України. 8-9 класи. – К. Зодіак-ЕКО, 2000. – 427 с.

4. Методика викладання географії в школі (За.ред. С.Г.Коберніка). – К. Стафед-2, 2000. – 317 с.
5. Панчешникова Л.М. Методика обучения географии в средней школе. – М.: Просв., 1983. – 317 с.
6. Пестушко В.Ю., Сасихов В.О., Уварова Г.Є. Географія материків і океанів. – К.: Освіта, 1999. – 230 с.
7. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія 6-11 класи. – К.: Перун, 2005. – 90 с.
8. Підручники для загальноосвітньої школи:
9. Скуратович В.А., Коваленко Н.О., Круглік Л.І. Географія. 6 клас. – К.: Освіта, 2001. – 122 с.

Додаткова література

1. Статті в методичних журналах «Географія і основи економіки і школі», «Рідна школа», «Географія в школі», «Географія»
2. Замковий В.П. Майстерність учителя географії. – К.: Рад. школа, 1972. – 172 с.
3. Круглик Л.І. Методика вивчення географії у 8 класі. – К.: Рад. школа, 1977. – 92 с.
4. Чернишова Е.Я. Учебные экскурсии по географии. – М.: Просв., 1980 – 111 с.
5. Яковлев Н.Н., Сохор А.М. Методика и техника урока в школе. – М.: Просв., 1985. – 205 с.

INTERNET-ресурси

1. Все для учителя географии. – Режим доступа: <http://geo.1september.ru/>

Навчальна програма дисципліни «Дидактика географії»

*Укладач: доцент, кандидат педагогічних наук **К.І. Ковальова***

Пояснювальна записка

Курс «Дидактика географії» входить до складу варіативної частини навчального плану підготовки бакалаврів зі спеціальності 106 Географія. У процесі викладання курсу у студентів повинна сформуватися система знань та вмінь педагогічної роботи, достатня методична озброєність з врахуванням специфічності предмета географії, особливості та виключності його міжпредметних зв'язків, насамперед з економікою, педагогікою, дидактикою, віковою психологією.

Мета курсу – вивчення цієї дисципліни править формування у студентів розуміння методологічних засад дидактики географії загальноосвітньої школи та розвиток їхнього творчого методично-прикладного мислення в цій царині, спрямованого на подальше креативне виконання функцій учителя географії сучасної прогресивної школи.

Завдання курсу:

Теоретичні: навчити самостійно визначати зміст і методи навчання географії, вміти диференціювати навчальну інформацію на основну (поняття, закономірності, світоглядні ідеї) та допоміжну; забезпечити засвоєння теоретичних та практичних основ шкільної географії та методики її викладання, осмислення досвіду кращих вчителів, прищеплення вмінь вивчати провідні географічні ідеї, організовувати експериментальні дослідження;

Практичні: навчити проектувати зміст навчання, здійснювати види навчально-виховного процесу, планувати різні види пізнавальної діяльності школярів і способи їх включення у процес навчальної діяльності.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність аналізувати зміст і структуру навчальної програми з географії.

- Здатність проектувати зміст навчання.

- Здатність конструювати урок, визначати його мету, структуру, систему методів навчання.

- Уміння розв'язувати географічні задачі.

- Розробляти та проводити практичні роботи з шкільних курсів географії

Очікувані результати навчання:

- Знати зміст шкільних курсів географії;

- Знати методи і засоби навчання географії;

- Знати форми організації навчально-виховного процесу з географії;

- Знати особливості процесу формування знань, умінь, навичок на уроках географії;

- Можливості застосування інтерактивних технологій при вивченні шкільних географічних курсів.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як «Вступ до фаху», «Економічна та соціальна географія», «Основи наукових досліджень», «Геоінформаційні системи в географії», «Загальне землезнавство», «Географія

грунтів з основами ґрунтознавства», «Географія транспорту», «Географія населення», « Фізична географія України», «Економічна і соціальна географія України»

Зміст дисципліни

Дидактика географії (дидактика географії загальноосвітньої школи) як складник педагогічної науки. Предмет і об'єкт дидактики географії, її завдання й проблеми, що розв'язуються, зв'язок з іншими дисциплінами та шкільними предметами й практикою. Структура дидактики географії як дисципліни, рекомендовані джерела для її вивчення.

Сутність компетентісно-зорієнтованого навчання географії.

Географічні компетенції учнів і їхні групи (ключові, міжпредметні й предметні компетенції). Ключові географічні компетенції учнів і певні підгрупи (навчально-пізнавальні, здоров'язбережувальні, загальнокультурні, комунікативні, соціально-трудова й інформаційні компетенції"). Міжпредметні географічні компетенції учнів. Предметні географічні компетенції учнів і певні підгрупи (географічні знання, географічні вміння й навички, географічне бачення світу, емоційно-ціннісне ставлення до довкілля й людської діяльності в ньому, досвід творчої діяльності учнів з географії).

Рівні предметних географічних компетентностей учнів. Методи дидактично-географічного дослідження. Історія становлення й розвитку шкільної географії та її дидактики в Україні.

Історія становлення й розвитку шкільної географії та її дидактики в Україні. Особливості шкільної географічної освіти в зарубіжних країнах.

Змістовно-процесуальні складники навчання географії та стандартизація шкільної географічної освіти в Україні. Дефініція навчання географії та його завдання й компоненти: змістовий (зміст навчання географії) та процесуальний (процес навчання географії). Сутність змісту навчання географії як одного з компонентів цього навчання. Складники змісту навчання географії (зміст шкільної географічної освіти, зміст і структура шкільної географії як предмета). Сутність процесу навчання географії (навчального процесу з географії) як одного з компонентів навчання географії та складники цього процесу. Системовизначальні складники процесу навчання географії (мета навчання географії, власне взаємопоєднана діяльність учителя й учнів, результат навчання). Операційні складники процесу навчання географії (зміст навчального матеріалу з географії, дидактичні інструменти навчання географії, контроль і корекція навчальних досягнень учнів). Склад дидактичних інструментів навчання географії як одного з операційних складників процесу навчання географії (методи, методичні прийоми та засоби навчання географії, форми організації навчального процесу з географії, в т.ч. форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів і проведення навчання географії). Функції та склад Державного стандарту базової та повної середньої освіти та місце географії в стандарті. Навчальна програма з географії для загальноосвітніх навчальних закладів. Календарно-тематичний план шкільного курсу географії.

Самовдосконалення вчителя географії. Психодидактичні засади навчання географії, яке розвиває. Психодидактичні важелі навчання географії.

Формування емпіричних і теоретичних географічних знань. Їх види. Сутність географічних термінів. Етапи формування й розвитку та рівень сформованості географічних понять. Типи географічних причинно-наслідкових зв'язків. Географічні закономірності та етапи їхнього засвоєння.

Формування географічних вмінь і навичок та інших предметних географічних компетенцій учнів. Методи навчання географії. Методичні прийоми навчання географії.

Система засобів навчання географії. Групи засобів навчання географії (засоби: об'єктно-натуральні; об'єктно-замінювальні; приладно-природничі; програмно-забезпечувальні; апаратно-забезпечувальні; технологічно-забезпечувальні; інтегровані інформаційні; комплексно-забезпечувальні). Комбіновані "міжгрупові" засоби навчання географії та ситуаційні варіанти поєднання засобів. Дидактичні вимоги до використання унаочнювальних засобів навчання географії.

Комп'ютеризоване навчання географії. Географічні моделі навчання. Дефініція та критерії розподілу й упорядкування географічних навчальних моделей. Режими застосування й форми створення/відображення географічних навчальних моделей. Види географічних навчальних моделей.

Графічно-знакові географічні навчальні моделі

Підручники з географії.

Форми організації навчального процесу та навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії. Диференційований підхід до організації навчального процесу з географії та його різновиди. Диференціація завдань для організації навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії. Форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії в традиційному режимі та їхні типи (фронтальна, індивідуальна). Форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії в інтерактивному режимі та їхні типи (парно-трійкова й групова інтерактивна, кооперовано-мікрогрупова інтерактивна, дискусійно-інтерактивна).

Форми проведення навчання географії. Урочна форма. Позаурочна та позакласна форми проведення навчання географії. Дефініція позаурочної форми проведення навчання географії та її види (домашня робота з географії, позаурочні спостереження учнів за довкіллям, позаурочні учнівські навчально-дослідницькі проекти з географії). Домашня робота (виконання домашніх завдань) з географії як основний вид позаурочної форми проведення навчання географії та її поділ. Дидактичні цілі домашньої роботи з географії та управління нею. Сутність домашнього завдання з географії та його види.

Практична робота з географії. Контроль і корекція навчальних досягнень учнів з географії. Дефініція корекції навчальних досягнень учнів з географії. Завдання та складники контролю навчальних досягнень учнів з географії (перевірка досягнень, оцінювання досягнень). Дидактичні вимоги до контролю навчальних досягнень учнів з географії та групи критерію такого контролю (нормативні, порівняльні й особистісні критерії). Самоконтроль навчальних досягнень учнями та його складники (самоперевірка досягнень, самооцінка досягнень). Сутність самокорекції навчальних досягнень учнями. Функції контролю навчальних досягнень учнів з географії. Методи контролю навчальних досягнень учнів з географії (методи репродуктивного,

продуктивного, проблемного та творчого контролю з географії). Дидактичні види контролю навчальних досягнень учнів з географії (попередній, поточний, тематичний (періодичний) і підсумковий контроль з географії). Організаційні форми контролю навчальних досягнень учнів з географії (індивідуальний, фронтальний, самодиференційований груповий і колективний контроль (взаємоконтроль) з географії). Способи контролю навчальних досягнень учнів з географії (усний, письмовий, графічно-знаковий і комп'ютеризований контроль з географії). Письмова та графічно-знакова контрольна робота з географії.

Моделі та технології навчання географії. Дефініція моделей навчання географії та їхні типи (інформаційно-рецептивні, імперативно-шаблонні (репродуктивні), частково-пошукові (евристичні), проблемні, в т.ч. проблемно-дискусійні, дослідницькі та інші моделі навчання географії). Дефініція й структурні компоненти технологій навчання географії та вимоги до них.

Проблемне навчання географії як підгрунтя однойменної технології навчання. Функції та етапи проблемного навчання географії. Дефініція навчальної проблемної ситуації" її тили та способи проектування. Географічна навчальна проблема як основний складник навчальної проблемної ситуації, вимоги до цієї проблеми та форми її постановки (географічне проблемне запитання, географічне проблемне завдання, географічна проблемна задача з алгоритмом її розв'язання).

Список рекомендованої літератури **Основна література**

1. Душина Л.М., Понурова Г.А. Методика преподавания географии. – М.: Просв., 1997. – 202с.
2. Заставний Ф. Фізична географія України. 8 клас. – К.: Вища школа, 1999. – 254с.
3. Масляк П.А., Шищенко П.Г. Географія України. 8-9 класи. – К.: Зодіак-ЕКО, 2000. – 427 с.
4. Методика викладання географії в школі (За.ред. С.Г.Коберніка). – К. Стафед-2, 2000. – 317с.
5. Панчешникова Л.М. Методика обучения географии в средней школе. – М.: Просв., 1983. – 317 с.
6. Пестушко В.Ю., Сасихов В.О., Уварова Г.Є. Географія материків і океанів. – К.: Освіта, 1999. – 230 с.
7. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія 6-11 класи. – К.: Перун, 2005. – 90 с.
8. Підручники для загальноосвітньої школи:
9. Скуратович В.А., Коваленко Н.О., Круглік Л.І. Географія. 6 клас. – К.: Освіта, 2001. – 122 с.
10. Загальна методика навчання географії: Підручник (з грифом МОНМС України, лист № 1/11-11996 від 20.07.2012) / О.М. Топузов, В.М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна. – К.: ДНВП "Картографія", 2012. – 512 с.
11. Самойленко В.М. Дидактика географії: Монографія (електронна версія) / В.М. Самойленко, О.М. Топузов, Л.П. Вішнікіна, І.О. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2013. – CD (40 Мб), ISBN 978-966-521-619-3. – 570 с.

12. Самойленко В.М. Дефініції дидактики географії: Понятійно-термінологічний словник (електронна версія) / В.М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна, І.О. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2013. – CD (214 Мб), ISBN 978-966-521-349-9. – 334 с.
13. Самойленко В.М. Дидактика географії: Монографія / В.М. Самойленко, О.М. Топузов, Л.П. Вішнікіна, О.Ф. Надтока, І.О. Діброва. – К.: Педагогічна думка, 2014. – 586 с.
14. Самойленко В.М. Навчання географії: Понятійно-термінологічний словник (з грифом МОН України) / В.М. Самойленко, Я.Б.Олійник, Л.П. Вішнікіна, І.О. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2014. – 352 с.
15. Самойленко В.М. Методика навчання географії: Навчальний посібник-практикум / В.М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна, Т.С. Япринець. – Полтава: ПП Шевченко, 2014. – 190 с.
16. Самойленко В.М. Навчання географії: Понятійно-термінологічний словник (з грифом МОН України, електронна версія) / В.М.Самойленко, Я.Б.Олійник, Л.П.Вішнікіна, І.О.Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2015. – 352 с. – Електронний ресурс / Спосіб доступу: <http://www.geo.univ.kiev.ua/images/samojlenko.pdf>
17. Самойленко В.М. Географічні інформаційні системи та технології: Електронний підручник. Версія 1.0. / В.М. Самойленко. – К.: Ніка-Центр, 2012. – CD, ISBN 978-966-521-585-1. – 39,0 д.а.
18. Самойленко В.М. Статистичні та стохастичні математичні методи в географії: Електронний підручник (з грифом МОНМС України, лист № 1/11-7940 від 23.08.2011) / В.М.Самойленко, О.М. Топузов. – К.: Ніка-Центр, 2011. – CD, ISBN 978-966-521-580-6. – 25,4 д.а.

Додаткова література

1. Статті в методичних журналах «Географія і основи економіки і школі», «Рідна школа», «Географія в школі», «Географія»
2. Замковий В.П. Майстерність учителя географії. – К.: Рад. школа, 1972. – 172 с.
3. Круглик Л.І. Методика вивчення географії у 8 класі. – К.: Рад. школа, 1977. – 92 с.
4. Чернишова Е.Я. Учебные экскурсии по географии. – М.: Просв., 1980. – 111 с.
5. Яковлев Н.Н., Сохор А.М. Методика и техника урока в школе. – М.: Просв., 1985. – 205 с.

INTERNET-ресурси

1. <http://www.distance.education.ru>
2. <http://www.iat.kiev.ua>
3. <http://www.osvita.org.ua>
4. <http://www.ukrprog.com>

Навчальна програма дисципліни «Основи геофізики та геохімії ландшафтів»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов***

Пояснювальна записка

Дисципліна «Основи геофізики та геохімії ландшафтів» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про концептуальні засади геохімії ландшафтів, хімічний склад компонентів ландшафту в тісному зв'язку з природними процесами і умовами, використання геохімічних методів дослідження при вивченні географічних об'єктів. Геофізика ландшафтів є складовою частиною комплексної фізичної географії і покликана досліджувати фізичну сутність природно-територіальних комплексів геосистем і на цій основі давати рекомендації щодо їх раціонального використання.

Мета – дати основні уявлення про загальну теорію міграції хімічних елементів в ландшафті, про предмет, об'єкти, методичку геохімічних дослідженнях ландшафту, про зв'язки з суміжними науками – хімією, математикою, біологією, фізикою і ін. Дати студентам геофізичні основи функціонування ландшафтів та продукування органічної речовини в геосистемах.

Завдання курсу:

Теоретичні: сформулювати у студентів уявлення про географічні закономірності хімічного складу компонентів ландшафту, дослідити шляхи міграції хімічних елементів в ландшафті і факторів, що визначають концентрацію і розсіювання хімічних елементів; встановити закономірності та особливості взаємозв'язку фізичних властивостей, явищ і процесів в ПТК; вивчити закономірності продукування органічної речовини в геосистемах; виявити і вивчити еколого-ресурсні можливості геосистем.

Практичні: освоїти практичні навички використання хімічних та фізичних особливостей ландшафтів: в геології при пошуку корисних копалин, в галузі охорони здоров'я та сільському господарстві.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність застосовувати базові знання фізики, хімії, геології, екології, математики, інформаційних технологій тощо при вивченні географічної оболонки.

- Здатність здійснювати збір, реєстрацію і аналіз даних за допомогою відповідних методів і технологічних засобів у польових і лабораторних умовах.

- Здатність інтегрувати польові та лабораторні спостереження з теорією у послідовності: від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання.

- Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані (у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і звітувати про результати.

- Здатність ідентифікувати та класифікувати відомі і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні ним процеси.

- Здатність розуміти та пояснювати особливості фізико-географічних об'єктів у геосферах, взаємозв'язки у ландшафтах та біогеоценозах.

Очікувані результати навчання:

- Знання принципів і методів класифікації хімічних елементів, а також ландшафтів на геохімічній основі;

- Освоєння методів геохімічного картографування та районування ландшафтів;
- Усвідомлення зв'язку фізичних особливостей ПТК з основними компонентами і характеристиками ландшафту;
- Знання елементарних структурно-функціональних частин ПТК і їх основні властивості;
- Уміння дослідити функціонування ПТК;
- Знання закономірностей продукування органічної речовини в геосистемах;

Міжпредметні зв'язки: дисципліна «Основи геофізики та геохімії ландшафтів» має міжпредметні зв'язки з наступними курсами, які викладаються студентам-географам: «Загальне землезнавство», «Метеорологія і кліматологія», «Біогеографія», «Гідрологія», «Геоморфологія», «Ландшафтознавство», «Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства» та ін.

Зміст дисципліни

Предмет і завдання «геохімії ландшафту». Предмет і завдання геохімії ландшафтів в системі географічних наук. Історія розвитку ландшафтних геохімічних досліджень. Роботи Б.Б. Полинова, А.І. Перельмана, М.А. Глазовський, В.Б. Сочава і ін. Методика та об'єкти досліджень.

Загальні закономірності міграції, концентрації, розсіювання хімічних елементів в ландшафті. Геохімічний ландшафт і його морфологія. Елювіальний елементарний ландшафт. Супераквальний елементарний ландшафт. Субаквальний елементарний ландшафт. Площа і форма ландшафту. Вертикальне (ярусність) і горизонтальне будова ландшафту. Кольоровість ландшафту. Простий і складний місцеві ландшафти. Сполучення в ландшафті (досконале і недосконале сполучення). Вчення про геохімічних бар'єри.

Фактори міграції хімічних елементів в ландшафті. Міграція – пересування і перерозподіл елементів як результат взаємодії ендегенних і екзогенних процесів в складових частинах ландшафту. Внутрішні і зовнішні чинники міграції. Міграційна здатність елементів. Іонний потенціал і хімічні зв'язки. Фізико-географічні умови міграції. Ізоморфізм і парагенезис в ландшафті. Кларк і міграція елементів. Основні, рідкісні і розсіяні елементи. Роль гіпергенних про-процесів в міграції елементів (гіпергенез, сингенез, діагенез, епігенез, галогенез, гідрогенезу, механогенез, педогенез, біогенез, техногенез). Види міграції хімічних елементів і сполук.

Водна міграція хімічних елементів в ландшафті. Властивості і склад води. Розчинність, окислюваність, жорсткість, агресивність і кольоровість води. Форми міграції хімічних елементів у воді. Іонна, колоїдна, зважена, газоподібна і біогенні види міграції. Сорбція і десорбція. Гідратація і гідроліз в ландшафті. Гіпергенні метасоматоз. Геохімічна обстановка в ландшафті. Класи водної міграції. Геохімічна діяльність вод і геохімічні бар'єри. Коефіцієнти водної міграції.

Біогенна міграція хімічних елементів в ландшафті. Сучасне уявлення про біосферу. Біологічний круговорот (бик) – освіту (анаболізм) і руйнування (катаболізм) органічної речовини. Фотосинтез, кількісна характеристика біологічного кругообігу (ємність, швидкість, інтенсивність). Освіта живої речовини. Основні органічні сполуки – білки, вуглеводи, алкалоїди, ліпіди.

Розподіл хімічних елементів в живих організмах. Руйнування хімічної речовини. Вплив організмів на хімічний склад ландшафту. Коефіцієнти біогенної міграції.

Атмосферна і техногенна міграція хімічних елементів в ландшафті. Походження газів і їх класифікація. Основні етапи в історії розвитку атмосфери. Джерела і хімічний склад домішок в атмосфері. Географія перенесення і акумуляції елементів. Добові, сезонні, річні і багаторічні режими руху повітряних мас і динаміка ступеня зволоження. Закономірності розподілу атмосферних опадів за хімічним складом. Залежність мінералізації атмосферних опадів від сезонів року. Хімічний склад опадів (морські, континентальний і техногенні). Коефіцієнт атмогеохімічної активності (КА) і коефіцієнт гідрохімічної активності (КІ) – головні показники атмосферної міграції хімічних елементів.

Хімія механічної міграції. Джерела техногенної міграції хімічних елементів. Техногенез і атмосфера. Техногенез і гідросфера. Техногенез і педосфера. Техногенез і живі організми. Гранично-допустимі концентрації (ГДК) хімічних елементів і сполук в географічній оболонці. Техногенні аномальні і біохімічні ендемії (корисні, шкідливі, нейтральні). Культурні ландшафти. Коефіцієнти техногенної міграції.

Наукові та прикладні аспекти геохімії ландшафту. Геохімічна класифікація елементів. Геохімія ландшафту і пошук корисних копалин. Основні індикатори пошуку корисних копалин. Первинні і вторинні ореоли розсіювання. Методи пошуку корисних копалин (літохімічний, гідрогеохімічний, біогеохімічний і атмогеохімічний). Геохімія ландшафту і охорону здоров'я. Медична географія. Геохімія ландшафту і сільське господарство. Геохімічна класифікація ландшафтів, їх дослідження і картографування.

Геохімія зональних і азональних ландшафтів. Геохімія лісових ландшафтів. Екваторіальні, субекваторіальні і тропічні ліси. Гідротермічні умови, кора вивітрювання, води і ґрунтово-рослинний покрив. Прикладні аспекти геохімії екваторіальних, субекваторіальних і тропічних лісів. Систематика ландшафтів. Систематика широколистяних лісів суббореального пояса (карпатсько-кавказьке, східно-європейське, середньоазіатське, Далекосхідне сімейство). Хвойні ліси бореального поясу. Геохімія степових, пустельних і тундрових ландшафтів. Савани. Сухі степи субтропічного пояса. Лугові і сухі степи суббореального пояса. Пустелі субтропічного, тропічного і суббореального поясів. Пустелі холодного пояса і високогірних районів. Тундрові ландшафти. Гідротермічеські умови. Кора вивітрювання, води і ґрунту. Рослинність ландшафтів. Практичні аспекти геохімії ландшафтів, їх систематика.

Геохімія азональних ландшафтів. Верхові болота. Рослинність верхових боліт. Продуктивність верхових боліт. Класи водної міграції. Ландшафти заплави і дельти. Типоморфні елементи. Вулканічні ландшафти. Процеси геохімічного перетворення вулканічних порід. Солончаки і солонці. Умови формування солонців і солончаків. Ґрунтово-рослинний покрив. Класи водної міграції.

Геохімія ландшафтів Світового океану. Хімічний склад вод. Форми знаходження хімічних елементів у водах світового океану. Закономірності кількісного розподілу хімічних елементів в розчиненій і зваженій формі в океані. Біологічна структура океану. Фітопланктон, зоопланктон, фітобентос, зообентос, нектон. Хімічний склад живих організмів. Геохімія донних

відкладів. Систематика геохімічних ландшафтів океану. Техногенез і продуктивність біологічних ресурсів Світового Океану.

Предмет і завдання «Геофізики ландшафту» і її місце в системі наук. Предмет геофізики ландшафту і її основні завдання. Місце геофізики ландшафту в системі наук про Землю і зв'язок з іншими науковими напрямками. Історія становлення і методологія геофізичних досліджень. Вивчення геофізичних особливостей ландшафтів як геосистем – на рівні речових енергетичних та інформаційних зв'язків.

Простір і час як ландшафтно-геофізичні характеристики ПТК (природно-територіальні комплекси). Основні поняття і процеси. Фізична сутність природного комплексу. Поняття «Геосистема». Горизонтальні і вертикальні межі ПТК. Тимчасові зміни характеристик ПТК. Основні властивості геосистем. Загальні властивості геосистем (цілісність, унікальність, ієрархічність). Специфічні властивості геосистем (стійкість, самоорганізація, структурність і функціональність). Емерджентні властивості геосистем (продукування і деструкція органічної речовини, здатність накопичувати органічна речовина і виділяти кисень в атмосферу, родючість ґрунту, здатність оптимізувати умови життя).

Особливості енерго- і масообміну геосистем. Екзогенні та ендегенні потоки енергії. Якісні та кількісні показники екзогенної і ендегенної енергії. Взаємодія екзогенних і ендегенних потоків енергії. Способи глобального впливу екзогенних процесів на ендегенні. Шляхи впливу ендегенних процесів на екзогенні. Зіставлення екзогенних і ендегенних потоків енергії. Потоки речовини і розвиток біоти. Чотири початку геосистем (мобільне, летюча, інертне і активне). Силкові поля земної поверхні і антропогенний вплив на геосистему. Аналіз основних зв'язків всередині геосистем (гідротермічний режим, геолого-геоморфологічна основа, повітряні маси, води, ґрунт і біота).

Фізичні фактори диференціації геосистем. Геологічна будова і тектоніка. Геоморфологічна структура геосистем. Потоки речовини і енергії (розсіювання речовини та енергії, акумуляція речовини і енергії, розсіювання і акумуляція речовини і енергії, катастрофічне розсіювання і акумуляція речовини і енергії, катастрофічна акумуляція речовини і енергії, антропогенний розсіювання речовини та енергії, антропогенне акумуляція речовини і антропогенний розсіювання енергії). Показники тепла і вологи. Льодовикові геосистем, гумідних, перехідні і аридні геосистем. Первинне продукування органічної речовини. Фізична сутність геосистем.

Функціонування геосистем. Трансформація сонячної енергії. Основні види трансформації сонячної енергії. Сумарна радіація і радіаційний баланс. Сумарна радіація в умовах гірського рельєфу. Тепловий баланс. Трансформація сонячної енергії в біогенному та інших компонентах. Механізм впливу сонячної енергії на живі організми. Трансформація гравітаційної енергії. Потенційна енергія природно-територіальних комплексів.

Загальні закономірності розвитку живої речовини на Землі. Зональні і регіональні особливості продукування органічної речовини в ландшафтах. Геофізичні особливості продукційного процесу. Валовий фотосинтез і дихання рослин. Чиста продукція. Транспірація. Структура живої речовини континентів і океанів. Залежність продуктивно-сті рослинних угруповань від факторів

середовища. Енергозабезпечення природного комплексу. Вологозабезпеченість природного комплексу, забезпеченість рослин елементами живлення. Вплив екстремальних природних явищ на продуктивність рослинності. Розподіл річної продукції рослинності на суші Землі.

Структурно-функціональні особливості ландшафту. Латеральні потоки геомаси в ландшафті. Переміщення повітряних мас в ландшафті. Латеральні переміщення геомас в підземній частині ландшафту. Латеральні потоки, пов'язані з флювіальні процесами. Латеральні переміщення фітомаси. Зоогенні міграції. Структура ландшафту (вертикальна і горизонтальна). Стан ландшафту (добове, сезонне, багаторічне). Природні ресурси і умови в природній системі. Категорії і типи природного середовища.

Специфічні проблеми геофізики ландшафту. Магнітні, електричні, оптичні і радіоактивні властивості ландшафтів. Відбивні властивості природних об'єктів. Атмосферна оптика. Дослідження окремих питань геофізики ландшафтів в суміжних дисциплінах. Оптика ландшафту. Теплофізика ландшафту. Радіофізика ландшафту. Проблеми моделювання геофізичних властивостей ландшафту.

Геофізичне картографування і районування ландшафтів. Методи геофізичних досліджень. Радіаційний баланс, водний баланс, тепловий баланс, баланс органічної речовини. Проблеми геофізичного картографування і районування ландшафтів. Види геофізичних карт (карти теплових, магнітних полів, вологості, біогенної продуктивності).

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Перельман, А.И. Геохимия ландшафта. – М.: Высшая школа, 1975. – 255 с.
2. Лукашев, К.И., Лукашев, В.К. Геохимия ландшафта. – Минск: Высшая школа, 1972. – 340 с.
3. Авессаломова, Ч.А. Геохимические показатели при изучении ландшафтов. – М.: Издательство МГУ, 1987.
4. Перельман, А.И. Касимов. Геохимия ландшафта. – М.: Астрей, 2000, 1999.
5. Беручашвили, Н.Л. Геофизика ландшафта. – М.: Высшая школа, 1990. – 287 с.
6. Геофизика ландшафта. – М., 1967. – 175 с.
7. Арманд, Д.Л. Наука о ландшафте. – М., 1975. – 287 с.
8. Сочава, В.Б. Введение в учение о геосистемах. – Новосибирск: Наука, 1974.

Додаткова література

1. Алексин, О.А. Общая гидрохимия. – М.: Высшая школа, 1970.
2. Войтик, Г.В., Закрутин В.В. Основы геохимии. – М.: Высшая школа, 1976.
3. Горбунов, П.И. Минералогия и коллоидная химия почв. – М.: Наука, 1974.
4. Павлов, А.В. Теплофизика ландшафта. – Новосибирск: Наука, 1978.
5. Хильми, Г.Ф. Основы физики биосферы. – Л.: Гидрометеиздат, 1966.
6. Раунер, Ю. Л. Тепловой баланс растительного покрова. – Л.: Гидрометеиздат, 1972.
7. Павлов, А.В. Энергообмен в ландшафтной сфере Земли. – Новосибирск: Наука, 1984.
8. Волобуев, В.Р. Введение в энергетику почвообразования. – М.: Наука, 1974.
9. Дьяков, К.Н. Геофизика ландшафта (метод балансов). – М.: Издательство МГУ, 1988.

Навчальна програма з курсу «Палеоекологія»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **О.В.Давидов**,
доцент, кандидат біологічних наук **О.П.Кундельчук***

Пояснювальна записка

Варіативна навчальна дисципліна «Палеоекологія» є складовою циклу природничо-наукової підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальностей 106 Географія, за рівнем вищої освіти «бакалавр».

Дисципліна «Палеоекологія» представляє собою дисципліну, яка формує комплексне уявлення про генезис та еволюцію органічного світу, а також залежність еволюції від умов навколишнього середовища. Дана дисципліна є важливим зв'язуючим ланцюжком між фундаментальними та фаховими науками.

Мета курсу – вивчення етапності розвитку та закономірностей еволюції органічного світу в залежності від палеоекологічних умов геосфери, визначення впливу природних факторів на розвиток фізичного типу людини та матеріальної культури древніх суспільств, а також оберненого впливу давньої людини на природу.

Завдання дисципліни:

Теоретичні: визначити особливості еволюції геосфери в геологічному часі, визначити особливості еволюції органічного світу та її залежність від зміни палеоекологічних умов; вивчити вплив природних факторів та розвиток фізичного типу людини, а також впливу давньої людини на природу.

Практичні: навчитися характеризувати фізико-географічні умови минулого, визначати викопні організми та їх стан, в залежності від палеоекологічних умов.

Фахові предметні компетентності:

- Критично аналізувати теорії походження Землі і життя на Землі, систематизувати концепції різних наукових шкіл щодо закономірностей змін клімату, розташування континентів і розвитку біоти в геологічному минулому Землі, узагальнювати погляди вчених на рушійні сили змін в екосистемах; застосовувати отриману інформацію для формування екологічного підходу до процесів, які відбувалися в минулому і відбуваються сьогодні в екосистемах Землі;

- Використовувати палеонтологічні колекції, а також вітчизняні та іноземні друковані, електронні джерела для отримання інформації про розвиток екосистем в геологічному минулому Землі;

- Володіти вмінням використовувати знання, отримані під час спілкування з фахівцями інших професійних груп (з геологами, кліматологами, океанографами, палеонтологами, молекулярними біологами і т.н.) для створення об'єктивної картини екосистемних змін в геологічному минулому Землі;

- Знати основні методичні та методологічні підходи для визначення умов функціонування і еволюції екосистем Землі в геологічному минулому і використовувати їх для пояснення палеоекологічних феноменів в певні геологічні епохи і періоди;

- Екстраполувати знання про закономірності екосистемних змін в геологічному минулому Землі для пояснення процесів, які відбуваються в сучасних екосистемах, а також для прогнозування напрямків розвитку екосистем Землі в майбутньому, за умов техногенного впливу на навколишнє середовище;

- Використовувати отримані знання механізмів, що забезпечують стійкість та мінливість геосистем, для пояснення динамічних і еволюційних процесів в сучасних геосистемах;

- Характеризувати основні етапи розвитку палеоекосистем і пояснювати зв'язок між особливостями умов навколишнього середовища в кожному геологічному періоді і характером зміни окремих груп організмів і палеоекосистем в цілому;

- Застосовувати набуті знання з причин екологічних криз і катастроф геологічного минулого Землі (масові вимирання біоти, зміни флор і фаун) для запобігання розвитку негативних тенденцій в сучасних природних екосистемах.

Очікувані результати навчання:

- Знання основних класичних і сучасних теорій формування Землі і її розвитку протягом 4,6 млрд. років існування;

- Знання геологічних механізмів розвитку Землі як космічного тіла;

- Знання кліматичних і гідрологічних закономірностей функціонування природних екосистем в геологічному минулому Землі;

- Знання абіотичних і біотичних факторів розвитку живих організмів і екосистем в цілому;

- Знання причин змін флор і фаун в геологічній історії Землі;

- Знання причин масових вимирань біоти в Кріптозої та Фанерозої;

- Вміння пояснювати з наукових позицій зміни, які відбувалися з палеоекосистемами протягом геологічної історії Землі;

- Вміння використовувати знання основних законів еволюційного розвитку організмів і геосистем для пояснення змін в палеоекосистемах і в сучасних екосистемах Землі;

- Вміння порівнювати палеоекосистемні процеси, які відбувались в різні геологічні епохи, для визначення провідних факторів розвитку геосистем в кожному геологічному періоді;

- Вміння аргументовано відстоювати діалектико-матеріалістичні позиції в підходах до пояснення екологічних проблем в сучасних екосистемах і в екосистемах геологічного минулого Землі;

- Вміння користуватися учбовою, науковою та довідковою літературою для вирішення спірних питань палеоекологічного характеру.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Палеоекологія» є тісно пов'язаною із такими спеціальними дисциплінами як «Геологія з основами геоморфології», «Фізична географія», «Метеорологія», «Гідрологія», «Екологія», «Вступ до фаху», «Ландшафтознавство» та ін.

Зміст дисципліни

Палеоекологія криптозою.

Вступ. Методи досліджень. Об'єкт, предмет та мета дисципліни. Методи палеоекологічних досліджень. Метод аналізу фосилій. Використання радіоактивних ізотопів для встановлення часу існування давніх організмів.

Використання стабільних ізотопів в палеоекологічних дослідженнях. Поняття «фракціонування ізотопів хімічних елементів». Використання методу ізотопного фракціонування: для оцінки палеотемператур навколишнього середовища; для оцінки рівня кисню і вуглекислого газу в навколишньому середовищі; для встановлення біогенного або абіогенного походження осадових порід; для встановлення типу фотосинтезу у сучасних та викопних рослин; для вивчення міграційних шляхів сучасних і викопних організмів.

Палеоекологія Катархейського еону (4,6 – 4,0 млрд.р.т.). Формування Сонячної системи і планети Земля. Поява у землі супутника – Місяця. Причини відсутності в геологічному літопису Землі осадових порід старше 4,0 млрд.р. Поняття «галактичний рік». Особливості мінералів-цирконів. Встановлення умов на Землі в Катархейському еоні на підставі аналізу стабільних ізотопів в мінералах-цирконах.

Палеоекологія Архейського еону (4,0 – 2,5 млрд.р.т.). Формування ядер континентів (кратонів) в Архейському еоні. Утворення перших суперконтинентів. Механізми утворення та руйнування суперконтинентів. Методи, які дозволяють реконструювати взаємне розташування стародавніх континентів. Епохи діастрофізма в Архейському еоні. Астрономічні, геологічні і кліматичні катастрофи середнього Архею. Початок накопичення кисню в навколишньому середовищі. Джерела надходження кисню до атмосфери Землі. Кліматичні умови в Архейському еоні. Причини надвисоких температур навколишнього середовища в Археї. Поняття про парниковий ефект. Поява життя на Землі. Строматоліти. Причини екологічного успіху строматолітів. Архейська генна революція. Киснева катастрофа.

Палеоекологія Протерозойського еону (2,5 млрд.р.т. – 542 млн.р.т.). Розташування континентів в Протерозойському еоні. Клімат в Протерозойському еоні. Кліматичні мегацикли. Кліматичні макроцикли. Кліматичні мікроцикли. Нециклічні фактори, які впливають на кліматичні умови на Землі. Тривалість доби в Протерозойському еоні. Методи встановлення тривалості доби в геологічному минулому Землі. Поява багатоклітинних організмів в Протерозої. Екологічні переваги багатоклітинного організму. Поява еукаріотичних організмів згідно метода фосилій і метода молекулярного годинника: причини розбіжності в датуваннях. Відносини хижак-жертва в Кріогенових екосистемах. Кріогенове масове вимирання біоти. Едіакарські фауни. Особливості Едіакарських фаун порівняно з сучасними фаунами. Бойканурське вимирання біоти наприкінці Протерозою.

Палеоекологія фанерозойського еону. Палеозойська ера.

Палеоекологія Палеозойської ери (542 – 251 млн.р.т.). Стратиграфічний поділ Палеозойської ери: Кембрійський, Ордовицький, Силурійський, Девонський, Кам'яновугільний та Пермський періоди.

Палеоекологія Кембрійського періоду (542 – 488 млн.р.т.). Розташування континентів в Кембрійському періоді. Поворот осі обертання Землі на 90 градусів. Поняття про встановлення дійсної вісі обертання Землі. Реверсії магнітосфери в Кембрійському періоді. Клімат в Кембрійському періоді. Причини надвисоких температур навколишнього середовища. Причини зростання рівня моря в Кембрійському періоді. Кембрійська скелетна революція. Кембрійські організми-рифобудівники: червоні водорості та губки-

археоціати. Кембрійський вибух біорізноманіття. Палеодемекологія: синхронні ліньки членистоногих Кембрія. Коменсалізм у Кембрійських брахіопод. Особливості еволюційних процесів в Кембрійському періоді. Масові вимирання біоти в Кембрійському періоді.

Палеоекологія Ордовицького періоду (488 – 443 млн.р.т.). Розташування континентів в Ордовицькому періоді. Кліматичні умови в Ордовицькому періоді. Кореляція між інтенсивністю наземного вулканізму і кліматичними умовами на Землі. Ордовицька революція біорізноманіття. Геоекотонний ефект в палеоекосистемах. Конкуренція як фактор макроеволюції на прикладі брахіопод і двостулкових молюсків. Ендемічність Ордовицьких фаун. Хемоавтотрофія у морських тварин в Ордовику. Ордовик – період панування організмів-фільтраторів за типом харчування. Поняття «живі фосилії» (на прикладі мечохвостів). Повернення нових груп голкошкірих від сидячого до рухливого способу життя. Вихід рослин на сушу в Ордовицькому періоді. Роль симбіотичних ендомікоризних грибів у виході рослин на сушу. Пізньо-Ордовицьке масове вимирання біоти. Утворення родовищ нафти наприкінці Ордовика – початку Силура. Домінування губок в морських екосистемах після пізньо-Ордовицького масового вимирання біоти.

Палеоекологія Силурійського періоду (443 – 416 млн.р.т.). Розташування континентів в Силурійському періоді. Клімат в Силурійському періоді. Причини посух. Відновлення екосистем раннього Силура після пізньо-Ордовицького масового вимирання біоти. Симбіоз строматопорієвих губок і коралів-ругоз. Придбання фотосимбіонтів коралами-табулятами в Силурі. Турбота про потомство у Силурійських рачків-остракод і у членистоногих аквілоніфер. Поява щелепи у черепноголових хордових тварин. Екологічні переваги щелепноротих тварин. «Мімікрія» та «мімезія» в Силурійських екосистемах. Перехід наземних вищих рослин в макророзмірний клас. Поява листя за першим механізмом. Екологічні причини появи листя у рослин. Гігантські гриби – прототаксиди. Причини виходу грибів – прототаксидів в крупнорозмірний клас. Причини масових вимирань біоти в середньому-пізньому Силурі.

Палеоекологія Девонського періоду (416 – 359 млн.р.т.). Розташування континентів в Девонському періоді. Клімат і зміни рівня моря в Девонському періоді. Ендемізм фаун раннього Девону. Причини Девонської морської та наземної революції біорізноманіття. Брахіоподи і правило Коупа. Поява в Девоні нової групи головоногих молюсків – амоноїдів. Екологічні переваги закрученої раковини у молюсків. Тиск хижаків в Девонських морях. Регенерація рук у викопних морських лілій як свідчення атак хижаків. Екологічні причини занепаду трилобітів в Девоні. Гігантизація хижих ракоскорпіонів в Девонському періоді. Поява ракоскорпіонів – фільтраторів за типом харчування: екологічні причини і наслідки поширення означеної групи в морських екосистемах. Взаємовідносини конкуренції в Девонських екосистемах на прикладі хижих риб – хижих ракоскорпіонів, безщелепних рибоподібних і ракоскорпіонів-фільтраторів за типом харчування. Екологічні причини гігантизму риб і ракоскорпіонів в Девонському періоді. Поява живородіння у панцирних риб: екологічні переваги і недоліки переходу до живородіння для існування видів. Наявність легень – базова ознака

щелепноротих хребетних тварин. Поява у хребетних тварин чотирилапих кінцівок. Паралельна тетраподизація кистеперих риб в Девонському періоді. Поява перших земноводних. Поява у наземних рослин нової життєвої форми – дерево і формування листя за другим механізмом – як адаптації до нестачі світла у наземних рослин. Екологічні причини появи насінневих рослин. Формування мікоризи наземними рослинами. Екологічні причини появи в Девонському періоді літаючих комах. Подія Кейкек – Отомарі. Тагханійська біологічна криза. Келвассерська подія. Хангенбергська подія. Біоінвазії – як фактор еволюції екосистем. Ріст мікробних матів під час Девонських екологічних криз.

Палеоекологія Кам'яновугільного періоду (359 – 299 млн.р.т.).

Розташування континентів в Кам'яновугільному періоді. Кліматичні умови в Карбоні. Кореляція між хімічним складом атмосферного повітря і змінами температури навколишнього середовища. Екологічні причини редукції розмірів тіла хребетних тварин в ранньому Карбоні. Причини появи т.зв. «дірки Ромера» у фосиліях земноводних і комах в ранньому Карбоні. Карбон – геологічний період розквіту земноводних. Причини подальшого еволюційного неуспіху земноводних. Поява перших рептилій. Екологічні переваги рептилій порівняно з земноводними. Розділення перших рептилій на лінії тероморф і завроморф. Екологічні причини і умови появи рослинної ділиності у хижих тетрапод в пізньому Карбоні. Гігантизм Карбонових комах. Екологічні причини появи в Карбоні комах з повним перетворенням – конкуренція личинок і дорослих особин за ресурси. Наземні рослини в Карбоні: вологі екваторіальні кам'яновугільні ліси-болота та листопадні ліси помірної зони. Особливості харчування деревовидих плаунів за умови низького рівня вуглекислого газу в атмосфері Карбонового періоду. Екологічні умови формування кам'яного вугілля і деградація деревини грибами. Екологічні причини поширення насінних рослин в Карбоні. Екосистемні кризи в Кам'яновугільному періоді.

Палеоекологія Пермського періоду (299 – 251 млн.р.т.). Розташування континентів в Пермському періоді. Фактори, які призвели до початку відокремлення Кіммерії від Гондвани. Зміни розташування Південного полюсу в Пермському періоді. Хімічний склад атмосфери в Пермському періоді. Причини початку атмосферних гіпоксій в пізній Пермі. Кліматичні умови в ранній, середній і пізній Пермі. Причини Камурського похолодання. Причини надвисоких температур в пізній Пермі. Наземна рослинність в Пермському періоді. Сукцесійна заміна вологолюбних біомів на посухостійкі. Поява стратегії галоутворення у комах як адаптація до посушливих умов існування. Причини надзвичайної екологічної стійкості груп жуків до вимирань. Сукцесійні зміни груп тероморфних рептилій протягом Пермського періоду, пов'язані зі змінами кліматичних умов на території Пангеї. Поява теплокровності у тероморфної лінії рептилій в Пермському періоді. Відмінності між Палеозойсько-Мезозойською та сучасними трофічними пірамідами як причина нестабільності давніх екосистем. Поширення рослиноїдних тетрапод в ранній-середній Пермі. Фактори, необхідні для переходу хижих тварин до харчування рослинами. Функції дермальних кісток у крупних рептилій Карбонового і Пермського періодів. Зміна характеру розташування кінцівок відносно тулуба у парейазаврів групи буностегосів як адаптація до пересування

по пустелі. Перша поява біпедальних тетрапод. Екологічні переваги біпедальної локомоції у тварин. Екологічні фактори, які сприяли появі здатності до польоту у рептилій в Пермь. Екологічні причини появи вторинно-водних рептилій в Пермському періоді. Причини домінування в Пермських екосистемах тероморфних, а не завроморфних рептилій. Поява лінії еунотозаврів – предкової групи для черепах. Екологічні причини ендемізму наземних фаун тетрапод в пізній Пермь. Причини і наслідки Олсоновського масового вимирання біоти наприкінці ранньої Пермь. Гваделупське масове вимирання біоти в наприкінці середньої Пермь. Причини екосистемної кризи в пізній Пермь. Причини і наслідки термінального Пермського масового вимирання біоти.

Палеоекологія фанерозойського еону. Мезозойська ера.

Палеоекологія Мезозойської ери (251 – 65,5 млн.р.т.). Стратиграфічний поділ Мезозойської ери: Тріасовий, Юрський, Крейдяний періоди.

Палеоекологія Тріасового періоду (251 – 199 млн.р.т.). Розташування континентів в Тріасовому періоді. Початок розколу Пангеї. Причини жари і посух в Тріасі. Ранньо-Тріасова екваторіальна катастрофа Сміта-Спатіана. Тривалість відновлення екосистем після термінального Пермського вимирання біоти. Причини екологічного успіху склерактинієвих коралових поліпів в Тріасовому періоді. Причини поступового екологічного заміщення брахіопод двостулковими молюсками. Поява екологічної групи хижих молюсків-свердильників. Тиск хижаків в Тріасі: поява важко-озброєних та рухливих форм морських лілій. Початок домінування в морських екосистемах Тріасу кісткових риб. Поява в Тріасі рослинності серед кісткових риб. Поява вторинно-водних рептилій: завроптеригій, плезіозаврів, іхтіозаврів, плакодонтів і справжніх черепах. Екологічні причини появи перших морських рослиноїдних рептилій в Тріасовому періоді. Поява живородіння у наземних і морських рептилій. Поява в Тріасі у павуків здатності плести ловчі мережі. Екологічні переваги комах-генералістів порівняно з комахами-спеціалістами в епохи криз. Поява біпедалізму у архозаврів як екологічної адаптації до існування на відкритих просторах Пангеї. Вторинний квадрупедалізм у рослиноїдних динозаврів як адаптація до зміни типу харчування. Екологічні стратегії виживання популяції в умовах кризи в екосистемах на прикладі лістрозаврів. Екологічні причини зміни флор і фаун на межі Карніанської і Норіанської епох Тріасу. Причини і екологічні наслідки термінального Тріасового вимирання біоти.

Палеоекологія Юрського періоду (199 – 145 млн.р.т.). Розкол суперматерика Пангеї. Початок формування океанів сучасного типу. Хімічний склад атмосфери в Юрському періоді. Причини глобальної аноксії в океанах в ранній Юрі. Клімат в Юрському періоді. Причини зміни Тріасових посух на вологі умови в Юрі. Відсутність кореляції між змінами температури навколишнього середовища і вмістом парникових газів в атмосфері в Юрському періоді. Причини Тоарського вимирання біоти в ранній Юрі. Розвиток водоростей-празиофітів на межі Тріас-Юра. Екологічні причини і наслідки розповсюдження червоних водоростей в Юрському періоді. Поява динофлагелят, кокколитофорид і діатомових водоростей в наслідок симбіозу морських найпростіших з червоними водоростями. Причини наддалеких

міграцій деяких груп сучасних черепах. Наземна рослинність в Юрському періоді. Екологічні наслідки появи внутрішньоклітинних симбіотичних бактерій в клітинах тарганів і попелиць. Напрямок зміни розмірів тіла тероморфних та завроморфних рептилій в Юрському періоді. Квадропедалізм рослиноїдних динозаврів. «Острівний ефект» на прикладі карликових завроподних динозаврів. Екологічні причини появи і втрати ознаки «довга шия» на прикладі різних груп завроподних динозаврів і стегозаврів. Поява пухового і контурного пір'я у динозаврів: екологічні причини і наслідки. Ектопаразити наземних хребетних Юрського періоду. Екологічні причини появи дзьоба у птахів на прикладі Юрських птахів лімузаврів. Екологічна різноманітність ранніх ссавців ряду докодонти. Поява живородіння у ссавців як екологічна адаптація до низьких температур навколишнього середовища. Термінальна Юрська зміна фаун: екологічні причини і наслідки.

Палеоекологія Крейдяного періоду (145 – 65,5 млн.р.т.). Розташування континентів в Крейдяному періоді. Клімат в Крейдяному періоді. Зміни рівня моря. Причини посух на континентах і гіпоксій в океанах. Причини Валангської кризи в ранній Крейді. Формування покладів крейди в Крейдяному періоді. Панування молосків-рудистів. Конкурентне витіснення рудистами коралових поліпів. Поява мозозаврів. Конкуренція мозозаврів з іхтіозаврами. Причини вимирання іхтіозаврів. Конвергенція морфологічних ознак у тварин, які займають однакові екологічні ніші. Поява в Крейді у деяких груп риб здатності до електролокації і біолюмінесценції як екологічна адаптація до певних умов проживання. Початок панування квіткових рослин і причини їх еволюційного успіху. Поява в Крейді у деяких груп наземних рослин симбіозу з азотфіксуючими бактеріями та ектомікоризи. Поява нових екологічних груп квіткових рослин в Крейдяному періоді: пожежостійкі квіткові, вторинноводні квіткові, паразитичні квіткові, тощо. Хижі гриби в Крейдяному періоді. Явище мімікрії серед Крейдяних комах. Поява групи комах-листиків. Основні тенденції в фаунах динозаврів в Крейдяному періоді. Конкуренція між птахами і птеродактилями в Крейдяному періоді. Диверсифікація ссавців в Крейдяному періоді. Причини екологічного успіху ссавців в кризові епохи. Термінальне Крейдяне вимирання біоти.

Палеоекологія фанерозойського еону. Кайнозойська ера.

Кайнозойська ера (65,5 млн.р.т. – сьогодні). Стратиграфічний поділ Кайнозойської ери: Палеогеновий, Неогеновий, Антропогеновий періоди.

Палеоекологія Палеогенового періоду (65,5 – 23,03 млн.р.т.). Розташування континентів в Палеогеновому періоді. Зміни клімату в Палеогеновому періоді. Палеоцен-Еоценовий термальний максимум (ПЕТМ). Причини похолодання в Олігоцені. Сукцесійні зміни рослинності в наземних екосистемах в Палеогені пов'язані з посиленням посух на континентах. Виживання після Крейдяного масового вимирання дрібнорозмірних груп тварин. «Ліліпутний ефект» масових вимирань біоти. Диверсифікація птахів і ссавців в Палеоцені. Зміна фаун в епоху ПЕТМ. Екологічні причини появи і розповсюдження в Палеоцені нелітаючих груп птахів. Асинхронність зміни фаун ссавців в Північній Америці і Європі в Еоцені-Олігоцені. Поява хоботних ссавців. Екологічні передумови появи хоботних. Поява непарнокопитних ссавців як адаптація тварин до відкритих трав'янистих біомів. Поява

парнокопитних ссавців. Поява Жуйних ссавців. Ріст різноманітності парнокопитних і занепад непарнокопитних ссавців в пізньому Олігоцені. Поява Китоподібних та Ластоногих. Формування адаптацій до вторинноводного способу життя. Екологічні передумови появи ехолокації у різних груп ссавців. Зміна фаун копитних в пізньому Олігоцені через різке потепління (т.зв. мікробунодонтна подія, «The Microbunodon Event»).

Палеоекологія Неогенового періоду (23,03 – 2,588 млн.р.т.). Розташування континентів в Неогеновому періоді. Екологічні наслідки закриття основних океанічних шляхів в Неогені. Загальна характеристика клімату в Неогеновому періоді. Аридифікація Африки. Мессінська сольова криза в Середземному морі. Спустелювання Патагонії. Загальна характеристика біоти Неогенового періода. Формування Голоарктичного флористичного царства в Крейді – Неогені. Формування Кейпського (The Cape region) флористичного регіону в Південній Африці. Сучасні голонасінні рослини – еволюційно молода група, яка сформувалася в Палеогені-Неогені. Екологічні передумови появи псевдозубих птахів. Закон незворотності еволюційних змін Долло. Причини екологічного успіху сумчастих ссавців в Австралії в Палеогені-Неогені. Екологічне підґрунтя острівного ефекту. Екологічне правило Бергмана. Екологічне правило Коупа. Поява біпедалізму в умовах лісових екосистем у тушканчиків. Поява верблюдов і їх адаптація до умов пустелі. Формування екологічних адаптацій у жирафових ссавців. Екологічні причини інтенсивної диверсифікації жуйних в Неогеновому періоді. Масові викидання морських ссавців на узбережжя через цвітіння токсичних водоростей в Міоцені. Екологічні передумови антропогенезу в Неогеновому періоді.

Палеоекологія Антропогенового періоду (Четвертинний період) (2,588 млн.р.т – до сьогоднішніх днів). Клімат в Антропогеновому періоді. Чергування гляціалів-інтергляціалів в Плейстоцені. Мегапосухи в тропічній Африці. Катастрофічні причини Плейстоценового вимирання мегафауни. Екологічні та еволюційні причини Плейстоценового вимирання мегафауни. Наслідки Плейстоценового вимирання мегафауни для екосистем Землі. Антропогенез в Антропогеновому періоді. Розселення давніх людей за межі Африки. Неолітична революція.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бондаренко О.Б, Михайлова И.А. Краткий определитель ископаемых беспозвоночных / Под ред. В.Н. Шиманского: 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Недра, 1984. – 536 с.
2. Веклич М.Ф. Проблемы палеоклиматологии. – К., Наук. думка, 1987. – 190 с.
3. Веклич М.Ф. Основы палеоландшафтоведения. – К., Наук. думка, 1990. – 191 с.
4. Верзилин Н.Н. Методы палеогеографических исследований. – Л.: Недра, 1979. – 247 с.
5. Динамика ландшафтов Северной Евразии за последние 130 000 лет. – Москва, ГЕОС, 2003. – 285 с.
6. Дашкевич З.В. Палеогеография. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1969. – 151 с.

7. Зубаков В.А. Глобальные климатические события плейстоцена. – Ленинград: Гидрометеиздат, 1986. – 287 с.
8. Климаты Северной Евразии в кайнозое. – Москва, ГЕОС, 2001.– 328 с
9. Куница Н.А. Природа Украины в плейстоцене.– Черновцы: Рута, 2007. – 239 с.
10. Матвійшина Ж.М., Герасименко Н.П., Передерій В.І., Івченко А.С., Брагін А.М. Просторово-часова кореляція палеогеографічних умов четвертинного періоду на території України. –К., Наук. Думка, 2010. – 198 с.
11. Мельничук І.В. Палеоландшафти України в антропогені. – К.: ВГЛ “Обрії”, 2004. – 208 с.
12. Природа и древний человек. Под редакцией Г.И.Лазукова. – М., 1991. – 257 с.
13. Рухин Л.Б. Основы общей палеогеографии. – Л.: Гостоптехиздат, 1962. – 628 с.
14. Сиренко Н.А., Турло С.И. Развитие почв и растительности Украины в плиоцене и плейстоцене. – К.: Наук. думка, 1986. – 186 с.

Додаткова література

1. Атлас палеогеографічних карт Української і Молдавської РСР (з елементами літофацій). Масштаб 1:2 500 000 / За ред. акад. АН УРСР В.Г. Бондарчука. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 78+2+XVI с.
2. Веклич М.Ф. Палеозтапність і стратотипи ґрунтових формацій верхнього кайнозоя. – Київ: Наук. думка, 1982. – 208 с.
3. Крашенинников Г.Ф. Учение о фациях: Учеб. пособие. – М.: Высшая школа, 1971. – 368 с.
4. Михайлова И.А., Бондаренко О.Б., Обручева О.П. Общая палеонтология. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 384 с.
5. Рослый И.М. Палеогеография антропогена. Общая часть. – Киев: Вища школа, 1982. – 172 с.
6. Условия древнего осадконакопления и их распознавание / Под ред. Дж.Ригби, У.Хемблина. – М.: Мир, 1974. – 327 с.
7. Болиховская, Н.С. Эволюция лессово-почвенной формации Северной Евразии – М.: Изд-во Московского ун-та, 1995. – 268 с.
8. Величко, А.А. Природный процесс в плейстоцене / А.А.Величко. – М.: Наука, 1973. – 256 с.
9. Гричук В.П. История растительности Русской равнины в плейстоцене. – М.: Наука, 1989. – 188с.
10. Демкин В.А. Палеопочвоведение и археология. – Пушкино, 1997. – 213 с.
11. Имбри Дж., Имбри К.П. Тайны ледниковых эпох. – М.: Прогресс, 1988. – 263 с.
12. Кременецкий К.В. Древнейшие скотоводы и земледельцы юга Русской равнины. – М.: Наука, 1991. – 193с.
13. Ламберт Д. Доисторический человек. Кембриджский путеводитель. – Ленинград, 1991.
14. Рослый И.М. Палеогеография Украины в антропогене – К., Вища школа, 1988. – 205 с.
15. Хотинский Н.А. Голоцен Северной Евразии. – М.: Наука, 1997. – 200 с.

Навчальна програма дисципліни «Раціональне використання природних ресурсів»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Раціональне використання природних ресурсів» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальності «Екологія» рівня вищої освіти «бакалавр».

Метою курсу – сформувати знання про природокористування, природні умови та ресурси, їх класифікацію.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчити історію природокористування і використання природних ресурсів; проаналізувати поняття "природокористування", "природні ресурси"; проаналізувати способи і прийоми оцінки природних ресурсів; розглянути форми і способи використання основних видів природних ресурсів.

Практичні: розглянути питання оптимізації природокористування, навчитися визначати ступінь забруднення водних ресурсів, атмосферного повітря, оцінювати якість навколишнього середовища.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність здійснювати збір, реєстрацію і аналіз даних за допомогою відповідних методів і технологічних засобів у польових і лабораторних умовах.
- Здатність інтегрувати польові та лабораторні спостереження з теорією у послідовності: від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання.
- Знання і використання специфічних для географічних наук теорій, парадигм, концепцій та принципів відповідно до спеціалізації.
- Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані (у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і звітувати про результати.
- Здатність розуміти та пояснювати особливості фізико-географічних об'єктів у геосферах, взаємозв'язки у ландшафтах та біогеоценозах.
- Здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів та форм організації життя людей у світі, його регіонах та державах

Очікувані результати навчання:

- Знати об'єкт і предмет курсу, його місце в системі наук;
- Знати історію природокористування і використання природних ресурсів;
- Знати основні поняття курсу;
- Знати способи, прийоми оцінки природних ресурсів, форми їх використання;
- Знати способи оптимізації природокористування.
- Вміти оцінювати природні ресурси різними способами;
- Вміти визначати ступінь забруднення водних ресурсів, атмосферного повітря, оцінювати якість навколишнього середовища;
- Вміти застосовувати отримані знання при виборі форм і способів використання основних видів природних ресурсів для конкретної території;

- Вміти застосовувати отримані знання при розробці способів оптимізації природокористування в конкретних умовах;
- Вміти працювати з додатковими джерелами інформації, в тому числі й електронними.

Міждисциплінарні зв'язки «Геологія з основами геоморфології», «Метеорологія і кліматологія», «Гідрологія» та ін.

Зміст дисципліни

Вступ. Природокористування як сфера виробничої діяльності суспільства. Ресурси: матеріальні, трудові, інтелектуальні, природні. Співвідношення понять "Природні умови" та "природні ресурси". Природні ресурси як основа діяльності суспільства. Еволюція характеру природокористування. Природокористування – раціональне і нераціональне.

Класифікація природних ресурсів. Природні ресурси: відновлювальні і невідновлювальні, вичерпні і невичерпні, замінні і незамінні. Класифікація ПР за зв'язком з виробленими продуктами, за джерелами і розташуванням. Форми і типи природокористування. Типи використання природних ресурсів: як сировини, умов існування, готової продукції, для викиду забруднень, як просторового базису. Якість оточуючого середовища як ресурс. Основні групи природних ресурсів: територіально-земельні, речовинно-енергетичні, екологічні, просторово-часові.

Інвентаризація і кадастр природних ресурсів. Кадастр як впорядкована сукупність відомостей про правове, природне, господарське і економічне положення природних ресурсів. Види кадастру: податковий, правовий, багатоцільовий. Операційні одиниці інвентаризації природних ресурсів: природні геосистеми, адміністративно-територіальні утворення, господарчі територіальні одиниці. Автоматизована інформаційна система кадастру природних ресурсів.

Історія виникнення природних ресурсів. Використання природних ресурсів в первісному суспільстві. Привласнювальне господарство. Неолітична революція – перехід до виробничого господарства на основі землеробства і скотарства. Використання поливного землеробства. Використання енергії вітру. Промислова революція: використання корисних копалин, металів, синтетичних речовин. Металізація і хімізація біосфери. Ядерна енергія. Інформаційні технології. Сучасні тенденції в характері використанні природних ресурсів. Використання природних систем під впливом людини. Порушення природного обміну речовин, зменшення запасів природних ресурсів. Кількісне і якісне вичерпання природних ресурсів. Скорочення площ природних ландшафтів і зменшення їх різноманіття. Ріст повторюваності гострих екологічних ситуацій. Соціально-економічні наслідки антропогенних змін природних систем.

Теоретичні основи природокористування. Геосистемні і екологічні аспекти використання природних ресурсів: принцип загального зв'язку явищ, принцип зворотного зв'язку Ле-Шательє, селективність взаємодій, сигнально-інформаційні взаємодії, цепні реакції, принцип деградації енергії, правило 10%, правило 1%, закон необхідного різноманіття, закон оптимальності, закон проходження фаз розвитку, закон рівноцінності всіх умов життя, закон мінімуму Лібіха.

Закони природокористування. Закон незамінності біосфери, закон обмеженості природних ресурсів, правило міри перетворення природних систем, падіння природно-ресурсного потенціалу, закон зниження енергетичної ефективності природокористування, правило інтегрального ресурсу, закони просторової і временної некомутативності, закон сукупної дії природних факторів, закон максимуму, закон зменшення родючості, закон зниження природомісткості готової продукції, закон збільшення темпів залучених природних ресурсів.

Природоохоронні аспекти природокористування. Закон шагреневої шкіри, закон неусунення відходів і побічних впливів господарства (закон Коммонера "все повинно кудись діватися"), правило "екологічне – економічно", "Залізні закони" Ерліха, закон бумерангу (закон Коммонера "ніщо не дається даром"), принцип унікальності.

Соціально-екологічні аспекти природокористування. Принцип розумної достатності і припустимого ризику, закон Коммонера "природа знає краще", принцип неповноти інформації, принцип невизначеності, принцип віддаленості подій. Соціально-економічні функції природних систем.

Енергетичні ресурси. Вуглеводнева сировина: вугілля, нафта, газ, торф. Історія і сучасний стан природокористування. Прогноз на майбутнє. Нафтогазові ресурси України. Екологічні аспекти використання. Проблеми теплового забруднення біосфери. Атомна енергія. Проблеми і перспективи використання. Екологічний ризик. Гідроенергія. Географія використання. проблеми і перспективи використання. Сонячна енергія. Історія використання. Сучасний стан і перспективи використання. Сонячні батареї, сонячні колектори, сонячні електростанції. Вітрова енергія. Історія використання. Сучасний стан і перспективи використання. Використання вітрової енергії в Криму.

Використання біомаси, біогаза, геотермальної енергії, енергії морських хвиль, приливів і відпливів. Структура світового енергетичного балансу в минулому і тепер. Класифікація країн за рівнем розвитку енергетики. Тенденції розвитку світової енергетики. Проблеми енергозбереження.

Мінерально-сировинні ресурси. Основні види мінерально-сировинних ресурсів. Розподіл запасів основних видів мінерально-сировинних ресурсів: залізної, мідної і марганцевої руд, урану, бокситів, мінеральної хімічної сировини, хромітів тощо. Зв'язок корисних копалин з геологічними структурами. Категорії запасів корисних копалин. Історія використання мінерально-сировинних ресурсів. Сучасний стан і перспективи використання основних видів мінерально-сировинних ресурсів. Мінерально-сировинні ресурси України.

Водні ресурси. Основні види водних ресурсів: води океанів і морів, озер, річок, льодовиків, боліт, підземні води. Світовий водний баланс. Світовий водогосподарський баланс. Райони надлишку і дефіциту водних ресурсів. Перекидання вод. Акумуляування води в водосховищах. Проблеми збереження якості водних ресурсів. Оборотно використання води. Водний і водогосподарський баланси України.

Лісні ресурси і ресурси біорізноманіття. Світовий розподіл лісних ресурсів. Головні райони скорочення площі лісів. Ліси 1, 2, 3 груп та їх функції.

Біосферні функції лісів. Комплексне використання лісних ресурсів. Біологічне різноманіття як ресурс. Біорізноманіття України.

Кліматичні ресурси. Клімат як умова життя людини. Агрокліматичні ресурси. Клімат і будівництво. Кліматичні меліорації як спосіб покращення якості ресурсів. Кліматичні ресурси України.

Земельні ресурси. Земельні ресурси як сукупність територіальних і ґрунтових ресурсів. Земельні ресурси світу і проблеми їх раціонального використання. Основні причини деградації земельних ресурсів. Земельний баланс. Землі сільськогосподарського призначення. Міські землі. Землі лісного фонду. Проблеми використання земельних ресурсів України.

Рекреаційні ресурси. Структура рекреаційного господарства і ресурсів. Лікувально-санаторні, туристичні і оздоровчі види рекреаційних ресурсів. Конкуруючі, додаткові і нейтральні поєднання використання територіальних ресурсів для рекреації і інших видів діяльності. Рекреаційні ресурси України, можливості їх більш продуктивного використання.

Ресурси простору і часу. Різноманіття біосфери як основа формування ресурсів простору і часу. Просторово-временні траєкторії як передумови використання просторово-временних ресурсів. Проблема збереження ресурсів простору і часу.

Вторинні ресурси. Класифікація вторинних ресурсів. Способи утилізації твердих побутових відходів: захоронення, спалювання, вторинна переробка. Компостування. Використання для отримання енергії і будівельних матеріалів. Повторне використання продукції. Рециклізація. Правові основи удосконалення використання вторинних ресурсів.

Оптимізація природокористування. Територіальна організація природокористування. Соціфункційний аналіз територіальних систем. Визначення оптимального сполучення споживчих функцій території. Комплексна оцінка природних територій. Принципи раціонального природокористування: охорона природи в процесі її використання, відповідність вилучення ресурсів природно-ресурсному потенціалу, принцип попередження несприятливих впливів. Функціональне зонування території. Основні шляхи оптимізації: урахування соціальних і екологічних аспектів, упровадження маловідхідних технологій, рециклізація, ресурсо- та енергозбереження. Концепція малих доз і м'яких технологій. Урахування просторово-временного поєднання різних видів природокористування. Правило інтегрального ресурсу. Урахування оціночних критеріїв безлічі суб'єктів. Урахування ланцюжкових реакцій і довготривалих наслідків використання природних ресурсів. Урахування геосистемних і екологічних наслідків використання природних ресурсів, законів природокористування і соціально-екологічних аспектів природокористування. Концепція ресурсних циклів і її значення для оптимізації обміну речовиною між природою і суспільством.

Сталий розвиток людства. Витоки концепції сталого розвитку. Сутність стратегії сталого розвитку. Екологічна політика. Римський клуб. Екстерналії. Основні типи екстерналій. Поняття про «енвайронментальний простір». Індикатори сталого розвитку. Особливості України на шляху до стійкого розвитку. Соціально-географічні основи ноосферного розвитку.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Білявський Г. О., Фурдуй Р. С. Практикум із загальної екології: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. – 160 с.
2. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р.
3. Демина Т.А. Экология, природопользование, охрана окружающей среды. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 143с.
4. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” (із змін. та допов.) від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ.
5. Земельний кодекс України від 18 грудня 1992 р. № 561-ХІІ.
6. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р.
7. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-ХІІ.
8. Миланова Е.В., Рябчиков А.М. Использование природных ресурсов и охрана природы. – М: Высшая школа, 1986.
9. Миллер Г. Жизнь в окружающей среде / Пер. с англ. Т.1. – М.: Прогресс-Пангея, 1993. – 256с.
10. Небел Б. Наука об окружающей среде / Пер. с англ. В 2-х томах. – М.: Мир, 1993.
11. Немець Л. М. Стійкий розвиток: соціально-географічні аспекти (на прикладі України): Монографія. – Х.: Факт, 2003. – 383 с.: іл. – (рос. мовою).
12. Одум Ю. Экология (в 2-х томах). – М.: Мир, 1986.
13. Ревелль П., Ревелль Ч. Среда нашего обитания. Книга третья: энергетические проблемы человечества. – М.: Мир, 1995.
14. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 639с.
15. Реймерс Н.Ф. Экология: теории, законы, правила, принципы и гипотезы. – М.: Россия молодая, 1994. – 367с.
16. Сафранов Т.А. Екологічні основи природокористування: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, 2-ге видання. – Львів: "Новий Світ-2000", 2004. – 248с.
17. Степановских А.С. Экология: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2001. – 703с.
18. Топчиев А.Г. Геоэкология: географические основы природопользования. – Одеса: Астропринт, 1996. – 392с.
19. Хачатурян В.М. История мировых цивилизаций с древнейших времен до конца XX века. / под ред В.И. Уколовой. – М.: Дрофа, 2002. – 512с.
20. Чорний С. Г. Конспект лекцій з загальної геоєкології: Методичні рекомендації. – Херсон: Айлант, 2001. – 136 с.
21. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України. Львів, 2000.
22. Яремчук І.Г. Економіка природокористування. – К: Пошуково-видавниче агентство "Книга пам'яті України", Видавничий центр "Просвіта", 2000. – 431с.

Додаткова література

1. Бюджетна та інвестиційна політика в сфері охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування / Отчет о НИР УЗАН. Сумское областное отделение; Рук. О. Ф. Балацкий. – Суми, 1997. – 47 с.

2. Генсірук С. А., Нижник М. С., Міщенко В. О. Еколого-економічні аспекти природокористування. – К.: Наук. думка, 1982. – 175 с.
3. Голуб А. А., Струкова Е. Б. Экономика природных ресурсов: Учеб. для вузов. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 318 с.
4. Горев Л. Н., Дорогунцов С. И., Хвесик М. А. Естественно-экономические основы оптимизации экосред. – К.: Либидь, 1994. – Кн. 1. – 238 с.
5. Гофман К. Г., Лемешев М. Я., Реймерс Н. Ф. Экономика природопользования // Природа и экономика. – М.: Экономика. – 1975. – С. 5–12.
6. Довідник з питань економіки природокористування і природоохоронної діяльності. – К.: Геопринт, 2000. – 409 с.
7. Лебединский Ю. П., Склянкин Ю. В., Попов П. И. Ресурсосбережение и экология. – К.: Политиздат, 1990. – 223 с.

INTERNET-ресурси

1. Всеукраїнська екологічна ліга – <http://www.ecoleague.net>
2. Екоclub «Зелена хвиля» – <http://ecoclub.kiev.ua>
3. Екологічні новини – <http://greenhome.com.ua>
4. Еколого-гуманітране об'єднання «Зелений світ» – <http://www.greenworld.org.ua>
5. Український екологічний портал – <http://www.ecoport.org.ua>

Навчальна програма дисципліни «Концепції сучасного природокористування»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Мета курсу – закласти основи з теорії та практики сучасного природокористування, показати необхідність екологізації всіх сфер життя людства, зокрема природокористування.

Завдання курсу:

Теоретичні: розглянути основні концепції природокористування та виявити найпрогресивніші з них; сформулювати усвідомлення необхідності раціонального природокористування та управління ним на сучасному етапі;

Практичні: оволодіти принципами раціонального природокористування, усвідомити основні напрямки еколого-економічної політики і стратегії природокористування на майбутній період;

Компетенції, якими має оволодіти студент у процесі вивчення дисципліни:

- розуміти поняття «концепції природокористування», «концепція сталого розвитку» та їх зв'язок з сучасною діяльністю людини, її впливом на довкілля;
- знати основні концепції природокористування, характерні для різних історичних періодів розвитку людства, їх переваги та недоліки;
- мати уявлення про основні види впливу людського суспільства на природу в минулому і теперішньому світі, вміти оцінити ці впливи;
- знати про вплив на довкілля основних напрямів галузевого природокористування і головні концепції раціоналізації цього природокористування нині і в майбутньому;
- знати про основні екологічні проблеми України та сучасні концепції раціонального природокористування.

Очікувані результати навчання:

- Вміти збирати, обробляти та аналізувати інформацію в галузі географічних наук
- Вміти демонструвати вміння проводити польові та лабораторні дослідження
- Вміти використовувати польові та лабораторні методи для аналізу природних та суспільних систем і об'єктів
- Вміти впорядковувати і узагальнювати матеріали польових та лабораторних досліджень, інтегрувати їх від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання
- Вміти демонструвати здатність проводити самостійні дослідження природних об'єктів і процесів у геосферах в польових і лабораторних умовах
- Вміти планувати та проводити польові та лабораторні дослідження і готувати звіти

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, основи наукових досліджень, методи і методика суспільно-географічних досліджень, геостатистика, основи теорії суспільної географії, суспільно-географічна районологія.

Зміст дисципліни

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Предмет, об'єкт та головні задачі курсу «Концепції сучасного природокористування». Екологічна проблематика як підґрунтя розробки концепцій природокористування. Наукові засади збалансованого природокористування. Сутність природокористування як системи діяльності. Концепції природокористування в зв'язку з основними етапами взаємодії суспільства і природи.

ПРИРОДНИЧО-НАУКОВІ КОНЦЕПЦІЇ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.

Ентропійна смерть всесвіту та концепція енергетичної сутності людини С.А.Подолінського. Концепція «коеволюції» М.М.Моїсеєва. Вчення В.І.Вернадського про біосферу-ноосферу.

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Феномен життя та концепція біотичної саморегуляції В.Г.Горшкова. Екологічні мережі, ноосферні екосистеми та концепція дезурбанізації О.В.Чаянова. Біокорельована концепція як шлях до збалансованого природокористування.

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Білявський Г. О. Екологія (теорія та практикум) / Г.О.Білявський, Л. І. Бутченко. – Видання третє. – К.: Лібра, 2006. – 368 с.
2. Горшков В.Г. Физические и биологические основы устойчивости жизни./ Отв.ред. К.С.Лосев. – М.:ВИНИТИ,1995. – 470 с.
3. Добровольський В.В. Основи теорії екологічних систем: Навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал»,2005. – 272 с.
4. Клименко Л. П. Техноекологія посібник. – Симферополь: «Таврія», 2000. – 544с.
5. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: Підручник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 348 с.
6. Оптимізація природокористування. В 5 томах. Навч.посібник. – Дорогунцов С.І., Муховіков А.М., Хвесик М.А. – Т.1. Природні ресурси: еколого-економічна оцінка. – К.: Кондор, 2004.
7. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельник та к. е. н., проф. М. К. Шапочки. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 759 с.
8. Основы экологии и природопользования. Учебное пособие /Дикань В.Л., Дейнека А.Г., Позднякова Л.А., Михайлов И.Д., Каграманян А.А. – Харьков: ООО «Олант», 2002. – 384 с.
9. Подолінський С.А.Вибрані твори. – К.: КНЕУ, 2000. –328 с.
10. Посев по технологии No-Till в рамках почвозащитного земледелия./ Пер. с англ. Печатається по изданию «No-tillage Seeding in Conversation Agriculture»/ Second edition,1996. – Днепропетровск, 2007. – 356 с.
11. Природно-заповідний фонд України: території та об'єкти загальнодержавного значення. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації». – 2009. – 332 с.
12. Реймерс Н. Ф. Природопользование. Словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 310 с.

13. Сафранов Т.А. Еколого-економічні основи природокористування. – Львів: «Науковий Світ–2000», 2013. – 350 с.
14. Сонько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми. Наукова монографія. – Київ: Ніка Центр, 2003. – 287 с*.
15. Тейяр де Шарден, П. Феномен человека. – М.: Наука, 1987. – С. 40.
16. Туниця Т.Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст. – К.: Знання, 2006. – 300с.

Додаткова література

1. Вермикультура: производство и использование / М. Ф. Повхан, И. А. Мельник, В. А. Андриенко [и др.]. – К.: УкрИНТЭИ, 1994. – 128 с.
2. Моисеев, Н. Н. Козволюция природы и общества. Пути ноосферогенеза // Экология и жизнь. – Весна–лето 1997. – С. 4–7.
3. Русский космизм. Антология. – М.: Педагогика–Пресс, 1993.
4. Сонько С.П. Територіальна організація сільського господарства та стійкий розвиток – шлях до нової парадигми. Кол.Моногр. Ринкова трансформація економіки АПК: кол. монографія. /За ред. акад.УААН П.Т.Саблука, В.Я.Амбросова, Г.Є.Мазнева. Ч.4. Київ.ІАЄ, 2002. – С.212-216.
5. Сонько С.П. Географічна інтерпретація доповідей Римському клубу. /Український географічний журнал. №1, 2003. – С.55–62. Фахове видання*
6. Сонько С.П. Регіоналізація, прикордонні конфлікти та майбутні шляхи розвитку природи і суспільства. Страны и регионы на пути к сбалансированному развитию. Сборник научных трудов. – Киев, «Академперіодика», 2003. – С.179–182.*
7. Сонько С.П. Концепція сталого розвитку та її методологічна дискусійність. /Регіональна економіка. №4, 2003. – С.13-28.*
8. Сонько С.П. Географічний простір-час у формуванні просторових соціо-природних систем. Геоінформатика. Науковий журнал. №1, 2004. – С.57-65. Фахове видання.*
9. Сонько С.П. Какое развитие можно считать устойчивым?/ Проблемы природокористування, сталого розвитку та техногенної безпеки регіонів. //Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2005. – Ч.2. – С.134-136. *
10. Сонько С.П. Засадничі принципи ноосферного природокористування у контексті концепції сталого розвитку. /Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ, №8, 2006. – С. 74-87. Фахове видання.*
11. Сонько С.П. Агроекосистема. Енцикл.видання Екологічна енциклопедія: у 3 т. / Редколегія: А.В.Толстоухов (головний редактор) та ін. – К.:ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. –Т.1. – С.14.*
12. Сонько С.П. Просторова структура ноосфери та місце у ній об'єктів індустриальної спадщини. /Географічні дослідження Кривбасу. – Випуск 2. – Кривий Ріг, Видавничий дім, 2007. – С.44-47.*
13. Сонько С.П. Концепція ноосферних екосистем та перспективи її розвитку у агроекологічних дослідженнях./Збірник тез міжвузівської наукової конференції «Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства». Умань, 2009. – С.6-8.*

Навчальна програма дисципліни «Дистанційне зондування Землі»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Дистанційне зондування Землі» є однією з фундаментальних дисциплін для підготовки географів. Навчальний курс входить до нормативної частини циклу професійної науково-предметної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр». Методи дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) сьогодні стали одним з найефективніших способів дослідження географічної оболонки. Галузі і сфери застосування цих методів різноманітні і з кожним роком кількість їх збільшується. Застосовуючи методи ДЗЗ, географ оцінює природні умови й особливості території, вивчає динаміку різних процесів, досліджує площі, зайняті ріллею, лісами, водоймами, населеними пунктами, робить оцінку і здійснює моніторинг екологічного стану місцевості і т. ін. Важливою властивістю аерокосмічних знімків – головного поняття дисципліни – є комплексне відбиття одночасно всіх компонентів географічної оболонки, тому знімки є добрим підґрунтям комплексних географічних досліджень, сприяючи закріпленню позицій географії як єдиної науки.

Дисципліна базується на знаннях з геодезії, картографії, землезнавства, ландшафтознавства, загальних географічних закономірностей, фізики, математики, геоінформатики.

Мета курсу – надання студентам основоположних знань про методи логічного обґрунтування й проведення дешифрування аерокосмічних знімків, навчання методам аналізу та практичного застосування в цілях географічних досліджень найсучасніших методів досліджень в природничих науках – дистанційних.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчення методології науки; вивчення принципів функціонування систем дистанційного зондування Землі.

Практичні: оволодіння студентами методів візуального та інструментального дешифрування аеро- та космічних знімків; опанування основ географічного аналізу знімків різних типів, їх використання в різних областях географічної науки.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність володіти основами просторово-територіального аналізу географічних об'єктів дистанційними методами зондування Землі;
- Здатність здійснювати дешифрування аерокосмічних знімків;
- Здатність працювати в спеціалізованих програмних комплексах з візуалізації та обробки даних дистанційного зондування Землі (ENVI, ERDAS);
- Здатність здійснювати обрахування вегетаційних індексів.

Очікувані результати навчання.

- Знання принципів організації систем дистанційного зондування Землі;
- Знання сфери застосування дистанційних методів зондування Землі для потреб науки та практики;
- Знання загальних принципів дешифрування аерокосмічних знімків.

Міждисциплінарні зв'язки. Для засвоєння курсу «Дистанційне зондування Землі» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін: «Картографія з основами топографія», «Математика», «Загальне землезнавство» та ін.

Зміст дисципліни

Аерокосмічні апарати для здійснення зйомки. Поняття про дистанційне зондування Землі. Технічні засоби аерокосмічної зйомки. Знімальна апаратура та її види. Штучні супутники Землі (метеорологічні, ресурсні, інші), космічні системи спостереження Землі, космічні кораблі, пілотовані орбітальні станції, автоматизовані міжпланетні станції. Точні фотографічні апарати, оперативні супутникові сканери, всепогодні радіолокаційні системи. Елементи орбіт космічних літальних апаратів. Класифікації орбіт.

Супутникове позиціонування – GPS та ГЛОНАСС. Основні принципи дії супутникових систем визначення місцеположення. Системи координат та часу, що використовуються у супутникових вимірюваннях. Координатні системи, властиві для GPS та ГЛОНАСС. Особливості вирішення навігаційних завдань з використанням супутникових приймачів.

Природні умови аерокосмічної зйомки. Фізичні основи аерокосмічної зйомки. Спектр електромагнітних хвиль. Багатоспектральний метод досліджень. Вплив атмосферних факторів на зйомку з космосу. Атмосферна або повітряна імла (серпанок) та її види. Оптичні властивості природних об'єктів – відбивна здатність (альbedo), коефіцієнти інтегральної та спектральної яскравості. Індикатриси відбиття. Фотографічна сенситометрія. Денситометр. Сенситометричні властивості знімка.

Методи реєстрації випромінювання. Фотохімічна реєстрація випромінювання. Електрична реєстрація випромінювання.

Види аеро- та космічної зйомки. Візуальні (аеровізуальні) дослідження з космосу. Пасивні та активні методи ДЗЗ.

Фотографічний метод зйомки. Фотографічні системи. Негатив. Контактні відбитки. Фото схеми і фото плани. Способи фотографування земної поверхні за технікою зйомки та обробки фотоматеріалів. Види фотокамер.

Кольорове та спектрозональне фотографування. Спектрофотограмметрія. Метод спектрозонального фотографування.

Багатозональна зйомка. Телевізійна і сканерна зйомка. Фототелевізійна зйомка. Інфрачервона зйомка.

Зйомка в радіодіапазоні (мікрохвильова). Надвисокочастотний діапазон. Мікрохвильова радіометрична (радіотеплова) зйомка. Радіолокаційна зйомка. радіолокаційні системи та їх види (РЛС кругового, бокового огляду, підповерхневого зондування).

Міжнародні проекти досліджень в Космосі. Першопрохідці Космосу родом з України (М. Кибальчич, Ю. Кондратюк, С. Корольов). Ракетно-космічна галузь в Україні за часи СРСР. Внесок М. Янгеля, В. Уткіна та О. Макарова у формування української космічної галузі. Національне космічне агентство України і напрями його діяльності. Національні космічні програми України. Склад космічної галузі України. Історія створення в Україні космічних засобів спостереження Землі. Українські супутникові системи. Основні

напрями використання в Україні даних спостереження Землі із Космосу. Промислова політика у космічній галузі України. Правове забезпечення космічної діяльності в Україні. Міжнародні дослідження і проекти в космосі: GEOS, GMES, CEOS. Міжнародні комерційні космічні проекти: “Морський старт”, “Наземний старт”, “Дніпро”, “Циклон-4”.

Космічні системи ДЗЗ. Космічні системи, оснащені оптичною апаратурою з високою просторовою роздільною здатністю

Система вивчення природних ресурсів Землі Landsat. Загальна характеристика програми Landsat. Орбітальний сегмент системи Landsat. Цільова апаратура штучного супутника Землі системи Landsat. Характеристики радіоліній передачі даних з штучного супутника (ШСЗ) Землі Landsat. Наземний сегмент системи Landsat. Типова продукція системи Landsat.

Система вивчення природних ресурсів Землі SPOT. Загальна характеристика програми SPOT. Орбітальний сегмент системи SPOT. Цільова апаратура космічних апаратів системи SPOT. Характеристики радіоліній передачі даних з ШСЗ SPOT. Наземний сегмент системи SPOT. Особливості обробки інформації у системі SPOT.

Індійська система дистанційного зондування Землі IRS. Бразильська космічна програма MECB. Китайсько-бразильська система вивчення природних ресурсів Землі CBERS. Російська система природних ресурсів Землі на базі космічних апаратів «РЕСУРС-О».

Космічні системи, оснащені радіолокаційною апаратурою ДЗЗ

Європейська система ДЗЗ ERS. Космічний апарат ДЗЗ ENVISAT-1. Японські космічні апарати вивчення природних ресурсів (JERS-1, ALOS). Канадська система вивчення природних ресурсів RADARSAT. Російська космічна програма «АЛМАЗ» по вивченню природних ресурсів Землі з використанням космічних апаратів. Російський модуль ДЗЗ «ПРИРОДА».

Метеорологічні системи з космічними апаратами на низьких приполярних орбітах. Супутникова метеорологічна система NOAA. Метеорологічний космічний апарат МЕТЕОР. Російська метеорологічна супутникова система «МЕТЕОР».

Метеорологічні системи з космічними апаратами на геостационарних орбітах. Геостационарна метеорологічна система GOES. Метеорологічна система METEOSAR. Японська метеорологічна система GMS. Індійська космічна система INSAT. Китайські геостационарні метеорологічні ШСЗ серії FY-2. Російський геостационарний метеорологічний ШСЗ «ЕЛЕКТРО». Програма ДЗЗ з космосу EOS.

Космічні системи моніторингу океану. Японські океанографічні ШСЗ серії MOS. Космічні апарати серії TOPEX/POSEIDON. Космічний апарат SEASTAR. Російсько-українська супутникова океанографічна система «ОКЕАН-О».

Космічні системи дослідження атмосфери землі. Космічний апарат дослідження верхніх шарів атмосфери UARS. Космічні апарати вивчення озонового шару Землі серії TOMS-EP. Американсько-японська космічна програма TRMM.

Властивості аерокосмічних знімків. Особливі властивості знімків. Знімки як моделі дійсності. Геометричні властивості знімків. Проекції знімків та їх види.

Сполучання та об'єднання зображень. Процедура сполучання зображень. Автоматизоване визначення положення наземних контрольних точок. Кореляція площадних об'єктів. Використання інших просторових елементів. Ортотрансформування. Цифрові моделі рельєфу з низькою та високою роздільною здатністю. Алгоритм ієрархічного деформування. Об'єднання зображень. Об'єднання зображень у просторі ознак. Об'єднання зображень у просторовій області. Багатомасштабне об'єднання. Приклади об'єднання зображень.

Елементи орієнтування космічних знімків. Генералізація зображення на знімках та її види. Фактори генералізації зображення на знімках. Масштаб та викривлення на знімках. Ортоскопія. Класифікація і типи знімків. Комплексна класифікація знімків. Класифікація знімків за просторовими показниками (за масштабом, оглядовістю, роздільною здатністю, детальністю зображення). Кореляція просторових класифікацій космічних знімків.

Загальні питання дешифрування аерокосмічних знімків. Поняття про дистанційні методи вивчення навколишнього середовища. Інформаційні особливості аерознімка. Логічна структура процесу дешифрування. Дешифрувальні ознаки. Психологічні та фізіологічні основи візуального дешифрування. Зорові пороги. Види та методика візуального дешифрування знімків. Надійність дешифрування.

Радіометричні засоби та комп'ютерна обробка цифрових знімків. Перетворення знімків та створення похідних зображень. Основні засоби комп'ютерною класифікації об'єктів за знімками. Додаткові засоби комп'ютерної класифікації. Комп'ютерна обробка різночасових знімків.

Геометричні засоби та фотограмметрична обробка знімків. Одиночний знімок. Стереоскопічна пара знімків. Різночасові знімки.

Аерокосмічне картографування при географічних дослідженнях.

Географічні основи дешифрування. Ландшафти, їх компоненти та складові частини. Зовнішні та внутрішні елементи будови ландшафту. Індикатори внутрішньої будови ландшафту. Оптична характеристика ландшафтів, їх компонентів та складових частин. Непряме дешифрування на основі кореляційних зв'язків між об'єктами місцевості. Дешифрувальні еталони та дешифрувальні визначники.

Дешифрування аерознімків при топографічній зйомці та оновленні топографічних карт. Методи топографічного дешифрування. Застосування для дешифрування оптико-механічних приладів. Вимірювання об'єктів за аерознімкам при їх дешифруванні. Дешифрування різних топографічних об'єктів. Генералізація при дешифруванні.

Поняття про галузеві види дешифрування. Особливості галузевого дешифрування. Дослідження атмосфери. Дослідження гідросфери. Океани та моря. Сніги та льодовики. Води суші. Дослідження літосфери. Геологічна будова. Рельєф. Геологічне дешифрування. Дослідження біосфери. Ґрунтовий покрив. Рослинний покрив. Тваринний покрив. Ландшафти. Соціально-економічні дослідження. Сільське господарство. Сільськогосподарське

дешифрування. Лісове господарство. Лісогосподарське дешифрування. Перетворення та статистична обробка аерофотозображення. Проблеми автоматизації дешифрування. Поняття про дешифрування нефотографічних зображень. Поняття про дешифрування космічних знімків. Антропогенний вплив на природне середовище та екологічні завдання.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Аэрокосмические методы в географических исследованиях / А.В. Брюханов и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 231 с.
2. Бабак В.П. Супутникова радіонавігація / В.П. Бабак, В.В. Конін, В.П. Харченко. – К.: Техніка, 2004. – 328 с.
3. Богомолов Л.А. Дешифрование аэроснимков. – М.: Недра, 2976 с. –145 с.
4. Виноградов Б.В. Космические методы изучения природной среды. – М.: Мысль, 1976. – 320с.
5. Волошин І.І. Дослідження Землі з космосу (космічне землезнавство): Навчальний посібник. – К.: Друкарня НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 115 с.
6. Гарбук С.В., Гершензон В.Е. Космические системы дистанционного зондирования Земли. – М.: Издательство «А и Б», 1997. – 296 с., ил.
7. Дешифрование многозональных аэрокосмических снимков: методика и результаты. – Москва – Берлин, Академи-Ферлог, Наука, 1982. – 83 с.
8. Дистанційне зондування Землі: Курс лекцій / Укладач Мальчикова Д.С. – Херсон: ПП Вишемирський, 2010. – 68 с.
9. Досвід використання інформації космічної системи спостереження Землі «Січ-1». – К.: НКАУ, 2005. – 16 с.
10. Дума Д.П. Космічні геодезисти. – К.: Наук. думка, 1969. – 69 с.
11. Изображения Земли из космоса: примеры применения: Научно-популярное издание –М.: ООО Инженерно-технологический центр «СКАНЭКС», 2005. – 100 с.: ил.
12. Кашкин В.Б., Сухинин А.И. Дистанционное зондирование Земли из космоса. Цифровая обработка изображений: Учебное пособие. – М.: Логос, 2001. – 264 с.: ил.
13. Книжников Ю.Ф. Аэрокосмические методы географических исследований: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений /Ю.Ф. Книжников, В.И. Кравцова, О.В. Тутубалина. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. –336 с., 32 с. цв. ил.
14. Космические летательные аппараты. Назначение, структура и основные этапы создания: Учеб. пособие / Под ред. А.Н. Петренко. – Д.: Системные технологии, 2005. – 124 с.
15. Кравцова В.И. Материалы космических съемок и их использование в географических исследованиях. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 98 с.
16. Красовський Ж.Я., Андреев С.М., Бутенко О.С., Крета Д.Л. Отримання геоінформації з мережі Інтернет для завдань космічного моніторингу екологічної безпеки регіонів. / Екологія і ресурси. Зб.наук.праць. – К.: Інст-т проблем націонал. безпеки, 2005. – Вип. 12. – С. 100-142.

17. Кронберг П. Дистанционное изучение Земли: Основы и методы дистанционных исследований в геологии: Пер. с нем. – М.: Мир, 1988. – 343 с.
18. Лабутина И.А. Дешифрирование аэрокосмических снимков. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 184 с.
19. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт із дисципліни «Аерокосмічні методи досліджень» / Укл.: Л.І. Зеленська, О.Є. Афанасьєв. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2006. – 32 с.
20. Навчальна програма курсу «Дистанційне зондування Землі» / Розроблена кафедрою фізичної та економічної географії Дніпропетровського національного університету. Упорядник – канд. геогр. н., доцент Афанасьєв О.Є.
21. Нові методи в аерокосмічному землезнавстві: Метод. посіб. по тематичній інтерпретації матеріалів аерокосмічних зйомок / Під ред. В.І. Лялька. – К.: ЦАКДЗ НАНУ, 1999. – 263 с.
22. Сердюков В.М. Аэрокосмические методы географических исследований / В.М. Сердюков, Г.А. Патыченко, Д.И. Синельников. – К.: Вища шк., 1982. – 224 с.
23. Смирнов Л.Е. Аэрокосмические методы географических исследований. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1975. – 304 с.
24. Шовенгердт Р.А. Дистанционное зондирование. Модели и методы обработки изображений. – М.: Техносфера, 2010. – 560 с., 32 с. цв. вкл.

Додаткова література

1. Аковецкий В.И. Дешифрирование снимков. – М.: Недра, 1983. – 374 с.
2. Багров М.В. Землезнавство / М.В. Багров, В.О. Боков, І.Г. Черваньов. – К.: Либідь, 2000. – 464с.
3. Генике А.А., Побединский Г.Г. Глобальные спутниковые системы определения местоположения и их применение в геодезии. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Картгеоцентр, 2004. – 355 с.: ил.
4. Гонин Г.Б. Космическая фотосъемка для изучения природных ресурсов. – Л.: Недра, 1980. – 319 с.
5. Картографічні ресурси Інтернет (методична розробка для студентів) / В.О. Шевченко, Е.Л. Бондаренко та ін. – К.: Вид-во Укр. Фітосоціологічного центру, 2001. – 28 с.
6. Космічна галузь України / Ю. Алексєєв та ін. – К.: НКАУ, 2006. – 46 с.
7. Космічна діяльність України: результати та перспективи / О. Негода та ін. – К.: НКАУ, 2005. – 50 с.
8. Космос – Україні: атлас тематично дешифрованих знімків території України з українсько-російського космічного апарата «Океан–О» та інших космічних апаратів / Під ред. В.І. Лялька, О.Д. Федоровського. – К.: НАНУ, НКАУ, 2001. – 106 с.
9. Смирнов Л.Е. Теоретические основы и методы географического дешифрирования аэроснимков. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1967. – 214 с.
10. Українська програма спостереження Землі із Космосу / О.П. Федоров, Є.І. Бушуєв та ін. – К.: ТОВ «СЕЕМ», 2005. – 96 с.

11. Українські дослідження на орбітальних космічних комплексах / О.Негода та ін. – К.: НКАУ, 2005. – 50 с.

INTERNET-ресурси

1. <http://www.frw.ruu.nl/nicegeo.html> – Перелік серверів з ГІС та ДЗЗ.
2. <http://www.vtt.fi/aut/ava/rs/virtual> – Перелік WWW-серверів з ДЗЗ за каталогом віртуальної бібліотеки (Фінляндія).
3. <http://www.celestrak.com> – Про ДЗЗ; матеріали, посилання, супутники.
4. <http://www.terraspace.ru> – Фотограмметрична обробка аерокосмічних знімків.
5. <http://www.grz.ru> – Класифікація знімків за тематикою; відомості про персональну станцію приймання супутникової інформації «КОСМЭК».
6. <http://astra.geosys.ru> – Методика та перспективи створення автоматизованих технологій обробки матеріалів ДЗЗ з метою вирішення актуальних завдань природокористування.
7. <http://www1.etl.noaa.gov> – Методи ДЗ Світового океану з переліком публікацій та останніми новинами.
8. <http://www.cosmoworld.ru> – Інформаційний сайт «Космічний світ»: історія космонавтики Росії, про орбітальну станцію «Мир», космічні знімки супутника «Бігль-03».
9. <http://www.dataplus.ru> – Усе про ГІС. Дослідження у галузі ДЗЗ.
10. <http://www.uriit.ru> – Сайт Центру ДЗЗ: матеріали, статті, зображення.
11. <http://www.sitc.ru> – Програма «Методи обробки космічних знімків».
12. <http://gis-lab.info> – Сайт про ГІС і ДЗЗ.
13. <http://www.dzz.ru> – Сайт «ЮРІА – центру»: тематичний аналіз космічних знімків і створення на їх основі просторових баз даних.
14. <http://www.sovzond.ru> – Перелік статей про ДЗЗ.
15. <http://www.ire.rssi.ru> – Центр обробки і зберігання космічної інформації ІРЕ РАН; дистанційне зондування Землі
16. <http://www.gisa.ru> – Космічна програма ДЗ США 1960 – 1999 рр.(стаття); знімки військових об'єктів.
17. <http://www.foumlab.ch/earthview/vplanet.html> – Дослідження Землі та Місяця.
18. <http://www.hme.uk.com/Links.html> – посилання на адреси із джерелами даних (зображення Землі), опис різних супутників й датчиків, список організацій, геологічна інформація, ГІС, картування.
19. http://www.sti-government.com/Spectral_Imaging.html – сайт присвячений оглядовій спектроскопії (STI Government Systems).
20. <http://www.bsein.mhi.iuf.net> – Сайт Морського гідрофізичного інституту НАНУ, що містить знімки Чорного моря з супутників NOAA, SeaWifs, METEOSAT, Sich, Meteor.
21. <http://www.aari.nw.ru> – Космічні знімки Арктики та Антарктики.
22. <http://earth.esa.int> – Європейське космічне агентство з досліджень Землі.
23. <http://dgasa.dn.ua> – Погодні карти та аерокосмічні знімки регіонів планети.
24. <http://sputnik.infospace.ru> – Метеорологічні супутники серії NOAA; карти температури морської поверхні Адріатичного, Балтійського, Баренцового, Білого, Каспійського і Чорного морів; композитні зображення хмарності Росії і Центральної Європи.

25. <ftp://daac.gsfc.nasa.gov/data/avhrr/continent/> – обширні і актуальні дані AVHRR (з 1981 р.) з дозволом 8 км, організовані по континентах і за роками.
26. <http://www.saa.noaa.gov/dataavailale.html> – Інтерактивний архів даних супутників NOAA і DMSP.
27. <http://www5.ncdc.noaa.gov:7777/plwebapps/plsql/goesbrowser.goesbrowsemain> – архів даних супутника GOES з 1992 р.
28. <http://www.spotimage.fr> – Знімки з французьких супутників та знімальних систем SPOT.
29. <http://www.spotimage.com> – Сервер французької компанії SPOT Image Corp.
30. <http://www.coresw.com> – Сервер ImageNet, що забезпечує доступ до даних різноманітних фірм, які здійснюють космічний моніторинг планети.
31. <http://www.magnolia.com.ru> – Обробка, аналіз, інтерпретація й поширення даних ДДЗ, отриманих російськими і закордонними космічними апаратами.
32. <http://www.cr.usgs.gov/glis/glis.html> – Аерофотознімки Глобальної земельно-інформаційної системи (GLIS), США.
33. http://www.auslig.gov.au/acres/prod_ser/landdata.htm – супутники серії Landsat.
34. <http://www.flatoday.com/space/explore/probes/landsat7/index.htm> – супутник Landsat 7.
35. <http://www.ulrm.org.ua> – Український центр менеджменту Землі та ресурсів – проекти в галузі дистанційного зондування та ГІС, архів знімків Landsat, NOAA, SeaWiFS.
36. <http://www.rosaviakosmos.ru> – Сайт Російського авіаційно-космічного агентства; ДЗЗ
37. <http://www.nkau.gov.ua> – Сайт Національного космічного агентства України, цільова програма «ДЗ», зразки космічної техніки (AUOS, ОКЕАН–О, СІЧ–1).
38. <http://www.nottingham.ac.uk/meteosat/graphif.shtml/shtml> – новітні знімки супутника METEOSAT.
39. <http://www.speclib.jpl.nasa.gov/> – спектральна бібліотека Aster.
40. <http://www.space.com.ua> – Аерокосмічний портал України; концептуальні підходи до створення в Україні системи ДЗЗ.
41. <http://www.yuzhnoye.com> – Офіційний сайт Державного конструкторського бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля (м. Дніпропетровськ) – історія космонавтики України, космічні програми, літальні апарати, ракетоносії, космічне знімання Землі, міжнародне співробітництво у космосі за участю України

Навчальна програма дисципліни «Аерокосмічні методи досліджень»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Аерокосмічні методи досліджень» входить до складу варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр».

Мета курсу – надання студентам основоположних знань, умінь про сутність аерокосмічних методів досліджень, методів аналізу та практичного застосування в цілях географічних досліджень аерокосмічних методів.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчення методології науки; вивчення принципів аерокосмічних методів досліджень.

Практичні: оволодіння студентами методів візуального та інструментального дешифрування аерокосмічних знімків; опанування основ географічного аналізу знімків різних типів, їх використання в різних областях науки та практики.

Фахові предметні компетентності:

- Володіння методами дешифрування аерокосмічних знімків;
- Здатність працювати в програмних комплексах з обробки аерокосмічних знімків;
- Здатність будувати моделі рельєфу на основі аерокосмічних знімків.

Очікувані результати навчання.

- Знання основних принципів реалізації аерокосмічних досліджень території;
- Знання основних принципів аеро- та космічної зйомки;
- Уміння проводити аналіз аерокосмічних знімків, їх дешифрування.

Міждисциплінарні зв'язки. студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін, як: «Картографія з основами топографії», «Загальне землезнавство», «Геоінформаційні системи і технології», «Фізика», «Вища математика», «Сферична тригонометрія».

Зміст дисципліни

Вступ. Сутність поняття «аерокосмічні методи дослідження». Способи отримання достовірної інформації про поверхню Землі. Класифікація знімків. Зв'язок з іншими дисциплінами. Основні напрями застосування аерокосмічних методів. Історія розвитку аерокосмічних методів досліджень.

Фізичні основи та природні умови отримання знімків. Сутність аерокосмічних методів. Фізичні основи та природні умови реєстрації знімків. Електромагнітне випромінювання, сутність та природа. Технічні властивості отримання знімків. Схема дистанційного зондування. Вікна атмосфери.

Властивості і фотограмметрична обробка знімків. Геометричні властивості і фотограмметрична обробка знімків. Масштаб. Визначення розмірів одиночного знімка. Поняття про прив'язку знімка. Трансформація знімків. Оптична щільність. Властивості дешифрованих знімків. Роздільна здатність знімка. Пряме і непряме дешифрування. Ознаки дешифрування. Трансформація знімків.

Типи дешифрування. Види дешифрування: візуальне, візуально-інструментальне, польове, камеральне. Прилади для дешифрування. Еталонування. Методи автоматичного дешифрування.

Типи космічних знімків. Типи космічних знімків. Знімки в видимому і ближньому інфрачервоному діапазоні – фотографічні, телевізійні, Знімки в тепловому діапазоні, в радіо-діапазоні. Багатозональна зйомка.

Матеріали космічних зйомок. Матеріали космічних зйомок. Знімки з ресурсних, картографічних і метеорологічних супутників. Радіолокаційні знімки.

Комплексне географічне дешифрування і картографування за космічними знімками. Особливості тематичного дешифрування: ландшафтного, геоморфологічного, рослинності, сільського господарства, соціальної інфраструктури і т. д. Вибір матеріалів, особливості методики дешифрування. Оновлення та коригування карт з аерокосмічних знімків. Перспективи вдосконалення методів створення та оновлення карт, розширення діапазону їх інформативного змісту на основі використання сучасних матеріалів.

Дешифрування просторової і тимчасової структури географічних об'єктів. Дешифрування просторової структури географічних об'єктів. Характер і взаємозв'язок просторових структур зображення компонентів. Структура зображення змін природного середовища.

Тематичне картографування з використанням космічних знімків. Основні напрямки застосування аерокосмічних методів. Основні напрямки застосування аерокосмічних методів. Вивчення географічної оболонки в цілому і окремих геосфер Землі. Дослідження географічної зональності і висотної поясності.

Аерокосмічний моніторинг навколишнього середовища

Визначення, цілі, загальна структура, класифікація. Глобальний, регіональному, локальний рівні моніторингу. Функції моніторингу. Картографічний моніторинг. Моніторинг атмосфери, океану, поверхневих вод суші, екосистем, ландшафтів, господарського використання території.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Аэрокосмические методы в географических исследованиях / А.В. Брюханов и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 231 с.
2. Богомоллов Л.А. Дешифрование аэроснимков. – М.: Недра, 2976 с. –145 с.
3. Виноградов Б.В. Космические методы изучения природной среды. – М.: Мысль, 1976. – 320 с.
4. Волошин І.І. Дослідження Землі з космосу (космічне землезнавство): Навчальний посібник. – К.: Друкарня НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 115 с.
5. Гарбук С.В., Гершензон В.Е. Космические системы дистанционного зондирования Земли. – М.: Издательство «А и Б», 1997. – 296 с., ил.
6. Дешифрование многозональных аэрокосмических снимков: методика и результаты. – Москва – Берлин, Академи-Ферлог, Наука, 1982. – 83 с.
7. Дистанційне зондування Землі: Курс лекцій / Укладач Мальчикова Д.С. – Херсон: ПП Вишемирський, 2010. – 68 с.
8. Досвід використання інформації космічної системи спостереження Землі «Січ-1». – К.: НКАУ, 2005. – 16 с.
9. Изображения Земли из космоса: примеры применения: Научно-популярное издание. – М.: ООО Инженерно-технологический центр «СКАНЭКС», 2005. – 100 с.: ил.

10. Кашкин В.Б., Сухинин А.И. Дистанционное зондирование Земли из космоса. Цифровая обработка изображений: Учебное пособие. – М.: Логос, 2001. – 264 с.: ил.
11. Книжников Ю.Ф. Аэрокосмические методы географических исследований: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений /Ю.Ф. Книжников, В.И. Кравцова, О.В. Тутубалина. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. –336 с., 32 с. цв. ил.
12. Космические летательные аппараты. Назначение, структура и основные этапы создания: Учеб. пособие / Под ред. А.Н. Петренко. – Д.: Системные технологии, 2005. – 124 с.
13. Кравцова В.И. Материалы космических съемок и их использование в географических исследованиях. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 98 с.
14. Кронберг П. Дистанционное изучение Земли: Основы и методы дистанционных исследований в геологии: Пер. с нем. – М.: Мир, 1988. – 343 с.
15. Лабутина И.А. Дешифрирование аэрокосмических снимков. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 184 с.
16. Нові методи в аерокосмічному землезнавстві: Метод. посіб. по тематичній інтерпретації матеріалів аерокосмічних зйомок / Під ред. В.І. Лялько. – К.: ЦАКДЗ НАНУ, 1999. – 263 с.
17. Сердюков В.М. Аэрокосмические методы географических исследований / В.М. Сердюков, Г.А. Патыченко, Д.И. Синельников. – К.: Вища шк., 1982.– 224 с.
18. Шовенгердт Р.А. Дистанционное зондирование. Модели и методы обработки изображений. – М.: Техносфера, 2010. – 560 с., 32 с. цв. вкл.

Додаткова література

1. Аковецкий В.И. Дешифрирование снимков. – М.: Недра, 1983. – 374 с.
2. Багров М.В. Землезнавство / М.В. Багров, В.О. Боков, І.Г. Черваньов. – К.: Либідь, 2000. – 464с.
3. Генике А.А., Побединский Г.Г. Глобальные спутниковые системы определения местоположения и их применение в геодезии. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Картгеоцентр, 2004. – 355 с.: ил.
4. Гонин Г.Б. Космическая фотосъемка для изучения природных ресурсов. – Л.: Недра, 1980. – 319 с.
5. Смирнов Л.Е. Теоретические основы и методы географического дешифрирования аэроснимков. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1967. – 214 с.

INTERNET-ресурси

1. <http://www.frw.ruu.nl/nicegeo.html> – Перелік серверів з ГІС та ДЗЗ.
2. <http://www.celestrak.com> – Про ДЗЗ; матеріали, посилання, супутники.
3. <http://www.terraspace.ru> – Фотограмметрична обробка аерокосмічних знімків.
4. <http://www.dataplus.ru> – Усе про ГІС. Дослідження у галузі ДЗЗ.
5. <http://gis-lab.info> – Сайт про ГІС і ДЗЗ.
6. <http://www.dzz.ru> – Сайт «ЮРІА – центру»: тематичний аналіз космічних знімків і створення на їх основі просторових баз даних.
7. <http://www.sovzond.ru> – Перелік статей про ДЗЗ.

Навчальна програма дисципліни «Палеогеографія четвертинного періоду»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов**,
викладач кафедри екології та географії **М.О. Зінченко***

Пояснювальна записка

Варіативна навчальна дисципліна «Палеогеографія четвертинного періоду» є складовою циклу природничо-наукової підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальностей 106 Географія рівня вищої освіти «бакалавр».

Палеогеографія антропогену – наука, яка вивчає природні особливості останнього геологічного періоду і її головною задачею є реконструкція фізико-географічних умов четвертинного періоду. Останній є особливо важливим, оскільки вся господарська діяльність людини пов'язана, в основному, з відкладами антропогенного віку.

Мета курсу – набуття теоретичних і практичних знань та опанування умінь для проведення палеогеографічних реконструкцій рельєфу, клімату, ґрунтів та органічного світу минулого, оволодіння методами палеогеографічних досліджень рельєфу, складання палеогеографічних карт.

Завдання курсу:

Теоретичні: ознайомлення з питаннями палеогеографічних досліджень четвертинного періоду і їхньої ролі в системі геолого-географічних наук, з основними гіпотезами походження Землі. Вивчення еволюційного характеру розвитку природи Землі з виділенням етапів і періодизацією історії Землі. Набуття навиків для реконструкції палеогеографічних обстановок минулого, опанування основних методик фаціального аналізу. Скласти уявлення про головні події у розвитку Землі на різних вікових зразках.

Практичні: навчити студентів проводити палеогеографічні реконструкції морських і континентальних територій. Ознайомити студентів з принципами складання палеогеографічних карт.

Фахові предметні компетентності:

- Застосовувати сучасні методи дослідження палеогеографічних обстановок четвертинного періоду.
- Володіти методами обробки геологічної інформації та здатність провести палеореконструкцію фізико-географічних умов четвертинного періоду.
- Розуміти принципи екзогенних і ендегенних процесів Землі, які впливали на палеогеографічні умови антропогену.
- Розуміти основні закономірності формування фізико-географічних умов четвертинного періоду, вміння визначити причини геологічної дестабілізації цього періоду.
- Знати методику та проводити оцінку впливу на навколишнє середовище господарської діяльності.
- Знати основи геоморфології та вміти оцінювати палеорельєф.
- Мати практичні навички одержання та візуалізації інформації щодо палеоумов антропогену.

Очікувані результати навчання:

- Знання основ палеогеографії, її головних завдань.
- Знання методів відтворення палеогеографічних обстановок, літологічного і біономічного аналізу.
- Знання принципів поділу четвертинного періоду.
- Знання стратиграфічних і біономічних підрозділів четвертинного періоду, абсолютний вік цих підрозділів.
- Знання географії плейстоценових зледенінь, їх послідовність.
- Знання основних етапів еволюції і розвитку культур людини.
- Вміння працювати з тематичними палеогеографічними картами.
- Вміння будувати палеогеографічну (палеотектонічну, палеокліматичну) криву території (акваторії).
- Вміння давати за картами палеогеографічну характеристику материка (океану) чи їх частин.
- Вміння виконувати порівняльний аналіз палеогеографічних умов регіонів чи геологічних епох.

Міждисциплінарні зв'язки. Дисципліна «Палеогеографія четвертинного періоду» тісно пов'язана з курсами: «Геологія», «Геоморфологія», «Грунтознавство», «Метеорологія і кліматологія», «Ландшафтознавство», «Біогеографія», «Фізична географія материків та океанів». Знання цих дисциплін допомагають студентам краще засвоїти навички проведення палеогеографічних реконструкцій рельєфу, клімату, ґрунтів та органічного світу четвертинного періоду.

Зміст дисципліни

Хронологія та геолого-геоморфологічні умови четвертинного періоду.

Геохронологія Четвертинного періоду. Хронологічні рамки Четвертинного періоду. Часові варіації хронологічних рамок. Епохи четвертинного періоду. Хронологія епох. Поділ епох на віка у четвертинному періоді. Хронологія віків.

Історія виділення Четвертинного періоду. Впровадження терміну Четвертинний період, Джованні Ардуїно, Абраам Вернер. Дослідження ерратичних валунів: ділювіальна, дрифтова та льодовикова гіпотези. Роботи Ч.Лайєля, Д.Геттона, І.Венеца-Зітена, Ж. де Шарпантьє. Стратиграфічні принципи виділення Четвертинного періоду, Ж. Денуайє. Палеонтологічні принципи виділення, Г.Ребуль, Ч.Лайєль.

Жан-Луї Агассіс та виділення льодовикового періоду. Едуард Форбс та прирівняння понять «плейстоцен» та «льодовиковий період». Наукові докази існування льодовикового періоду в роботах Отто Торелла, Арчибальда Гейкі, Петра Кропоткіна. Виділення «голоцена» як самостійної епохи четвертинного періоду.

Полігляціоналізм та моногляціоналізм. Роботи М.Криштофовича, А.Архангельського, С.Нікітін, О.Іностраницев, П.Армашевський. Регіональні дослідження територій материкового та гірського зледеніння. А.Пенк, Е.Брікнер, Т.Чамберлен, О.Павлов.

Роботи по таксономічному поділу Четвертинного періоду. Створення Міжнародної карти материкового зледеніння. Виділення еоплейстоцену,

мезоплейстоцену, неоплейстоцену та голоцену. Таксономічний поділ четвертинного періоду на чотири етапи.

Особливості проявлення геологічних процесів. Гороутворюючі процеси новітнього етапу. Гіпотези проявлення льодовикових епох четвертинного періоду. Причини та наслідки Особливості процесу накопичення континентальних відкладів. Генетичні типи четвертинних відкладів: елювій, делювій, колювій, алювій, пролювій. Морени їх різноманіття, та моренні відклади. Леси, гіпотези походження лесів.

Палеогеоморфологічні умови. Планетарні морфоструктури та їх геоморфологічні особливості. Вплив гляціоізоастазії та характер розвитку геоморфологічних процесів. Особливості генезису та еволюції флювіальних, карстових та еолових морфоскульптур. Географічне поширення материкових льодовиків. Розташування центрів материкового та гірського зледеніння. Особливості генезису та еволюції гляціальних та флювіогляціальних морфоскульптур. Особливості розвитку берегових процесів.

Палеогеографічні особливості четвертинного періоду.

Палеокліматичні умови. Причини та наслідки кліматичних змін протягом Четвертинного періоду. Кліматичні умови в областях материкового зледеніння. Кліматичні умови в прильодовикових областях. Кліматичні умови в областях відсутності материкового зледеніння.

Палеоокеанологічні умови. Причини та наслідки коливальних рухів вод Світового океану протягом даного часу. Трансгресії та регресії вод Світового океану та їх хронологія. Режим океанічних течій протягом Четвертинного періоду. Температурний режим вод Світового океану. Режим солоності вод Світового океану протягом даного періоду. Особливості розвитку Азово-Чорноморського басейну під час даного періоду.

Палеогідрологічні умови. Особливості річкової сітки в межах материків північної півкулі. Гідрологічний режим річок льодовикового живлення. Гідрологічний режим річок не льодовикового живлення. Особливості режиму твердого стоку річок під час даного періоду. Льодовий режим річок.

Палеопедологічні умови. Особливості ґрунтоутворення на територіях флювіогляціальної зони. Особливості ґрунтоутворення на територіях поза флювіогляціальної зони. Географічний розподіл ґрунтового покриву та напрямки його руху.

Палеозональні умови. Географічне розташування та напрямки руху природних зон під час кліматичних коливань четвертинного періоду. Особливості біорізноманіття тваринних та рослинних угруповань в межах природних зон наближених до зон материкового зледеніння. Причини зникнення деяких видів в кінці плейстоцену.

Антропогенез. Особливості еволюції людей в четвертинному періоді. Виникнення та розселення *Homo sapiens Neanderthal's* та *Homo sapiens sapiens* по Землі. Хронологія розселення. Континентальні мости. Причини та наслідки адаптації людей до різних умов навколишнього середовища, генезис рас.

Актуальні проблеми вивчення природи України у пліоцен-четвертинний час. Загальні зауваження. Головні проблемні питання стратиграфії та палеогеографії пліоцену України. Пліоцен північно-західного передгір'я Криму. Головні проблемні питання стратиграфії та палеогеографії

плейстоцену та голоцену України. Походження та розчленування ґрунтово-лесових покривів і умови їхнього формування. Хронологічна позиція й ранг епохи дніпровського зледеніння.

Список рекомендованої літератури **Основна література**

1. Артющенко А.Г. Растительность лесостепи и степи Украины в четвертичном периоде / А.Г. Артющенко. – К.: Наук. думка, 1970. – 173 с.
2. Боуен Д. Четвертинна геологія / Д. Боуен. – М.: Мир, 1981. – 356 с.
3. Величко А.Д. Проблемы обоснования максимальной границы позднеплейстоценового оледенения на севере Евразии / А.Д. Величко, М.А. Фаустова // Развитие природы территории СССР в позднем плейстоцене и голоцене. – М.: Наука, 1982. – С. 7-16.
4. Возраст и распространение максимального оледенения Восточной Европы. – М.: Наука, 1980. – 212 с.
5. Войлошников В.Д. Геология / В.Д. Войлошников. – М.: Просвещение, 1979. – 272 с.
6. Гричук В.П. История флоры и растительности Русской равнины в плейстоцене / В.П. Гричук. – М.: Наука, 1989. – 182 с.
7. Максимов Е.В. Проблемы оледенения Земли и ритмы в природе / Е.В. Максимов. – Л.: Наука, 1972. – 296 с.
8. Маринич О.М. Фізична географія України / О.М. Маринич, П.Г. Шищенко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – С. 54-64.
9. Марков К.К. Четвертичный период (ледниковый период – антропогенный период) / К.К. Марков, Г.И. Лазуков, В.А. Николаев. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1965. – Т.1. – 371 с.
10. Марков К.К. Четвертичный период (ледниковый период – антропогенный период) / К.К. Марков, Г.И. Лазуков, В.А. Николаев. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1965. – Т.2. – 435 с.
11. Оледенения и палеоклиматы плейстоцена в Сибири. – Новосибирск: Наука, 1983. – 212 с.
14. Серебрянный Л.Р. Роль радиоуглерода в изучении истории Земли / Л.Р. Серебрянный, М.К. Пуннинг. – М.: Знание, 1976. – 52 с.
15. Четвертичные оледенения на территории СССР. – М.: Наука, 1987. – 231 с.
16. Четвертичный период на территории СССР. – Ч.1. Общие вопросы, Ч.2. Региональный обзор / Сост. П.И. Меркулов. – Сумы: СГПИ, 1990. – 345 с.
17. Четырехязычный энциклопедический словарь терминов по физической географии / Сост. И.С.Щукин. – М.: Сов. энцикл., 1980. – 528 с.

Додаткова література

1. Дашкевич З.В. Палеогеография / З.В. Дашкевич. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та., 1969. – 152 с.
2. Марков К.К. Палеогеография / К.К. Марков. – М.: Госгеолтехиздат, 1962. – 275 с.
3. Рухин Л.Б. Основы общей палеогеографии / Л.Б. Рухин. – М., 1962. – 628 с.
4. Славин В.И. Методы палеогеографических исследований / В.И. Славин, Н.А. Ясманов. – М.: Недра, 1983. – 254 с.

5. Герасимов И.П. Эволюция и дифференциация природы Земли / И.П. Герасимов. – М.: Недра, 1990. – 521 с.
6. Дроздовская А.А. Химическая эволюция океана и атмосферы в геологической истории Земли / А.А. Дроздовская. – К.: Наук. думка, 1990. – 208 с.
7. Рослый И.М. Палеогеография антропогена / И.М. Рослый. – К.: Выща школа, 1982. – 171с.
8. Чернов А.В. Историческое землеведение (Палеогеография) / А.В.Чернов. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 154 с.

Навчальна програма дисципліни «Гляціологія»

Укладачі: доцент, кандидат географічних наук О.В. Давидов

Пояснювальна записка

Дисципліна «Гляціологія» формує комплексне уявлення про виникнення льодовиків і умови їх існування і розвитку. Дозволяє вивчити всі форми льоду і снігового покриву на суходолі, льодового покриву водойм, підземних утворень льоду, а також фізичні властивості, діяльність і вплив на розвиток земної поверхні і клімат Землі.

Мета навчальної дисципліни: формування систематизованих знань і уявлень в області гляціології.

Задання курсу:

Теоретичні: розглянути льодовикові райони світу; показати роль льоду в процесах, що відбуваються в географічній оболонці; розглянути причини виникнення льодовиків і умови їх існування і розвитку; показати закономірності формування і розподілу снігового покриву на Землі; розглянути фізичні властивості льоду і типи руху льодовиків; розглянути чинники та кліматичні цикли коливання льодовиків; показати причини виникнення та фактори, що сприяють утворенню снігових лавин і гляціальних селів; розглянути механізм виникнення і властивості прісних і морських льодів.

Практичні: сформувати практичні навички дослідження гляціальних процесів з урахуванням географічного напрямку підготовки фахівців.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність до самостійної постановки природничо експерименту, планування, аналізу та оцінки результатів польових і лабораторних досліджень;
- Здатність використовувати результати географічних досліджень для прогнозування розвитку природних і соціально-економічних процесів.
- Здатність застосовувати базові знання фізики, хімії, геології, екології, математики, інформаційних технологій тощо при вивченні географічної оболонки.
- здатність здійснювати збір, реєстрацію і аналіз даних за допомогою відповідних методів і технологічних засобів у польових і лабораторних умовах.
- Здатність ідентифікувати та класифікувати відомі і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні ним процеси.
- Здатність розуміти та пояснювати особливості фізико-географічних об'єктів у геосферах, взаємозв'язки у ландшафтах та біогеоценозах.

Очікувані результати навчання:

- Визначення місцезнаходження основних льодовикових районів світу;
- Усвідомлення ролі льоду в процесах, що відбуваються в географічній оболонці;
- Знання причин виникнення льодовиків і умови їх існування і розвитку;
- Усвідомлення закономірностей формування і розподілу снігового покриву на Землі;
- Знання фізичних властивості льоду і типи руху льодовиків, а також факторів і кліматичних циклів коливання льодовиків;
- Уміння розрізняти різні типи льодовиків;

- Уміння прогнозувати можливі географічні та екологічні наслідки лавинної і гляціально-селевої діяльності.

Міжпредметні зв'язки: дисципліна «Гляціологія» має міжпредметні зв'язки з наступними курсами, які викладаються студентам-географам: «Загальне землезнавство», «Геологія», «Метеорологія», «Гідрологія», «Геоморфологія» та «Географія материків та океанів».

Зміст дисципліни

Основи гляціології. Гляціологія як наука, її предмет і об'єкт дослідження. Хіоносфери і снігова лінія. Холодні періоди в історії Землі. Роль льоду в процесах, що відбуваються в географічній оболонці. Льодовикові райони Землі. Класифікація природних льодів.

Сніговий покрив. Сніговий покрив. Формування снігового покриву. Закономірності розподілу снігового покриву на Землі. Тривалість залягання і висота снігового покриву. Роль снігового покриву у формуванні ландшафтних особливостей території. Фірнова лінія.

Льодовики, причини їх утворення і будова. Визначення поняття «льодовик». Систематика і класифікація льодовиків. Причини виникнення льодовиків і умови їх існування. Фактори заледеніння. Будова льодовиків. Рух льодовиків. Витрата і баланс речовини в льодовику. Види абляції. Коливання льодовиків і види коливань. Акумуляуюча і транспортуюча діяльність льодовиків. Льодовикові форми рельєфу.

Лавини, гляціальні селі, морські та прісні льоди. Лавини. Поняття і значення лавин. Причини виникнення та фактори, що сприяють сходу лавин. Класифікація лавин. Умови, які спричиняють сходження лавин. Гляціальні селі. Причини виникнення гляціальних селів. Вплив динаміки заледеніння на виникнення селів. Морські льоди, їх класифікація та властивості. Механізм утворення прісних льодів. Типи прісних льодів і їх властивості.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Гляциологический словарь [Текст]. – Л.: Гидрометеиздат, 1984. – 526 с.
2. Каплянская, Ф.А. Гляциальная геология [Текст] / Ф.А. Каплянская, В.Д. Тарноградский. – СПб., 2006.
3. Рудой, А.Н. Последнее оледенение в бассейне верхнего течения реки Коксы [Текст]: монография / А.Н. Рудой, Г.Г. Русанов. – Бийск: ФГБОУ ВПО «АГАО», 2010. – 147 с.
4. Русанов, Г.Г. Основы гляциологии [Текст]: учебное пособие / Г.Г. Русанов. – Бийск: ФГБОУ ВПО «АГАО», 2014. – 98 с.

Додаткова література

1. Важов, С.В. Общее землеведение [Текст]: учебно-методическое пособие / С.В. Важов. – Бийск: ФГБОУ ВПО «АГАО», 2014. – 227 с.
2. Войтовский, К.Ф. Лавиноведение [Текст] / К.Ф. Войтовский. – М.: Изд-во МГУ, 1989.
3. Галахов, В.П. Ледники Алтая [Текст] / В.П. Галахов, Р.М. Мухаметов. – Новосибирск: Наука, 1999. – 136 с.
4. Котляков, В.М. Снег и лед в природе Земли [Текст] / В.М. Котляков. – М.: Наука, 1986. Маэно, Н. Наука о льде [Текст] / Н. Маэно. – М.: Мир, 1988.

5. Ревякин, В.С. Природные льды Алтае-Саянской горной области [Текст] / В.С. Ревякин. – Л.: Гидрометеиздат, 1981. – 288 с.
6. Русанов, Г.Г. Словарь геокриологических терминов и понятий [Текст]: учебный терминологический словарь / Г.Г. Русанов. – Бийск: БПГУ, 2009. – 64 с.
7. Русанов, Г.Г. Основы гляциологии [Текст]: учебное пособие / Г.Г. Русанов. – Бийск: ФГБОУ ВПО «АГАО», 2014. – 98 с.
8. Русанов, Г.Г. Опорные разрезы четвертичных отложений Горного Алтая (Беле, Кубадру, Чаган) [Текст]: монография // Г.Г. Русанов, С.В. Важов. – Бийск: ФГБОУ ВПО «АГАО», 2014. – 163 с.

Навчальна програма дисципліни «Методи польових географічних досліджень»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Методи польових географічних досліджень» є базовою для підготовки фахівців зі спеціальностей 106 Географія. Вона орієнтована на ознайомлення з організацією проведення польових досліджень, основними методами та їх можливостями у вивченні різних категорій рельєфу, складанням польової геоморфологічної карти, їх місцем в геологічних, географічних екологічних дослідженнях, визначення гідрометеорологічних показників та ландшафтних особливостей місцевості.

Мета – засвоєння студентами знань дати з організації польових географічних (геоморфологічних, гідрометеорологічних, природничих) досліджень, основними методами їх проведення та використанням в конкретних умовах.

Завдання навчальної дисципліни:

Теоретичні: визначити теоретико-методологічні основи проведення польових географічних досліджень, організації і планування етапів польових географічних досліджень, сформулювати уявлення про проведення камеральної обробки отриманих результатів у ході емпіричних досліджень у формі звітної наукової документації результатів, сформулювати сучасне розуміння місця рельєфу в довкіллі, зв'язків з іншими його природними і техногенними складниками; навчити правильно використовувати отримані знання в географічних, геологічних, екологічних дослідженнях.

Практичні: засвоїти основні положення постановки та організації базового табору для проведення польових досліджень, вивчити принцип дії та будову спеціалізованих приладів для проведення польових досліджень (геологічних, геоморфологічних, ГІС, гідрометеорологічних тощо), набути навички опрацювання даних, отриманих за допомогою приладів.

Фахові предметні компетентності:

- давати оцінку суспільно-географічного положення території;
- здатність аналізувати демографічні, розселенські, міграційні та етнічні процеси в їх взаємозв'язку;
- виявляти територіальні відмінності та давати соціально-економічну оцінку природних умов і запасів природних ресурсів з метою раціонального природокористування;
- аналізувати компонентну і територіальну структуру галузевих і міжгалузевих комплексів;
- вміння здійснювати комплексний суспільно-географічний аналіз макрорайонів та визначати проблеми і перспективи їх розвитку;

Очікувані результати навчання:

- знання методів проведення польових досліджень;
- навички опрацювання даних, отриманих під час досліджень;
- вміння працювати з обладнанням для проведення польових досліджень;
- просторову орієнтацію та навички постановки і організації базового табору для проведення польових досліджень;

- навички організації і планування етапів польових географічних досліджень;

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як геологія, геоморфологія, метеорологія і кліматологія, гідрологія, ґрунтознавство, ГІС, фізична географія України, фізична географія материків і океанів, палеогеографія четвертинного періоду.

Зміст дисципліни

ВСТУП. Теоретичні і методологічні основи проведення польових географічних досліджень. Організація і проведення географічних досліджень. Методи польових географічних досліджень. Ведення польової документації. Геоморфологічна карта зйомочних масштабів. Геоморфологічний аналіз рельєфу. Морфоструктурний аналіз рельєфу. Морфолітогенетичний аналіз. Палеогеоморфологічний аналіз. Вивчення сучасної динаміки рельєфу. Аналіз метеорологічних карт. Аналіз гідро-метеорологічних карт та ситуації на місцевості. Визначення ландшафтних особливостей місцевості.

Вивчення основних генетичних типів рельєфу.

ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ПОЛЬОВИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичні і методологічні основи проведення польових геоморфологічних досліджень. Мета, значення та завдання польових геоморфологічних досліджень. Місце геоморфологічних досліджень в геологічних, географічних, інших роботах.

Організація і проведення геоморфологічних досліджень. Підготовка і проведення польових геоморфологічних робіт. Етапи: проектування робіт, підготовчий польовий, польові роботи, післяпольовий камеральний.

Методи польових геоморфологічних досліджень. Комплекс методів польових геоморфологічних досліджень. Геоморфологічні методи. Геологічні методи. Геофізичні методи. Географічні методи. Дистанційні методи.

Ведення польової документації. Фіксування даних польових геоморфологічних спостережень. Ведення щоденника. Вибір і методика польових маршрутів. Документація відслонень, відслонень гірських виробіток. Польові зарисовки. Схеми. Складання профілів і розрізів.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ У ПРОВЕДЕННІ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Геоморфологічна карта зйомочних масштабів. Класифікація і типи геоморфологічних карт. Топографічна основа геоморфологічних карт. Картографічні способи зображення геоморфологічних об'єктів. Основні напрями в геоморфологічному картографуванні. Загальні і часткові геоморфологічні карти. Способи польової геоморфологічної зйомки.

Геоморфологічний аналіз рельєфу. Вивчення морфології рельєфу. Описувальні і зображувальні методи. Вивчення елементів, форм, комплексів форм рельєфу. Морфографічні та морфометричні карти. Методи вивчення генезису рельєфу. Основні генетичні категорії рельєфу. Методи вивчення віку рельєфу. Уявлення про вік рельєфу.

Морфоструктурний аналіз рельєфу. Основні типи тектонічних рухів та їх проявлення в рельєфі. Геологічні методи вивчення тектонічних рухів.

Геоморфологічні методи вивчення новітніх тектонічних рухів. Вивчення пасивних та активних морфоструктур. Вивчення тріщинуватості гірських порід. Структурно-геоморфологічні карти.

Морфолітогенетичний аналіз. Вивчення речовинного (гранулометричного, мінерального, геохімічного) складу, кольору порід. Вивчення структури порід. Вивчення текстури порід. Вивчення органічних рештків. Вивчення осадових тіл, їх контактів, співвідношення з формами рельєфу.

Палеогеоморфологічний аналіз. Вивчення похованого рельєфу. Методи вивчення віку рельєфу. Палеогеоморфологічні реконструкції. Методика складання палеогеоморфологічних карт.

Вивчення сучасної динаміки рельєфу. Способи вивчення динаміки рельєфу. Експедиційне вивчення динаміки рельєфу. Стаціонарне вивчення динаміки рельєфу. Карти сучасної динаміки рельєфу.

Вивчення основних генетичних типів рельєфу. Вивчення флювіального рельєфу (елементів, генетичних категорій, складання карт). Рельєф річкового походження (річкова сітка, долини, алювіальні рівнини, яри, балки). Вивчення денудаційного, структурно-денудаційного, літоморфного рельєфу. Вивчення льодовикового та водно льодовикового рельєфу (древніх материкових областей, гірсько-долинного, льодовиково-морського, складання карт). Вивчення мерзлотного рельєфу (чинників формування, форм, складання карт). Вивчення еолового рельєфу пустель і не пустельних областей (чинників формування, форм, складання карт). Вивчення морських берегів та форм рельєфу узбережь (форм, древніх берегових ліній, складання карт). Вивчення карстового і суфозійного рельєфу (чинники формування, форми, складання карт). Вивчення поверхонь вирівнювання (морфології, генезису, корелят них відкладів, деформацій, складання карт). Вивчення вулканічного рельєфу (вулканічних порід, форм, комплексів форм, складання карт). Вивчення грязевулканічного рельєфу.

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Галицький В.И. Основы палеогеоморфологии. – К.: Наукова думка, 1980. – 224 с.
2. Геоморфологическое картирование. – М.: Высшая школа, 1977. – 375с.
3. Методическое руководство по геоморфологическим исследованиям. – Л.: Недра, 1972. – 384с.
4. Сладкопевцев С.А. Изучение и картографирование рельефа с использованием аэрокосмической информации. – М.: Недра, 1982. – 216с.
5. Спиридонов А.И. Основы общей методики полевых геоморфологических исследований и геоморфологического картографирования. – М.: Высшая школа, 1970. – 456с.
6. Спиридонов А.И. Геоморфологическое картографирование. – М.: Недра, 1975. – 184с.
7. Чемяков Ю.Ф., Галицький В.И. Погребенный рельеф платформ и методы его изучения. – Л.: Недра, 1974. – 207с.

Додаткова література:

1. Веклич М.Ф. Комплексный палеогеографический метод и рекомендации по составлению литолого-фациальных карт и палеогеографических карт. – К.: Наукова думка, 1989. – 80 с.
2. Вопросы геоморфологического картирования. – Уфа, 1989. – 104 с.
3. Геоморфологическое картирование равнин. – Саратов: изд-во Саратов. Унта, 1974. – 164 с.
4. Коррелятные отложения в геоморфологии. – Новосибирск: Наука, 1986. – 96с.
5. Кравчук Я.С. Геоморфологічне картографування в науково-дослідній роботі. – Львів: ЛДУ, 1981. – 63с.
6. Проблемы палеогеоморфологии. – М.: Наука, 1970.

INTERNET-ресурси:

1. <https://www.gismeteo.ua/ua/>
2. <http://rp5.ua>
3. <https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/>
4. <https://www.windy.com/uk/>

Навчальна програма дисципліни «Методи природничо-географічних досліджень»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов**,
асистент кафедри екології та географії **С.В. Сімченко***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Методи природничо-географічних досліджень» є вибірковою для підготовки фахівців зі спеціальності 106 Географія. Вона орієнтована на ознайомлення з теоретико-методологічними основами, методами і методиками організації і проведення природно-географічних і геоморфологічних робіт в різних ландшафтних і геоморфологічних умовах, складання польових карт (географічних, геоморфологічних), їх місцем в природничо-географічних дослідженнях.

Мета курсу: засвоєння студентами знань з організації природничо-географічних досліджень, основними методами їх проведення та використання в конкретних умовах.

Завдання навчальної дисципліни:

Теоретичні: визначити теоретико-методологічні основи проведення природничо-географічних досліджень, організації і планування етапів природничо-географічних досліджень, сформулювати уявлення про проведення камеральної обробки отриманих результатів у ході емпіричних досліджень у формі звітної-наукової документації результатів, сформулювати сучасне розуміння місця рельєфу в доквіллі, зв'язків з іншими його природними і техногенними складниками; навчити правильно використовувати отримані знання в географічних, геологічних, екологічних дослідженнях.

Практичні: засвоїти основні положення постановки та організації базового табору для проведення природничо-географічних досліджень, вивчити принцип дії та будову спеціалізованих приладів для проведення польових досліджень (геологічних, геоморфологічних, ГІС, гідрометеорологічних тощо), набути навички опрацювання даних, отриманих за допомогою приладів.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність усвідомлювати сутність взаємозв'язків між природним середовищем і людиною, розуміти та пояснювати стратегію сталого розвитку людства.

- Здатність доцільно і критично використовувати географічні поняття, концепції, парадигми, теорії, ідеї, принципи для пояснення письмовими, усними та візуальними засобами явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, державному, локальному).

- Здатність інтегрувати польові та лабораторні спостереження з теорією у послідовності: від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання.

- Знання і використання специфічних для географічних наук теорій, парадигм, концепцій та принципів відповідно до спеціалізації.

- Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані (у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і звітувати про результати.

- Здатність до планування, організації та проведення досліджень і підготовки звітності.

- Здатність ідентифікувати та класифікувати відомі і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні ним процеси.

- Здатність демонструвати знання про структуру географії, об'єкт та предмет її дослідження, місце і зв'язки в системі наук, історію розвитку та значення географії для суспільства, теоретичні і методичні принципи навчання географії.

- Здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів та форм організації життя людей у світі, його регіонах та державах.

Очікувані результати навчання.

- знання методів проведення природничо-географічних досліджень;

- навички опрацювання даних, отриманих під час досліджень;

- вміння працювати з обладнанням для проведення природничо-географічних досліджень;

- просторову орієнтацію та навички постановки і організації базового табору для проведення природничо-географічних досліджень;

- навички організації і планування етапів природничо-географічних досліджень;

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як геологія, геоморфологія, метеорологія і кліматологія, гідрологія, ґрунтознавство, ГІС, фізична географія України, фізична географія материків і океанів, палеогеографія четвертинного періоду.

Зміст дисципліни

ВСТУП. Теоретичні і методологічні основи проведення природничо-географічних досліджень. Організація і проведення природничо-географічних досліджень. Методи природничо-географічних досліджень. Ведення польової документації. Геоморфологічна карта зйомочних масштабів. Геоморфологічний аналіз рельєфу. Морфоструктурний аналіз рельєфу. Морфолітогенетичний аналіз. Палеогеоморфологічний аналіз. Вивчення сучасної динаміки рельєфу. Аналіз метеорологічних карт. Аналіз гідро-метеорологічних карт та ситуації на місцевості. Визначення ландшафтних особливостей місцевості. Вивчення основних генетичних типів рельєфу.

Основи проведення природничо-географічних досліджень

Теоретичні і методологічні основи проведення природничо-географічних досліджень

Мета, значення та завдання природничо-географічних досліджень. Місце геоморфологічних досліджень в геологічних, географічних, інших роботах.

Організація і проведення геоморфологічних досліджень

Підготовка і проведення польових геоморфологічних робіт. Етапи: проектування робіт, підготовчий польовий, польові роботи, післяпольовий камеральний.

Методи природничо-географічних досліджень

Комплекс методів польових геоморфологічних досліджень. Геоморфологічні методи. Геологічні методи. Геофізичні методи. Географічні методи. Дистанційні методи.

Ведення польової документації

Фіксування даних природничо-географічних спостережень. Ведення щоденника. Вибір і методика польових маршрутів. Документація відслонень, відслонень гірських виробіток. Польові зарисовки. Схеми. Складання профілів і розрізів.

Практичні аспекти у проведенні польових досліджень

Геоморфологічна карта зйомочних масштабів

Класифікація і типи геоморфологічних карт. Топографічна основа геоморфологічних карт. Картографічні способи зображення геоморфологічних об'єктів. Основні напрями в геоморфологічному картографуванні. Загальні і часткові геоморфологічні карти. Способи польової геоморфологічної зйомки.

Геоморфологічний аналіз рельєфу

Вивчення морфології рельєфу. Описувальні і зображувальні методи. Вивчення елементів, форм, комплексів форм рельєфу. Морфографічні та морфометричні карти. Методи вивчення генезису рельєфу. Основні генетичні категорії рельєфу. Методи вивчення віку рельєфу. Уявлення про вік рельєфу.

Морфоструктурний аналіз рельєфу

Основні типи тектонічних рухів та їх проявлення в рельєфі. Геологічні методи вивчення тектонічних рухів. Геоморфологічні методи вивчення новітніх тектонічних рухів. Вивчення пасивних та активних морфоструктур. Вивчення тріщинуватості гірських порід. Структурно-геоморфологічні карти.

Морфолітогенетичний аналіз

Вивчення речовинного (гранулометричного, мінерального, геохімічного) складу, кольору порід. Вивчення структури порід. Вивчення текстури порід. Вивчення органічних рештків. Вивчення осадочних тіл, їх контактів, співвідношення з формами рельєфу.

Палеогеоморфологічний аналіз

Вивчення похованого рельєфу. Методи вивчення віку рельєфу. Палеогеоморфологічні реконструкції. Методика складання палеогеоморфологічних карт.

Вивчення сучасної динаміки рельєфу

Способи вивчення динаміки рельєфу. Експедиційне вивчення динаміки рельєфу. Стаціонарне вивчення динаміки рельєфу. Карти сучасної динаміки рельєфу.

Вивчення основних генетичних типів рельєфу

Вивчення флювіального рельєфу (елементів, генетичних категорій, складання карт). Рельєф річкового походження (річкова сітка, долини, алювіальні рівнини, яри, балки). Вивчення денудаційного, структурно-денудаційного, літоморфного рельєфу. Вивчення льодовикового та водно льодовикового рельєфу (древніх материкових областей, гірсько-долинного, льодовиково-морського, складання карт). Вивчення мерзлотного рельєфу (чинників формування, форм, складання карт). Вивчення еолового рельєфу пустель і не пустельних областей (чинників формування, форм, складання карт). Вивчення морських берегів та форм рельєфу узбережь (форм, древніх берегових ліній, складання карт). Вивчення карстового і суфозійного рельєфу (чинники формування, форми, складання карт). Вивчення поверхонь вирівнювання (морфології, генезису, корелят них відкладів, деформацій,

складання карт). Вивчення вулканічного рельєфу (вулканічних порід, форм, комплексів форм, складання карт). Вивчення грязевулканічного рельєфу.

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Галицький В.И. Основы палеогеоморфологии. – К.: Наукова думка, 1980. – 224 с.
2. Геоморфологическое картирование. – М.: Высшая школа, 1977. – 375с.
3. Методическое руководство по геоморфологическим исследованиям. – Л.: Недра, 1972. – 384с.
4. Сладкопепцев С.А. Изучение и картографирование рельефа с использованием аэрокосмической информации. – М.: Недра, 1982. – 216с.
5. Спиридонов А.И. Основы общей методики полевых геоморфологических исследований и геоморфологического картографирования. – М.: Высшая школа, 1970. – 456с.
6. Спиридонов А.И. Геоморфологическое картографирование. – М.: Недра, 1975. – 184с.
7. Чемяков Ю.Ф., Галицький В.И. Погребенный рельеф платформ и методы его изучения. – Л.: Недра, 1974. – 207с.

Додаткова література

1. Веклич М.Ф. Комплексный палеогеографический метод и рекомендации по составлению литолого-фациальных карт и палеогеографических карт. – К.: Наукова думка, 1989. – 80 с.
2. Вопросы геоморфологического картирования. – Уфа, 1989. – 104 с.
3. Геоморфологическое картирование равнин. – Саратов: изд-во Саратов. Унта, 1974. – 164 с.
4. Коррелятные отложения в геоморфологии. – Новосибирск: Наука, 1986. – 96с.
5. Кравчук Я.С. Геоморфологічне картографування в науково-дослідній роботі. – Львів: ЛДУ, 1981. – 63с.
6. Проблемы палеогеоморфологии. – М.: Наука, 1970.

INTERNET-ресурси

1. <https://www.gismeteo.ua/ua/>
2. <http://rp5.ua>
3. <https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/>
4. <https://www.windy.com/uk/>

Навчальна програма дисципліни «Географія агропромислового комплексу»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **Л.М. Богадьорова***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Географія агропромислового комплексу» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти "бакалавр". Вивчення дисципліни передбачає засвоєння теоретико-методологічних основ територіальної організації і комплексно-пропорційного розвитку агропромислового процесу розвиток агропромислової інтеграції, особливості сучасного стану та розміщення продуктових підкомплексів, основні елементи територіальної структури АПК України, стан управління, роль агропромислового комплексу в зовнішньоекономічній діяльності нашої держави та шляхи виходу з економічної кризи.

Мета курсу – вивчення теоретико-методологічних основ та набуття практичних навичок дослідження територіальної організації АПК.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити теоретико-методологічні основи функціонування АПК; охарактеризувати основні чинники територіальної організації АПК; визначити особливості територіальної організації основних сфер АПК; розкрити сутність продовольчої безпеки; розкрити сутність та механізм функціонування агропродовольчого ринку;

Практичні: проаналізувати особливості ринкової інфраструктури агропродовольчого ринку України; розкрити географію основних видів зовнішньоекономічних зв'язків АПК України; проаналізувати особливості розміщення рослинницько- та тваринницько-промислових підкомплексів; охарактеризувати товарні ринки основних видів продовольчої продукції в світі та Україні; охарактеризувати розвиток малого підприємництва в агробізнесі України; охарактеризувати агропромислові зони та райони України.

Фахові предметні компетентності:

- Вміти використовувати методики дослідження АПК різних ієрархічних рівнів;
- Здатність виділяти і аналізувати різноманітні групи чинників формування і розвитку АПК;
- Здатність проводити економіко-географічні дослідження продовольчих товарних ринків;
- Здатність оцінювати рівень продовольчої безпеки регіону.

Очікувані результати навчання.

- Знання основних понять курсу, знати зміст, види, форми агропромислової інтеграції;
- Знати елементи функціонально-компонентної, функціонально-територіальної та організаційно-управлінської структури АПК;
- Знати особливості територіальної організації основних сфер АПК;
- Знати сучасні риси світового ринку сільськогосподарської сировини та продовольства, географію основних продовольчих товарних ринків світу;
- Знання про особливості територіальної організації продовольчих товарних ринків України в практичній діяльності;

- Вміння володіти методикою дослідження АПК та застосовувати різні методи дослідження АПК;
- Виділяти та аналізувати чинники формування і розвитку АПК;
- Проводити економіко-географічні дослідження продовольчих товарних ринків;
- Визначати елементи територіальної структури АПК;
- Оцінювати рівень продовольчої безпеки регіону.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, картографія, загальне землезнавство, географія ґрунтів, географія транспорту, географія населення.

Зміст дисципліни

Вступ. Агропромислова інтеграція – важливий напрямок аграрної політики, засіб вирішення продовольчої проблеми.

Значення, основні завдання та шляхи удосконалення агропромислового комплексу (АПК). Місце СНД і України у виробництві основних видів продовольства і товарів народного споживання сільськогосподарського походження.

Подальше удосконалення економічного механізму – господдарювання в АПК, створення нових видів агропромислових підприємств АПК як єдиний об'єкт вивчення, прогнозування, планування і управління.

Необхідність удосконалення територіальної організації і комплексно-пропорційного розвитку АПК – важливий резерв зростання ефективності його функціонування. Предмет вивчення і завдання географії АПК. З історії вивчення географії сільського господарства і АПК вітчизняними та українськими вченими.

Теоретико-методологічні основи функціонування агропромислового територіального комплексу. Агропромислова інтеграція – об'єктивна закономірність розвитку і розміщення продуктивних сил. АПК як форма виразу цієї інтеграції. З історії розвитку агропромислової інтеграції в вашій країні. Суть горизонтальної і вертикальної агропромислової інтеграції. Агропромисловий цикл та його стадії. Аспекти агропромислової інтеграції: виробничо-технологічний, планово-економічний, соціальний, організаційно-управлінський та екологічний.

Територіальна організація і комплексно-пропорційний розвиток матеріально-речовинних компонентів АПК.

Суть агропромислового територіального комплексу. Територіальні рівні його дослідження. Поділ АПК за виробничою ознакою на два класи – продовольчі і непродовольчі. Суть і структура продовольчого і непродовольчого комплексів. Основні, види АПК – рослинницької і тваринницької орієнтації. Типи спеціалізованих продуктових комплексів.

Господарські форми агропромислової інтеграції: агропромислове підприємство, агропромислова фірма, агропромислове об'єднання, агропромисловий комбінат.

Функціональна структура АПК, її суть та часткові аспекти: компонентна, територіальна, соціально-економічна та організаційно-управлінська.

Функціональні компоненти АПК: галузі сфери діяльності, ланки, продуктові підкомплекси. Компоненти АПК, що виникли на основі горизонтальної інтеграції: сільськогосподарське виробництво, виробництво

засобів виробництва для всіх сфер АПК, переробна промисловість, виробнича інфраструктура, соціальна інфраструктура, наука і підготовка кадрів. Головні компоненти АПК, що виникли на основі вертикальної інтеграції – продуктові підкомплекси різних видів і типів. Зовнішній і внутрішні аспекти компонентної структури – територіальна спеціалізація і процес комплексоутворення.

Суть територіальної структури АПК, її головні елементи: зональні, приміські, регіональні і локальні. Зональні елементи АПК: інтегральні і спеціалізовані зони та райони, приміські пояси агропромислової спеціалізації. Регіональні АПК: держави, області, району. Локальні елементи: агропромислові вузол, "кущ", центр і пункт, елементарні та багатостадійні утворення.

Суть соціально-економічної структури АПК, її локальні і регіональні елементи, що базуються на відповідних системах розселення.

Суть організаційно-управлінської структури АПК, її елементи: міністерство сільського господарства і продовольства обласне управління – районне управління – агропромислові господарства (підприємства, фірми, об'єднання, комбінати, асоціації кооператорів тощо).

Функціональні зв'язки АПК: зовнішні і внутрішні. Роль зовнішніх (комплексоутворюючих) зв'язків, їх структура. Структура і суть внутрішніх (комплексоутворюючих) зв'язків: виробничих, соціально-економічних, природно-економічних та рекреаційних. Поділ агропромислових зв'язків за інтеграційним потенціалом, за масштабом (віддаллю), часовою та управлінською ознаками. Територіальна стабільність всіх зв'язків – головний критерій делімітації границь АПК.

Ознаки типізації АПК за масштабом території, її економічним та політико-адміністративним рангом (регіональні і локальні); за характером поєднання умов і факторів функціонування і розвитку (зональні і приміські); за спеціалізацією агропромислової діяльності (виробничі, виробничо-торгові, виробничо-наукові); за споживчими якість кінцевої продукції (продовольчі і непродовольчі) за змістом агровиробничого циклу (продуктові під комплекси); за рівнем комплексності і пропорційності функціонування (елементарні, багатостадійні); за формою власності; за характером участі в географічному поділі праці; за формою організації управління; за територіальною композицією.

Основні методи дослідження АПК: системний підхід, структурний аналіз і синтез, економіко-математичні (лінійне програмування, розв'язок транспортно-економічних задач тощо), балансовий, статистичний, агропромислових циклів, картографічний, порівняльно-географічний експедиційний.

Умови і фактори територіальної диференціації процесів агропромислового комплексоутворення.

Природні умова і ресурси, способи їх врахування в процесі нормування АПК, зональний розподіл Землі і агрокліматичних ресурсів, рельєф, прийоми їх комплексної інтегральної оцінки; вартісні і умовно-натуральні показники. Використання природно-ресурсного потенціалу і нормативів ресурсовіддачі для розміщення виробництва сільськогосподарської продукції. Екологічні проблеми АПК, особливості агропромислового природокористування.

Система суспільно-географічних факторів розвитку АПК: забезпечення потреб країни продовольством і предметами широкого вжитку, сільськогосподарською сировиною; усупільнення виробництва, рівень

розвитку продуктивних сил; науково-технічний прогрес. Економічна оцінка землі, рівень її агропромислового освоєння. Розміщення населення, характер його розселення і рівень використання трудових ресурсів; структура, рівень розвитку і характер розміщення переробної промисловості; розвиток транспорту і транспортно-географічне положення. Економічна політика держави (споживання продукції (держзакупки), капіталовкладення, ціноутворення, товарно-грошові відносини та інші економічні стимули) розвиток кооперації, впровадження орендних відношень.

Шляхи оптимізації функціональної структури АПК на основі раціонального використання потенціалу території.

Особливості територіальної організації і комплексно-пропорційного розвитку основних сфер АПКР. Сировинна сфера, що визначає, основний територіальний рисунок АПК, її господарське значення та особливості. Аграрно-територіальний комплекс (АТК) – основна форма територіальної організації сільського господарства.

Функціональна структура АТК, особливості її часткових структур. Галузі першого і другого порядку, міжгалузеві інтеграції як головні компоненти. Головні функціональні аспекти – територіальна, концентрація, спеціалізація, комплексність та оптимізація виробничої структури. Виробничо-територіальні типи сільськогосподарських підприємств як засіб конструювання територіальної і комплексно-пропорційної організації АТК. Елементи, територіальної структури сільського господарства: зональні, приміські, регіональні і локальні АТК; сільськогосподарський район, підрайон., ареал сільськогосподарських підприємств, ВТТ господарства, його виробничі частини. Особливості і елементи соціальної та управлінської структури сільського господарства.

Шляхи оптимізації виробничої структура ВТТ: виробничі та економіко-математичні моделі, інші прийоми.

Сільськогосподарське районування і виробничо-територіальна типізація сільськогосподарських підприємств – головні методи аналізу особливостей територіальної організації АТК. Сировинні зони АПК та шляхи їх оптимізації.

Виробництво засобів виробництва для всіх сфер АПК. Значення галузей промисловості, що забезпечують засобами виробництва галузі АПК, їх класифікація за вадами використання: а) для сільського господарства (тракторне і сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив, засобів захисту рослин і тварин, комбікормова, мікробіологічна промисловість тощо; б) для переробної промисловості – устаткування для харчової і легкої промисловості, виробництво синтетичних матеріалів, пакувальних засобів, тара та ін. в) для обслуговуючих сільськогосподарських галузей: устаткування для торгівлі і громадського харчування, виробництво елеваторного і спеціального складського устаткування, спеціалізованих транспортних засобів і т.д.; г) для ремонтних баз АПК.

Виробництво засобів виробництва полівалентного рівня (міжгалузевого призначення), в тому числі і для АПК: постачання палива, енергії та води, машин загального призначення металовиробів, автомобілів, електротехнічних засобів і кабеля, продуктів нафтопереробки, основної хімії, гумово-технічних виробів, будівельних матеріалів і машин тощо. Система матеріально-технічного забезпечення і виробничого обслуговування сільського господарства.

Комплексоформуюче і комплектує значення цих виробництв у функціонуванні АПК, їх територіальні зв'язки з підприємствами інших сфер.

Переробна промисловість як головна інтегруюча сфера АПК. Харчова промисловість, її роль в продовольчому комплексі та галузева структура. Раціональне використання сировини і необхідність забезпечення населення даної території харчовими продуктами – головні фактори її розміщення. Класифікація галузей за переважаючою роллю окремих факторів розміщення (сировинного, споживчого і змішаної дії).

Легка промисловість її роль, галузева структура, особливості сировинної бази (значення сільського господарства і хімічних виробництв). Роль споживчого і сировинного факторів в залежності від стадії виробництва і техніко-економічної специфіки відповідної галузі. Комплексоформуюча роль легкої промисловості у подальшому розвитку, агропромислової інтеграції.

Інфраструктура як фактор розміщення АПК, її комплексний характер й мобільність. Рівні організації інфраструктури: полівалентний, консистентний, мікросистемний та інституційний.

Виробнича інфраструктура, її значення та особливості розміщення її елементів: об'єктів і споруд, транспорту, зв'язку, матеріально-технічного обслуговування, в тому числі енергозабезпечення, газо- і водо забезпечення та каналізації, заготівель сільськогосподарської продукції, повернення продукції до споживача.

Соціальна інфраструктура її роль та особливості територіальної організації її об'єктів: житлового комунального господарства, побутового обслуговування; дитячих дошкільних, позашкільних і шкільних закладів; будинків культури і клубів, видовищних і лікувально-профілактичних, спортивних закладів.

Наука і підготовка кадрів, їх роль у функціонуванні і організації АПК. фактори, що зумовлюють розміщення наукових і навчальних закладів.

Територіальна і комплексно-пропорційна організація рослинницько-продуктових комплексів. Оцінка галузевої структури АПК (на прикладі України) та основних проблем його розвитку.

Рослинницько-продуктовий комплекс – основа формування; та функціонування АПК. Поділ рослинницько-продуктових піл комплексів на продовольчі і непродовольчі загальні їх особливості.

Зв'язок рослинницько-продуктових комплексів з земельними та агрокліматичними ресурсами. Поняття про системи землеробства їх сівозміни, що формують структуру посівів. Екологічні проблеми.

Напрямки інтенсифікації рослинницько-продуктових комплексів: – технічне переозброєння, комплексна механізація і автоматизація виробництва; – підвищення родючості землі на основі хімічної та гідротехнічної меліорації; – використання досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду.

Характеристика рослинницько-продуктових підкомплексів: зерно продуктового, бурякоцукрового, плодоовочевого, картопле продуктового, винограднопродуктового, бавовно промислового, лубянопромислового, ефіроолійного, тютюново- і хмелепромислового за такою схемою:

- народногосподарське значення, обсяг виробництва сировини і готової промислової сировини та задоволення нею потреб населення; місце нашої держави в світі;

- склад і схема підкомплексу з його найважливішими зв'язками між сферами і зовнішнім середовищем;
- географія виробництва сировини: аналіз територіальної концентрації посівів, врожайності валових зборів, ефективності виробництва. Специфіка сировинних зон і шляхи їх оптимізації;
- географія переробної промисловості, її вплив на сировинні зони. Запровадження нових технологій обробки і переробки сировини, утилізація відходів, розширення асортименту вироблюваної продукції;
- виробництво спеціалізованих машин та іншого устаткування для потре підкомплексу;
- інфраструктура підкомплексу. Наукове і кадрове його значення.

Територіальна і комплексно-пропорційна організація тваринницько-промислових комплексів. Значення та особливості тваринницько-промислових комплексів, умови і фактори їх територіальної організації.

Основні галузі продуктивного тваринництва (скотарство, свинарство і птахівництво) як сировинна база під комплексів. Інші галузі, що відрізняються специфікою кормової бази і вироблюваною продукцією. Виробничі напрямки основних галузей тваринництва, їх територіальні відміни.

Кормова база, її значення, структура і особливості територіальної організації. Кормовий раціон, типи кормової бази.

Кормо формуючі властивості тваринницької сировини і багато граничність її зв'язків з іншими сферами АПК.

Характеристика м'ясопромислового, молоко промислового, птахопромислового рибпромислового та інших продовольчих під комплексів.

Характеристика підкомплексу:

- склад і господарське значення, обсяги і структура виробництва продукції, місце України у світі;
- принципова технологічна схема виробничого циклу
- територіальна концентрація і порівняльна ефективність розміщення базових галузей, міжгосподарська кооперація та індустріалізація виробництва сировини;
- географія переробних галузей, їх інтеграційні зв'язки;
- особливості сировинних зон переробних підприємств, комплексне використання сировини – важливий напрямок екологізації виробництва;
- географія виробництва машин і устаткування для його розвитку;
- наукове і кадрове забезпечення;
- напрямки удосконалення територіальної організації і комплексно-пропорційного розвитку підкомплексу на перспективу.

Територіальна структура АПК. АПК – сукупність територіальних відношень різних підкомплексів, що виконують конкретні функції і поділі та інтеграції агропромислової праці.

Природно-господарські зони – матеріальна основа розвитку і спеціалізації агропромислового процесу.

Соціально-економічна характеристика основних зональних АПК СНД і України. Регіональні та приміські АПТК України, їх внутрішні відмінності.

Схема характеристики зонального регіонального і приміського АПК:

- соціально-економічне положення;

- агропромислова оцінка комплексу природних умов і ресурсів;
- суспільно-географічні передумови формування і розвитку;
- характеристика сировинної сфери (розміщення і спеціалізація сільськогосподарського виробництва, зональні і виробничо-територіальні типи господарств);
- галузі і центри переробної промисловості, їх зв'язки з сировинними зонами та між собою
- інфраструктурне забезпечення;
- шляхи поглиблення спеціалізації, комплексності і пропорційності на перспективу.

Управлінська структура АПК. Необхідність управління АПК. Розвиток форм управління, їх оцінка. Сучасна функціонально-управлінська структура АПК України в умовах розвитку ринкових відносин.

Роль зовнішніх економічних зв'язків у розвитку АПК. Міжнародне співробітництво в області виробництва і переробки сільськогосподарської сировини.

СНД і Україна на світовому ринку товарів агропромислового виробництва.

Географічний розподіл експорту та імпорту харчосмакових товарів і сировини для їх виробництва, а також сировини і готових виробів легкої промисловості, виробництва машин, мінеральних добрив і засобів захисту рослин. Інші форми співробітництва з задоволення продовольчих і непродовольчих потреб населення.

Список рекомендованої літератури **Основна література**

1. Апостолова Т.В. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання в регіональному АПК /Т.В. Апостолова, І.Д. Бурковський, Я.В. Бунзяк, О.М. Вишнеvsька, М.В. Дубініна // – Миколаїв. Миколаївський державний аграрний університет. – 2005. – С. 440.
2. Артеменко А.М. Організаційно-економічні основи розвитку фермерських господарств: монографія / А.М. Артеменко // – Київ. – Інститут аграрної економіки. – 2008. – С. 270.
3. Бечко П.К. Організація і функціонування фермерських господарств /П.К. Бечко, А.Ф. Бурик, І.А. Бутило, О.М. Геркіял, З.М. Грицаєнко, Б.С. Гузар, В.О. Єщенко, Н.І. Загребельна, Т.Е. Кучеренко // Уманьськacільсько-господарська академія. – Київ. – 1999. – С. 179.
4. Гетьман О.О. Економіка підприємства /О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
5. Дмитрук В.П. Організація біржової діяльності в аграрному комплексі /В.П. Дмитрук. – К.: Либідь, 2001. – 344 с.
6. Дорогунцов С.І., Продуктивні сили і регіональна економіка /Дорогунцов С.І., Борщевський М.П., Чернюк Л.Г. – К.: РВПС України НАН України, 2000. – 359с.
7. Єранкін О.О. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації /О.О. Єранкін. – К.: КНЕУ. – 2009. – С. 419.
8. Зрібняк Л.Я. Організація сільськогосподарського виробництва. /Л.Я. Зрібняк, М.М. Ільчук. – К.: ЗАТ Нічлава, 2004. – 304 с.

9. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на матеріалах Херсонської області): Монографія. – Херсон: ПП Вишемірський В.С., 2005. – 198 с.
10. Мармуль Л.О. Ефективність функціонування регіональних агропромислових комплексів в умовах ринкової економіки. – К.: РВПС України, 1993. – 230 с.
11. Мартьянов В.П. Ефективність використання ресурсного потенціалу в умовах сталого розвитку сільського господарства / В.П. Мартьянов // Харків. – 2007. – 349 с.
12. Морозов В.В. Умови раціонального природокористування на зрошуваних ландшафтах України / В.В. Морозов, Л.М. Грабовська, Л.М. Поляков // Херсон: Айлант. – 2002. – 111 с.
13. Мостовий Г.І. Регіональна політика розвитку аграрної сфери / Г.І. Мостовий, Л.М. Анічин, Г.О. Андрусенко – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2004. – 292с.
14. Нагорний І.О. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу /І.М. Брюховецький, І.О. Нагорний, І.М. Пономаренко, Г.М. Головка, О.М. Ковбаса, В.А. Єфанов, С.М. Мороз, В.О. Сергієнко, Н.М. Пономаренко, В.М. Михайлов Суми. – Козацький вал. – 2001. – 473 с.
15. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві / О.В. Олійник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.
16. Пістун М. Д. Географія агропромислових комплексів. / Пістун М. Д., Гуцал В.О., Проватор Н.І. – К: Либідь, 1997. – 200 с.
17. Прокопа І.В. Виробнича сфера села і сільське життєве середовище. /Прокопа І.В., Мотрунч Д.О., Шепотько Л.О. – К.: Інститут економіки НАН України, 2001. – 119с.
18. Саблук П.Т. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Кол. монографія в двох томах. Т.1 / П.Т.Саблук, В.Я. Амбросов, Г.Є. Мазнев. – Київ: ІАЕ. – 2001. – 831с.
19. Сахацький М.П. Проблеми відродження сільського господарства. / Сахацький М.П. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 304 с.
20. Семенов В.Ф. Региональный АПК: теория, практика, проблемы. / Семенов В.Ф., Деречин В.В Одесса: ОКФА, 1995. – 164 с.
21. Семчик В.І. Організаційно-правові питання аграрної реформи в Україні / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, О.О. Погрібний, Т.П. Проценко, В.А. Сонюк, О.А. Поліводський, А.І. Берлач. – Київ. – 2003. – С. 279.
22. Ситник В.П. Трансформація АПК України в ринкових умовах./ Ситник В.П. – К.: ІАЕ, 2002. – 518 с.
23. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І, Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848с.
24. Юрчишин В.В. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / В.В. Юрчишин, Л.М. Шевченко, В.Х. Брус – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 446 с.

Додаткова література

1. Балабанов Г.В. Трансформація структури сільськогосподарського виробництва України: регіональний аспект. / Балабанов Г.В., Кобзєв О.М., Семенченко Г.В. – К., 2000.

2. Борщевський П.П. Регіональні агропромислові комплекси України. Теорія та практика розвитку. / Борщевський П.П., Ушкаренко В.О., Чернюк Л.Г., Мармуль Л.О. – К., 1996.
3. Калінчик М.В. Олієжировий підкомплекс України: проблеми, аналіз, оптимізація / М. В. Калінчик, М. М. Ільчук, А. Д. Герасименко. – К.: Нічлава, 2006. – 92 с.
4. Лозинська Т. Тенденції розвитку аграрного ринку в контексті державного регулювання [Електронний ресурс] / Т. Лозинська, Г. Пасемко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pubupr/2011-1/doc/3/07.pdf.
5. Михасюк І. Аграрний сектор АПК: проблеми і шляхи вирішення. / Михасюк І., Майовець Є Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001
6. Семенов В.Ф., Сіваченко І.Ю., Федоряка В.П. Загальний курс агробізнесу. – К, 2000.
7. Статистичні дані FAOSTAT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>.
8. Статистичні дані MBS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/mbs/app/DataSearchTable.aspx>.
9. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції: монографія / Б. К. Супіханов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009 – 519с.
10. Точилін В.О. Внутрішній агропродовольчий ринок в умовах СОТ/ Точилін В.О., Осташко Т.О., Волощенко Л.Ю., Ленівова Г.В. Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 208с.
11. OECD-FAO Agricultural Outlook 2013-2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/site/oecd-faoagriculturaloutlook/highlights-2013-EN.pdf>
12. Хорунжий М.Й. Організація агропромислових комплексів. / Хорунжий М.Й. – К., 2001.
13. Шпичак О. М. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України /Шпичак О. М., Боднар О. В., Кобута І. В. – К.: Нічлава, 2009. – 406 с.
14. Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України. / Шубравська О.В. – К, 2002.

Періодичні фахові видання

1. Економіка АПК
2. Вісник аграрної науки
3. Економіка України
4. Держава та регіони
5. Таврійський науковий вісник
6. Статистичний щорічник України
7. Агросвіт
8. Український географічний журнал
9. Пропозиція
10. Агроперспектива

Навчальна програма дисципліни «Географія промисловості»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук Л.М. Богадьорова

Пояснювальна записка

Предметом навчальної дисципліни є закономірності, принципи і фактори територіальної організації промисловості, розкриваються методи економічного обґрунтування розміщення виробництва, аналізуються основні засади промислової політики.

Мета курсу – викладання дисципліни „Географія промисловості” є обґрунтування перспективного розміщення промислового виробництва, а також удосконалення його сучасного характеру, підвищення економічної ефективності промислового комплексу України.

Завдання курсу:

Теоретичні: формування у студентів умінь і предметних навичок при розв’язуванні складних проблем обґрунтування розміщення промислового виробництва; розкриття наукових основ територіальної організації промислового виробництва.

Практичні: огляд особливостей розвитку міжгалузевих комплексів; викладення системи методів, що застосовуються для обґрунтування розміщення промисловості; складати схему промислового найонування.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність давати комплексну економіко-географічну характеристику промислових комплексів різних рангів;
- Складати план розвитку галузей промисловості;
- Здатність досліджувати закономірності, принципи і фактори формування промислових комплексів;
- Характеризувати галузеву та територіальну структуру промисловості України та світу;
- Складати схему промислового районування.

Очікувані результати навчання:

- Знання понятійно-термінологічного апарату науки;
- Фактори розміщення промислового виробництва;
- Засвоїти особливості формування та функціонування промислових міжгалузевих комплексів;
- Знати промисловий комплекс України та світу, особливості його сучасного розвитку;
- Знати проблеми промисловості сучасної України та перспективи їх подолання.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, економічна і соціальна географія зарубіжних країн, основи наукових досліджень, геоінформаційні системи в географії, картографія, географія транспорту, географія населення.

Зміст дисципліни

Теоретико-методичні основи географії промисловості

Науково-методичні основи територіальної організації промислових комплексів Предмет географії промислових комплексів. Місце дисципліни в

системі економіко-географічних наук та її зв'язок з іншими дисциплінами. Суть територіальної організації промисловості. Основні методи вивчення і дослідження географії промислових комплексів. Закономірності територіальної організації промислових комплексів.

Фактори територіальної організації промислових комплексів Економічні передумови. Трудові ресурси. Основні виробничі фонди. Концентрація виробництва. Спеціалізація. Кооперування. Комбінування. Природні фактори. Оцінка забезпеченості промислових комплексів. Основні напрямки перспективного освоєння сировинних баз для розвитку промислових комплексів.

Основи галузевого економіко-географічного аналізу промислових комплексів. Поняття про галузь промисловості. Роль галузей промисловості в географічному поділі праці. Галузі міжрайонного значення. Визначення коефіцієнтів: спеціалізації, локалізації, міжрайонної товарності галузей. Аналіз виробничих зв'язків галузі промисловості. Класифікація галузей промислового комплексу.

Основи промислового районування. Поняття про промисловий комплекс (ПК). Системний аналіз ПК за допомогою методу енерговиробничих циклів (ЕВЦ). Типологія ПК на основі поєднання певних ЕВЦ. Промислові вузли. Промислові райони. Критерії виявлення границь промислових районів.

Територіальна організація міжгалузевих промислових комплексів

Паливно-енергетичні комплекси Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) як міжгалузева система. Структура паливно-енергетичного комплексу, особливості територіальної організації галузей: вугільної, нафтової, газової, електроенергетичної. Нафтова промисловість. Газова промисловість. Вугільна промисловість. Електроенергетика. Проблеми розвитку електроенергетики.

Металургійні комплекси. Особливості територіальної організації металургійного виробництва. Концентрація і комбінування виробництва, типи металургійних комбінатів. Природні ресурси для розвитку чорної металургії. Перспективи розвитку і розміщення підприємств чорної металургії. Природні ресурси для розвитку кольорової металургії. Географія виробництва міді, свинцю, цинку, нікелю, олова, алюмінію.

Машинобудівні комплекси. Машинобудування як провідна галузь науково-технічного прогресу. Структурно-територіальні особливості машинобудівного комплексу. Оцінка факторів розвитку машинобудування. Особливості географії різних галузей машинобудування. Основні райони машинобудування.

Хімічні комплекси Роль хімічної промисловості. Структура і взаємозв'язки хімічного комплексу. Природні ресурси хімічної промисловості. Група виробництв органічного синтезу і особливості їх територіальної організації. Географія виробництва мінеральних добрив. Перспективи розвитку і розміщення хімічної промисловості.

Лісовиробничі комплекси Значення галузей лісопромислового виробництва. Стадійність виробництва. Лісові ресурси. Географія деревообробної промисловості. Целюлозно-паперова промисловість. Географія лісохімічної промисловості. Лісопромислові комплекси і проблеми їх територіальної організації.

Будівельно-індустріальні комплекси Роль промисловості будівельних матеріалів. Природні будівельні матеріали, особливості територіального розповсюдження мінеральнобудівельної сировини. Головні райони виробництва цементу. Перспективи розвитку і розміщення промисловості будівельних матеріалів.

Комплекс галузей виробництва предметів споживання Склад галузей промисловості, що виробляють предмети споживання. Легка промисловість. Структура і техніко-економічна специфіка її галузей. Виробничі зв'язки з сільським господарством. Харчова промисловість та її структура. Основні райони розвитку харчової промисловості. Перспективи розвитку галузей харчової промисловості.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Голиков А. П. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник / А. П. Голиков, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – 320 с.
3. Жупанський Я. І. Історія географії в Україні: посібник / Я. І. Жупанський. – К., 2006. – 276с.
4. Іщук С. І. Географія промислових комплексів: підручник / С. І. Іщук, О. В. Гладкий. – К.: Знання, 2011. – 375 с.
5. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика) / С. І. Іщук. – К.: Європ. ун-т, 2002. – 210 с.
6. Соціально-економічна географія світу / за ред. С. П. Кузика. – Львів: Світ, 2002. – 672 с.
7. Соціально-економічна географія України / за ред. О. І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.
8. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
9. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Підручник / О. І. Шаблій. – Л.: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 444 с.
10. Шарыгин М. Д. Введение в экономическую и социальную географию / М. Д. Шарыгин, В. А. Столбов. – М.: Дрофа, 2007. – 255 с.
11. Экономическая и социальная география: Основы науки: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / М.М. Голубчик, Э.Л. Файбусович, А.М. Носонов, С.В. Макар. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 400 с.

Додаткова література

1. Луцишин П. В. Вступ до економічної і соціальної географії (основи теорії) / П. В. Луцишин. – К.: НМКВО, 1993. – 160 с.
2. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 232 с.
3. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика: навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
4. Хрущев А. Т. География промышленности СССР/ А. Т. Хрущев. – М.: Высш. шк., 1990. – 222 с.
5. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії / О. І. Шаблій. – Л.: Світ, 1994. – 304 с.
6. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Л., 2001. – 744 с.

Навчальна програма дисципліни «Туристсько-рекреаційний комплекс України»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук О.В. Машкова

Пояснювальна записка

Мета курсу – сформувати у студентів систему знань і вмінь з теорії та практики організації туристичної діяльності в Україні.

Завдання курсу:

Теоретичні – ознайомитися з термінологією туризму згідно вимог міжнародних конвенцій та рекомендацій Всесвітньої туристської організації, національних норм та законодавчих актів; освоїти історію розвитку туризму в Україні і світі; розглянути види і форми туризму; зрозуміти галузеву структуру туристсько-рекреаційного комплексу України, діяльність окремих галузей; ознайомитися з різноманітними аспектами туризму: мотивацією туристичних подорожей, менеджментом і маркетингом туризму.

Практичні – сформувати вміння вибрати організатора туризму, необхідний транспорт, засоби розміщення, заклади харчування, допомогти туристу із подоланням туристських формальностей; набути практичних навичок з організації безпеки туристичної подорожі в межах України; набути практичних навичок розробки і проведення екскурсій.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати термінологію, методи, концепції і теорії географії для вивчення туристичних об'єктів, явищ і процесів на різних просторових рівнях.

- Здатність ефективно і вільно передавати туристські знання письмовими, усними та візуальними засобами.

- Здатність розкривати взаємозв'язок основних природничо- та суспільно-географічних вчень у контексті туристичного аналізу України.

- Здатність виконувати теоретичні й прикладні географічні дослідження туристичних явищ і процесів.

- Здатність визначати і характеризувати особливості просторової організації туристичного комплексу України.

Очікувані результати навчання:

- Знання термінології туризму згідно вимог міжнародних конвенцій та рекомендацій Всесвітньої туристської організації, національних норм та законодавчих актів;

- Знання історії розвитку туризму в Україні і світі;

- Знання видів і форм туризму в Україні;

- Знання галузевої структури туристсько-рекреаційного комплексу України, діяльність окремих галузей;

- Використовувати можливості довідково-інформаційної глобальної комп'ютерної мережі Internet для роботи в індустрії туризму.

- Планувати, організовувати і за потреби проводити різні види екскурсій, туристичних подорожей в межах України;

- Дотримуватись правил безпеки туристичної подорожі;

- Використовувати методи менеджменту і маркетингу у туристичній діяльності України.

- Встановлювати взаємовигідні відносини з суб'єктами туристичної індустрії;
- Знаходити потрібні форми спілкування із учасниками туристичної подорожі.
- Розробляти туристичні маршрути;
- Вивчати індивідуальні особливості учасників туристичної подорожі;
- Критично оцінювати свій досвід, результати своєї діяльності;
- Усвідомлено вдосконалювати майстерність екскурсовода, самоосвіту та самовиховання;
- Прогнозувати використовувані засоби і методи роботи.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як географія транспорту, рекреаційна географія.

Зміст дисципліни

Вступ. Структура туристсько-рекреаційного комплексу. Туризм, його виникнення та розвиток. Види туризму. Поняття «туристсько-рекреаційний комплекс», його структура. Нормативно-правова база функціонування туристичної індустрії України (закони, укази, розпорядження, постанови Кабінету міністрів України, відомчі нормативно-правові акти). Загальна характеристика організаторів туризму (туроператорів, турагентів, екскурсійних бюро) України.

Загальні принципи організації транспортного обслуговування туристів в Україні. Загальна характеристика транспортних шляхів і транспортної інфраструктури України.

Туристичні перевезення на авіатранспорті. Нормативно-законодавча основа міжнародних та внутрішніх перевезень на авіатранспорті. Технологія обслуговування туристів на авіатранспорті. Основні правила перевезення туристів та їх багажу на авіатранспорті. Основні види тарифів на авіатранспорті, що використовуються при формуванні ціни на авіа переліт туристів. Система пільг, що використовується на авіатранспорті. Умови організації чартерних перевезень. Авіа-чартер. Класи авіа перельотів. Система тарифів та пільг на авіатранспорті.

Особливості перевезення багажу туристів. Організація карго-рейсів. Характеристика діяльності IATA як базової організації щодо регулювання міжнародних авіаперевезень, формування розкладу руху рейсів на міжнародних маршрутах та встановлення нормативних тарифів. Державна авіаційна служба України. Національні авіаперевізники. Міжнародні авіаперевізники, що діють на території України.

Туристичні перевезення на залізничному транспорті. Стан розвитку залізничних сполучень. Нормативно-законодавча основа міжнародних та внутрішніх перевезень на залізничному транспорті. Технологія перевезення та обслуговування туристів на залізничному транспорті. Організація спеціальних залізничних турів (турпоїздів). Характеристика діяльності міжнародної організації як базової організації щодо регулювання міжнародних залізничних «Organisation intergouvernementale pour les transports internationaux ferroviaires (OTIF)» перевезень. Характеристика роботи ПАТ «Українська залізниця».

Морські та річкові перевезення і круїзи. Особливості обслуговування водним транспортом та формування круїзних територій. Особливості лінійних та каботажних маршрутів. Типи та класи суден. Організація круїзних туристичних маршрутів та їх специфіка. Види круїзів та їх характеристика. Ознаки класифікації суден. Типи та класи суден. Особливості організації круїзів на міжнародних лініях. Основні етапи організації перебування туристів на круїзному судні та особливості змісту програм обслуговування. Особливості організації берегового обслуговування туристів та організації екскурсійних програм.

Особливості перевезення туристів на паромах та переправах. Умови фрахтування суден на короткострокові перевезення: прогулянки вихідного дня, екскурсії, анімаційні заходи, дискотеки та тематичні вечори тощо. Ринок туристичних послуг морських (річкових) круїзів України. Перспективи удосконалення круїзів в Україні.

Автотранспортне обслуговування туристів та організація перевезень автотранспортом. Види автотранспортних перевезень. Розробка туристичного автотранспортного маршруту. Визначення економічної ефективності рейсів та складання графіків руху. Диспетчерування автотранспортних пасажирських перевезень. Розрахунок вартості проїзду. Організація перевезень на регулярних маршрутах. Особливості організації спеціалізованого автотранспортного маршруту. Організація прокату автомобілів. Асоціація міжнародних автомобільних перевізників України.

Готельна індустрія. Нормативно-законодавча основа, що регламентує діяльність закладів розміщення. Заклади розміщення різних категорій. Класифікація готелів. Франчайзингова система. Види готельних номерів в Україні. Характеристика готелів і мотелів як основних закладів розміщення. Просторова організація додаткових закладів розміщення. Міжнародні і національні організації, що регламентують діяльність закладів розміщення в Україні (Асоціація індустрії гостинності України, Міжнародна асоціація хостелів в Україні тощо). Премія «Hospitalityawards» в Україні.

Система громадського харчування. Особливості організації харчування туристів. Нормативно-законодавча основа, що регламентує діяльність закладів ресторанного господарства. Класифікація підприємств харчування в Україні. Заклади ресторанного господарства інших національностей в Україні. Міжнародні і національні організації, що регламентують діяльність закладів харчування в Україні (державні і громадські). Національні премія в галузі ресторанного господарства.

Розваги та система атракцій в Україні. Екскурсія, види екскурсій. Методика проведення екскурсій. Туристичні маршрути України. Державні і приватні Музеї. Тематичні парки. Аквапарки. Дельфінарії. Цирки. Туристичні об'єкти спортивного профілю. Туристичні центри різної спеціалізації.

Страховання в туризмі. Безпека туристичних подорожей. Основні поняття, пов'язані із страхуванням туристів. Види страхування. Нормативно-правові акти України, що регулюють страхування. Правила і порядок страхування туристів та їх майна та порядок виплати страхових сум. Порядок відшкодування страхових сум на медичне лікування. Дії застрахованого в разі

настання страхового випадку. Загальна характеристика системи страхування України.

Нормативно-правові акти щодо забезпечення безпеки туристичних подорожей. «Фактори ризику» в туризмі та основні заходи щодо нівелювання їх наслідків. Правила та норми, що регулюють питання безпеки туристичних подорожей в Україні. Перелік нормативно-правових актів, що забезпечують безпеку туристичних подорожей (міжнародних та українських).

Правила поведінки на транспорті. Основні умови забезпечення безпеки на транспорті.

Правила поведінки туристів в разі надзвичайних ситуацій (тероризм, бандитизм та інші кримінальні дії).

Правила поведінки туристів в разі виникнення травм небезпеки, шкідливого впливу довкілля, пожежонебезпеки, випромінювання, підвищеної запиленості і загазованості повітря, впливу хімічних факторів тощо.

Правила поведінки туристів в разі специфічних факторів ризику (природні та техногенні катастрофи, поганий стан об'єктів матеріально-технічного забезпечення, недостатня підготовка інструкторського персоналу, недостатня підготовка самих туристів, брак інформації тощо).

Банківські та фінансові послуги. Інформаційні послуги. Загальна характеристика банківської системи України. Загальна характеристика системи ІТ-технологій України. Значення інформаційних систем управління в туристичній галузі. Потенційні можливості комп'ютерних технологій. Глобальні системи бронювання: «Алеан», «Амадеус», «Ворлдспен», «Галілео», «Сабрі», «Сирена». характеристика сайтів основних туристичних центрів України. Туристичні портали. Інформаційні туристичні центри. Туристичні путівники. On-line off-line карти.

Управління в галузі туризму. Посольства. Консульства. Діяльність профільного міністерства. Департаменти, які контролюють туристичну діяльність в Україні. Діяльність громадських організацій. Учбові заклади, які здійснюють підготовку спеціалістів в галузі туризму. Можливості навчання у туроператорів. Туристичні асоціації. Міжнародні і національні туристичні виставки і ярмарки. Фінансування і оподаткування туристичної галузі. Інвестиційна діяльність в галузі туризму.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бабарицька В. К. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення тур продукту: навч. посібник / В. К. Бабарицька, О. Ю. Малиновська. – 2-е вид., перероб. та допов. – К.: Альтерпрес, 2008. – 288 с.
2. ДСТУ 4281: 2004 «Заклади ресторанного господарства. Класифікація» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.infotour.org/geo_htm/chapter9/docs9/dstu_4281_2004.xls.
3. ДСТУ 4527: 2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.infotour.org/geo_htm/chapter9/docs9/dstu_4527_2006.xls.
4. Емельянов Б. В. В помощь экскурсоводу / Б. В. Емельянов. – М., Профиздат, 1976. – 112 с.

5. Закон України «Про туризм» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15>.
6. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу: навч. посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
7. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В. І. Мацола. – Львів, 1997. – 259с.
8. Путешествие по Херсонщине: энциклопедия-путеводитель / [общ. ред. Ольга Алеферко]. – Херсон: Наддніпряночка, 2008. – 300 с., 1000 ил.
9. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму: навч. посібник / І. В. Смаль. – Ніжин: Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. – 264 с.
10. Томас Кук [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.peoples.ru/undertake/tourism/cook/index1.html>.

Додаткова література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К, 2001. – 395 с.
2. Любіцева О. О., Туристичні ресурси України: навч. посібник / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.: іл., картосхеми.
3. Пилипенко І. О. Географія Херсонщини: навч. посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова, С. Л. Єрмакова та інші. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с.
4. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / [Відп. ред. М. Ф. Бойко]. – Київ: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
5. Рутинський М. Й. Зелений туризм / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. – К.: Знання, 2008. – 271 с.
6. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 623 с.

INTERNET-ресурси

1. Асоціація індустрії гостинності України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aigu.org.ua/about.html>
2. Асоціація міжнародних автомобільних перевізників України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asmap.org.ua/index1.php?id=60766>.
3. АТ «Про100-страхування» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pro100.com.ua>
4. Бригантіна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://brigantina.kiev.ua>.
5. Бронирование отелей, квартир, хостелов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hotels24.ua/>
6. Все о туризме: туристическая библиотека // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourlib.net>.

7. Вся культура и искусство Таврии на одном портале // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artkavun.kherson.ua>.
8. Департамент інвестиційної, туристично-курортної діяльності та промислової політики Херсонської обласної державної адміністрації // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visitkherson.gov.ua>.
9. Дневник Путешествий // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://travel-diary.com.ua/o-nas>.
10. Добре поїхали // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dobre.club>.
11. Жизнь в путешествиях. Украина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lifeintravel.com.ua>.
12. Жилье для отдыха // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rent.in.ua/index.php>.
13. Зеленый туризм // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruraltourism.com.ua>.
14. Зеленый туризм в Украине // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://otdihaem.in.ua>.
15. Знайдено в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://findinukraine.com.ua>.
16. Интересный Киев // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.interesniy.kiev.ua>.
17. Калейдоскоп туров // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.turmir.com>.
18. КолоКрай // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kolokray.com>.
19. Куда поехать на море в Украине: города, села и дикие пляжи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/ru/article/992_kuda-poehat-na-more-v-ukraine.htm
20. Мандрівка Україною // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.travelua.com.ua>.
21. Мандруй Херсонщиною // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://discoverkherson.com.ua>.
22. Мой город – Херсон // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mycity.kherson.ua>.
23. Невгамовні бродяги // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://brodiahy.org.ua>.
24. Онлайн-путеводитель «V-puti» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://v-puti.com.ua>.
25. Персональные туры по Киеву // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.walk-n-talk.com.ua/ru>.
26. Сам собі мандрівник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samsobi.com.ua>
27. Подорожі Україною // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://trip.org.ua>.
28. Практические советы путешественнику по Украине // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.travelinua.com/home_ru.html.
29. Туризм и отдых в Украине. Достопримечательности Украины // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://otdyhaem.com.ua>.

30. Туристические маршруты Украины // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ua-tour.net>.
31. Туры по Украине // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://relax.com.ua/trips-on-ukraine/>
32. Украина // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://discover-ukraine.info/ru/index>.
33. Україна Інкогніта // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukrainaincognita.com>
34. Україна. Збірка мандрівок // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ua-travels.in.ua/2017/03/28/gamlet-zinkovskij-i-drugoj-xarkovskij-strit-art>.
35. УкрТуризм // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrtourism.com>.
36. Федерація спортивного туризму України // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fstu.org.ua>.
37. Фестиваль писанок во Львові // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.doroga.ua/Pages/Events.aspx?EventID=876>.
38. Экскурсии по Киеву // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ladya-tour.com>.
39. 7 чудес України // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.7chudes.in.ua.
40. All Ukraine Информационный туристический портал // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://all-ukraine.com.ua/ru/glavnaya.html>.
41. Deinde – особливі подорожі // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://deinde.com.ua>.
42. Free Travel – самостоятельные путешествия // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://freetravel.com.ua>.
43. Look City // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lviv.look.city/ua/quest>.
44. The #Findway // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://find-way.com.ua/>
45. Ukraine is // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukraine-is.com/ru/glavnaya>.

Навчальна програма дисципліни «Основи менеджменту та маркетингу»

Укладачі: старший викладач, кандидат географічних наук

Р.С. Молікевич

доцент, кандидат географічних наук ***А.Ю. Саркісов***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Основи менеджменту та маркетингу» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр». «Основи менеджменту і маркетингу» як дисципліна, що викладається для студентів-географів в умовах ринкової економіки має особливе значення. Власне впровадження принципів менеджменту та маркетингу, як базової функції управління підприємством і організацією, дасть змогу майбутнім фахівцям досягти позитивних результатів у своїй діяльності після завершення навчання. Адже проблеми управління та їх впровадження у сучасному суспільстві стосуються не лише «чистого» бізнесу. Вони актуальні і для некомерційного сектору, в якому в більшості випадків прийдеться працювати випускникам кафедри економічної та соціальної географії географічного факультету. Цього можна буде досягти, якщо освоїти не лише загальні функції менеджменту (планування, організаційну діяльність, контроль, регулювання), чи концепції розвитку маркетингу, функції та принципи здійснення маркетингової діяльності, а також основи управління цією діяльністю.

Мета курсу – є, передовсім, формування сучасного управлінського мислення, основ системного керування організаціями будь-яких видів – ухвалення адекватних управлінських рішень на майбутньому місці роботи. Формування у студентів-географів знань із теоретичних основ та практичних навиків із менеджменту та маркетингу.

Завдання курсу:

- Освоїти основні терміни і поняття, що характеризують менеджмент та маркетинг як наукові дисципліни;
- Оволодіти теоретико-методологічними основами менеджменту та маркетингу;
- Вивчити складові елементи дисциплін, методи реалізації їх функцій та забезпечення взаємозв'язків між його складовими;
- Вивчити основні соціально-економічні аспекти менеджменту та маркетингу;
- Привити навички в організації управління та маркетингу, які б можна було використовувати на практиці.

Фахові предметні компетентності:

- Розрізняти зміст понять „менеджмент” і „управління”, об’єкт і суб’єкт дослідження, види та типи управління, існуючі школи наукового управління;
- Практично застосовувати методи дослідження у менеджменті, зокрема принципи системного підходу в управлінні організацією;
- Розрізняти види маркетингу і залежно від попиту вміти їх стимулювати.

Очікувані результати навчання:

- Знати науково-методичні основи менеджменту та маркетингу;
- Знати функції та технології дисципліни;
- Знати соціально-економічні основи навчального предмету, які сприяють керівництву колективом підприємство, організацією;
- Вміти застосовувати на практиці управління різноманітними суспільно-економічними процесами у сучасному ринковому середовищі.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, соціальна географія, суспільно-географічна районологія та ін.

Зміст дисципліни**Науково-методичні засади основ менеджменту**

Поняття менеджменту та особливості його розвитку як науки. Сутність та значення менеджменту. Предмет, об'єкт та суб'єкт його вивчення. Управління і менеджмент. Менеджмент як сучасна наука, мистецтво і практика управління. Поняття та значення менеджменту в умовах функціонування ринкової економіки. Основні поняття і категорії менеджменту як науки. Історичні етапи розвитку науки про менеджмент. Школи наукового управління. Наукові підходи в сучасному менеджменті. Їх основна сутність. Сучасна система поглядів на менеджмент. Основні етапи розвитку управлінської науки в Україні. Внесок українських вчених у теорію менеджменту. Менеджмент та ментальність, культура, цінності, національні особливості українців. Типи українських менеджерів: „менеджери здорового глузду”. Професійні ринкові менеджери, менеджери радянського зразка. Сучасні проблеми освітнього і кадрового забезпечення управлінської діяльності.

Методологічні основи менеджменту. Основні теорії управління. Сучасні теорії менеджменту. Основні наукові сучасному менеджменті. Основні закони та закономірності менеджменту. Характеристика принципів менеджменту, Функції та процеси управління. Сутність і класифікація методів менеджменту. Методи менеджменту. Системна методологія в менеджменті. Сутність системного підходу. Сучасне трактування методології системного підходу. Існуючі підходи до системного аналізу Б.Рудвіка. Системний підхід з точки зору Л. Оптнера.

Планування як загальна функція менеджменту. Суть планування і методи розробки планів. Оцінка сильних і слабких сторін організації. SWOT-аналіз. Стратегічне планування та розробка стратегії. Методи вибору стратегії. Еволюція стратегічного мислення та фази стратегічного менеджменту. Планування реалізації стратегії. Загальна характеристика бізнес-планування.

Організації та організаційна діяльність як загальна функція менеджменту. Поняття організації. Основні характеристики організації. Види організацій. Формальні і неформальні організації. Кроки створення організації порядок заснування організації (підприємства). Середовище організації. Види середовища організацій. Внутрішнє і зовнішнє середовище організації. Життєвий цикл організації. Культура організацій. Владні повноваження, відповідальність і делегування повноважень. Організаційний механізм і структура управління (ланки управління, рівень управління). Елементи проектування організацій. Переваги та недоліки централізації і децентралізації.

Вплив ситуаційних чинників на проектування організацій. Характеристика структур управління. Організаційна структура управління великими, середніми та дрібними підприємствами. Функціональна структура управління підприємством.

Мотивація як загальна функція менеджменту. Зміст поняття «мотивація». Змістові теорії мотивації М. Туган-Барановського. Ієрархічні потреби за А. Маслоу. Двофакторна теорія Ф. Герцберга. Процесійні теорії мотивації (теорія очікувань В. Врума, теорія справедливості Адамса, комплексна процесуальна Портера-Лоулера теорія мотивації, теорія трьох потреб Мак Клейланда). Зміст матеріального стимулювання праці. Винагороди у мотивації.

Контроль як загальна функція менеджменту. Поведінкові аспекти контролю. Характеристики ефективного контролю. Контроль та контролінг. Контроль та аудит. Контроль і вивчення результатів роботи персоналу. Регулювання як загальна функція менеджменту.

Суть, концепції, методи досліджень та особливості вивчення сучасного ринку в процесі управління маркетингом.

Суть і зміст маркетингу. Сутність та основні поняття маркетингу. Основні елементи та комплекс маркетингу. Зовнішнє та внутрішнє середовище маркетингу. Нормативно-правова база маркетингової діяльності в Україні.

Концепції, види та функції маркетингу. Сучасні концепції маркетингу. Види маркетингу залежно від попиту. Функції маркетингу. Принципи та завдання маркетингу. Концепції розвитку маркетингу. Система засобів маркетингу. Специфічні риси маркетингу в Україні.

Маркетингові дослідження. Зміст та напрями проведення маркетингових досліджень. Процес маркетингового дослідження, його основні етапи. Методика проведення маркетингових досліджень. Процес та аналізу маркетингового середовища. Аналіз ринкових можливостей підприємства.

Маркетингова товарна політика. Цілі і суть товарної політики. Якість і конкурентоспроможність товару. Процес розроблення нового товару. Життєвий цикл товару. Розробка та маркетинг конкурентоспроможності послуг. Товарні знаки та упаковка.

Маркетингова цінова політика. Цілі ціноутворення. Фактори ціноутворення. Етапи процесу ціноутворення. Методи ціноутворення. Зміна поточних цін.

Маркетингова збутова політика. Канали розподілу товарів. Форми організації оптової торгівлі. Форми і види роздрібною торгівлі. Основи збутової логістики.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Кузьмін О. Є, Мельник О. Г. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: навч. посібник. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, 2003.
2. Кузьмін О. С., Мельник О. Г. Основи менеджменту: підручник, 2-ге вид. – К.: Академвидав, 2007.
3. Осовська Г. В., Осовський О. А. Основи менеджменту. Підручник. – К.: Кондор, 2006.

4. Осавська Г.В., Осавська О. А. Менеджмент організацій: навч. посіб. – К.: Кондор, 2007
5. Охріменко А. Г. Основи менеджменту: навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006.
6. Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М. Менеджмент: навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007.
7. Стадник В. В., Йохна М. А. Менеджмент: підручник. – К.: Академвидав, 2007.
8. Стеченко А. Д., Дука А. П. Словник-довідник з менеджменту. – К.: Федерація профспілок України. Інститут туризму, 1999.
9. Тарнавська Н. П., Пушкар Р. М. Менеджмент: теорія і практика: підручник / Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003.
10. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: підручник. – К.: Академвидав, 2007.
11. Яцура В. В., Жук О. П. Менеджмент: навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
12. Мороз Л.А., Чухрай Н. І. Маркетинг: навч. посібник. – Львів: Інф. видавн. Центр «Інтелект» Державного університету «Львівська політехніка», 1999.
13. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник. – К.: Лібра, 2006.
14. Бутенко Н. В. Маркетинг: підручник. – К.: Атіка, 2008.
15. Бородкіна Н. О. Маркетинг: навч. посібник. – К.: Кондор, 2007.
16. Луцій О. П. Основи маркетингу. – К., 1998.
17. Котляр Ф. Маркетинг. Менеджмент /Пер. с англ; Под ред. Волковой Л.А., Коптуневского Ю.Н. – СПб: Питер, 2002. – 752 с.

Додаткова література

1. Андрусенко Г. Основи маркетингу. – К.: Урожай, 1995. – 186 с.
2. Андрушків Б., Кузьмін О. Основи менеджменту: методичні положення та прикладні механізми: Підручник. – Львів: Лілея, 1997. – 292 с.
3. Афокин А. С. Маркетинг: конспект лекцій. – К.: МАУП, 1996.
4. Басовский Л. Б. Маркетинг: курс лекцій. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 219 с.
5. Бойко С. І. Формування сучасної моделі менеджменту підприємства: Наук.-метод. посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 45 с.
6. Бутко М. П., Котельніков Д. І. Вступ до менеджменту: навч. посібник / Чернігівський державний технологічний університет, Університет сучасних знань. – К.: Знання, 2005. – 327 с.
7. Виноградський М. Д. Менеджмент в організації: навч. посібник / М. Д. Виноградський, Л. М. Виноградська; О. М, Шканова. – К.: Кондор. 2002. – 598 с.
8. Гейк П., Джексон П. Вчись аналізувати ринок. – Л., 1995.
9. Гірняк О. М., Лазановський П. П. Менеджмент: теоретичні основи і практика. – К.: Магнолія плюс, 2003. – 336 с.
10. Гріфін Р., Яцура В. Основи менеджменту: підручник / Наук. ред. В. Яцура, Д. Олесевич. – Львів: БаК, 2001. – 624 с.
11. Джеральд М., Майер Міжнародне середовище бізнесу. Конкуренція та регулювання у глобальній економіці. – К.: Либідь, 2002.
12. Друкер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: пер. с англ. – М.: Вильямс, 2004. – 272с.

13. Кардаш В. Я. Маркетингова товарна політика. – К., 1997.
14. Ковалев А. И., Войленко В. В. Маркетинговый анализ. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1996.
15. Котлер Ф., Армстронг Сондерс Д., Вонг В. Основы маркетинга / Пер. с англ. – 2-е европейское изд. – К.; М.; СПб.: Издат. дом «Вильямс», 1998. – 1056 с.
16. Кредісов А. І. Історія вчень менеджменту: Підручник. – К.: Знання України, 2001.– 300 с.
17. Крикавський Є. Логістика підприємства. – Л.: ДУ «Львівська політехніка», 1996. – 180 с.
18. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Основы менеджменту: Підручник. – К.: Академвидав, 2003. – 416 с.
19. Мартиненко М. М. Основы менеджменту: Підручник. – К.: Каравела, 2005. – 496 с.
20. Мескон М.Х.и др. Основы менеджмента / Пер. с англ.; М. Мескон, М. Альберт, Фр. Хедоури; отв. ред. Л. И. Евенко. – Москва: Дело, 1998. – 699 с.
21. Мошек Г. Є., Гомба Л. А. Сучасний менеджмент в питаннях і відповідях: навч. посібник. – К.: Київ. нац. торгов. – екон. у-т, 2003. – 212 с.
22. Пилипенко С. М. та ін. Менеджмент: навч. посібник / С.М. Пилипенко, А.А. Пилипенко, В.І. Отенко. – Харків, 2002. – 207 с.
23. Підприємництво та управління малим бізнесом: навч. посібник / Ред.: В. Мікловда; Упоряд.: Н. Кубіній; Х. Калантарідіс. – Ужгород: Карпати, 2004. – 328 с.
24. Пономаренко В.С. Механізм прийняття управлінських рішень на підприємстві: процесний підхід: Наук, видання / В. С. Пономаренко; С. В. Мінухін; О. М. Беєсдовський. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2005. – 240 с.
25. Прикладні проблеми сучасного маркетингу. – Львів, 1997.
26. Прилюк В. Основы маркетинга. – К.: Основа, 1989. – 259 с.
27. Рухівська О. В. та ін. Менеджмент: теорія менеджменту. Організаційна поведінка. Корпоративний менеджмент: навч. посібник / С. М. Рудінська, С. А. Яроміч, І. О. Молоткова, Одеський національний університет ім. Мечнікова та ін. – К.: Ельга; Ніка-Центр, 2002. – 335 с.
28. Скибінський С. В. Маркетинг. Ч. 1. – Львів, 2000. – 640 с.
29. Старостіна А. О. Маркетингові дослідження. Практичний аспект. – К.; М.; СПб.: Видав. дім «Вільямс», 1998. – 262 с.
30. Стонер Джеймс А. Ф., Долан Едвін Г. Вступ у бізнес: пер. з англ. / Заг. ред. і вступ ст. Й. С. Завадського. – К.: Вид-во Європейського університету фін., інформ. систем. Менту і бізнесу, 2000. – 752 с.
31. Хойер Ф. Как делать бизнес в Европе. – М.: Прогресс, 1990. – 253 с.
32. Эванс Дж., Берман Б. Маркетинг / Сокр. пер. с англ. – М.: Экономика, 1993. – 335 с.
33. Котляр Ф., Анстронг Г., Сандерс Дж., Ванг В. Основы маркетинга / Пер. с англ. – М.: Вильянс, 2001. – 944 с.

Навчальна програма дисципліни «Рекреаційна географія»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **О.В.Машкова***

Пояснювальна записка

Мета курсу – вивчення теоретичних і методичних основ рекреаційної географії і набуття практичних навичок з територіальної організації рекреаційної діяльності.

Завдання курсу:

Теоретичні: місце рекреаційної географії в системі географічних наук. Предмет, об'єкт і методи дослідження та завдання науки; розкрити понятійно-термінологічний апарат рекреаційної географії; розкрити зміст рекреаційних ресурсів, їх структуру і методика оцінки; визначення природних, природно-антропогенних та суспільно-історичних складових національного туристсько-рекреаційного потенціалу; розкрити поняття територіальної рекреаційної системи (ТРС); висвітлити механізм рекреаційного районування; розкрити зміст рекреаційної діяльності і висвітлити соціально-економічну сутність рекреації; охарактеризувати сучасний етап розвитку рекреаційної діяльності на всіх ієрархічних рівнях; вивчити рекреаційні потреби, як основу територіально-часової організації рекреаційної діяльності, їх структуру та класифікацію; охарактеризувати основи рекреаційного природокористування і охорони природи.

Практичні: сформувати вміння застосовувати набуті знання при розробці туристичних маршрутів по Україні для українців і іноземців; оволодіння вміннями залучати до туристичної діяльності різні класи туристичних ресурсів, зокрема природні, природно-антропогенні, суспільно-історичні, латентні, гомогенні туристичні ресурси, об'єкти рангу «суперточка-тур»; проводити різні види екскурсій, туристичних подорожей в межах України.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати термінологію, методи, концепції і теорії географії для вивчення туристичних об'єктів, явищ і процесів на різних просторових рівнях.
- Здатність ефективно і вільно передавати туристські знання письмовими, усними та візуальними засобами.
- Здатність розкривати взаємозв'язок основних природничо- та суспільно-географічних вчень у контексті туристичного аналізу України.
- Здатність виконувати теоретичні й прикладні географічні дослідження туристичних явищ і процесів.
- Здатність визначати і характеризувати особливості просторової організації туристичних ресурсів України.
- Здатність реалізовувати краєзнавчий підхід на уроках, у позакласній та позашкільній діяльності.

Очікувані результати навчання:

- Розуміти місце рекреаційної географії в системі географічних наук.
- Предмет, об'єкт і методи дослідження та завдання науки;
- Знати основні поняття і терміни рекреаційної географії;
 - Знати сутність і склад рекреаційних ресурсів;

- Знати природні, природно-антропогенні та суспільно-історичні складові національного туристсько-рекреаційного потенціалу;
- Розуміти механізм формування ГРС, їх основні властивості;
- Знати основи рекреаційного районування, його призначення, рекреаційні райони України;
- Знати зміст і особливості рекреаційної діяльності;
- Знати рекреаційні потреби, як основа територіально-часової організації рекреаційної діяльності, її структура та класифікація;
- Знати основи рекреаційного природокористування і охорони природи.
- Вміти аналізувати природні, природно-антропогенні та суспільно-історичні ресурси, давати їх якісну та кількісну характеристику;
- Вміти працювати із статистичними та картографічними матеріалами;
- Вміти проводити різні види екскурсій, туристичних подорожей в межах України для різних груп споживачів.
- Вміти встановлювати взаємовигідні відносини з суб'єктами туристичної індустрії;
- Вміти знаходити потрібні форми спілкування із учасниками туристичної подорожі.
- Вміти аналізувати існуючий рекреаційний потенціал території щодо здійснення того чи іншого виду рекреаційної діяльності;
- Вміти виявляти регіональні особливості використання рекреаційних ресурсів і відповідну спеціалізацію рекреаційних районів;
- Вміти розробляти проекти нових турів, пропонувати ефективні форми надання рекреаційних послуг, враховувати потенційний попит споживачів.
- Вміти критично оцінювати свій досвід, результати своєї діяльності;
- Вміти усвідомлено вдосконалювати майстерність менеджера з туризму, самоосвіту та самовиховання.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як географія транспорту, фізична географія України.

Зміст дисципліни

Вступ. Теоретичні засади рекреаційної географії. Виникнення і розвиток рекреаційної географії. Теоретичні основи курсу. Провідні вітчизняні та зарубіжні теоретики науки (Л.О.Багрова, В.С.Преображенський, Н.С.Мироненко, Ю.О.Веденін, В.І.Мацола, О.О.Бейдик та ін.) Об'єкт і предмет рекреаційної географії. Рекреаційна система як природне і соціальне утворення. Поняття "територіальна рекреаційна система". Рекреаційна географія в системі наук. Співвідношення рекреалогії і рекреаційної географії. Зв'язок з основними фаховими дисциплінами. Методи дослідження в рекреаційної географії: історичний, порівняльний, картографічний, експедиційних досліджень, математичного моделювання, балансовий, соціологічних досліджень та ін. Завдання рекреаційної географії на теоретичному, методичному, конструктивному та інформаційному рівнях. Основні напрями рекреаційно-географічних досліджень в Україні. Перспективи розвитку рекреаційної географії.

Рекреаційна діяльність. Рекреаційна діяльність як одна з пріоритетних сфер, спрямованих на задоволення потреб суспільства. Основні етапи

становлення і розвитку рекреаційної діяльності. Рекреаційна діяльність в аспекті відпочинку та його організації. Передумови становлення рекреації як окремої сфери функціонування суспільства. Зв'язок рекреаційної діяльності з соціально-економічними умовами. Вільний час і його використання як соціальна проблема. Структурний, хронологічний, функціональний та аксіологічний аспекти вільного часу. Структура рекреаційної діяльності, її обумовленість з бюджетом вільного часу, матеріальними можливостями, інтересами рекреантів. Роль рекреації у відновленні продуктивних сил суспільства. Рекреаційні потреби (суспільні, групові, індивідуальні) та їх зв'язок з географічними особливостями території. Рекреаційні потреби різних рівнів їх взаємодія. Суспільні функції рекреаційної діяльності (медико-біологічні, соціально-культурні, економічні), їх зв'язок з умовами середовища. Політична функція рекреаційної діяльності. Класифікація рекреаційної діяльності, її критерії (мотиви рекреації, характер використання рекреаційних ресурсів, юридичний статус, тривалість рекреації, характер використання транспортних засобів і т. ін.). Цикл рекреаційної діяльності. Основні тенденції розвитку рекреаційної діяльності в Україні і в країнах, що мають найбільш розвинене курортно-санаторне господарство.

Територіально-рекреаційна система як об'єкт вивчення рекреаційної географії. Рекреаційні території, тенденції їх розвитку. Поняття рекреаційної системи і територіально-рекреаційної системи (ТРС). ТРС як об'єкт вивчення рекреаційної географії. Принципова схема ТРС. Елементи (підсистеми) ТРС: група відпочиваючих, природні та культурно історичні комплекси, група обслуговуючого персоналу, технічні системи, органи управління. Вимоги до ТРС з боку різних груп населення. Група відпочиваючих як основна складова системи. Класифікація ТРС за основними напрямками рекреаційної діяльності. Фактори та умови формування і розвитку ТРС, її підсистем. Генеруючі та реалізуючі фактори. Територіально-локалізуючі та не локалізуючі фактори. Лімітуючі фактори. Основні властивості ТРС: ієрархічність, різноманітність, динамічність, розвиток, спеціалізація і універсальність. Функціонування ТРС, динаміка їх підсистем. Територіально-рекреаційні системи України.

Принципи і методи комплексної оцінки рекреаційних ресурсів території. Поняття рекреаційних ресурсів. Види рекреаційних ресурсів (бальнеологічні, лісові, водні, природно-заповідний фонд, спелеологічні, історико-культурні та ін.). Концепція економічної оцінки природних ресурсів. Основні принципи і критерії оцінки природних та культурно-історичних рекреаційних ресурсів її кількісний і якісний виміри. Підходи до оцінки рекреаційних ресурсів: медико-біологічний (комфортність), психолого-естетичний (критерії емоційного впливу: міра контрастності, різноманітність рельєфу, екзотичність, унікальність та ін.), технологічний. Суб'єктивність оцінки. Аналіз методів комплексної оцінки ТРС. Методика комплексної оцінки ТРС: визначення засад дослідження; виявлення оціночних показників; розробка оціночних шкал для окремих показників; отримання окремих оцінок; отримання інтегральної оцінки; аналіз оцінки.

Рекреаційні ресурси України та ефективність їх використання. Критерії виділення і групування рекреаційних ресурсів України. Оцінка основних складових природно-географічних та культурно-історичних

рекреаційних ресурсів. Основні рекреаційні об'єкти України, їх екзотичність, унікальність, значення для оздоровлення та естетичного виховання. Об'єкти всесвітньої спадщини (за класифікацією ЮНЕСКО) в Україні.

Кліматичні ресурси. Клімат як основний ресурс, який обумовлює просторову організацію лікування та відпочинку. Класифікація погоди за рекреаційною придатністю. Параметри кліматичних умов, оптимальних для рекреаційних цілей. Ефективні температури. Загальна характеристика кліматичних умов на території України. Особливості гірського клімату як лікувального фактора. Кліматичні курорти та їх медична спеціалізація. Методи кліматотерапії. Сприятливість кліматичних умов окремих регіонів України для організації інших видів відпочинку.

Бальнеологічні ресурси. Підходи до оцінки бальнеологічних ресурсів України. Кількісні і якісні параметри оцінки.

Типи джерел мінеральної води за мірою її мінералізації (прісні, солонуваті, солоні, розсоли), хімічним складом (радонові, йодні, бромні, кременисті, вуглекислі, з підвищеним вмістом органічних речовин та ін.). Географія мінеральних джерел України. Лікувальні грязі. Географія поширення в Україні мулових, торфових та сопкових лікувальних грязей. Механізм фізіологічної та лікувальної дії мінеральних вод і лікувальних грязей. Роль бальнеологічних ресурсів їх лікувальний ефект при захворюваннях. Лікувальні властивості озокериту. Бальнеологічні курорти України, їх лікувальні можливості стосовно окремих захворювань.

Водні ресурси. Прісні водоймища – річки, озера, штучні водойми. Рекреаційна придатність прісних водоймищ (довжина і благоустрій пляжів, ємність території, міра забруднення), можливості для організації окремих видів туризму (спуск на каное і байдарках, фіш-туризм, круїзи і т. ін.). Узбережжя морів і лиманів, його рекреаційне значення. Довжина пляжів і характер берегових процесів. Санітарний стан узбережжя. Тривалість пляжного сезону. Потужності основних рекреаційних територій України.

Природно-заповідний фонд. Природно-заповідний фонд як складова рекреаційних ресурсів. Географія біосферних і природних заповідників, національних природних парків і заказників України. Зонування заповідників з метою їх рекреаційного використання.

Особливості використання в інших цілях парків-пам'яток садово-паркового мистецтва і дендрологічних парків.

Ландшафтні та біотичні ресурси. Пейзажні властивості ландшафтів, складність їх рекреаційної оцінки. Флористичні і фауністичні ресурси, їх використання в медико-бальнеологічних цілях. Географія поширення, проблеми використання і цінність рекреаційних лісів України. Видовий склад флори рекреаційних лісів, його роль у лікуванні окремих захворювань. Ботанічні та лісові заказники, ботанічні і зоологічні пам'ятки природи, ботанічні сади, зоологічні парки як біотичні ресурси України. Фауна мисливських господарств. Представники флори і фауни, внесені до Червоної книги України, як рекреаційний ресурс. Інші види природних рекреаційних ресурсів України.

Соціально-економічна ефективність використання рекреаційних ресурсів. Гомогенний фактор як специфічний вид рекреаційних ресурсів.

Курортно-оздоровчі заклади України. Історія формування курортного господарства України. Критерії класифікації курортів: за потужністю, лікувальними факторами, відомчим підпорядкуванням, значенням, тривалістю експлуатації, медичним профілем, функціональним використанням, географічним розташуванням, віковим контингентом відпочиваючих тощо. Кількість рекреаційно-курортних установ у різних областях України, їх місткість. Географія лікування окремих захворювань опорно-рухового апарату, системи кровообігу, органів дихання, нервової системи тощо на курортах України. Інші санаторно-оздоровчі заклади України (будинки відпочинку з лікуванням, водолікарні, бази відпочинку, дитячі оздоровчі табори та ін).

Загальна характеристика регіональних рекреаційних систем України. Мета виділення регіональних рекреаційних систем в Україні. Підходи і принципи рекреаційного районування, його основні таксономічні одиниці. Основні схеми рекреаційного районування України (В.І. Родічкін, О.О. Бейдик та ін.). Характеристика Київсько-Дніпровської, Волинської, Сіверсько-Донецької, Придніпровської, Приазовської, Одесько-Чорноморської, Дністровсько-Бузької, Карпатської та Кримської РРС. Місце України на світовому ринку рекреаційних послуг.

Медична географія світу. Вплив географії поширення захворювань на формування та географію рекреаційних потоків у світі. Ареали поширення основних захворювань. Хвороби, обумовлені властивостями і станом окремих компонентів природи (геофізичними, біогеохімічними факторами, пов'язані з отруйними і алергенними рослинами та агресивною поведінкою тварин; інфекційні хвороби, їх демографічна роль в окремих регіонах світу (СНІД, фрамбезія, малярія, лихоманки, сонна хвороба та ін). Захворювання, пов'язані з соціально-економічними умовами і традиціями різних народів. Медико-екологічна характеристика Києва та деяких регіонів України. Необхідність знання нозоаралів найпоширеніших і найбільш небезпечних хвороб менеджером туризму.

Санаторно-курортне господарство світу. Розвиток курортного господарства світу. Роль і значення лікувально-оздоровчого туризму для окремих країн. Особливості організації в них курортного господарства. Загальна характеристика найрозвиненіших курортних систем (Чехія, Швейцарія, Німеччина, Угорщина, Ізраїль, США та ін.). Медико-біологічні характеристики основних курортів Чорного, Середземного, Балтійського морів та внутріконтинентальних регіонів Європи.

Основи проектування ТРС. Вимоги до географічної інформації, її змісту і форми, у зв'язку із створенням проекту ТРС і з реалізацією окремих його стадій. Співвідношення рангів ТРС і стадій проектування. Вимоги різних типів підсистем ТРС до природних комплексів. Вплив технічних систем на природні комплекси. Методи використання ТРС, їх взаємодія. Методичні підходи (економічні, природничі, соціальні) до визначення припустимих навантажень на рекреаційні території. Визначення природної ємності території. Особливості оцінки природних компонентів ТРС та соціально-економічних умов території при рекреаційному проектуванні.

Охорона навколишнього середовища в процесі його рекреаційного використання. Рекреаційний вплив на природне середовище, його охорона та

оптимальне використання у зв'язку з розвитком масового відпочинку і туризму. Рекреаційне природокористування як об'єкт дослідження рекреаційної географії. Рекреаційне використання територій, що охороняються. Перетворення природного середовища рекреаційних територій. Охорона оточуючого середовища при проектуванні і в процесі функціонування ТРС. Екологічна ситуація і рекреаційне природокористування. Екологічні цілі рекреаційного природокористування.

Проблеми розвитку рекреаційно-туристичного господарства на сучасному етапі. Основні напрями формування ринкового механізму функціонування рекреаційної сфери: забезпечення його рентабельності і організація відпочинку за рахунок підприємств і установ; приватизація закладів рекреації і подальші її перспективи; збереження рентабельності державної рекреації. Іноземний капітал у рекреаційній сфері України. Модель управління рекреаційно-туристичними закладами в ринкових умовах. Наукові основи комплексного рекреаційного використання території. Геополітичні, економічні та соціальні проблеми окремих ТРС України. Тенденції розвитку рекреаційних потоків, їх вплив на рекреаційне господарство окремих ТРС України.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Багрова Л.А. Рекреационные ресурсы (подходы к анализу понятия). // Изв. АН СССР. Сер. Геогр. / Л.А. Багрова, Н.В. Багров, В.С. Преображенский. – 1977. – № 2. – С. 5–12.
2. Бейдик О.О. Географія туризму. Тлумачний словник термінів / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 1993. – 56 с.
3. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
4. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К.: «Палитра», 1998. – 130 с.
5. Зорин И.В. Энциклопедия туризма: Справочник / И.В. Зорин, В.А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2001.–368с.
6. Кузик С. П. Географія туризму: навч. посіб. / С. П. Кузик. – К.: Знання, 2011.– 271 с.
7. Кусков А. С. Рекреационная география. Учебно-методический комплекс / А. С. Кусков, В. Л. Голубева, Т. Н. Одинцова. – Саратов: изд-во Саратовского государственного технического университета, 2005. – 504 с.
8. Любіцева О. О., Туристичні ресурси України: навч. посібник / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.: іл., картосхеми.*
9. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П. О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343с.
10. Николаенко Д. В. Рекреационная география: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Д. В. Николаенко. – М. Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 208с.
11. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія: навч. посібник / М. М. Покоłodна; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 275 с.

12. Рекреаційна географія: письмові консультації / Укл.: Л.А. Савранчук, В.Г. Явкін. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 110 с.
13. Сажнева Н.М. Рекреаційна географія: навчальний посібник / Н.М. Сажнева. – Мелітополь: Люкс, 2008. – 329 с.
14. Смаль І.В. Географія туризму та рекреація: Словник-довідник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 208 с.
15. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму: навч. посібник / І. В. Смаль. – Ніжин: Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. – 264 с.
16. Стафійчук Ю.В. Рекреалогія: навч. посібник / В. Стафійчук. – Львів: Знання, 2005.-259 с.
17. Топчієв О. Г. Суспільно – географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 623 с.
18. Яковенко И.М. Рекреационное природопользование: методология и методика исследований. – Симферополь: Таврия, 2003. – 335 с.

INTERNET-ресурси

1. Бригантина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://brigantina.kiev.ua>.
2. Все о туризме: туристическая библиотека // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourlib.net>.
3. Вся культура и искусство Таврии на одном портале // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artkavun.kherson.ua>.
4. Географічна енциклопедія України: В 3 т. / Під. ред. О.М.Маринич – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана., 1989–1993.
5. Дахно І.І. Країни світу: Енциклопедичний довідник / І.І. Дахно. – К.: Мапа, 2004. – 608 с.
6. Департамент інвестиційної, туристично-курортної діяльності та промислової політики Херсонської обласної державної адміністрації // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visitkherson.gov.ua>.
7. Дневник Путешествий // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://travel-diary.com.ua/o-nas>.
8. Добре поїхали // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dobre.club>.
9. Жизнь в путешествиях. Украина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lifeintravel.com.ua>.
10. Закон України «Про природно-заповідний фонд України». // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34.
11. Зеленый туризм // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruraltourism.com.ua>.
12. Зеленый туризм в Украине // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://otdihaem.in.ua>.
13. Знайдено в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://findinukraine.com.ua>.
14. Интересный Киев // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.interesniy.kiev.ua>.

15. Інформація щодо природно-заповідного фонду станом на 01.11.2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/9216>.
16. Калейдоскоп туров // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.turmir.com>.
17. КолоКрай // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kolokray.com>.
18. Куда поехать на море в Украине: города, села и дикие пляжи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/ru/article/992_kuda-poehat-na-more-v-ukraine.htm
19. Мандрівка Україною // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.travelua.com.ua>.
20. Мандруй Херсонщиною // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://discoverkherson.com.ua>.
21. Мой город – Херсон // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mycity.kherson.ua>.
22. Невгамовні бродяги // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://brodiahy.org.ua>.
23. Олійник Я.Б. Теоретичні основи туризмології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 316 с.
24. Онлайн-путеводитель «V-puti» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://v-puti.com.ua>.
25. Персональные туры по Киеву // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.walk-n-talk.com.ua/ru>.
26. Сам собі мандрівник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samsobi.com.ua>
27. Пилипенко І. О. Географія Херсонщини: навч. посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова, С. Л. Єрмакова та інші. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с.
28. Подорожі Україною // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://trip.org.ua>.
29. Практические советы путешественнику по Украине // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.travelinua.com/home_ru.html.
30. Путешествие по Херсонщине: энциклопедия-путеводитель / [общ. ред. Ольга Алеферко]. – Херсон: Наддніпряночка, 2008. – 300 с., 1000 ил.**
31. Рутинський М. Й. Зелений туризм / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. – К.: Знання, 2008. – 271 с.
32. Туризм и отдых в Украине. Достопримечательности Украины // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://otdyhaem.com.ua>.
33. Туристические маршруты Украины // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-tour.net>.
34. Туры по Украине // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://relax.com.ua/trips-on-ukraine/>
35. Украина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://discover-ukraine.info/ru/index>.
36. Україна Інкогніта // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com>

37. Україна. Збірка мандрівок // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-travels.in.ua/2017/03/28/gamlet-zinkovskij-i-drugoj-xarkovskij-strit-art>.
38. УкрТуризм // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrtourism.com>.
39. Фестиваль писанок во Львові // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doroga.ua/Pages/Events.aspx?EventID=876>.
40. Экскурсии по Киеву // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ladya-tour.com>.
41. Шевченко В.А. Медико-географическое картографирование территории Украины. – К.: Наукова думка, 1994. – 158 с.
42. 7 чудес України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.7chudes.in.ua.
43. All Ukraine Информационный туристический портал // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://all-ukraine.com.ua/ru/glavnaya.html>.
44. Deinde – особливі подорожі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://deinde.com.ua>.
45. Free Travel – самостоятельные путешествия // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freetravel.com.ua>.
46. Look City // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lviv.look.city/ua/quest>.
47. The #Findway // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://find-way.com.ua/>
48. Ukraine is // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukraine-is.com/ru/glavnaya>.

Навчальна програма дисципліни «Фінанси та основи бухгалтерського обліку»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **А.Ю. Саркісов**,
старший викладач, кандидат географічних наук
Р.С. Молікевич*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Фінанси та основи бухгалтерського обліку» входить до складу варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр».

Мета курсу – сформулювати у студентів уявлення та знання про базові принципи бухгалтерського обліку, основні методи обробки обліку, проводити економічний аналіз розвитку підприємства та території.

Завдання курсу:

Теоретичні: визначити специфічні особливості розвитку інфраструктури, значення інфраструктури в розвитку територій; вивчити методи досліджень розвитку інфраструктури територій

Практичні: сформувати уявлення про види інфраструктури системи, закономірності і типи їх розвитку, фактори формування

Фахові предметні компетентності:

- Здатність здійснювати аналіз та розрахунок основних економічних та фінансових показників господарських одиниць на різних територіальних рівнях;
- Здатність здійснювати класифікацію основних господарських одиниць,
- Здатність використовувати методи та засоби обробки бухгалтерської інформації.

Очікувані результати навчання:

- Знання основних термінів і понять дисципліни «Фінанси та основи бухгалтерського обліку»,
- Методи економічного аналізу,
- Знання теоретичних та організаційно-правових основ бухгалтерського обліку;
- Знання правил, принципів та стандартів бухгалтерського обліку, рахунків бухгалтерського обліку;
- Знання про методи та способи обробки бухгалтерської інформації.

Міждисциплінарні зв'язки. Для засвоєння курсу «Фінанси та основи бухгалтерського обліку» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін, як: «Математика», «Статистика», «Економічна теорія», «Менеджмент і маркетинг», «Правознавство», «Економетрика», «Економічний аналіз».

Зміст дисципліни

Сутність і зміст бухгалтерського обліку. Визначення бухгалтерського обліку. Функції та значення бухгалтерського обліку. Завдання бухгалтерського обліку. Структура бухгалтерського обліку. Визначення предмету бухгалтерського обліку. Майно організації, його структура. Капітал і

зобов'язання організації. Господарські операції. Сукупність способів і прийомів, які формують методологію бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський баланс. Поняття, будова та зміст бухгалтерського балансу. Типи змін, що відбуваються в балансі під впливом господарських операцій.

Система рахунків і подвійний запис. Поняття, будова та порядок запису господарських операцій на бухгалтерських рахунках. Подвійний запис господарських операцій за рахунками. Взаємозв'язок між рахунками і балансом. Синтетичні і аналітичні рахунки. Оборотні відомості за синтетичними і аналітичними рахунками. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку. Позабалансові рахунки, їх призначення, порядок відображення операцій.

Облік процесів господарської діяльності. Облік процесу заготівлі. Облік процесу виробництва. Облік процесу продажів. Облікові реєстри, техніка і форми бухгалтерського обліку. Класифікація облікових реєстрів. Порядок записів в облікових реєстрах. Способи виправлення помилок в облікових реєстрах. Форми бухгалтерського обліку.

Основи організації бухгалтерського обліку. Порядок ведення бухгалтерського обліку в організаціях. Вимоги, допущення, принципи організації бухгалтерського обліку. Рівні нормативного регулювання. Облікова політика організацій. Організаційно-правові форми підприємств та їх вплив на постановку фінансового обліку.

Облік грошових коштів і розрахунків. Сутність, значення, завдання обліку грошових коштів і розрахунків. Облік готівки в касі підприємства. Порядок відкриття та облік операцій по розрахунковим, валютним рахунках. Облік розрахунків з бюджетом по податках і зборах. Облік розрахунків з підзвітними особами. Облік розрахунків за банківськими кредитами. Облік розрахунків з іншими дебіторами і кредиторами. Форми безготівкових розрахунків.

Облік необоротних активів. Класифікація та оцінка основних засобів. Документальне оформлення, облік надходження основних засобів. Інвентарний облік основних засобів. Облік переоцінки основних засобів. Порядок розрахунку, облік амортизації. Умет ремонту і модернізації основних засобів. Документальне оформлення, облік вибуття основних засобів. Інвентаризація основних засобів, порядок відображення результатів в бухгалтерському обліку. Особливості обліку орендованих основних засобів. Облік нематеріальних активів.

Облік матеріально-виробничих запасів. Оцінка і основні завдання обліку матеріально-виробничих запасів. Документальне оформлення руху матеріалів. Учет матеріалів на складі. Синтетичний і аналітичний облік. Порядок розрахунку фактичної собівартості матеріальних ресурсів, списаних у виробництво. Інше вибуття матеріалів.

Облік праці та розрахунків з персоналом. Загальні положення з обліку праці і заробітної плати. Види форми і системи оплати праці. Облік особового складу. Облік використання робочого часу. Облік виробітку робітників. Розрахунок заробітної плати за відпрацьований на підприємстві час при різних системах оплати праці. Документальне оформлення та розрахунок доплат у зв'язку з відхиленнями від нормальних умов праці. Розрахунок заробітної плати

за невідпрацьований на підприємстві час. Розрахунок утримань із заробітної плати. Аналітичний облік розрахунків з персоналом з оплати праці. Порядок видачі, облік депонованої заробітної плати. Синтетичний облік заробітної плати.

Облік витрат на виробництво. Сутність і класифікація виробничих витрат. Система виробничих рахунків і послідовність узагальнення витрат на них. Облік матеріальних витрат. Облік витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні потреби. Облік витрат з підготовки та освоєння виробництва. Облік витрат допоміжних виробництв. Облік і порядок розподілу витрат на обслуговування виробництва і управління. Облік і оцінка незавершеного виробництва. Зведений облік витрат на виробництво, порядок визначення фактичної собівартості випущеної продукції (робіт, послуг). Системи обліку та контролю витрат в організаціях. Облік і контроль витрат виробництва і продажів продукції за видами витрат, місцями формування, центрами відповідальності. Облік і розподіл витрат за об'єктами калькулювання. Маржинальний дохід. Методи калькулювання як база ціноутворення.

Облік готової продукції і реалізації. Готова продукція і її оцінка. Облік готової продукції на складах і в бухгалтерії. Облік товарів відвантажених, виконаних робіт і послуг. Облік витрат на продаж. Варіанти визнання реалізації у фінансовому обліку. Облік продажу продукції. Порядок створення і використання резерву по сумнівних боргах.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Аудит: підручник / О. А. Петрик, В. О. Зотов, Б. В. Кудрицький [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2015. – 498 с
2. Бухгалтерський облік: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Л. Г. Ловінська, Л.В. Жилкіна, О.М. Голенко та ін. – К.: КНЕУ, 2002. – 370 с.
3. Дмитренко І.М. Аудит (за міжнародними стандартами): навч. посіб. / І.М. Дмитренко. – К.: Кондор, 2013. – 391 с.
4. Куцик П. О. Бухгалтерський облік у торгівлі та ресторанному господарстві: навч. посіб. / П.О. Куцик, Л.І. Коваль, Ф.Ф. Макарук. – Львів: Магнолія 2006, 2015. – 503 с.
5. Лень В.С. Бухгалтерський облік у галузях економіки: підручник / В.С. Лень, В.В. Гливенко. – Чернігів: Десна Поліграф, 2013. – 437 с.
6. Облік зовнішньоекономічної діяльності: підручник / В.С. Рудницький, В.І. Бачинський, В.О. Хомедюк, О.М. Боровик. – Львів: Магнолія 2006, 2014. – 279 с.
7. Облік у бюджетних установах: навч. посіб. / О.Ю. Акименко, В.В. Гливенко, Т.А. Гоголь [та ін.]; за заг. ред. В. С. Лєня. – Чернігів: Десна Поліграф, 2016. – 559 с.
8. Облік у зарубіжних країнах: навч. посіб. / Л.А. Янковська, З.Б. Живко, М.О. Живко [та ін.]. – Львів: Магнолія 2006, 2015. – 383 с.
9. Слюсаренко В.Є. Практикум з бухгалтерського обліку: навч. посіб. – К.: «Центр учбової літератури», 2017. – 388 с.
10. Сопко В., Завгородній В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: Підручник. – К.: КНЕУ, 2000. – 260 с.; іл.

11. Стрельников О.І. Звітність підприємств: навч. посіб. / О.І. Стрельников, Ю.Л. Петрушевський. – Львів: Магнолія, 2006, 2015. – 305 с.
12. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський (фінансовий) облік, оподаткування і звітність: підручник / Н.М. Ткаченко. – 6-те вид., допов. і перероб. – К.: Алерта, 2013. – 981 с.

Додаткова література

1. Анущенко К.А. Финансово-экономический анализ. 2-е изд. [Электронный ресурс]: учебное пособие/ Анущенко К.А., Анущенко В.Ю. Электрон. текстовые данные. – М.: Дашков и К, Ай Пи Эр Медиа, 2012. – Режим доступа: <http://www.iprbookshop.ru/5990>. ЭБС «IPRbooks»,
2. Гальчина О.Н. Теория экономического анализа [Электронный ресурс]: учебное пособие/ Гальчина О.Н., Пожидаева Т.А. Электрон. – М.: Дашков и К, Ай Пи Эр Медиа, 2012. – Режим доступа: <http://www.iprbookshop.ru/5987>. ЭБС «IPRbooks».
3. Казакова Н.А. Экономический анализ в оценке бизнеса и управлении инвестиционной привлекательностью компании. – М.: Финансы и статистика, ИНФРА-М, 2013.

INTERNET-ресурси

1. <http://zakon.rada.gov.ua/>
2. <https://buhgalter911.com/>
3. <http://www.fingal.com.ua/>
4. <http://economicus.ru/>
5. <http://lukyanenko.at.ua/>
6. <http://www.businessvoc.ru/>
7. <http://www.finansy.ru/>
8. <http://kommersant.org.ua/>

Навчальна програма дисципліни «Медична географія з основами курортології»

*Укладач: старший викладач, кандидат географічних наук
Р.С. Молікевич*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Медична географія з основами курортології» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр». Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретичні та методичні основи медичної географії, історія формування наукової дисципліни, вплив чинників довкілля на стан здоров'я населення України, регіональні, вікові особливості захворюваності населення України за різними класами хвороб, а також перспективи розвитку медико-географічних досліджень та практичне застосування знань з прогностною метою.

Мета курсу поглиблення знань про особливості медико-географічної ситуації України у контексті загальносвітових тенденцій та процесів, вплив негативних факторів довкілля на особливості життєдіяльності населення та захворюваність людей; вивчення теоретичних засад медичної географії, історії формування медико-географічних знань та місця дисципліни у структурі суспільної географії.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчення теоремо-методичних основ медичної географії; поглиблення знань про стан здоров'я населення України, поширеність основних класів хвороб;

Практичні: аналіз впливу географічних чинників на стан здоров'я населення; вивчення проблем територіальної організації медичної сфери України та особливостей її функціонування.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність до пошуку та відбору географічної інформації;
- Вільне володіння теоретичним матеріалом медико-географічних досліджень;
- Засвоєння основних понять та визначень з медичної географії;
- Уміння давати аналіз окремих захворювань населення у зв'язку з геоекологічною ситуацією в регіоні;
- Знання та володіння методами медико-географічних досліджень,
- Вироблення навичок медико-географічної оцінки території;
- Засвоєння методики обчислення інтенсивних та стандартизованих показників здоров'я населення;
- Засвоєння методики складання статистичних карт захворюваності населення;
- Вміння складати медико-географічні та медико-екологічні карти.

Очікувані результати навчання:

- Знати теоретичні та методологічні засади медичної географії;
- Перераховувати історико-географічні особливості розвитку медичної географії в Україні і світі;
- Називати позитивний і негативний вплив природного і соціального середовища на стан здоров'я населення;

- Володіти знаннями щодо поширення хвороб людини за класами, віковими групами населення, географію ендемічних хвороб, серцево-судинних, паразитичних, інфекційних та інших захворювань, нозоареали світу;
- Знати територіальну організацію системи охорони здоров'я України.
- Здійснювати медико-географічну характеристику території;
- Пояснювати взаємозв'язок поширення окремих хвороб та якості довкілля, виявляти просторові закономірності здоров'я населення України;
- Здійснювати медико-географічне дослідження природного приросту, смертності, народжуваності, старіння населення;
- Працювати з науковими, статистичними матеріалами з відповідної тематики;
- Складати медико-географічні карти, розраховувати стандартизовані показники здоров'я населення.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, картографія, геоінформаційні системи і технології, ландшафтознавство, географія населення та ін.

Зміст дисципліни

Медична географія як суспільно-географічна наука

Теоретико-методологічні засади медичної географії. Мета, предмет і завдання курсу «Медична географія». Основні принципи та методи медичної географії. Місце медичної географії в системі наук та її зв'язок з іншими науками. Поняття про індивідуальне та суспільне здоров'я. Стандартизовані показники захворюваності.

Історія розвитку медичної географії. Основні напрямки наукових досліджень. Хронологія розвитку медико-географічних досліджень, основні напрямки досліджень. Історико-географічні аспекти розвитку медико-географічних спостережень та описів. Особливості розвитку медико-географічних досліджень в Україні упродовж 19-20 ст. Сучасний етап розвитку медичної географії – проблеми та перспективи.

Чинники географічного середовища і здоров'я людини. Медична кліматологія та кліматотерапія. Фізико-географічні умови (кліматометеорологічні, орографічні, геофізичні, гідрографічні, геологічні, ґрунтові, геопатогенні зони). Екологічні чинники (санітарно-епідемічні, рівень забруднення довкілля, техногенні та природні екстремальні ситуації). Соціальнодемографічні фактори (процеси відтворення населення, соціальна структура населення, розселення, урбанізація, міграція). Соціально-економічні фактори (рівень соціально-економічного розвитку території, рівень життя населення). Медико-організаційні чинники (діяльність служб охорони здоров'я).

Географічні особливості захворюваності населення України.

Медико-географічні особливості України. Головні закономірності поширення хвороб в світі та Україні. Територіальні особливості захворюваності та смертності населення України. Аналіз захворюваності населення України за класами хвороб та віковими категоріями. Динаміка захворюваності населення України. Медико-екологічні проблеми великих міст.

Географія хвороб в Україні. Нозогеографія. Захворювання, пов'язані з дією геофізичних та геохімічних факторів. Серцево-судинні захворювання. Злоякісні новоутворення. Інфекційні та паразитичні хвороби. Ендокринні захворювання. Хвороби, пов'язані з порушенням харчових режимів.

Медико-географічне районування і прогнозування. Проблеми та перспективи медичної географії в Україні.

Список рекомендованої літератури **Основна література**

1. Гуцуляк В. М., Нечипоренко Г. Л., Шевченко В. О. Загальна медична географія світу: Монографія. – Київ, 1998. – 178 с.
2. Гуцуляк В.М. Медична географія (екологічний аспект). – Чернівці: Рута, 1997 – 72с.
3. Келлер А. А., Щепин О. П., Чаклин А. В. Руководство по медицинской географии. \ СПб.: Гиппократ, 1993. – 352 с.
4. Кубійович В. Енциклопедія життя і творення. Париж; Львів: Фенікс, 1996. 204 с.
5. Медико-географічний атлас України / Барановський В. А., Пироженко К. Г., Шевченко В.О. – К.: Зелений світ, 1995. – Вип. 1. – 32 с.
6. Прохоров Б. Б., Райх Е. Л. Медико-географическая территориальная дифференциация, в кн.: Окружающая среда и здоровье человека, под ред. А. Д. Лебедева. – М., 1979. – С. 26.
7. Руководство по медицинской географии / Под ред. А.А. Келлера и др. СПб.: Гиппократ, 1993. – 352 с.
8. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: Вид.центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001.
9. Шевченко В. О. Загальна медична географія. – К., 1998. – 178 с.
10. Шевченко В. О. Теоретико-методичні основи медико-географічного аналізу території України// авт. докт. геогр. наук, 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. – Київ, 1997. – 20 с.
11. Шевчук Л.Т. Медична географія: навчальний посібник. – Львів: 1997. – 168 с.
12. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію 2014 р. / за ред. Квіташвілі О. – К., 2015. – 460 с.
13. Tim Brown. A Companion to Health and Medical Geography. Wiley-Blackwell, 2010. – 640р.

Додаткова література

1. Авцын А.П. Введение в географическую патологию/ А.П. Авцын // АМН СССР. – М.: Медицина, 1972. – 327 с.
2. Бедный М.С. Медико-демографическое изучение народонаселения / М.С. Бедный. – М., 1979. – 224 с.
3. Ватлина Т.В. Медико-географический атлас-монография Смоленской области /По ред. С.П. Евдокимова, С.М. Малхазовой, Е.И. Каманина. – Смоленск, 2011. – 104 с.
4. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація / І. В. Гукалова. – К., 2009. – 347 с.

5. Даценко И.И. Воздушная среда и здоровье / И.И. Даценко. – Львов: Высш. шк., 1981. – 248с.
6. Келлер А.А. Медицинская экология / А.А. Келлер, В.И. Кувакин. – СПб.: «Петроградский и Ко», 1998. – 256 с.
7. Лисицин Ю.П. Здоровье населения и современные теории медицины / Ю.П. Лисицин. – М.: Медицина, 1982. – 328 с.
8. Малхазова С.М. Медико-географический анализ территории: картографирование, оценка, прогноз / С.М. Малхазова. – М.: Научный мир, 2001. – 240 с.

INTERNET-ресурси:

1. WORLD HEALTH ORGANIZATION [Звіти і банк даних ВООЗ]. – Режим доступу: http://www.who.int/tb/publications/global_report/en/

Навчальна програма дисципліни «Основи регіональної політики»

*Укладачі: старший викладач, кандидат географічних наук
Р.С. Молікевич
доцент, кандидат географічних наук **А.Ю. Саркісов***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Основи регіональної політики» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр». Вона є базовою дисципліною, знання якої необхідне для ефективної діяльності фахівців у публічному адмініструванні, державному управлінні та місцевому самоврядуванні як теоретиків, так і практиків. Це зумовлено вивченням комплексу питань, пов'язаних з розвитком української державності, передусім ролі регіональних механізмів у виробленні та реалізації державної політики формування єдиного гуманітарного простору в Україні.

Мета курсу – поглиблене вивчення студентами політики регіонального розвитку і шляхів її реалізації у процесі планування, прогнозування, вироблення, здійснення, забезпечення системності державної політики, передусім формування єдиного гуманітарного простору в Україні і на регіональному рівні, а також ознайомлення з нормативно-правовою базою регулювання відносин між державою та регіонами, взаємодії органів державної влади, управління, місцевого самоврядування різних рівнів у виробленні та реалізації політики регіонального розвитку. Особливої знаковості ці процеси набувають через входження України до існуючої «Європи регіонів».

Завдання курсу:

Теоретичні: ознайомлення з політикою регіонального розвитку і шляхами її реалізації у процесі планування, прогнозування, вироблення, здійснення, забезпечення системності державної політики, передусім шляхами формування єдиного гуманітарного простору України на регіональному рівні; розглянути нормативно-правову базу регулювання відносин між державою та регіонами, взаємодії органів державної влади, управління, місцевого самоврядування різних рівнів у виробленні та реалізації політики регіонального розвитку;

Практичні: визначити сучасні моделі та шляхи регіонального розвитку в Україні та Європі, стратегії, державні та відомчі програми у різних сферах державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування та шляхи їх втілення у життя.

Фахові предметні компетентності:

- Визначення показників розвитку регіону на найближчу й віддалену перспективу на основі існуючого стану справ за умов наявних ресурсів у межах чинного правового поля шляхом зіставлення ресурсів і потреб;

- Визначення основних напрямів вдосконалення організаційно-економічних механізмів щодо забезпечення охорони навколишнього середовища регіону;

- Визначення пріоритетних напрямів розвитку регіону, застосовуючи комплексний підхід до аналізу державної політики та за результатами вивчення показників суспільного життя, використовуючи методи кореляційно-регресивного аналізу.

Очікувані результати навчання:

- Знати теоретичні та правові засади регіонального розвитку, його форми і методи для аналізу та розв'язання регіональних проблем;
- Визначати основні напрями державної регіональної політики, становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні;
- Знати теорію і практику планування та прогнозування регіонального розвитку, архітектурно-містобудівної діяльності, земельної, екологічної політики;
- Називати категорії регіонального розвитку, сучасні методологічні підходи щодо формування державної регіональної політики та політики органів місцевого самоврядування;
- Знати законодавчі акти, форми і методи регіонального управління, планування розвитку територій, регулювання земельних відносин, охорони довкілля для аналізу та розв'язання регіональних проблем;
- Вміти застосовувати технологію, форми й методи стратегічного прогнозування та оперативного планування розвитку регіону;
- Володіти адміністративними та економічними важелями управління регіональним розвитком.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як політологія, Теоретичні основи управління розвитком регіону, Геоінформаційні системи і технології та ін.

Зміст дисципліни**Теоретико-методологічні основи регіональної політики.**

Сутність, об'єкт та функції регіональної політики. Сутність політики регіонального розвитку як навчальної дисципліни. Предмет політики регіонального розвитку. Функції політики регіонального розвитку. Основи теорії регіонального розвитку. Наукові основи розробки концепції регіонального розвитку. Понятійно-категоріальний апарат.

Цілі, завдання, критерії політики регіонального розвитку. Цілі політики регіонального розвитку. Завдання політики регіонального розвитку. Критерії ефективності та практичної значущості політики регіонального розвитку. Чинники, пріоритети, напрями реалізації регіонального розвитку. Діагностика регіонального розвитку.

Регіон в адміністративно-територіальній системі України. Регіон. Регіоналізм. Адміністративно-територіальна система України. Регіон в адміністративно-територіальній системі України. Теоретичні основи регіонального управління. Територіальна організація влади в Україні. Реформування системи територіальної організації влади в контексті європейської інтеграції України.

Централізація і децентралізація у політиці регіонального розвитку. Сутність управління регіоном. Організація управління розвитком регіону. Організаційно-правові аспекти регіонального управління. Централізація і децентралізація у політиці регіонального розвитку в умовах ринкової економіки та інтеграції України у світову систему. Регіональна політика держави та її основні компоненти.

Світові реалії політики регіонального розвитку.

Регіональний розвиток в Європейському Союзі Регіони в адміністративно-територіальних моделях Франції, Великої Британії, Німеччини. Посилення повноважень регіонів. «Європа регіонів». Єврорегіони. Особливості статусу кантонів Швейцарії. Проблема регіонального сепаратизму. Каталонія. Галісія. Шотландія. Ольстерське, баскське та корсиканське питання.

Особливості розвитку регіонів: модель США Формування адміністративно-територіальної моделі США та її особливості. Штати та їхні повноваження у соціальному, економічному, гуманітарному розвитку. Взаємодія федеральних і муніципальних органів у регіональному розвитку. Інтеграція іммігрантів у гуманітарний простір США. Права автохтонного населення. Резервації.

Регіони та їх розвиток у Канаді, Австралії та Новій Зеландії Особливості регіонального розвитку у провінціях Канади. Права індіанців Півночі. Квебек. Нью-Фаунленд. Австралійські штати. Адміністративно-територіальна система Нової Зеландії. Взаємодія федеральних і муніципальних органів та представницьких органів автохтонного населення.

Розвиток регіонів у державах на пострадянському просторі Регіональний розвиток Російської Федерації. Федеральні округи. Укрупнення регіонів. Загальнодержавні та федеральні програми та проекти розвитку територій. Регіональна політика у пострадянських державах Середньої Азії. Розвиток регіонів у державах Закавказзя.

Регіони в розвитку держав Азії, Африки, Латинської Америки та Океанії Розвиток регіонів у державах Азії. Особливості розвитку регіонів в Японії, Індії, Китаї та Південній Кореї. Інституційне забезпечення регіонального розвитку в африканських державах. Латиноамериканські особливості розвитку регіонів. Мультирегіоналізм у державах Океанії.

Соціально-економічний розвиток регіону в Україні.

Організаційна структура управління соціально-економічним розвитком регіону Організаційно-правові засади управління соціально-економічним розвитком регіону. Міська та регіональна інфраструктура як об'єкт управління. Виробнича інфраструктура регіону (міста, території). Соціальна інфраструктура населених пунктів (міста). Розвиток транспортної інфраструктури регіону. Житлова політика. Наукова інфраструктура міста. Соціально-економічна інфраструктура комунікаційного комплексу регіону. Регуляторні акти щодо соціально орієнтованої системи надання громадських послуг. Управління соціально-економічними відносинами у сфері комунікацій. Реалізація політики економічного зростання у сфері надання громадських послуг. Засади побудови соціально-економічної інфраструктури комунікаційного комплексу. Опрацювання засобів управління, облаштування інфраструктури, підвищення продуктивності системи. Базове становище управління соціально-економічними відносинами у сфері комунікаційних послуг. Обґрунтування стратегій розвитку комунікаційної системи міста та регіону. Практичні аспекти реалізації політики економічного зростання у сфері надання громадських послуг. Структурні перетворення у взаємовідносинах місцевого самоврядування з підприємствами та організаціями комунікаційного

обслуговування. Регіональні ринки. Формування інфраструктури регіональних ринків і механізми їх регулювання. Регіональний маркетинг. Література

Основні методи та важелі державного регулювання регіонального розвитку та управління трудовими ресурсами регіону Основні методи державного регулювання регіонального розвитку. Важелі державного регулювання. Облік і контроль. Трудові ресурси регіону та сучасні тенденції їх розвитку. Трудові ресурси як багатомірна категорія управління. Регіональні особливості відтворення трудових ресурсів у період ринкових трансформацій економіки. Правове регулювання процесу управління трудовими ресурсами регіону. Методи оцінювання використання трудових ресурсів регіону. Системний підхід до управління трудовими ресурсами регіону. Проблеми ефективного використання трудових ресурсів регіону.

Бюджетні ресурси регіону та фінансові ресурси регіональних підприємств Бюджетні ресурси регіону. Концептуальні засади формування місцевих бюджетів. Принципи формування доходної частини бюджетів регіонів. Видатки. Міжбюджетні трансферти. Фінансові ресурси регіональних підприємств. Фінанси місцевих органів влади. Бюджети місцевих органів влади (місцеві бюджети). Субвенції з Державного бюджету України. Місцеві податки та збори. Повноваження міських органів влади та управління у сфері бюджету та фінансів. Фінансово-кредитні ресурси місцевого самоврядування. Фінансовий аналіз ресурсів регіону.

Управління інвестиційною діяльністю регіону Значення інвестицій для розвитку України та її регіонів. Види інвестиційних ризиків та методи їх оцінювання. Оцінювання інвестиційної привабливості регіону. Інвестиційний рейтинг регіону. Формування регіональних інвестиційних програм. Системна регіональна інвестиційна політика: напрями та принципи. Державне регулювання інвестиційної діяльності. Депресивні регіони та механізми інвестування їх розвитку. Спеціальні (вільні) економічні зони.

Земельні ресурси регіону, охорона навколишнього середовища і раціональне природокористування у регіоні Ресурсний потенціал регіонів. Основні напрями земельної політики в Україні та її регіональні особливості. Становлення земельного ринку. Земельний кадастр. Генеральні плани. Зонінг. Принципи регулювання земельних відносин у населених пунктах. Оцінювання землі. Види документів, які регулюють розвиток населених пунктів. Система земельно-реєстраційних заходів. Містобудівна діяльність. Оцінювання міських територій. Принципи платного характеру використання землі. Організаційно-інформаційне забезпечення управління земельними ресурсами регіону. Регіональна екологічна політика. Нормативно-правові засади охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування. Форми і методи ефективного природокористування регіону. Екологічна безпека регіону. Запровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Адміністративно-територіальний устрій України. Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення / С. О. Сивоконь, В. А. Яцюк, А. П. Заєць, О. Я. Матвійшин та ін.; за заг. ред. В. Г. Яцуби. – К., 2003. – 321 с.

2. Антонюк О. В. Основи етнополітики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2005. – 432 с.
3. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практи (26 27/1). – 12 верес. (спецвипуск).
4. Воронков А. А. Методы анализа и оценки государственных программ в США. – М.: Наука, 1986. – 190 с.
5. Дехтяренко Ю. Стратегія розвитку міста: територіальнопланувальний аспект // Управління сучасним містом. – 2001. – № 1–3. – С. 86–99.
6. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої та регіональної демократії в Україні: наук.-практик. посіб. / упоряд. О. В. Бейко, А. К. Гук, В. М. Князев; за ред. М. О. Пухтинського, В. В. Толкованова. – К.: Крамар, 2003. – 396 с.
7. Завгородній Є. В. Стимулювання розвитку регіонів // Бюл. Дніпропетр. обл. упр. юстиції. – 2006. – № 1. – С. 27–32.
8. Зайченко О. П., Кузнєцова І. С., Ільчук В. П. Регіональна політика підтримки інноваційної діяльності в малому бізнесі. – К.: НДІСЕП, 2005. – 101 с.
9. Збірка документів Ради Європи, ратифікованих Україною. – К.: Фенікс, 2006. – 496 с.
10. Звернення Президента України до Верховної Ради України 9 лютого 2006 року // Економіст. – 2006. – № 2 (лют.). – С. 12–17.
11. Інформаційні матеріали про роботу Кабінету Міністрів України за дев'ять місяців 2005 року. – 87 с.
12. Коліушко І. Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні. – К.: Факт, 2002. – 260 с.
13. Кононенко П. Українська освіта у світовому просторі // Освіта. – 2006. – № 40 (5224). – 11–18 жовт. – С. 2–7.
14. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування. – К.: МАУП, 2004. – 432 с.
15. Міграція населення України у 2005 році. – К.: Держ. комітет статистики України, 2006. – 104 с.
16. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (Теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації). – Луцьк: Надстир'я, 2000. – 580с.
17. Регіональне управління: навч. посіб. / Л. М. Зайцева, С. М. Серьогін, Н. Й. Коніщева, В. Є. Зайцев, Т. О. Савостенко, І. Е. Польська, А. В. Чуйко; за наук. ред. Л. М. Зайцевої. – Д.: ДФ УАДУ, 2000. – 240 с.
18. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості. Регіональні дослідження. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 112 с.
19. Смирная В. М. Маркетинговые исследования регионального рынка образования // Зб. наук. пр. Східноукраїнського нац. ун-ту. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2000. – С. 168–169.
20. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком: навч. посіб. – К.: Вища шк., 2000. – 223 с.
21. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: навч. посіб. – К.: Вікар, 2002. – 374 с.

22. Строкань Т. М. Організаційна роль житлово-комунального господарства міста в забезпеченні його благоустрою // Регіональні перспективи. – 2000. – № 5.
23. Образование в Автономной Республике Крым. 2005 год. – Симферополь: ОАО «СГТ», 2006. – 192 с.
24. План дій для нового міністра: практ. посіб. / Т. Мотренко, А. Вишневський, В. Баєв, А. Бондаренко; за заг. ред. Т. Мотренка. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку держ. служби, 2006. – 352 с.
25. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році. – К.: Інформ. вид. центр Держкомстату України, 2001. – 404 с.
26. Пропозиції Верховної Ради України до основних напрямів бюджетної політики на 2007 рік // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – 6 жовт.
27. Пропозиції Президенту: нова хвиля реформ. – К.: Комісія «блакитної стрічки», 2005. – 104с.
28. Тертична В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Основи, 2002. – 750с.
29. Харьковский Б. Т., Бережной О. Н. Методы переработки бытовых отходов города // Зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2000.
30. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). – Х.: Право, 1996. – 164 с.

Додаткова література

1. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 260 с.
2. Бугай С. Н., Афанасьєва Л. Ф., Лисак Н. В. и др. Информационнокоммуникационная система государственного управления региональной политикой как составляющая «электронного правительства» // Информация, анализ, прогноз – стратегические рычаги эффективного государственного управления: Тезисы докладов / Материалы V Междунар. науч.-практ. конф. – К.: УкрИНТЭИ, 2006. – С. 28–37.
3. Бутирська Т. Державне будівництво: концептуальна трансформація // Зб. наук. пр. НАДУ. – 2005. – Вип. 2. – С. 20-29.
4. Вівчарик М. М. Україна від етносу до нації: навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. – 239 с.
5. Гакман С. Державне регулювання процесів запобігання етнополітичним конфліктам у контексті транскордонного співробітництва // Зб. наук. пр. НАДУ. – 2005. – Вип. 2. – С. 166–176.
6. Грицяк І. Моделі регіонального та місцевого рівнів європейського управління // Пробл. децентралізації: нац. та міжнарод. досвід: Зб. матеріалів та док. / наук. ред. М. Пухтинський. – К.: Атіка, 2006. – С. 269–279.
7. Доля І., Пожидаєв Є. Проблема реформування системи місцевого самоврядування: погляд з регіону (соціологічний аспект) // Аспекти самоврядування. – 2005. – № 5 (31). – С. 13–17. 39. Заєць А. Законодавче забезпечення реформи місцевого самоврядування і адміністративно-

- територіального устрою України // Матеріали наук.-практ. семінару «Реформування місцевого самоврядування в контексті конституційної реформи». Засідання Співки секретарів місцевих рад, 23-24 червня 2005 р., м. Бердянськ. – К., 2005.
8. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття. – К.: Знання України, 2005. – 552 с.
 9. Інноваційні шляхи муніципального розвитку (сучасний стан, прогнози, проекти і програми) // XI Всеукраїнські муніципальні слухання, м. Бердянськ 18–20 вересня 2006 р. – К.: Логос, 2006. – 50 с.
 10. Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / за ред. С. Максименка. – К.: Міленіум. – 244 с.
 11. Іщенко О. Адміністрація Президента України як інструмент державної регіональної і муніципальної політики // Президент України та державна регіональна і муніципальна політика: зб. матеріалів та документів / за заг. ред. О. Дьоміна. – К.: Логос, 2002.
 12. Іщенко О. Кадрове забезпечення місцевого та регіонального розвитку // Зб. наук. пр. НАДУ. – 2004. – Вип. 1. – С. 3–13.
 13. Кальниш Ю. Інституціональні особливості аналітичного супроводу процесів вироблення та реалізації державної політики в сучасній Україні // 28 Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – 2006. – Вип. 2. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – С. 36–43.
 14. Карий О. Інтернет-сторінки органів місцевого самоврядування деяких міст України // Аспекти самоврядування. – 2005. – № 4(30). – С. 28–35.
 15. Кобзар І. М. Концептуальні підходи до вирішення мовних проблем на Донеччині // Вісн. Донец. держ. ун-ту екон. і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – 2006. – № 2 (30). – С. 143–149.
 16. Ковальчук Л. Доступ до культурного розмаїття: бібліотечне обслуговування етнічних громад Києва // Бібліотеки України в Криму 2006: зб. доповідей і виступів науковців і фахівців України на міжнародній конференції «Крим – 2006», червень 2006 р., м. Судак, АРК. – К.: НПБ України, 2006. – С. 67-72.
 17. Козловський І. Стан та тенденції розвитку релігійної ситуації державно-церковних відносин на Донеччині: рік 2005 // Донецьк. вісн. Наук. тов.-ва ім. Шевченка. – Сер. «Філософія. Культура. Політика. Педагогіка». – Т. 13. – Донецьк: Укр. Культурологічний центр, 2006.
 18. Лопушинський І. Відродження національної свідомості та самосвідомості як першочергова місія нової української влади // Вісн. НАДУ. – 2006. – Вип. 2. – С. 376–382.

Навчальна програма дисципліни «Географія міжнародного туризму»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Машкова***

Пояснювальна записка

Мета курсу – вивчення концепції географії міжнародного туризму, що включає уявлення про територіальну диференціацію туристичного попиту та пропозиції; географічну структуру та інтенсивність туристських потоків; виробничо-технологічну спеціалізацію туристських центрів і типи територіально-галузевої організації туристського простору.

Завдання:

Теоретичні: Розглянути принципи і методи туристсько-рекреаційного районування; Охарактеризувати міжнародний туризм в системі світових економічних зв'язків; Розглянути соціально-економічні та географічні чинники розвитку міжнародного туризму в умовах транснаціоналізації та глобалізації; Розглянути систему координації міжнародного співробітництва у туризмі.

Практичні: Показати можливості довідково-інформаційного забезпечення індустрії міжнародного туризму в глобальній комп'ютерній мережі Internet; Сформувати у студентів систему знань з теорії та практики туристичної діяльності; Оцінити роль природно-рекреаційних, культурно-історичних та інфраструктурних ресурсів в територіальній організації туризму; Провести економіко-географічний аналіз основних туристських регіонів світу;

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати термінологію, методи, концепції і теорії географії для вивчення туристичних об'єктів, явищ і процесів на різних просторових рівнях.

- Здатність ефективно і вільно передавати туристські знання письмовими, усними та візуальними засобами.

- Здатність розкривати взаємозв'язок основних природничо- та суспільно-географічних вчень у контексті туристичного аналізу світу.

- Здатність виконувати теоретичні й прикладні географічні дослідження туристичних явищ і процесів.

- Здатність визначати і характеризувати особливості просторової організації туристичних ресурсів світу.

Очікувані результати навчання:

- Знати термінологію туризму згідно вимог міжнародних конвенцій та рекомендацій Всесвітньої туристської організації, національних норм та законодавчих актів;

- Вміти визначати соціально-економічні та географічні чинники розвитку міжнародного туризму в умовах транснаціоналізації та глобалізації;

- Аналізувати природно-рекреаційні, культурно-історичні та інфраструктурні ресурси світу;

- Знати принципи і методи туристсько-рекреаційного районування, рекреаційне районування світу;

- Знати систему координації міжнародного співробітництва у туризмі.

- Характеризувати міжнародний туризм в системі світових економічних зв'язків;

- Робити економіко-географічний аналіз основних туристських регіонів світу;
- Використовувати можливості довідково-інформаційної глобальної комп'ютерної мережі Internet для забезпечення індустрії міжнародного туризму.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як географія транспорту, рекреаційна географія, туристсько-рекреаційний комплекс України, туристичне країнознавство.

Зміст дисципліни

Концепція географії міжнародного туризму. Соціально-економічні фактори формування туристського попиту. Часова та територіальна структура туристського попиту. Методи вивчення туристського попиту і прогнозування туристичних потоків. Динаміка туристичних потоків і їх структура. Сезонність туристичних потоків.

Теоретичні аспекти розвитку міжнародного туризму. Економічна теорія світогосподарських зв'язків як інструмент аналізу позиції країни в міжнародному туристичному обміні, територіальної диференціації туристичного попиту і пропозиції, рівня розвитку туристської інфраструктури та інтенсивності туристських потоків. Теорія "абсолютної переваги". Теорія "порівняльних переваг". Теорія "співвідношення факторів". Теорія "життєвого циклу туристичного продукту". Теорія "подоби країн".

Сучасні тенденції транснаціоналізації та глобалізації в міжнародному туризмі. Транснаціональні компанії на ринку міжнародного туризму. Транснаціональні компанії в готельному господарстві. Вплив транснаціональних туристських компаній на національну економіку. Процеси глобалізації в міжнародному туризмі. Туризм як фактор сталого розвитку суспільства.

Науково-методичні підходи до виділення туристських регіонів. Системна концепція аналізу рекреаційної діяльності населення і туристського господарства. Концепція просторової поляризації світового туристського простору. Принципи туристського районування: об'єктивність, генетичність і др. Оцінка чинників утворення туристських регіонів: територіальної диференціації туристичного попиту, туристсько-рекреаційного потенціалу району, рівня розвитку туристської інфраструктури та інтенсивності туристських потоків. Туристська функція і показники її розвитку (коефіцієнти Деферта, Шнейдера, Ховарда і ін.) Типологія туристських регіонів за рівнем розвитку туристської функції. Центри розвитку міжнародного туризму. Зони інтенсивного розвитку, периферійні зони екстенсивного розвитку і зони стагнації.

Система уявлень про туристично-рекреаційне районування світу. Географічні аспекти формування територіально-господарських утворень, що спеціалізуються на виробництві туристських послуг та задоволенні рекреаційних потреб. Туристські центри. Типи територіально-галузевої організації туристського простору. Типологія країн і регіонів по співвідношенню активного і пасивного туризму. "Приймаючі" і "відправлячі" регіони.

Районування як відображення процесу географічного (територіального) поділу праці на ринку туристських послуг, територіальної концентрації і спеціалізації. Особливості поділу праці, спеціалізації, концентрації і комбінування в туристському господарстві. Співпідпорядкованість виробничо-технологічної (галузевої) та територіальної структури туристичного господарства. Туристські макрорегіону світу за районуванням Всесвітньої Туристської Організації. Огляд схем туристського районування світу і окремих макрорегіонів. Методика комплексного туристського аналізу регіону.

Туристичні ресурси міжнародного значення. Природні уніками світу, окремих материків і частин світу (кліматичні, водні, бальнеологічні, орографічні, біологічні). Поняття «біосферний заповідник». Історія створення мережі біосферних заповідників світу. Сучасність і перспективи функціонування. Класичні чудеса світу. Проект «Нові сім див світу» (NOWC). Світова спадщина ЮНЕСКО.

Європейський макрорегіон – основний туристичний регіон світу. Сучасні тенденції розвитку туризму в Європі. Інтенсивність міжнародних туристських потоків, їх територіальна і сезонна нерівномірність. Основні туристські мезорегіони Європи. Типологія країн Європи за співвідношенням активного і пасивного туризму. Індекс туристської активності, показники інтенсивності міжрегіональних і внутрішньорегіональних туристських міграцій як інструмент прогнозування перспектив розвитку туристичного ринку Європи.

Південноєвропейський туристський мезорегіон. Туристично-рекреаційні ресурси, туристські райони та центри розвитку туризму з метою відпочинку і розваг в *Іспанії*. Географічна структура в'їзного туристського потоку. Продуктивно-маркетингова стратегія країн Південної Європи щодо "старіючого" туристського продукту.

Туристично-рекреаційний потенціал *Португалії*.

Туристично-рекреаційний потенціал, туристські райони та центри розвитку пляжно-курортного, екскурсійно-пізнавального, спортивного та екологічного туризму в *Італії*. Природоохоронні туристські ресурси.

Туристично-рекреаційний потенціал, туристично-рекреаційні райони і центри розвитку екскурсійно-пізнавального, пляжного, оздоровчого, ділового, сільського та спортивного туризму в *Греції*. Туристська спеціалізація острівних територій Греції. Метеори Греції. Відвідування печер Греції. Екологічні проблеми в розвитку туризму Греції.

Особливості розвитку міжнародного туризму на острові Кіпр. Туристично-рекреаційні ресурси (джерела і види). Рівень розвитку туристичної інфраструктури. Основні туристські райони і центри пляжно-курортного, екскурсійно-пізнавального та спортивного туризму. Географічна структура в'їзних туристичних потоків. Туристські формальності.

Туристично-рекреаційний потенціал, основні туристські райони та центри розвитку туризму з метою відпочинку та оздоровлення в *Хорватії*. Співвідношення в'їзного та внутрішнього туризму в Хорватії.

Туристично-рекреаційний потенціал *Туреччини*.

Західноєвропейський туристський мезорегіон. Туристично-рекреаційний потенціал, географічна структура туристських потоків, основні

туристично-рекреаційні райони і центри розвитку пляжно-курортного, екскурсійно-пізнавального і гірничо-спортивного туризму *Франції*.

Туристично-рекреаційний потенціал *Німеччини*.

Гірничо-туристські комплекси та курорти Альпійських країн – *Австрії та Швейцарії*. В'їзний, внутрішній і виїзний туризм в Австрії і Швейцарії. Об'єкти туристського інтересу в Альпійських країнах.

Особливості розвитку туризму в країнах Центрально-Східної Європи.

Рекреаційно-туристський потенціал, основні туристські райони і центри культурно-пізнавального, курортно-оздоровчого, екологічного та гірничо-спортивного туризму в *Чехії, Словаччині, Угорщині, Болгарії, Польщі, Росії, Грузії*. Природоохоронні туристські ресурси в країнах Центрально-Східної Європи.

Розвиток міжнародного туризму в країнах *СНД і Балтії*. Огляд схем туристично-рекреаційного районування пострадянського простору. Рекреаційна спеціалізація районів та їх роль у розвитку міжрегіонального ринку туристських послуг. Райони з ресурсодефіцитом і з достатньою кількістю ресурсів. Географічна структура туристських потоків, їх спрямованість. Характеристика районів приморсько-оздоровчого (Чорноморсько-Азовський), гірничо-спортивного (Кавказький) та екскурсійно-пізнавального туризму (Північно-Західний).

Північноєвропейський туристський мезорегіон пасивного туризму.

Особливості розвитку туризму в Скандинавських країнах (Швеції, Норвегії, Фінляндії) і Данії. Круїзні лінії і туристські центри Балтійського узбережжя. Туристично-рекреаційний потенціал, основні туристські райони та центри туризму Великобританії.

Азіатсько-Тихоокеанський туристичний макрорегіон – регіон світу, що динамічно розвивається. *Північно-Східна Азія* як туристичний регіон світу. Рекреаційно-туристський потенціал і географія активного і пасивного туризму в Японії.

Економічні реформи і політика активного розвитку міжнародного туризму в Китаї. Туристично-рекреаційний потенціал, туристично-рекреаційні райони та основні центри туризму в Китаї. Специфіка національного туристичного продукту Китаю. Роль колишніх європейських колоній Гонконгу і Макао в розвитку міжнародного туризму Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Тенденції розвитку міжнародного туризму в країнах *Південно-Східної Азії* (Таїланді, Малайзії, Сінгапурі, Індонезії). Рекреаційно-туристський потенціал і розвиток міжнародного туризму в Південно-Східній Азії. Соціально-економічні та політичні фактори, які стримують розвиток туризму в регіоні.

Австралія і Океанія на світовому туристичному ринку. Туристично-рекреаційний потенціал, основні райони та центри розвитку туризму в Австралії. Національні парки та заповідні зони Австралії та Нової Зеландії. Тенденції туристського освоєння країн Меланезії, Полінезії і Мікронезії. Екологічність туризму і екологічний туризм в регіоні.

Американський регіон – ємний ринок попиту і пропозиції в міжнародному туризмі. Національні парки як форма поєднання природоохоронних і туристичних функцій. Американські інновації в

туристській сфері (готельні ланцюги, тематичні парки розваг, морські круїзи, альянс туристського бізнесу з авіакомпаніями та ін.).

Туристично-рекреаційні ресурси США і регіональні особливості їх використання. Огляд схем туристично-рекреаційних районів США. Туристська спеціалізація Північно-Атлантичного, Приозерного, Південно-Східного, Північно-Західного, Кордильєрського, Флоридського, Центрально-Північного і Центрально-Південного районів, а також районів Огайо, Каліфорнії, Аляски і Гавайських островів.

Карибський мезорегіон – світовий район активного туризму. Особливості розвитку міжнародного туризму на островах Багамського архіпелагу, Великих і Малих Антильських островах. Туристично-рекреаційні райони і основні туристичні центри Куби, Ямайки, Гаїті.

Нерівномірність туристського освоєння країн Південної Америки. Південна і Центральна Америка як мезорегіон периферійної зони в стані стагнації. *Передумови розвитку туристського господарства в Центральній Америці* (Гватемала, Гондурас, Беліз, Сальвадор, Нікарагуа, Коста-Ріка, Панама). Перспективи розвитку міжнародного туризму в Південній Америці. Туристське використання пам'яток древніх цивілізацій Перу, Болівії, Колумбії; унікальних природних об'єктів Чилі, Болівії, Перу, Бразилії та самотньої культури народів континенту. Туристично-рекреаційні ресурси, основні туристські регіони і центри розвитку туризму в Бразилії. Туризм як сфера, що використовує культурну спадщину країн Південної Америки і вносить свій внесок у його збереження і збагачення.

Близький Схід як макрорегіон периферійної зони екстенсивного розвитку. Паломництво до святих місць світових релігій. Єгипет, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія на світовому туристичному ринку. Політична нестабільність на Близькому Сході і спад міжнародного туристського обміну.

Африканський регіон – туристський регіон світу, що стрімко розвивається. Нерівномірність туристично-рекреаційного освоєння Африки. Розвиток туризму в країнах Північної Африки (Алжирі, Марокко, Тунісі). Економічне значення міжнародного туризму для країн регіону.

Західна, Центральна, Східна Африка – як мезорегіони периферійної зони в стані стагнації. Відмінності в рівні розвитку міжнародного туризму як віддзеркалення загального економічного розвитку країн. Природоохоронні природні території країн Східної Африки (Кенії, Танзанії, Замбії) як форма поєднання природоохоронних і туристичних функцій. Іноземний капітал в туристському секторі країн, що розвиваються.

Перспективи розвитку туризму в країнах Південної Африки. Туристично-рекреаційний потенціал, основні туристично-рекреаційні райони і центри розвитку туризму в Південно-Африканській Республіці. Діловий і конгресний туризм агломерацій Йоханесбурга і Кейптауна. Форми і види екологічного туризму в національних парках ПАР. Динаміка доходів від міжнародного туризму.

Система координації та міжнародного співробітництва. Цілі і завдання міжнародних туристичних організацій. Основні групи міжнародних туристських організацій: міжурядові організації сфери ООН, регіональні

міжурядові організації, неурядові спеціалізовані організації. Організаційна структура Всесвітньої Туристської Організації. Перетворення ВТО в спеціалізовану установу ООН. Міжнародні угоди, що регламентують здійснення міжнародних туристських міграцій. Спільна резолюція Римської конференції ООН з міжнародного туризму та подорожей, Манільська декларація по світовому туризму ВТО, Гаазька декларація з туризму, документи Стамбульського семінару та Варшавської конференції, декларація Світового туристського форуму Всесвітньої конференції міністерств по туризму (Осака, Японія). Обов'язки туристів щодо дотримання правил поведінки в країні (місці) перебування) та формування сприятливого психологічного клімату в групі.

Обов'язки рецептивної туристичної фірми щодо надання допомоги в разі настання форс-мажорних обставин.

Основні положення міжнародних документів з питань безпеки туристичних подорожей.

Довідково-інформаційне забезпечення індустрії міжнародного туризму. Мультимедійні бази даних. Internet як електронна інформаційна і комунікаційна система. Використання мережі Internet в індустрії міжнародного туризму. Пошук інформації в мережі Internet. Доступ до довідково-інформаційних каталогів в мережі Internet. Тематичні каталоги ресурсів та пошукові інструменти. Internet і електронна торгівля в туризмі. Туристичні виставки.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Александрова, А.Ю. Международный туризм: учебник для вузов / А.Ю. Александрова. – 2 – е изд. перераб. и доп. – М.: Киорус, 2010. – 464 с.*
2. Бабарицька В. К. Менеджмент туризму. Туроперайтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення тур продукту: навч. посібник / В. К. Бабарицька, О. Ю. Малиновська. – 2-е вид., перероб. та допов. – К.: Альтерпрес, 2008. – 288 с.
3. Бейдик О. О. Словник-довідник туристських термінів / О. О. Бейдик – К.: Палітра, 1998. – 470 с.
4. В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2013 році // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/tyr/tyr_u/vig2013_u.htm.
5. Гостиничные цепи мира // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dir.antula.ru/travel-hotel_chain.htm.
6. Звіт Всесвітньої туристичної організації ООН – 2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2014-edition>.
7. Исмаев Д. К. Работа туристической фирмы по организации зарубежных поездок / Д. К. Исмаев. – М.: ВШТГ, 1996. – 170 с.
8. Квартальнов В. А. Международный туризм: политика развития: учеб. пособ. / В. А. Квартальнов, А. А. Романов. – М.: Сов. спорт, 1998. – 230с.

9. Кондратов Н. А. Особенности развития и современное состояние туризма в странах Северной Европы и на Европейском Севере России / Н.А.Кондратов// География в школе. – 2010. – №7. – С. 19 – 26. *
10. Любіцева О. О. Туристичне країнознавство: країни лідери туризму / О. О. Любіцева, В. К. Кіптенко, І. Г. Смирнов. – Київ, 2008. – 340 с. *
11. Любіцева О. О. Туристичні ринки світу / О. О. Любіцева. – Київ, 2003. – 242 с.
12. Максаковский В. П. Международный туризм / В. П. Максаковский // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2010. – № 29 – 31 (658 – 660). – С.18 – 28. *
13. Мальська М. П. Туристичне країнознавство. Європа: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. П. Мальська, М. З. Гамкало, О. Ю. Бордун. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 224 с.
14. Маринин М. М. Туристические формальности: учеб. пособ./ М. М. Маринин, В. С. Сенин, А. В. Хорошилов. – М.: МЗСИ, 1995. – 132 с.
15. Міжнародний туризм журнал/ журнал про мандрівки та відпочинок. *
16. Мурадян Д. Європа на колесах. Подорожні нариси / Д. Мурадян // Всесвіт. – 2012. – № 1-2. – С. 89-136. *
17. Овчаров А. Развитие международного туризма: факторы риска / А. Овчаров // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 9. – С. 48 – 57. **
18. Попчиковский В. Ю. Организация и проведение международных туров: учебное пособие / В. Ю. Попчиковский. – М.: Профиздат, 1987. – 224 с. *
19. Пузакова Е. П. Международный туристический бизнес / Е. П. Пузакова. – М.: Приор, 2001. – 274 с.
20. Сенин В. С. Организация международного туризма: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности «Менеджмент» / В. С. Сенин. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 400 с. **
21. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с. або // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/smal.htm.
22. Стафійчук В. І. Туристичне країнознавство: туристичні ресурси світу. Європа. Азія. Австралія та Океанія: навч. посіб./ В. І. Стафійчук, О. Ю. Малиновська. – К.: Альтерпрес, 2009. – 427 с. *

Додаткова література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К, 2001. – 395 с.
2. Іщенко О. Внутрішній та міжнародний туризм (розробка уроків) / О. Іщенко// Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2012. – №16. – С. 21– 25. *.
3. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу: навч. посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – Київ: Центр учбової літератури, 2010. – 472 с.
4. Сарманова Т. Е. Статистика международного туризма: учебное пособие/ Т. Е. Сарманова, О.В.Каурова, А.Н. Малолетко. – М.: Киорус, 2010. – 210 с. *

5. Уваров В. Д. Международные туристские организации: Справочник / В. Д. Уваров, К. Г. Борисов. – М.: Международные отношения, 1990. – 286 с.

INTERNET-ресурси

1. www.budapest.ru
2. www.enit.it – Національне управління Італії по туризму
3. www.initaly.com – Туризм в Італії
4. www.mfa.ua – Міністерство закордонних справ України
5. www.mkt.unwto.org
6. www.touregypt.net – Міністерство туризму Єгипту
7. www.tourism.gov.ua
8. www.tourlib.net
9. www.toursalon.kiev.ua – Новини туріндустрії
10. www.ukrstat.gov.ua
11. www.utg.net.ua
12. www.vnto.org – Всероссийское Народное Туристическое Общество (ВНТО)
13. www.unwto.org

* – літературне джерело є в наявності у бібліотеці ХДУ

** – літературне джерело є в наявності у Херсонській обласній універсальній науковій бібліотеці імені Гончара.

Навчальна програма дисципліни «Суспільно-просторові комплекси і системи»

*Укладач: доцент, доктор географічних наук **І.О. Пилипенко***

Пояснювальна записка

Мета курсу – вивчення закономірностей, принципів і факторів розвитку господарських комплексів в умовах трансформації економіки України і реструктуризації її народного господарства.

Завдання курсу:

Теоретичні: засвоєння теоретичних основ формування суспільно-географічних комплексів, що розвиваються на основі географічного поділу і інтеграції праці; оволодіння методичними прийомами економіко-географічного аналізу інтегральних, міжгалузевих і галузевих територіальних систем; поглиблений аналіз складу і структури різних комплексних утворень, взаємозв'язків їх елементів у процесі розвитку.

Практичні: вміння оцінювати сучасний стан розвитку і перспективи функціонування різних господарських комплексів виходячи з оцінки факторів комплексоутворення.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність здійснювати збір, реєстрацію і аналіз даних за допомогою відповідних методів і технологічних засобів у польових і лабораторних умовах.

- Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані (у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і звітувати про результати

- Здатність доцільно і критично використовувати географічні поняття, концепції, парадигми, теорії, ідеї, принципи для пояснення письмовими, усними та візуальними засобами явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, державному, в межах України, локальному).

- Здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі, геосфер, материків і океанів, регіонів і країн, України, природних і суспільних територіальних комплексів

- Здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів та форм організації життя людей у світі, його регіонах та державах.

Очікувані результати навчання:

- Знання основ теорії суспільно-господарської комплексології та концептуальні підходи до вивчення різних комплексних утворень;

- Знання класифікаційних ознак суспільно-географічних комплексів з метою виділення їх видів і підвидів;

- Знання основних аспектів структурного аналізу комплексних господарських утворень з метою пізнання складу і співвідношення елементів системи та вдосконалення їх взаємозв'язків;

- Знання напрямків вдосконалення територіальної організації суспільно-географічних систем з метою підвищення ефективності територіальної організації господарства.

- Вміння застосовувати у процесі дослідження основи теорії суспільно-географічного комплексоутворення на рівні окремих галузей, їх груп і всього господарського комплексу країни;

- Вміння застосовувати основи теорії суспільно-географічного комплексоутворення при вивченні регіональних проблем розвитку господарства з метою вдосконалення управління територією;

- Вміння користуватись методикою економіко-географічного аналізу виробничих, галузевих, міжгалузевих, територіально-виробничих систем;

- Вміння застосовувати наукові підходи до оцінки умов і факторів комплексоутворення, прогнозування розвитку і функціонування господарських комплексів.

Міждисциплінарні зв'язки: Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, геоінформаційні системи і технології, картографія та ін.

Зміст дисципліни

Формування суспільно-географічної комплексології як науки. Суспільно-географічна комплексологія і регіональна політика в Україні. Завдання комплексології.

Умови і чинники формування комплексів і систем. Основні групи факторів формування суспільно-географічних систем і комплексів: економічні, демографічні, соціальні, природні, інноваційний, екологічні.

Просторові закономірності формування комплексів і систем. Закономірності просторової концентрації та деконцентрації виробництва і населення. Зформовані господарські центри, вузли, агломерації.

Класифікація та типологія як процеси упорядкування, систематизації множини об'єктів і явищ, їх діалектичний взаємозв'язок. Аналіз, аналогія, порівняння і синтез як основні методи класифікації та типології.

Локальні територіально-виробничі комплекси. Моноцентричні, поліцентричні і доцентричні локальні ТВК. Групування локальних комплексів за виробничою ознакою. Основні типи: 1) переробної індустрії; 2) гірничо-металургійні; 3) енергопромислові; 4) нафтогазохімічні; 5) біопромислові.

Системний підхід і структурний аналіз при дослідженні СГК. Суспільно-географічний комплекс як система. Основні аспекти структурного аналізу СГК. Функціональна структура та її аспекти: компонентний (галузевий), територіальний, управлінський. Взаємозалежність між галузями спеціалізації, доповнюючими і обслуговуючими.

Основні ієрархічні рівні (ступені) в суспільно-географічному комплексі країни (району): 1) комплексні міжгалузеві інтегральні системи матеріального виробництва і невиробничої сфери; 2) загальногалузеві підсистеми (промислова, аграрна, транспортна); 3) внутрігалузеві підсистеми (комплекси виробництва в рамках підгалузей); 4) виробничі підсистеми (комбінати, окремі підприємства).

Територіальні відміни у складі та зв'язках компонентів і елементів господарського комплексу. Єдність і взаємообумовленість цих компонентів на різних рівнях соціально-економічних спільностей (країна, район, економічний вузол, центр, підприємство). Поняття про територіальну структуру СГК. Основні типи територіальних структур. Елементи територіальної структури та

їх класифікація за ознаками: а) ступінь складності елементів за їх внутрішньою структурою; б) ієрархічна упорядкованість елементів; в) розвиненість функцій елементів; д) інтенсивність і якісний рівень елементоформуючих зв'язків; е) особливості просторової структури елементів.

Основні форми територіального зосередження промисловості, сільського господарства та транспорту. Промислові та агропромислові центри, вузли, райони. Транспортні пункти, центри, вузли.

Ієрархічні рівні суспільно-географічних комплексів: загальнодержавний, регіональний, локальний (місцевий).

Поняття про міжгалузевий комплекс як структурне утворення. Міжгалузевий комплекс як складна система економічно взаємопов'язаних галузей виробничої і (або) невиробничої сфери. Виділення міжгалузевих комплексів на основі виробничих зв'язків, що виникають при поставках сировини, напівфабрикатів, готової продукції, при комбінуванні виробництва, кооперуванні галузей і підприємств. Міжгалузеві комплекси широкої спеціалізації та вузькоспеціалізовані.

Видові ознаки міжгалузевих комплексів: вид зв'язку між галузями; територіальність як ознака МК; приналежність до певної сфери людської діяльності. Родові, видові і підвидові міжгалузеві комплекси. Топологія міжгалузевих комплексів за характером зв'язку між галузями. Міжгалузеві комплекси з послідовною переробкою певного виду сировини; з єдністю галузей, що можуть виробляти взаємозамінну продукцію; з сукупністю кількох галузей, завдяки якій розв'язується певна господарська проблема; з комплексом галузей, що пов'язані між собою заданою програмою. Типологія МК за виробничою і територіальною ознаками. Основні типи: промислові, агропромислові, лісовиробничі, акваторіальні. Регіональні і локальні міжгалузеві комплекси. Міжгалузеві об'єднання – форми організації і різновиди МК.

Географічний поділ праці і його роль у формуванні територіальної спеціалізації господарства регіональних СГК. Фактори, що зумовлюють ту чи іншу спеціалізацію СГК: природні умови і ресурси, трудові ресурси, транспортна інфраструктура, економіко-географічне положення, кон'юнктура ринку. Наукові підходи до виявлення галузей спеціалізації районних господарських комплексів. Показники спеціалізації: коефіцієнт локалізації, або концентрації даного виробництва в районному комплексі, коефіцієнт виробництва продукції галузі на душу населення; коефіцієнт міжрайонної товарності продукції даної галузі.

Ефективність спеціалізації господарських комплексів суспільно-географічних районів. Критерії ефективності спеціалізації: економія сукупної суспільної праці і максимальне підвищення її продуктивності; зниження собівартості виробленої продукції; зменшення капіталовкладень на одиницю приросту продукції; використання трудових ресурсів і ступінь зайнятості населення; транспортні витрати на доставку продукції в райони споживання.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Іщук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія). – К.: УФІМБ, 1996.

2. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил (теоретико-методологічні основи). – К.: УФІМБ, 1997.
3. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: ВМ, 1996.
4. Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. Географія агропромислових комплексів. – К.: Либідь, 1997.
5. Никольский И.В. Теоретические основы региональной экономической географии. – Минск: БГУ, 1976.
6. Шарыгин М.Д. Дробное районирование и локальные территориально-производственные комплексы. Курс лекций. – Пермь, 1975.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983.
2. Жупанський Я.І. Виробничо-територіальні комплекси та їх картографування. – Львів: ВШ, 1975.
3. Заставный Ф.Д. Территориально-производственные комплексы. – К.: Наукова думка, 1979.
4. Кистанов В.В. Территориальная организация производства. – М.: Экономика, 1981.
5. Колосовский Н.Н. Теория экономического районирования. – М.: Мысль, 1969.
6. Коваленко Ю.Н. Научные основы территориальной организации промышленных комплексов. – К.: Будівельник, 1977.
7. Корецкий Л.М. Промышленные узлы Украинской ССР и проблемы их развития. – В кн.: Закономерности формирования производственно-территориальных комплексов. – К.: Наукова думка, 1968.
8. Моделирование территориально-производственных комплексов (методология, теория, метод). – Львов: ВШ при ЛГУ, 1981.
9. Паламарчук М.М., Тащук К.О. Територіальна структура промислового комплексу економічного району. – К.: Наукова думка, 1974.
10. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К.: Знання, 1998.
11. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993.
12. Пробст А.Е. Эффективность территориальной организации производства (методологические очерки). – М.: Наука, 1965.
13. Савченко М.Е. Вопросы теории и методики изучения территориально-производственных комплексов. – Свердловск, 1980.

Навчальна програма дисципліни «Туристичне країнознавство»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **Л.М. Богадьорова***

Пояснювальна записка

Об'єктом вивчення туристичного країнознавства є туристичні макрорегіони та окремі країни.

Предметом вивчення є загальні відомості про туристичні макрорегіони світу і туристичні райони окремих держав, а також природно-рекреаційний потенціал рекреаційно-туристичні ресурси країн.

Мета курсу – ознайомити студентів і методикою і особливостями комплексного дослідження туристичної індустрії країн та регіонів світу, даними про основні види туристично-рекреаційних ресурсів, головними туристичними центрами і регіонами світу.

Завдання курсу:

Теоретичні: ознайомити студентів з роллю і місцем туристського країнознавства в системі географічних наук; визначити специфіку формування туристського країнознавства, а саме: термінологію, поняття, визначення, які використовуються в країнознавчих дослідженнях.

Практичні: навчити виділяти основні риси і проблеми розвитку окремих регіонів світу, складати туристично-країнознавчу характеристику та визначати тенденції та перспективи розвитку індустрії туризму окремих країн.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність визначати особливості туристичної спеціалізації окремих регіонів і країн світу;
- Здатність оцінювати геополітичне становище країни чи регіону та його вплив на розвиток туристичної індустрії;
- Здатність характеризувати туристичні райони провідних туристичних країн світу;

Очікувані результати навчання:

- Знання структури та методики туристичного вивчення країни
- Вміти орієнтуватися в потоці туристично-країнознавчої інформації;
- Вміти надавати спеціальну туристичну характеристику країн;
- Вміти визначати особливості туристичної привабливості макрорегіонів, країн, туристичних центрів;

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, географія материків і океанів, фізична географія України, економічна і соціальна географія України, географія транспорту, географія населення.

Зміст дисципліни

Вступ. Сучасні концепції розвитку туристичного країнознавства. Короткий нарис історії країнознавчої думки. Країнознавство як навчальна дисципліна. Предмет і об'єкт вивчення. Місце країнознавства в системі наукових знань і географічних наук. Формування туристського країнознавства. Предмет і завдання туристського країнознавства. Основні терміни і поняття в

туристичному країнознавстві. Загальнонаукові та спеціальні наукові методи туристично – країнознавчих досліджень.

Програма країнознавчого дослідження. Територія в країнознавстві: склад території, параметри держави, державні кордони. Поняття географічного положення. Природні ресурси. Природно-рекреаційні ресурси. Політико-географічні дослідження у туристичному країнознавстві. Розселення у туристичному країнознавстві. Мережа поселень. Система розселення. Інфраструктура у туристичному країнознавстві. Туристична інфраструктура та її складові. Територіальна структура господарства. Соціальна структура господарства. Галузева структура господарства. Технологічна структура господарства. Територіальна структура господарства. Туризм як галузь господарства.

Типовий план вивчення країни: загальні відомості про країну; повна офіційна назва; географічне положення; територія та кордони; природно-рекреаційні ресурси країни: рельєф; клімат; водні ресурси; рослинний і тваринний світ; природоохоронні території (заповідники, національні парки); унікальні природні явища та об'єкти. Оцінка природно-рекреаційних ресурсів для розвитку певних видів туризму; історико-культурні ресурси країни: коротка історична довідка; основні історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки; твори монументального мистецтва; етнографічні особливості країни; фольклор, музеї; соціально-економічні умови і ресурси: структура населення, трудові ресурси, рівень економічного розвитку країни, транспортна доступність території тощо; характеристика туристичної галузі країни: етапи розвитку туризму в країні, туристична інфраструктура: органи управління туризмом, матеріально-технічна база, фірми. Динаміка турпотоків. Рекламно-інформаційне забезпечення розвитку туризму. Місце країни на міжнародному ринку туристичних послуг; туристичне районування території країни, основні туристичні райони і центри країни, їх характеристика.

Порівняння типологія в країнознавстві. Основні типи регіонів і країн світу. Сутність і правила порівняння. Порівняльний метод у туристичному країнознавстві. Сутність класифікації та типології. Основні типи регіонів і країн світу. Основні та специфічні риси політичної, економічної та туристичної карти світу. Основні соціально-економічні типи країн світу: економічно розвинені; країни, що розвиваються; країни з перехідною економікою. Історико-географічні регіони світу. Принципи і критерії районування залежно від спільних рис географічного положення, природних умов, історичного та етнічного минулого, релігійної визначеності. Макрорегіони: Європа, Азія, Африка, Північна Америка, Центральна Америка і країни Карибського басейну, Південна Америка, Австралія та Океанія, Антарктида. Туристичне районування за класифікацією ВТО (залежно від обсягів турпоїздок, обсягів валютних надходжень, темпів зростання кількості відвідувачів). Загальна характеристика туристичних макрорегіонів світу за ВТО: європейського, американського, близькосхідного, південноазійського, азійсько-тихоокеанського та африканського. Туристично-рекреаційне районування світу залежно від геополітичного положення (географічного, економічного, політичного, історичного, державно-правового), природно-рекреаційних ресурсів, стану розвитку туристичної інфраструктури. Проблеми туристично-рекреаційного

районування у працях М. Ананьєва, Н. Мироненко, І. Твердохлебова, П. Зачиняєва, Н. Фальковича, М. Крачила, О. Бейдика та ін. Характеристика туристичних країн: Західної, Північної, Південно-Східної та Центральної Європи, Середземноморські країни, країни Південно-Західної, Центральної, Південної, Східної Азії, країни Північної і Латинської Америки, Австралія, Нова Зеландія та країни Океанії, Північної, Східної, Центральної, Західної та Південної Африки. Географія туристичних країн з метою відпочинку та розваг. Географія країн релігійного туризму. Географія країн ділового туризму. Географія країн лікувально-оздоровчого туризму.

Європейський туристичний макрорегіон. Структура та загальна характеристика європейського туристичного регіону. Провідні туристичні країни регіону, їх туристичні центри, розвинені види туризму.

Характеристика Франції як провідної туристської країни європейського регіону. Характеристика Франції згідно з програмою країнознавчого дослідження й типового плану вивчення країни. Туристичні райони: столичний (Париж та Іль-де-Франс); північний (Нор-Па-де-Кале, Пікардія); західний (Нормандія, Бретань, долина Луари, Центр, Пуату – Шаранта); південний (Аквітанія, Міді – Піренеї, Лангедок – Руссільон, Прованс – Альпи – Лазурний берег, Рив'єра – Лазурний берег, Корсика); центр Франції (Лімузен, Овернь, Рона – Альпи); східний (Бургундія, Франш – Конте, Ельзас, Лотарингія, Шампань – Арденни).

Характеристика Італії, Німеччини, Великобританії та Росії, як туристичних країн Європейського регіону. Характеристика даних країн згідно з програмою країнознавчого дослідження й типового плану вивчення країни.

Азійсько-Тихоокеанський туристичний макрорегіон. Структура та загальна характеристика Азійсько-Тихоокеанський туристичний макрорегіон. Туристичне районування та зонування території. Провідні туристичні країни Південно-Східної Азії, їх туристичні центри, розвинені види туризму. Провідні туристичні країни Північно-Східної Азії, їх туристичні центри, розвинені види туризму. Провідні туристичні країни Океанії, їх туристичні центри, розвинені види туризму. Провідні туристичні країни Південної Азії, їх туристичні центри, розвинені види туризму.

Характеристика Китаю як провідної туристської країни Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону. Характеристика Китаю згідно з програмою країнознавчого дослідження і типового плану вивчення країни. Туристичні райони та центри: східний (міста Пекін, Чанде, Нанкін, Лоян, Шанхай, Усі, Сунчжоу, Ханчжоу, Цюйфу); південно-східний (міста Гуанчжоу, Гуйлін, Фучжоу, острів Хайнань, Сянган (Гонконг), Аоминь (Макао)); центральний (міста Куньмін, Сіань, Ченду, Дуньхуан, три ущелини річки Янцзи); північно-східний, або Маньчжурія (міста Харбін, Шеньян); внутрішня Монголія; гори та височини Хінгану; Тібет.

Характеристика Індії як провідної туристської країни Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону. Характеристика Індії згідно з програмою країнознавчого дослідження і типового плану вивчення країни. Туристичні райони: північний (Делі, Джамму і Кашмір, Пенджаб, Хар'яна, Раджастхан, Хімачал-Прадеш, Уттар-Прадеш, Мадх'я-Прадеш); західний (Гуджарат, Махараштра, Гоа); східний (Біхар, Орісса, Західна Бенгалія, Сіккім,

Ассам, Аруначал-Прадеш, Мізорам, Маніпура, Тріпура, Нагаленд, Мегхалая); південний (Карнатака, Тамілнад, Керала, Андхра-Прадеш).

Характеристика Японія, як туристичної країни Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону. Характеристика країни згідно з програмою країнознавчого дослідження й типового плану вивчення країни.

Американський туристичний макрорегіон. Загальна характеристика Американського туристичного регіону. Туристичне районування та зонування території країн Північної, Південної, Центральної Америки, острівних країн і територій Карибського басейну. Провідні туристичні країни регіону, їх туристичні центри, розвинені види туризму

Характеристика Сполучених Штатів Америки як провідної туристської країни американського регіону. Характеристика США згідно з програмою країнознавчого дослідження і типового плану вивчення країни. Туристичні райони: Нова Англія (Мен, Нью-Гемпшир, Вермонт, Массачусетс, Род-Айленд, Коннектикут); північно-східний (Нью-Йорк, Пенсільванія, Нью-Джерсі); середньоатлантичний (Західна Вірджинія, Вірджинія, Делавер, Меріленд, Федеральний округ Колумбія); південь (Північна Кароліна, Південна Кароліна, Флоріда, Кентуккі, Джорджія, Теннессі, Арканзас, Луїзіана, Міссісіпі, Алабама); південно-західний (Оклахома, Аризона, Техас, Нью-Мексико); середньозахідний (Північна Дакота, Південна Дакота, Іллінойс, Небраска, Канзас, Міссурі, Індіана, Вісконсін, Мічиган, Мінесота, Айова, Огайо); гірські штати (Монтана, Айдахо, Вайомінг, Юта, Колорадо); тихоокеанські штати (Орегон, Вашингтон, Невада, Каліфорнія, Гавайї, Аляска).

Характеристика Канади, Бразилії, як туристичних країн Американського туристичного регіону. Характеристика даних країн згідно з програмою країнознавчого дослідження й типового плану вивчення країни.

Африканський туристичний макрорегіон. Структура та загальна характеристика Африканського туристичного регіону. Туристичне районування Африканського туристичного регіону. Провідні туристичні країни регіону, їх туристичні центри, розвинені види туризму.

Характеристика Південно-Африканської Республіки як провідної туристської країни африканського регіону. Характеристика Південно-Африканської Республіки згідно з програмою країнознавчого дослідження і типового плану вивчення країни. Туристичні райони: Західно-Капський (м. Кейптаун); Північно-Капський (м. Кімберлі); Квазулу-Наталь (м. Дурбан); Готенг (міста Преторія, Сан-Сіті, Йоханнесбург); Східно-Капський (Іст Лондон, Порт Елізабет); Вільна Держава; Мпумаланга; північний; північно-західний.

Близькосхідний туристичний макрорегіон Структура та загальна характеристика Близькосхідного туристичного регіону. Туристичне районування Близькосхідного туристичного регіону. Провідні туристичні країни регіону, їх туристичні центри, розвинені види туризму.

Характеристика Єгипту як провідної туристської країни регіону Близького Сходу. Характеристика Єгипту згідно з програмою країнознавчого дослідження і типового плану вивчення країни. Туристичні райони: долина та дельта р. Ніл (міста Каїр, Луксор, Асуан); узбережжя Середземного моря (Александрія); узбережжя Червоного моря (Хургада, Сафага, Шарм-ель-Шейх, Таба); пустиля з оазисами.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Антонюк Н.В. Теоретичні основи країнознавства /Н.В. Антонюк, М.П. Мальська, Ю.С. Зінько, Н.М. Ганич. – К.: Знання, 2011. – 326 с.
2. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна та соціальна географія світу. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 688 с.
3. Бейдик О.О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування/ О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київ, унт», 2001. – 298 с.
4. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Европы: США, Великобритания, Франция, Германия / И. А. Василенко. – М., 2000. – 367 с.
5. Вацеба В. Я. Туристичне країнознавство / В. Я. Вацеба. – Чернівці, 2003. – 286 с.
6. Вишневська О.О. Туристичне країнознавство: підручник / О.О.Вишневська, А.Ю. Парфіненко, В.І.Сідоров. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2011. – 594 с.
7. Гілецький Й.Р. Класифікація туристсько-рекреаційних ресурсів за біосферним підходом. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://geoinfo.if.ua/klasifikatsiya-turystska-rekreatsijnyh-resursiv-za-heosfernym-pidhodom/>
8. Гладкий Ю.И., Чистобаев А.И. Регионоведение. – М., 2001.
9. Головченко В. О. Країнознавство: Азія, Африка, Латинська Америка, Австралія і Океанія: Навч.посібник / В. Головченко, О. Кравчук. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2006. – 336 с.
10. Ігнат'єв П.М. Країнознавство. Країни Азії: Навчальний посібник / П.М. Ігнат'єв. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. – 424 с.
11. Крижанівський В.П. Країнознавство / В.П. Крижанівський, М.С. Дорошко, В.І. Головченко – К.: Знання, 2012 – 439 с.
12. Мальська М.П. Країнознавство: теорія та практика. /М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Ю.С. Зінько, Н.М. Ганич. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.
13. Масляк П.О. Країнознавство. /П.О.Масляк. – К.: Знання, 2008. – 292с.
14. Мироненко Н.С. Страноведение: теория и методы: Учеб. пособие для вузов. – М.: Аспект Пресе, 2001. – 268с.
15. Мицик Л.М. Новітня історія країн Європи та Америки (1918-2007): Навчальний посібник / Л. М. Мицик, Ю. В. Кузьменко. – К.: Академ.видав, 2008. – 544 с.
16. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристично-краєзнавчих подорожей / Б. П. Пангелов. – К., 2010.
17. Парфіненко А.Ю. Туристичне країнознавство / А.Ю. Парфіненко – Х.: Бурун Книга 2009. – 288 с.
18. Пасько А.В. Країнознавство: географія Китаю: Навчальний посібник / А.В. Пасько. – К.: КиМУ, 2005. – 132 с.
19. Семенов В.Ф. Туристичне країнознавство: Навчальний посібник. – Одеса, ОДЕУ, 2010 р. – 339 с.

20. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу/ І.В. Смаль. – Ніжин: Вид-во Ніжин. держав. Університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.
21. Стафійчук В.І. Туристичне країнознавство / В.І. Стафійчук, О.Ю. Малиновська – К.: Альтерпрес, 2009. – 427 с.
22. Стафійчук В.І. Туристичне країнознавство: туристичні ресурси світу. Європа. Азія. Австралія та Океанія: /В.І. Стафійчук, О.Ю. Малиновська. – К.: Альтерпрес, 2009. – 427с.
23. Супричов О.В. Країнознавство /О.В. Супричов, В.М. Бойко. – Сімферополь: ТОВ «Видавництво «Ната», 2010. – 292 с.
24. Турчин Я.Б. Країнознавство /Я.Б.Турчин, Л.О. Дорош, О.Н. Горбач. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 276 с.
25. Шишов С.С. Экономическая география и регионалистика. – М: Финстатинформ, 1998. – 127с.
26. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. – К.: Либідь, 2000. – 416с.
27. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. – К.: Либідь, 2000. – 416с.
28. Яценко Б.П. Країнознавство: основи теорії / Б.П. Яценко, В.К. Бабарицька. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – 350 с.
2. Витвер И.А. Историко-географическое введение в экономическую географию зарубежного мира. – М.: Географгиз, 1963.
3. Дмитриевский Ю.А. Африка: природа, население, хозяйство // География в школе. – 2001. – №2.
4. Економічна географія зарубіжних країн. Соціалістичні країни /Під ред. М.Д. Пістуна. – К.: Рад. Школа, 1981.
5. Економічна і соціальна географія світу. Атлас для 10-11 класів. – К.: Інститут передових технологій, 2002. – 48 с.
6. Етнополітична карта світу ХХІ ст. – Тернопіль, Мандрівець, 2000.
7. Лапшин А. Перемены в странах Восточной Европы: к чему они ведут? – М., 1991.
8. Павлов С.В. Географія релігій. / Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. – Київ: АртЕК, 1998. – 504 с.
9. Погорлецкий А.И. Экономика зарубежных стран / Погорлецкий А.И. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2001. – 492 с.
10. Родионова И.А. Политическая карта мира. / Родионова И.А. – М., 2001.
11. Страны мира. Краткий политико-экономический справочник. – М.: Политиздат, 2001.
12. Яценко Б.П.Економічна і соціальна географія світу / Яценко Б.П., Любіцева О.О., Юрківський В.М. та ін. – К.: АртЕК, 1997.
13. Мироненко Н.С. Страноведение./ Мироненко Н.С. – М.: Аспект Пресс, 2001.
14. Вольский В.В. Социально-экономическая география зарубежного мира / Вольский В.В. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 592 с.

15. Кузик С.П. Соціально-економічна географія світу / С.П. Кузик. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 256 с.
16. Юрківський В.М. Текст лекцій “Типізація країн світу” з нормативного курсу “Регіональна економічна і соціальна географія світу” для студентів географічних спеціальностей /В.М. Юрківський, М.Д. Пістун, Я.Б. Олійник. – К.: РВЦ “Київський університет”, 1998. – 15 с.
17. Юрківський В.М. Економічна і соціальна географія Англо-Америци, Великобританії, Франції, Німеччини і Італії./ Юрківський В.М. – К., 1997 (тексти лекцій).
18. Юрківський В.М. Країни світу: Довідник./ Юрківський В.М. – К.: Либідь, 1999. – 368 с.
19. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни: / Юрківський В.М. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 2001. – 416 с.

Навчальна програма дисципліни «Теоретичні основи управління розвитком регіону»

Укладачі: старший викладач, кандидат географічних наук

Р.С. Молікевич

доцент, кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «**Теоретичні основи управління розвитком регіону**» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр». Предметом вивчення навчальної дисципліни є суть, основи методології та організації управління про науково-методичні підходи до обґрунтування програмних розробок соціально-економічного розвитку регіонів.

Мета курсу – є формування у студентів знань про форми і методи державного управління соціально-економічним розвитком регіонів, особливості регіонального менеджменту в умовах різних форм власності. Надати студентам знання про сучасні напрями суспільно-географічних досліджень регіонального розвитку та прогнозування.

Завдання курсу:

Теоретичні: ознайомитися із основними поняттями регіонального розвитку; оволодіння методами та прийомами аналізу регіонального розвитку; вивчення особливостей прогнозування регіонального розвитку; вивчення тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів України;

Практичні: розвиток здібностей до дослідницької діяльності, самостійності та відповідальності; набуття практичних навичок з управління регіональним розвитком; набуття практичних навичок з визначення в аналізі чинників регіонального розвитку

Фахові предметні компетентності:

- Уміння давати аналіз та складати програми зі стратегій регіонального розвитку;

- Знання основних напрямів у веденні регіонального управління.

- Вміння створювати та моделювати прогнози регіонального розвитку.

Очікувані результати навчання:

- Знати основи державної регіональної політики та регіональної економіки;

- Розуміти форми і методи управління регіональною економікою, знати функції місцевих органів управління та самоврядування;

- Застосовувати методи аналізу, прогнозування, програмування, побудови стратегій соціально-економічного розвитку регіону;

- Формулювати концепцію майбутнього розвитку, визначити шляхи її втілення у суспільно-економічну діяльність регіону, розуміти сутність і структуру регіонального економічного комплексу.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, соціальна географія, суспільно-географічна районологія та ін.

Зміст дисципліни

Теоретико-методологічні аспекти вивчення розвитку регіону.

Вступ. Об'єкт, предмет та методи управління розвитком регіону. Поняття “регіон”. Значення регіонального підходу до оцінки стану економіки країни. Нормативні документи, направлені на підвищення ефективності заходів управління регіональним розвитком.

Історичні аспекти еволюції проблеми управління розвитком регіону. Теорії економічного розвитку регіонів. Принципи управління регіональним розвитком. Суть та особливості регіональної аграрної політики. Світовий досвід регіональної політики у сільському господарстві.

Державна стратегія управління місцевим і регіональним розвитком. Обґрунтування необхідності прийняття Державної стратегії. Основні напрями вдосконалення системи територіальної організації державної влади та системи місцевого самоврядування. Зміцнення матеріальної і фінансової бази місцевого самоврядування та ресурсне забезпечення місцевого та регіонального розвитку. Етапи реалізації Державної стратегії та її нормативно-правове забезпечення.

Інструменти управління регіональним розвитком. Регіональна політика, як визначальна складова УРР. Інструменти управління регіональним розвитком. Методичні підходи до розробки регіональних галузевих програм.

Формування регіональних ринків. Міжрегіональна торгівля. Становлення регіональних ринкових відносин. Економічне районування регіональних ринків та їх типізація. Формування інфраструктури регіональних ринків та механізму їх регулювання. Управління міжрегіональною торгівлею.

Управління та прогнозування розвитку регіону.

Регулювання ринків депресивних регіонів. Визначення поняття “Депресивні території”. Заходи державного стимулювання розвитку депресивних територій. Управління розвитком депресивних територій. Програма подолання стану депресивності території.

Суспільно – географічне прогнозування розвитку регіону. Сучасні напрями суспільно-географічних досліджень регіонального розвитку та прогнозування. Регіональний розвиток як об'єкт суспільно географічного прогнозування. Суспільно-географічний прогноз регіонального розвитку.

Аналіз та оцінювання розвитку регіону. Чинники регіонального розвитку. Закономірності регіонального розвитку. Аналіз еволюційності регіонального розвитку. Рейтингові оцінки регіонального розвитку.

Продовольча безпека та напрями формування і функціонування продовольчих ринків. Загальні засади формування та регулювання ринку продовольчої продукції і сировини. Особливості формування і функціонування продовольчого ринку України.

Тенденції соціально-економічного розвитку регіонів України. Диспропорційний характер регіонального розвитку. Регіональна соціально-економічна дезінтеграція України.

Особливості Європейського регіоналізму. Поняття Єврорегіон. Пріоритети регіональної політики ЄС. Інститути, що забезпечують регіональний розвиток. Нормативна база ЄС. Програми розвитку регіону.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Регіональна економіка: словник-довідник / [Богорад О. Д., Тевелєв О. М., Падалка В. М., Підмогильний М. В.]. – К., 2004. – 154 с.
2. Грабовецький Б. Є. Економічне прогнозування та планування: навч. посібник / Б. Є. Грабовецький. – К.: ЦНЛ, 2003. – 188с.
3. Державне управління: навч. посібник / [Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Расіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю.]. – К.: Знання – Прес, 2003. – 343 с.
4. Запоточій І. В. Державне регулювання регіональної економіки / І. В. Запоточій, В. І. Захарченко. – Одеса: ТОВ Одісей, 2003 – 592 с.
5. Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / [за ред. Максименка С.]. – Київ: центр Ін-ту СхідЗахід, 2001.
6. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [за ред. Гейця В. М.]. – К.: Ін-т екон. прогнозув., 2003. – 1008 с.
7. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія / К. В. Мезенцев. – К.: ВПЦ Київський університет, 2005. – 253 с.
8. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / [редкол.: Зубець М. В. та ін.]. – К.: Логос, 2004 – 776 с.
9. Серебрякова Н. А. Управління регіоном: навчальне видання / Н. А. Серебрякова Київ: центр Ін-ту Схід-Захід, 2010. – 18 с.
10. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К.: В.шк., 2000. – 223 с.
11. Суховірський Б. І. Регіональна стратегія економічного розвитку України: Монографія / Б. І. Суховірський. – К.: КНЕУ, 2000. – 154 с.
12. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. для студентів екон. та екон.-геогр. спец. вищ. навч. закладів / [Ред. Н. А. Серебрякова]. – К.: Вища шк., 2000. – 222, [1] с.
13. Хвесик М. А. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: навч. посібн. / Хвесик М. А., Горбач Л. М., Пастушенко П. П. – К.: Кондор, 2005. – 344 с.

Додаткова література

1. Кілієвич О. Англо-український глосарій термінів і понять з аналізу державної політики та економіки / О. Кілієвич. – К.: Основи, 2003.
2. Сліпушко О. М. Політичний і фінансово-економічний словник / О. М. Сліпушко. – К.: Криниця. – 1999.
3. Сліпушко О.М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові / О. М. Сліпушко. – К.: Криниця. – 1999.

Навчальна програма дисципліни «Географічне краєзнавство»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук **Л.М. Богадьорова**
доцент, кандидат географічних наук **О.В. Машкова***

Пояснювальна записка

«Краєзнавство – всебічне вивчення частини країни (області, району, міста тощо) переважно місцевим населенням. Основним завданням краєзнавства є вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю з пізнавальною, науковою, навчальною, виховною і практичною метою» (Українська Радянська енциклопедія).

Українське національне краєзнавство поділяється на три основні складові, а саме: географічне, історичне, соціальне. Кожна з цих частин, відповідно має свій об'єкт вивчення: географічне краєзнавство – об'єктом свого вивчення має природу, населення і господарство України.

Програмою дисципліни передбачено вивчення основних понять, завдань і змісту географічного краєзнавства як науки, що дає можливість застосування їх при викладенні шкільного курсу географії.

Мета курсу – розглянути сутність та теоретико-методологічні засади географічного краєзнавства, вз'язок з іншими дисциплінами; формування у студентів фахового розуміння геопросторових особливостей географічного краєзнавства; сформулювати знання студентів про суть краєзнавства, методи досліджень рідного краю; розкрити особливості розвитку туристичного краєзнавства на етапах його формування.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчення історії, етапів становлення та формування географічного краєзнавства в Україні; дослідження найважливіших закономірностей, чинників, які визначають формування, розвиток і розміщення об'єктів географічного краєзнавства, на ринку туристичних послуг регіону, держави; поглибити, систематизувати теоретичні знання щодо проблем і перспектив розвитку географічного краєзнавства в Україні;

Практичні: виробити вміння узагальнювати теоретико-практичні матеріали, аналізувати практичну інформацію, працювати зі спеціальною літературою, довідковими виданнями тощо.

Фахові предметні компетентності:

- Вміти використовувати карти, путівники й іншу літературу для вивчення умов і можливостей розвитку географічного краєзнавства і туризму в тім або іншому регіоні;

- Давати на основі різних джерел характеристики краєзнавчо-туристського району, центра, маршруту;

- Здатність використовувати краєзнавчі ресурси краю для організації та здійснення туристично-рекреаційної діяльності;

Очікувані результати навчання.

- Знання історії становлення краєзнавства в Україні;

- Здатність аналізувати сучасний стан розвитку краєзнавства;

- Знання основних понять географії краєзнавства;

- Знати основні краєзнавчі ресурси краю; теоретичні засади і принципи їх використання;
- Основні орієнтири та способи орієнтування на місцевості.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, економічна і соціальна географія України, основи наукових досліджень, геоінформаційні системи в географії, картографія, загальне землезнавство, географія ґрунтів, географія транспорту, географія населення.

Зміст дисципліни

Об'єкт, предмет, науково методичні основи географічного краєзнавства та методики його викладання. Дослідження в галузі краєзнавства в Україні. Географічне краєзнавство на сучасному етапі становлення. Теоретичні і методологічні проблеми розвитку. Їх можна згрупувати наступним чином: *географічне країнознавство як галузь українознавства* (основні завдання: вивчення регіональних аспектів українства; деідеологізація географо-краєзнавчих досліджень). Дана проблема найбільш яскраво виражена завдяки працям О.І.Шаблія, Ф.Д.Заставного, Я.Жупанського, В.Круля, М.Костриці та ін.; *географічне краєзнавство як складова частина географічної науки*. Відомі класифікації С.Калесника (1972), Е.Алаєва (1983), О.Маринича (1993); *географічне краєзнавство визначення його об'єкта й предмета*. Предмет вивчення географічне краєзнавство єдиний – територіальна організація суспільства в межах етнічної території українського народу, в різних історико-географічних областях, етнічних регіонах, та адміністративних і економічних районах, місцевостях.

Щодо виділення специфічних об'єктів дослідження просторової взаємодії населення, господарства, культурного, історичного і природного середовища існує декілька підходів. Серед них: історико-географічний, етнічний, адміністративний та економічний. Вони представлені у працях Я.Жупанського, В.Круля (1994, 1999), О.Маринича (1992), В.Ковтуна, В.Обозного (1997), М.Паламарчука й О.Паламарчука (1994), М.Костриці (1998), І.Дітчука (1999), В.Нагірної (1999), В.Ковтуна, А.Степаненка (1999) та ін.

Історія становлення й розвитку краєзнавства в Україні. Виникнення і розвиток туризму та краєзнавства. Зародження туристсько-краєзнавчої діяльності у давньому світі. Історична періодизація і наукова спадщина українознавчо-геотуристських досліджень: персоналії, найвідоміші праці. Місце географічного краєзнавства в період українського відродження в 1900 – 1917 рр. піднесення національного географічного краєзнавства в період 1917 – 1930 рр. Географічне краєзнавство в Україні 30-х – початку 50-х рр. 20 століття. Особливості розвитку краєзнавства в Галичині. Історія розбудови карпатської туристичної інфраструктури (1939 р.).

Методи туристично-краєзнавчих досліджень та організація краєзнавчих досліджень на місцевості. Туристсько-краєзнавча робота в системі шкільної географічної освіти. Між предметні зв'язки. Основні форми туристсько-краєзнавчої роботи. Методи досліджень. Організація досліджень. Дослідження на місцевості: геологічні, гідрогеологічні, геоморфологічні, метеорологічні, гідрологічні, ґрунтові, геоботанічні, зоогеографічні, фенологічні дослідження, дослідження природно-територіальних комплексів

(ПТК), економіко-географічні дослідження, вивчення господарства, топонімічні дослідження.

Туристична картографія як основний методологічний засіб географічного краєзнавства. Зародження і розвиток спеціальної туристичної картографії. Сучасний стан туристичної картографи в Україні. Туристична карта: мета створення, вимоги, що ставляться до туристичної карти. Класифікація туристичних карт. Зміст легенди туристичної карти. Спеціальні умовні позначення на місцевості та їх використання на туристичній карті. Знакування туристичних маршрутів на місцевості.

Фортеці, замки і монастирі як краєзнавчо – туристичні об’єкти. Стан краєзнавчої вивченості замків і фортець України. Класифікація оборонних споруд. Законодавство України про охорону культурної спадщини. Характеристика видатних пам’яток фортифікаційного зодчества України. Використання замків і фортець у туризмі.

Музеї як об’єкти краєзнавчо – туристичної діяльності.

Музеї – державні та громадські установи, що займаються краєзнавчо – освітньою діяльністю. Роль музеїв у розвитку суспільства. Класифікація музеїв України. Визначні музеї України. Львів – місто музеїв.

Організація використання печер для цілей краєзнавства. Печери як об’єкт краєзнавства. Історія вивчення печер. Печери України як пам’ятки природи. Використання карстових печер для спелеотуризму, спелеотерапії та інших цілей.

Структура географічного краєзнавства та методики його викладання й організаційні форми. Українське краєзнавство загальні проблеми й організаційні форми. Роль і місце географічного краєзнавства у структурі національного краєзнавства.

В Україні склалися 4 організаційні форми краєзнавства: державне, громадське, шкільне і позашкільне.

У громадському краєзнавстві значна роль у вивченні краю належить місцевому населенню: краєзнавцям-любителям, членам різних громадських товариств.

В шкільному краєзнавстві основна роль у вивченні свого краю належить учням шкіл під керівництвом учителя.

Позашкільне краєзнавство займається вивченням свого краю з учнями у гуртках, які функціонують при різноманітних клубах.

Регіональні особливості геопросторової організації господарського комплексу України. Регіональна диспропорція ресурсного й інфраструктурного потенціалу господарського комплексу. Економіко-географічне районування України. Регіональні пріоритети та перспективи розвитку господарства, характеристика.

Регіональні особливості геопросторової організації туристичного комплексу України. Регіональна диспропорція ресурсного й інфраструктурного потенціалу національного туристичного комплексу. Краєзнавчо-туристична характеристика туристських регіонів України.

Краєзнавчо-туристичні ресурси України.

Наукова сутність та суспільне значення рекреації у природному середовищі. Потенціал природних краєзнавчо-туристичних ресурсів України.

Історія заповідної справи в Україні та поняття про державний природно-заповідний фонд. Класифікація об'єктів природно-заповідного фонду України. Особливості природно-заповідного фонду Карпатського регіону.

Особливості геопросторової організації краєзнавчо-туристичного комплексу Херсонської області.

Туристично-рекреаційний комплекс Херсонської області. Етапи утворення Херсонської області як сучасної адміністративно-територіальної одиниці. Площа, населення, внутрішні води, тектонічні структури, рельєф, клімат, ґрунти, та типи рослинності Херсонщини. Оцінка рекреаційних ресурсів Херсонської області. Особливості природи та населення в межах адміністративних одиниць Херсонської області.

Компонентна структура територіально-рекреаційного комплексу Херсонської області. Програмно–проектний принцип розвитку туристичної сфери області.

Розвиток сучасних видів туризму на Херсонщині: пізнавальний, (культурно-розважальний), діловий, етнічний, релігійний, спортивний, рекреаційний туризм, навчальний та екологічний туризм. Розвиток зеленого та сільського туризму в регіоні. Кластеризація туристсько-рекреаційного комплексу.

Об'єкти природно-заповідного фонду в межах Херсонської області. Краєзнавчо-туристична характеристика природно-заповідного фонду Херсонської області: біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендрологічні парки.

Історико-культурні туристичні ресурси Херсонщини. Музеї. Пам'ятки архітектури: оборонні споруди, культові та світські. Пам'ятки монументального мистецтва. Пам'ятки та пам'ятні місця історичних подій. Пам'ятки видатним людям.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко В.М. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис. / Бойко В.М. К.: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
2. Вирлич А.Э. Памятники природы Херсонской области. / Вирлич А.Э. – Симферополь: Таврия, 1984. – 112 с.
3. Гаврилів Б.М. Розвиток українського історичного краєзнавства на Прикарпатті (XIX – поч. XXст) / Гаврилів Б.М. – Чернівці, 1996. – 19 с.
4. Географія Херсонщини: Навчальний посібник /Пилипенко І.О. та ін. – Херсон: ПП Вишемірський В.С., 2007. – 221 с.
5. Кваша С.В. Херсонська область. Природа, населення, господарство. / Кваша С.В., Бойко В.М. Херсон: Айлант, 2004. – 82 с.
6. Костриця М. Ю. Українське географічне краєзнавство: теорія, історія, практика / М. Ю. Костриця. – Житомир: Косенко, 2006. – 443 с.
7. Костриця М.Ю. Практикум з географічного краєзнавства./ Костриця М. – К.: Рад. шк., 1979. – 160 с.
8. Крачило М.П. Організація роботи з географічного краєзнавства і туризму. / Крачило М.П. – К.: УМК ВО, 1988. – 200 с.

9. Круль В. П. Краєзнавство: історична географія / В. П. Круль. – Чернівці, 1999. – 107 с.
10. Круль В. П. Ретроспективна географія поселень Західної України / В. П. Круль. – Чернівці: Рута, 2004. – 382 с.
11. Кузишин А. З історії організації туристсько-краєзнавчої роботи в Галичині (2 пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / Кузишин А. // Історія української географії. Випуск 5. – Тернопіль, 2002. – С.42 – 43.
12. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України. / Любіцева О.О., Панкова Є. В., Стафійчук В.І. – Київ: Альтерпрес, 2007. – 369с.
13. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. / Мацола В.І. – Львів, 1997. – 259с.
14. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство / Панкова Є.В. – Київ: Альтарпрес, 2007 – 351с.
15. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство: навчальний посібник / Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. – К: Знання, 2006. – 580с.
16. Рутинський М.Й. Географія туризму України. / Рутинський М.Й. – К., 2004. – 160 с.
17. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні Федорченко В.К. – К.: Вища школа, 2002. – 195 с.
18. Херсонська область. Географічний атлас: Моя мала Батьківщина. Відп. Ред. Т.В. Погурельська – К.: ТОВ «Мапа», 2005 – 20с.
19. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2001. – 774 с.

Додаткова література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К, 2001. – 395 с;
2. Калитюк В.А. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку. – Львів, 1999. – 162 с;
3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) – 3-є видання з переробками та доповненнями – К.: "Альтерпрес", 2005. – 436 с;
4. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму: навчальний посібник. – Ніжин: Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. – 264 с.
5. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності. Підручник / за ред. В.Д. Орлова – К.:Грамота, 2006.-264 с;
6. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. / Кифяк В.Ф. – Чернівці: Книги-ХХІ, 2003. – 300 с.
7. Корнєєв О. Розвиток географічного краєзнавства в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ століття) / Корнєєв О. // Географія та основи економіки в школі. – 2005. – №3. – С.42 – 45
8. Костриця М. Витоки географічного краєзнавства в Україні / Костриця М. // Географія та основи економіки в школі. – 2000. – № 1. – С.31 – 32; № 2. – С.34 – 36.
9. Костриця М. Початки географічного краєзнавства в Україні (18 – 50 роки ХІХ ст.) / Костриця М. // Географія та основи економіки в школі. – 2001. – № 1. – С.44-45; № 3. – С.35 – 37.

INTERNET-ресурси

1. Все о туризме // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourlib.net>.
2. Жизнь в путешествиях. Украина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lifeintravel.com.ua>.
3. Національна організація скаутів України «Плай» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scoutplai.org>.
4. Практические советы путешественнику по Украине // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.travelinua.com/home_ru.html.
5. Сам собі мандрівник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samsobi.com.ua>
6. Туристические маршруты Украины // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-tour.net>.
7. Туристичний клуб «Робінзон» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.robinzon.ks.ua>.
8. Туристичні подорожі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>.

**Навчальна програма дисципліни
«Інформаційно-комунікативні системи
в регіональному управлінні»**

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **А.Ю. Саркісов,**
старший викладач, кандидат географічних наук
Р.С. Молікевич*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Інформаційно-комунікативні системи в регіональному управлінні» входить до складу варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців рівня вищої освіти «бакалавр».

Мета курсу – сформулювати у студентів уявлення та знання про інформаційно-комунікативні системи в регіональному управлінні.

Завдання курсу:

Теоретичні: визначити специфічні особливості розвитку інформаційно-комунікативні систем, значення інформаційної інфраструктури в розвитку територій;

Практичні: сформувати уявлення про види інформаційно-комунікативних систем в системи, закономірності і типи їх розвитку, фактори формування;

Фахові предметні компетентності

- Здатність працювати роботи з інформаційними ресурсами і базами даних, використовувати інформаційно-комунікативні технології;

- Здатність аналізувати публічну політику на різних територіальних рівнях із застосуванням сучасного інформаційно-комунікативного інструментарію;

- Здатність до прийняття ефективних управлінських рішень в нетипових інформаційних умовах;

- Здатність до формування якісного інформаційного простору в публічному управлінні в залежності від управлінських ризиків, умов та інформаційних впливів;

Очікувані результати навчання:

- Знання основних термінів і понять дисципліни «Інформаційно-комунікативні системи в регіональному управлінні»,

- Знання методів інформаційного аналізу регіону,

- Знання про методи та засоби державної політики в сфері інформаційного безпеки.

Міждисциплінарні зв'язки. Для засвоєння курсу «Інформаційно-комунікативні системи в регіональному управлінні» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін, як: «Теорія регіонального розвитку», «Геоінформаційні системи та технології», «Економічна теорія», «Правознавство».

Зміст дисципліни

Інформаційно-комунікативні системи: сутність та особливості. Поняття „інформаційно-комунікативні системи” (ІКС). Процес інформатизації. GRID як четвертий етап розвитку інформатизації. Сутність та типологія інформаційно-комунікативних систем. Типологія ІКС. Комунікатор, комунікатор

та реципієнт в ІКС. Розвиток та становлення інформаційного суспільства. Модель процесу спілкування людини з інформаційною системою (стадія отримання інформації). Ринкові сегменти ІКС. Медіаполітика. Віртуалізація простору та політична гіперреальність (Ж. Бодрійар, А. Бурдьє, М. Фуко) **Форми мережевої організації інформаційного простору.** ІКС у сфері державного управління. Інформаційні еліти (дейтократія) та контреліти. Інформаційні шуми та бар'єри в державному управлінні. Резонансна комунікація. Міжнародна та державна інформаційно-комунікативна системи. Основні тенденції в розвитку інформаційно-комунікативних систем в сучасному світі. Особливості інформаційно-комунікативної системи в перехідних суспільствах.

Наукові засади управління розвитком регіону. Регіон як об'єкт управління. Поняття про «розвиток». Основні риси регіону як підсистеми народногосподарського комплексу. Методологічні положення сучасної теорії регіонального відтворення. Суспільно-географічні дослідження як основа індикативного територіального планування і управління комплексним розвитком регіону. Закономірності розвитку регіону. Методи регіональних досліджень. Цілі і задачі системи управління розвитком регіону.

Принципи регіонального управління. Вимоги до економічного механізму управління розвитком регіону. Система важелів управління розвитком регіону.

Масова інформаційно-комунікативна система. Інформаційне суспільство. Концепції інформаційного суспільства (Й. Масуда, Д. Белл, З. Бжезінський, Е. Тоффлер, Ж. Атталі, М. Естербрукс, Д. Тапскотт, М. Кастельс, А. Турен, С. Леша). Поняття „масової інформаційно-комунікативної системи”. Сутність масової інформаційно-комунікативної політичної системи. Основні підходи до аналізу інформаційно-комунікативної системи: структурно-функціональний (Ж. Блек, Г. Лассуел, Д. Маккуей); ліворадикальні теорії „якісної соціології” (Г. Тачман); конструктивістські (Р. Еріксон) та культурологічні підходи (Д. Кейрі). Структура масової інформаційно-комунікативної системи. „Інтерпретаційний поворот” в масовій комунікації (Е. Гідденс, Д. Гуді, М. Маклюєн, Д. Томпсон, Д. Фіск). Сучасні медіа-орієнтовані та особистісно-орієнтовані концепції. Цикли та стадії масової комунікації. Структура масових інформаційно-комунікативних систем. Пряме та резонансне інформування. Сенсорні та несенсорні змінні комунікації. Відстрочений та зворотній зв'язок з МІКС. Медіа комунікації в МІКС: дискурсивні, фігуральні, синхронні та діахронні. Міжнародна масова комунікація. Інформаційно-комунікативна система в Україні.

Політичні функції ЗМІ в масових інформаційно-комунікативних системах. Засоби масової комунікації та їх структура. ЗМІ в системі масової комунікації. Особливості діяльності телеканалів. Критерії та межі впливу ЗМІ на масову аудиторію. Теорія „суспільного доступу”. Функції ЗМІ: інформаційна, презентації інтересів, „наркотизації”. Моделі взаємозв'язку ЗМІ та держави. Монополізація та демонополізація ЗМІ. Законодавче регулювання засобів масової інформації. Фрагментація ЗМІ. Види ефективності ЗМІ. Політично релевантний зміст медіа простору. Цінності новин (своєчасність, частота, пороговий рівень, недвозначність, співзвучання, рекуретність (безпереймність)). Роль політичної журналістики в інформаційному просторі.

Громадська думка та її сутність. Структура та функції громадської думки. Формування громадської думки. Громадська думка в системі масової комунікації. Мета-маси в структурі МІКС. Ефект „другої хвилі” у сприйнятті масової інформації (Б. Берельсон, П. Лазарсфельд, Х. Года). Ефективність діяльності ЗМІ. Проблеми економічної та політичної свободи ЗМІ в перехідних суспільствах.

Географія інформаційної інфраструктури. Інформаційні центри, хаби. Банки даних. Банки знань. Центри управління. Геопросторові дані. Забезпечення збору, зберігання, обробки і передачі інформації. Інтернет. Дистанційна освіта. Мережеві ЗМІ. Реклама, піар.

Інформаційний лобізм. Поняття „інформаційного лобізму”. Місце інформаційного лобізму в публічній сфері. Особливості функціонування інформаційного лобізму. Принципи інформаційного лобізму. Типи та методи інформаційного лобізму. Способи організації та технології інформаційного лобізму в інформаційному просторі. Циклічність інформаційного лобізму. Регіональний інформаційний лобізм. Стратегії діяльності груп тиску на ЗМІ. Особливості функціонування інформаційного лобізму в Україні.

Інформаційний тероризм. Поняття „інформаційний тероризм”. Політичний та інформаційний тероризм. Сучасні особливості інформаційного тероризму. Суть „злочину в інформаційній сфері”. Форми злочинів в інформаційній сфері. Форми й технології сучасного інформаційного тероризму. Кібертероризм. Хакери та спамери. Форми боротьби держави з інформаційним тероризмом.

Державна інформаційна політика. Держава як суб'єкт інформаційного ринку. Суть державної інформаційної політики. Структура та принципи організації інформаційної діяльності держави у сфері управління. Форми та методи вироблення інформаційної стратегії й тактики. Поняття „інформаційна еліта” та медіабюрократія. Моделі комерційного та громадського регулювання взаємовідносин держави та медіа сфери. Інформаційний взаємозв'язок опозиції та правлячої еліти. Технології підготовки політичних текстів та виступів політичних лідерів. Етичні відносини уряду та суспільства. Головні організаційні структури в сфері інформаційної діяльності держави. Основні форми функціонування інформаційно-організаційних структур. Показники інформаційної державної політики. Концепція державної інформаційної політики, особливості Концепції державної інформаційної політики в Україні.

Основні засади державної стратегії регіонального розвитку. Методичні засади аналізу стану і тенденцій регіонального розвитку. Чинники, що визначають стратегію регіонального розвитку. Принципи державної стратегії. Державні стратегічні пріоритети регіонального розвитку. Механізми реалізації державної стратегії.

Теорія формування і функціонування механізму регіональної політики. Поняття про механізм регіональної політики та його складові. Комплексний підхід та вимоги при формуванні механізму регіональної політики. Класифікація методів впливу на регіональний розвиток. Форми реалізації регіональної політики. Інститути регіональної політики. Економічні методи регіональної політики. Бюджетна, кредитна, податкова, цінова, митна, валютна політика. Адміністративні методи регіональної політики. Інструменти

комплексного впливу на розвиток регіонів. Прогнозування, програмування, планування регіонального розвитку.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка). Навч. пос. 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 688 с.
2. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація /відп.ред. проф. Н.Р. Нижник. – К.: В-во УАДУ, 1997. – 488 с.
3. Дульщиков Ю.С. Региональная политика и управление. – М.: Изд-во РАГС, 2001. – 257 с.
4. Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации: учеб. пособие / В.Б. Кашкин. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. – 175 с.
5. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г.Г. Почепцов. – М.: Релф-бук; К.: Ваклер, 2002. – 352 с.
6. Почепцов Г. Г. Стратегические коммуникации. Стратегические коммуникации в политике, бизнесе и государственном управлении / Г. Г. Почепцов. – К.: Альтерпрес, 2008. – 224 с.
7. Симонов К. В. Политический анализ: учеб. пособие / К. В. Симонов. – М.: Логос, 2002. – 152 с.
8. Сурмин Ю. Теория систем и системный анализ / Ю. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
9. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2009. – 560 с.

Додаткова література

1. Комунікації в публічному управлінні: аспекти організаційної культури та ділового спілкування: навч. посіб. / уклад.: Гошовська В. А. та ін. – Київ: К.І.С., 2016. – 130 с. – (Серія «Бібліотечка лідера місцевого самоврядування»).
2. Лалл Дж. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід / Дж. Лалл; [пер. з англ.]. – К.: К.І.С., 2002. – 264 с.
3. Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізм реалізації). – Луцьк: Надстир'я, 2000. – 165 с.
4. Потятиник Б. Медіа: ключі до розуміння. – Л., 2004.
5. Почепцов Г. Г. Соціальний інжиніринг: соціо- і психотехніки управління великими масами людей. – К.: Альтерпрес, 2010. – 254 с.
6. Стратегія і тактика комунікацій з громадськістю / За ред. В.Г. Королька. – К., 2003. – 216 с. Різун В. В. Маси. – К.: ВПЦ – Київський університет, 2003. – 118 с.
7. Улмер Р. Эффективная кризисная коммуникация / Р. Улмер, Т. Селнау, М. Сиджер; [пер. с англ.]. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр (Науменко А.А.), 2011. – 268 с.
8. Хіт Роберт. Кризовий менеджмент для керівників / Роберт Хіт; пер. з англ. – К.: Всеуито, Наук. думка, 2002, – 566 с. – (Серія «Усе про менеджмент

INTERNET-ресурси

1. [http://www.e-reading.org.ua/chapter.php/103873/73/Shevchuk_-
_Ekonomicheskaya_teoriya__konspekt_lekciii.html](http://www.e-reading.org.ua/chapter.php/103873/73/Shevchuk_-_Ekonomicheskaya_teoriya__konspekt_lekciii.html) Прогнозирование
регионального развития.
2. <http://www.regionalscience.org/> Міжнародна Асоціація регіональної науки.
3. <http://www.ersa.org/> Європейська Асоціація регіональної науки.

Навчально-методичне видання

ЗБІРНИК НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

**ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
106 ГЕОГРАФІЯ
СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «БАКАЛАВР»**

ISBN 978-617-7573-73-8

Підписано до видання 06.03.2019 р. Формат 60×84/8.
Гарнітура Times. Наклад 100 прим.
Ум. друк. арк. 19,72. Обл.-вид. арк. 21,20.
Замовлення № 1066.

Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи:
серія ХС № 48 від 14.04.2005
видано Управлінням у справах преси та інформації
73000, Україна, м. Херсон, вул. Соборна, 2.
Тел. (050) 133-10-13, (050) 514-67-88
e-mail: printvvs@gmail.com